

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”
Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

มอญ ในเมืองไทย

The Mons in Thailand

สุภรณ์ โอเจริญ
Suporn Ocharoen

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

มอญในเมืองไทย

The Mons in Thailand

สุภรณ์ โอเจริญ

Suporn Ocharoen

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี

Editors : Charavit Kasetsiri - Kanchanee La-ongsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

มอญในเมืองไทย
The Mons in Thailand

ชื่อนี้คิดแปลมาจาก

ชวามอญในประเทศไทย : วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทย
ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

The Mons in Thailand : An Analysis of their Status and Role in Thai Society from the Mid Ayudhya to the Early-Rattanakosin Period

ผู้แต่ง

สุภรณ์ โอเจริญ
Suporn Ocharoen

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-ongsri

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”
Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

พิมพ์ครั้งแรก : กันยายน 2541

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ISBN 974-86304-6-3

ราคา 280 บาท

แบบปกและรูปเล่ม

อำนวยการพิมพ์ เพชรเลิศอนันต์

ลายวน เพชรแสงสว่าง

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

THE THAILAND RESEARCH FUND

ชั้น 19 อาคารมหานครวิซัน 539/2 ถนนศรีอยุธยา แขวงถนนพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400
19th Floor, Gypsum Metropolitan Tower, 539/2 Sri-Ayudhya Road, Rajdhavee, Bangkok 10400

Tel : 642-5186-9 Fax : 642-5190 BBS : 642-5235 E-mail : vicharn@mozart.inet.co.th

Home Page : <http://www.inet.co.th/org/trf>

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

413/38 Arun-amarin Road, Bangkok 10700, Tel : 424-5768 Fax : 433-8713

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

หนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นชุดหนังสือที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมมือกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จัดพิมพ์ขึ้นโดยคัดสรรจากวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยหลายแห่งของเราในประเด็นความรู้ต่างๆ หลายสาขา และปรับปรุงให้เหมาะแก่การเผยแพร่ทั่วไป ในกรณีที่ สกว. ให้ทุนสนับสนุนการปรับปรุงดังกล่าวมีความมุ่งหวังว่า ความรู้ต่างๆ ไม่ว่าจะเจาะจงเฉพาะประเทศเดียว หรือที่สัมพันธ์กับประเทศไทยที่มีอยู่แล้วบ้างก็ตาม จะได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางและเป็นสะพานให้เกิดการตื่นตัวของการศึกษาเกี่ยวกับประเทศต่างๆ หรือที่เรามักจะเรียกกันว่า “วิเทศศึกษา” และ “อาณาบริเวณศึกษา” มากกว่าที่ผ่านๆ มา

ในอดีตเรามัวแต่แสวงหาและช่วยกันกระจายความรู้เกี่ยวกับประเทศต่างๆ ทั้งในแถบตะวันออกและตะวันตกที่ค่อนข้างจะเป็นแดนไกล ความรู้จากแดนใกล้ที่เป็นประโยชน์แก่เราโดยตรงและประโยชน์ร่วมของทั้งสองฝ่ายแถบนี้ถูกมองข้ามมาเป็นเวลานาน สกว. จึงหวังว่า หนังสือชุดนี้คงพอจะทดแทนสิ่งที่ไม่รู้จักกันอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านของเรา และนำ

(4)

จะเป็นกีดกันที่รอกการแตกขยายให้เกิดการวิจัยเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน
อย่างสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น และชัดเจนเวลาที่ล่วงไปแล้วได้บ้าง

การผลิตงานจำนวนถึง 20 เรื่อง ในชุดนี้คงไม่สามารถสำเร็จลงได้อย่าง
น่าชื่นชม หากมิได้มีความคิดริเริ่มจาก รศ.ดร. บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา
อดีตผู้อำนวยการฝ่ายสนับสนุนการวิจัยด้านความสัมพันธ์ข้ามชาติและทางเลือกใน
การพัฒนา ของ สกว. ความรอบรู้และเชี่ยวชาญของ ดร. ชาลวิทย์ เกษตรศิริ
แห่งมูลนิธิโครงการตำราฯ หัวหน้าโครงการนี้ ความช่วยเหลือของคณะ
กรรมการบริหารโครงการท่านอื่นๆ อีก 6 ท่าน คือ รศ. สีดา สอนศรี
รศ. รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ รศ.ดร. อีระ นุชเปี่ยม ผศ.ดร. ชاکริต ชุ่มวัฒนะ
ผศ.ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ และ ผศ. กาญจน์ ละอองศรี กรรมการและ
เลขานุการของโครงการ และที่ปรึกษาอีกหลายท่านที่มีได้เอื้อนาม ซึ่งได้ช่วย
อ่านและให้ข้อคิดเห็นในการปรับปรุงงานของนักศึกษาอย่างจริงจัง สกว. จึง
ขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

สกว. หวังว่าหนังสือเล่มนี้ ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ของ สกว. ที่ว่า
“สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ” จะให้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ทั้งในเชิง
การพัฒนางานวิจัย การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ และการนำเสนอความรู้ทั่วไป
แก่ ครู อาจารย์ นักบริหาร นักธุรกิจ นักวิชาการ นักศึกษา นักวิจัย นักท่องเที่ยว
สื่อมวลชน และประชาชนผู้ใฝ่รู้เกี่ยวกับประเทศอื่น

ศ.นพ. วิจารณ์ พานิช

ผู้อำนวยการ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

รายนามคณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัย

1. ศ.ดร. สิปปนนท์ เกตุทัต	ประธานกรรมการ

กรรมการโดยตำแหน่ง

2. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
3. ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
4. ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
5. ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
6. ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
7. ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
8. ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการ
9. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย	กรรมการ
10. เลขาธิการคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	กรรมการ
11. ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีแห่งชาติ	กรรมการ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

12. ศ.ดร. กำพล อดุลวิทย์	กรรมการ
13. ศ.นพ. ไกรสิทธิ์ ตันติศิรินทร์	กรรมการ
14. ศ.ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์	กรรมการ

(6)

15. ศ.ดร. ปรีดา	วิบูลย์สวัสดิ์	กรรมการ
16. รศ.ดร. กุลธร	ศิลปบรรเลง	กรรมการ
17. รศ.ดร. วิโรจ	อิมพิทักษ์	กรรมการ
18. ดร. สัจจา	บุญยฉัตร	กรรมการ

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

19. ศ.นพ. วิจารย์	พานิช	กรรมการและเลขานุการ

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในการกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิฯเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของมูลนิธิโครงการตำราก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพเฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญาความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราฯ ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อ

(8)

ให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำรา มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำรา คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำรา มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

**รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิริรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลยเกษม	กรรมการ
นางสุวรรณา	สถาอานันท์	กรรมการ
นางปริตตา	เฉลิมเผ่า กอนันตกุล	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

คำนำ

โครงการหนังสือชุด

“ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

คำว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เป็นคำใหม่ในภาษาไทยและเป็นคำที่ยังไม่ลงตัว จะเห็นว่ามีการใช้ในแบบต่าง ๆ กัน บ้างก็ใช้ว่า “เอเชียอาคเนย์” บ้างใช้ว่า “อุษาคเนย์” อย่างไรก็ตามเพราะฝรั่งก็มี คำนี้เราแปลมาจากภาษาอังกฤษแบบอเมริกันอีกทีหนึ่ง คือ Southeast Asia ซึ่งในภาษาอังกฤษแบบอังกฤษก็ใช้ในลักษณะที่แยกคำ คือ South-East Asia ดังจะเห็นได้จากชื่อหนังสือของปรมาจารย์ชาวอังกฤษ D.G.E. Hall ที่ให้ชื่อหนังสือเล่มคลาสสิกของท่านว่า *A History of South-East Asia* (1955) ในขณะที่ปรมาจารย์อเมริกัน George Mct. Kahin ตั้งชื่อหนังสือที่ถือได้ว่าเป็นงานบุกเบิกเล่มสำคัญของท่านว่า *Governments and Politics of Southeast Asia* (1959)

สำหรับในทวีปเอเชีย แต่เดิมมีคำที่อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำนี้อยู่บ้าง เช่นจีนใช้คำว่า “นานยาง” ซึ่งแปลตรงตัวว่าทะเลใต้ อันหมายถึงดินแดนที่อยู่ทางใต้ของจีน แต่ไม่รวมมหาสมุทรอินเดียและไม่รวมออสเตรเลีย

ญี่ปุ่นรับคำนี้มาจากจีน แล้วออกเสียงว่า “นานโย” ส่วนในวรรณกรรมอินเดีย ก็มีคำที่หมายถึงดินแดนแถบนี้เช่นกัน คือคำว่า “สุวรรณภูมิ” ที่ไทยนำมา แปลและแปลงว่า “แหลมทอง” อีกทอดหนึ่ง อย่างไรก็ตามแนวความคิดว่า ด้วยหน่วยหนึ่งทางภูมิศาสตร์ของเอเชียนี้ ยังมีได้มีการศึกษาโดยละเอียดนัก (อย่างน้อยก็ในภาษาไทย) และการใช้คำต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นที่ไปอย่างกว้าง ๆ

โดยทั่วไปในวงวิชาการตะวันตกถือคำว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ถือกำเนิดขึ้นมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อ ลอร์ด หลุยส์ เมาท์แบตตัน ตั้งกองบัญชาการของท่านขึ้นในเกาะลังกา โดยใช้ชื่อว่า South-East Asia Command แต่อันที่จริงแล้วสหรัฐอเมริกาแน่แหละ ที่ทำให้คำนี้ (โดยเปลี่ยนเจียนเป็นแบบอเมริกัน) กลายเป็นศัพท์แพร่หลายไปทั่ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของสงครามเย็น หรือกล่าวโดยเฉพาะเจาะจงก็คือ ภายหลังจากที่ พรรคคอมมิวนิสต์จีนประสพชัยชนะในการปลดปล่อยประเทศเมื่อปี 2492/1949 นโยบายสกัดกั้น (Containment Policy) ของสหรัฐฯ ทำให้ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” กลายเป็นดินแดนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในทางยุทธศาสตร์ ดังนั้นสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็นำมาซึ่งความพยายามที่จะศึกษาและเข้าใจในดินแดน ประชากร เศรษฐกิจ การเมือง และ วัฒนธรรม อันเป็นที่มาของวิธีการศึกษาในลักษณะของ area studies (หรือที่เรากำลังพยายามทำและแปลออกมาว่า “อาณาบริเวณศึกษา” บ้าง “วิเทศคดีศึกษา” บ้าง) และนี่ก็เป็นที่มาของ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” หรือ Southeast Asian Studies

ในช่วงของทศวรรษ 1950 และ 1960 (ซึ่งตรงกับช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม-สฤษดิ์ ธนะรัชต์-ถนอม กิตติขจร) “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา”

ในสถานะของ “สหสาขาวิชา” (Interdisciplinary) เพียงพุดังมาก ศูนย์ศึกษาใหญ่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล (ตั้ง Southeast Asia Program 2494/1951) มหาวิทยาลัยเยล มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน มหาวิทยาลัยฮาวาย ตลอดจนวิทยาเขตต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ฯลฯ ต่างก็ทั้งเรียน ทั้งสอน ทั้งวิจัย และทั้งมีส่วนพัวพันกับนโยบายของรัฐบาลอเมริกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสงครามเวียดนาม-ลาว-กัมพูชา จนกระทั่งบางวงวิชาการและนักวิชาการบางคนถูกประณามว่าทำงาน “จารกรรม” ให้กับรัฐบาล

สหสาขาวิชา “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ซึ่งส่วนใหญ่การจัดการเรียนการสอนจะเป็นระดับปริญญาโทและปริญญาเอกนั้นได้แพร่ขยายไปทั่วเช่นในยุโรปทั้งในอังกฤษและภาคพื้นทวีป (แน่นอนเจ้าอาณานิคมเดิมในยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเนเธอร์แลนด์ ต่างก็มีการศึกษาในลักษณะคล้ายคลึงกันนี้และบางแห่งก็มีมาก่อนอเมริกันด้วยซ้ำไป) และก็ขยายไปสู่ประเทศที่อยู่ในเขตอิทธิพลทางการเมืองของอเมริกา เช่นในออสเตรเลีย หรืออย่างในกรณีของญี่ปุ่นเป็นต้น (มหาวิทยาลัยเกียวโตได้รับเงินทุนช่วยเหลือจากอเมริกันในการจัดตั้ง Center for Southeast Asian Studies 2508/1965)

สำหรับในประเทศไทย (ซึ่งรวมทั้งประเทศบางประเทศในภูมิภาคนี้) “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ในสถานะทางวิชาการและสถานะทางภูมิรัฐศาสตร์ จะเป็นผลผลิตทั้งทางตรงและทางอ้อมของสหสาขาวิชาและนโยบายทางยุทธศาสตร์ของอเมริกา การเกิดขึ้นของวิชาใหม่ ๆ เช่น ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเมืองการปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมและวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฯลฯ ในมหาวิทยาลัยชั้นนำของไทยในช่วง

ปลายทศวรรษ 1950 และมาเฟื่องฟูอย่างมากในทศวรรษ 1960 นั้นมีส่วนเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับนโยบายของอเมริกาในเอเชีย หนังสือตำราในด้านนี้ค่อย ๆ ททยออกมาก โดยเริ่มต้นจากงานแปลจากภาษาอังกฤษ (อเมริกัน) เรื่อยไปจนเกิดตำราแบบประเภท “แนะนำ” โดยนักวิชาการไทย (ซึ่งส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งหลักฐานข้อมูลจากตำราของอเมริกัน-อังกฤษอยู่เป็นส่วนใหญ่)

ในเวลาเดียวกัน “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ในสถานะของความสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์ค่อนนโยบายของสหรัฐฯ ก็ทำให้รัฐบาลในหลายประเทศในแถบนี้ถูกอิทธิพลดังกล่าวดูดเข้าไปอยู่ในวงจรของการเมืองระหว่างประเทศของสงครามเย็น (ซึ่งถ้าจะพูดให้ตรงความหมายที่เดิวนั้น สงครามเย็นเป็นความเย็นสำหรับมหาอำนาจมากกว่า เพราะไม่ต้องรบสงครามในบ้านของตนเอง ไม่ว่าจะป็นในยุโรปหรืออเมริกา ในขณะที่ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลับเป็นสงครามที่มีความรุนแรงและความหายนะอย่างสูง มีลักษณะของสงครามร้อนเสียยิ่งกว่าร้อน) ในระยะเวลาดังกล่าวเกิดความพยายามที่จะสร้าง “ความร่วมมือส่วนภูมิภาคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โดยเฉพาะในกลุ่มค่าย “โลกเสรี” ที่จะเผชิญหน้ากับ “ค่ายคอมมิวนิสต์”

แน่นอนในระยะเริ่มแรก “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” นี้ก็ตกอยู่ภายใต้ “ร่มเงา” ของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งนำโดยสหรัฐฯ อย่างในกรณีขององค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ สปอ. (The South-east Asia Collective Defence Treaty Organization - SEATO) ปี 2497/1954 ที่มีสำนักงานอยู่ที่กรุงเทพฯ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของส่วนหนึ่งของกระทรวงการต่างประเทศ) เรื่อยมาจนมีสมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ อาสา (Association of Southeast Asia - ASA) ที่กลายมาเป็น

สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือที่รู้จักกันว่า อาเซียน (The Association of Southeast Asian Nations - ASEAN) ในที่สุดในปี 2510/1967 และก็เกิดกิจกรรมต่าง ๆ เสร็จขึ้นมาเพื่อสร้าง “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” อาทิเช่น กีฬาแหลมทอง (Southeast Asian Peninsular Games - SEAP Games) อันเป็นที่มาของซีเกมส์ (Southeast Asian Games - SEA Games) ในปัจจุบัน หรือกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมที่ขึ้นชื่อลือชาและฟูฟ่ออย่างมากคือ รางวัลนักเขียนซีไรท์ (Southeast Asian Write Award - SEA Write) ฯลฯ

กล่าวโดยย่อ แม้ว่าแนวความคิด แนวศึกษา ตลอดจนกิจกรรมทั้งทางการเมืองและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้รับอิทธิพลและแรงกระตุ้นจากโลกตะวันตก (โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐฯ) ก็ตาม แต่แนวความคิดดังกล่าวได้กลายเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติกันใน “ภูมิภาค” นี้ และที่สำคัญก็คือได้เกิด “หน่ออ่อน ๆ” ของวิชาการ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ขึ้นในมหาวิทยาลัยไทยบางแห่ง เช่น ปรินซ์ตันโททางด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2517/1974 ซึ่งในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาจนถึงปี 2538/1995 ได้ผลิตมหาบัณฑิตออกมาแล้ว 78 คน แต่อย่างไรก็ตามมีข้อน่าสังเกตว่าวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ของมหาบัณฑิตนี้ส่วนใหญ่กลับกลายเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับไทยศึกษามากกว่าจะเป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา อันอาจเนื่องมาจากข้อจำกัดของความรู้ว่าด้วยภาษาที่จะทำงานค้นคว้าในภาษาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรงก็เป็นได้

สำหรับที่มหาวิทยาลัยมหิดล มีสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท ตั้งเป็นทางการ 2524/1981 (แต่มีสถานะเป็นโครงการมาก่อน

(16)

ตั้งแต่ปี 2517/1974 (ไล่เรียกกันกับมหาวิทยาลัยศิลปากร) สถาบันฯนอกจาก จะทำการวิจัยเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ยังจัดหลักสูตรการเรียนการสอนระดับปริญญาโทและเอกอีกด้วย (อย่างไร ก็ตามหลักสูตรปริญญาเอกซึ่งเริ่มในปี 2535/1992 ยังไม่มีผู้จบการศึกษา)

น่าสนใจและน่าแปลกใจที่นอกเหนือจาก “หน่ออ่อนทางวิชาการ” ของ สองมหาวิทยาลัยข้างต้น ไม่มีมหาวิทยาลัยระดับนำของไทยจัดการเรียนการ สอนไม่ว่าจะเป็นในระดับปริญญาตรี หรือในระดับหลังปริญญาตรี และก็ไม่มี หน่วยงานที่ทำการศึกษารวหรือวิจัยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรง แม้ว่าที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะมีสถาบันเอเชียศึกษามาตั้งแต่ 2528/1985 (เป็น โครงการมาตั้งแต่ 2510/1967) ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็มีการจัดตั้ง สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาขึ้นมาในระยะหลัง อย่างไรก็ตามก็เป็นที่เข้าใจ ได้ทั้งในความสำคัญทางด้านภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์การเมือง ที่ทั้งสอง สถาบันนี้จะให้นำหนักของการทำงานวิจัยค้นคว้าในส่วนที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจีนและญี่ปุ่น มากกว่าบรรดา “ประเทศเล็กประเทศน้อย” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (แม้ว่าโดยความเป็นจริงแล้วทางจุฬาฯให้ความ สนใจและผลิตผลงานทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่น้อยก็ตาม)

โดยรวมแล้วก็อาจกล่าวได้ว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาก็ยังคง สภาพของการเป็น “หน่ออ่อน ๆ” ทางวิชาการอยู่ ยังเป็น “หน่ออ่อน” ทั้งใน ด้านการเสริมสร้างสถาบัน ทั้งในด้านบุคลากรทางวิชาการ (หรือที่เราเรียกกัน ว่าผู้เชี่ยวชาญ) ทั้งในด้านหนังสือ ตำรา และทั้งในด้านความรู้ของมหาชนโดย ทั่วไป

แต่แล้วในช่วงประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา เกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญในระดับการเมืองของโลก อันมีผลกระทบต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นคือ นับตั้งแต่การปราชัยของสหรัฐในอินโดจีนตั้งแต่ปี 2518/1975 ตามติดมาด้วยปรากฏการณ์ที่ไม่ค่อยจะมีใครคาดคิด คือการล่มสลายของอุดมการณ์และเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมในช่วงปลายทศวรรษ 1980 ซึ่งมีผลเป็นรูปธรรมในการพังทลายของกำแพงเบอร์ลินกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ซึ่งก็หมายถึงการสิ้นสุดของสงครามเย็น (หรือจะเรียกว่าสงครามร้อนในมุมมองของเอเชียก็ตาม) ในช่วงต้นทศวรรษ 1990 เป็นผลให้ดูเหมือนว่ากระแสใหญ่ ๆ ในโลกนี้เหลืออยู่เพียง 2 กระแสเท่านั้นเอง คือ กระแสหนึ่งเป็นด้านการเมืองและเป็นเรื่องของ “กระบวนการประชาธิปไตย” (democratization) อีกกระแสหนึ่งทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องของ “เศรษฐกิจการตลาดเสรี” (free market economy)

ดังนั้น สภาพการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เคยแบ่งเป็นค่ายเป็นกลุ่ม กลับกลายเป็นคล้าย ๆ กับ “โลกที่ไร้พรมแดน” หรือเรียกตามศัพท์ที่แสนจะได้รับความนิยมแห่งยุคใหม่นี้ว่า “โลกาภิวัตน์” ดูประหนึ่งว่าไม่ว่าประเทศใดจะปกครองด้วยระบบการเมืองแบบใด ต่างก็ดูเหมือนจะสามารถอยู่ร่วมกันและติดต่อสัมพันธ์กันได้

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างมหาศาล ทั้งในระดับของรัฐบาลในแง่ของ “ความร่วมมือส่วนภูมิภาค” ที่กล่าวแล้วข้างต้น รวมทั้งความพยายามที่จะขยายขอบเขตความร่วมมือของสมาคมอาเซียนให้มีสมาชิกครบ 10 ประเทศ รวมไปถึงจนถึงภาคเอกชนซึ่งความสำเร็จในระยะหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย นับ

(18)

ตั้งแต่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจเมื่อปี 2504/1961 โดยยึดระบบเศรษฐกิจ การตลาดเสรี เกาะกลุ่มมากับสหรัฐฯและญี่ปุ่น ทำให้เศรษฐกิจไทยประสบความสำเร็จอย่างมหาศาลจากทศวรรษ 1960 เพื่อมุ่งเป็น “เศรษฐกิจฟองสบู่” ในทศวรรษ 1980 จนกระทั่งมาเริ่มถดถอยเอาในตอนต้นทศวรรษ 1990 และเกิดวิกฤตเศรษฐกิจและค่าของเงินบาทในปี 2540/1997 ความสำเร็จชั่วระยะเวลาหนึ่งของเศรษฐกิจไทยที่ทำให้ภาคเอกชนให้ความสนใจต่อทรัพยากรและแรงงานราคาถูกของประเทศข้างเคียง โดยเฉพาะประเทศที่ใช้ระบบสังคมนิยม และ “ล้มเหลว” ทางเศรษฐกิจอย่างในอินโดจีนและพม่า

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในสภาพการณ์ใหม่ข้างต้น ทำให้เกิดความสนใจและความสำคัญของการที่ไทยจะต้อง “รู้เขารู้เรา” รู้จักประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศข้างเคียงโดยตรง ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่คุ้นเคย อยู่กับการติดต่อแต่กับชาติมหาอำนาจ เพียงแต่อาจตั้ง ลอนดอน ปารีส โตเกียว หรือที่เปลี่ยนไปหน่อยก็คือกับปักกิ่ง กลับต้องให้ความสนใจต่อ “ประเทศเล็กประเทศน้อย” ต้องติดต่อกับอย่างกึ่ง เวียงจันทน์ พนมเปญ ฮานอย จาการ์ตา ฯลฯ ดังคำกล่าวของ ดร. สิปปนนท์ เกตุทัต (วิเทศคดีศึกษา สกว. 2538) ที่ว่า

สังคมไทยจะต้องปรับตัวเองให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้สร้าง ปัญญาขึ้นให้กว้าง ให้รอบรู้เรา-รู้เขามากขึ้น จะต้องรู้จักคู่ค้า-คู่แข่ง มากขึ้น จะต้องเรียนรู้การหาความพอดี ระหว่างความร่วมมือและการแข่งขัน เรียนรู้การอยู่ร่วมกับธรรมชาติมากขึ้น และการรักษา ไร่และการพัฒนาซึ่งความเป็นไทยในสังคมโลก จะต้องเป็นทั้ง ผลเมืองไทยและผลเมืองโลก

ความตื่นตัวสนใจต่อประเทศข้างเคียง ทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน แม้จะมีกลิ่นอายของยุทธศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประเภทของการ “การเปลี่ยนสนามรบให้เป็นการรบ” ประเภทของการมองหาช่องทางผลประโยชน์ที่จะได้ทั้งตลาด ทั้งแรงงานและทั้งทรัพยากรราคาถูกก็ตาม แต่ก็ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในวงการการศึกษาที่จะมี “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ในรูปต่าง ๆ ทั้งในระดับของทบวงมหาวิทยาลัยที่ต้องการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ภาษาของประเทศเพื่อนบ้านให้มากขึ้น ทั้งในหมู่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีโครงการประเภท “ภูมิภาคศึกษา” “พม่าศึกษา” “อินโดจีนศึกษา” หรือ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” โดยตรง (แม้ว่าส่วนใหญ่ยังมีสภาพเป็นแผนงานอยู่ บางส่วนก็เป็น “หน่วยวิชาการ” เล็ก ๆ ยังต้องรอกาลเวลาที่จะพิสูจน์ว่าจะเติบโตออกดอกออกผลหรือไม่ก็ตาม)

และจากบริบทดังกล่าวนี้เอง เป็นที่มาของโครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โครงการหนังสือชุดนี้มุ่งที่จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจต่อ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” มุ่งที่จะสนับสนุนผลงานทางด้านนี้ที่เขียนโดยคนไทยด้วยกัน ดังนั้น โครงการจึงมุ่งไปที่การเลือกสรรผลงานวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย เพราะลักษณะงานกลุ่มนี้มักอยู่ในข่ายงาน ริเริ่มสร้างสรรค์ หรือบุกเบิกในการศึกษาค้นคว้า อาจในแง่ฐานข้อมูลชั้นต้น การประมวลประเด็นศึกษา ตลอดจนทั้งมุมมองในการศึกษา วิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์เหล่านี้ ได้นำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะที่จะตีพิมพ์เป็นหนังสือเพื่อใช้ในการเรียนการสอน หรือสำหรับบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในด้านนี้

ในการดำเนินดังกล่าวนี้ นับตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2538 เมื่อได้รับอนุมัติเงินทุนสนับสนุนโครงการจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(20)

ก็ได้มีการแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นมา 8 ท่าน คือ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (ธรรมศาสตร์) บุญรักษ์ บุญยะเจตมาลา (สกว.) ธีระ นุชเปี่ยม (ศิลปากร) สีดา สอนศรี (ธรรมศาสตร์) สุเนตร ชุตินธรานนท์ (จุฬาฯ) ชาคริต ชุ่มวัฒนะ (ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร) โดยมี ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (ธรรมศาสตร์ เป็นประธาน) และ กาญจนี ละอองศรี (ธรรมศาสตร์ เป็นกรรมการและเลขานุการ) คณะกรรมการได้พิจารณาวิทยานิพนธ์เป็นจำนวนมาก และในที่สุดจากข้อเสนอแนะของผู้อ่านต้นฉบับหรือ reader (ที่ได้ขอให้ช่วยพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ) ประกอบกับความเห็นของกรรมการเอง ก็ได้ดำเนินให้มีการปรับปรุงแก้ไข วิทยานิพนธ์สารนิพนธ์ซึ่งแล้วเสร็จจัดการตีพิมพ์ได้ในชุดนี้จำนวน 20 เรื่อง

โครงการหนังสือชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ทั้ง 20 เรื่องนี้ เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะเป็นการให้ฐานข้อมูลและความรู้ต่อความเข้าใจเรื่องราวของภูมิภาคนี้ทั้งในเรื่องนโยบายการต่างประเทศ การก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ปัญหาชายแดน ปัญหาชนกลุ่มน้อย ประวัติศาสตร์บางช่วงเวลาของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ตลอดเรื่องราวทางวัฒนธรรม คติชนวิทยา โลกทัศน์และภูมิปัญญา ฯลฯ โดยมีความคาดหวังว่า โครงการหนังสือชุดนี้จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความสนใจต่อ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ขึ้นในบ้านเราทั้งในหมู่นักวิชาการและมหาชนทั่วไป เป็นการขยายพรมแดนของความรู้และวิชาการให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ช่วยส่งเสริมให้เกิดนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญรุ่นใหม่ ๆ ขึ้น และที่สำคัญคือ กระตุ้นให้เกิดทั้งการเรียนการสอน การค้นคว้าวิจัย การสร้างสถาบัน การสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีลักษณะเป็น critical mass ขึ้นในประเทศไทยอันเป็นส่วนหนึ่ง และส่วนที่สำคัญของ “ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เวลาของ “การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เอง แทนที่จะเป็นในอเมริกา ในยุโรป ในออสเตรเลีย ในญี่ปุ่น ในจีน น่าจะมาถึงแล้ว

หนังสือเรื่อง “มอญในเมืองไทย” ของ *สุภรณ์ โอเจริญ* แก้ไขปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “ชาวมอญในประเทศไทย : วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519)

หนังสือเล่มนี้นำเสนอถึงการอพยพของชาวมอญเข้าสู่ประเทศไทยในลักษณะต่าง ๆ กัน ส่วนมากมักอยู่ในฐานะผู้ลี้ภัยการเมืองจากสภาวะการรุกรานของพม่า บ้างเข้ามาในฐานะเชลยสงคราม การอพยพของชาวมอญครั้งสำคัญ ๆ เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ นโยบายของไทยในการปกครองและการผสมกลมกลืนชาวมอญอพยพ ด้วยการจัดเขตที่อยู่อาศัยเป็นย่าน ๆ การยอมให้แต่งงานกับชาวไทย การยอมให้ชาวมอญอยู่ในฐานะไพร่หลวงรับราชการเช่นชาวไทย ต่อมาเมื่อสังคมไทยรับอิทธิพลความเจริญจากภายนอก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีความเป็นอยู่ ทำให้ชาวไทยชาวมอญรับอิทธิพลของกันและกัน ใกล้ชิดกันมากขึ้นจากชาวมอญรุ่นแรก ๆ จนถึงรุ่นลูกรุ่นหลานจึงค่อย ๆ กลายเป็นชาวไทย

หนังสือเล่มนี้จึงนับได้ว่าเป็นฐานข้อมูลที่ดีให้เห็นถึงองค์ประกอบของประชากรในสังคมไทย ที่เกิดจากการผสมกลมกลืนกลุ่มคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ด้วยเหตุผลและความจำเป็นทางสังคมของแต่ละสมัย และยังเห็นถึงนโยบายของรัฐไทยในอดีตที่มีต่อเรื่องประชากร

ท้ายที่สุดนี้บรรณาธิการต้องขอขอบคุณบุคคลจำนวนมากที่ช่วยทำให้เกิดโครงการหนังสือชุดใหญ่นี้ขึ้นมา (หลายท่านอาจดำรงความเป็นนิรนามอยู่ต่อไป) ขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ช่วยเหลือ

(22)

ในด้านทุนทั้งการดำเนินการเลือกสรรและทุนการจัดพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการ กับ ดร. โชคชัย สุทธาเวช ฝ่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติ สกว. และขอขอบคุณ ดร. บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา อดีตผู้อำนวยการฝ่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติ สกว. เป็นกรณีพิเศษ ที่เล็งเห็นความสำคัญของ “วิเทศคดีศึกษา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา” ผลักดันให้เกิดผลงานทางวิชาการด้านนี้ทั้งในแง่ของเอกสารสิ่งพิมพ์ ทั้งในแง่ของการสัมมนาและการประชุมทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติหลายครั้งหลายคราด้วยกัน

ขอขอบคุณมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่มีศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก เป็นประธาน ที่ร่วมในการดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้ ขอขอบคุณกรรมการตามรายนามที่กล่าวข้างต้นที่ช่วยในการคัดเลือก ขอขอบคุณต่อผู้อ่านต้นฉบับหลายท่าน (ที่นิรนาม) ขอขอบคุณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ซึ่งอนุญาตให้นักวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ในโครงการนี้มาตีพิมพ์ ขอขอบคุณผู้เขียนทุกท่านที่ทั้งอนุญาตให้นำผลงานมาตีพิมพ์ ทั้งอดทนและมานะในการแก้ไขต้นฉบับอีกครั้งแล้วครั้งเล่า ขอขอบคุณอาจารย์ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ และ คุณลายวน เพชรแสงสว่าง ที่ช่วยในการดำเนินการให้หนังสือเป็นรูปเล่ม ขอขอบคุณ คุณเพลิน เทียนขวัญ และคุณปรารถนา ศรีวิศาลศักดิ์ ที่ช่วยในด้านธุรการเป็นอย่างดีจนสิ้นสุดโครงการฯ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

กาญจณี ละอองศรี

2 ตุลาคม 2540

**คณะกรรมการบริหารโครงการผลิตหนังสือด้านวิเทศคดีศึกษา
ชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”**

1. อาจารย์ ดร. ชาญวิทย์	เกษตรศิริ	ประธาน
2. รองศาสตราจารย์ ดร. บุญรักษ์	บุญญะเขตมาลา	กรรมการ
3. รองศาสตราจารย์สีดา	สอนศรี	กรรมการ
4. รองศาสตราจารย์รังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธีระ	นุชเปี่ยม	กรรมการ
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชاکริต	ชุ่มวัฒนะ	กรรมการ
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุเนตร	ชุตินทรานนท์	กรรมการ
8. ผู้ช่วยศาสตราจารย์กาญจน์	ละอองศรี	กรรมการและเลขานุการ

ภาพปก

พม่า เป็นประเทศที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ ปัจจุบันมีประชากร 49 ล้านคน (ไทย 60 ล้านคน) มีพื้นที่รวม 676,560 ตารางกิโลเมตร (พื้นที่มากกว่าขนาดเท่ากับภาคเหนือของประเทศไทย) พม่าแบ่งการปกครองพื้นที่ออกเป็น 7 รัฐ ซึ่งเป็นเขตที่มีประชากรที่ไม่ใช่พม่าเป็นจำนวนมาก ได้แก่ รัฐมอญ รัฐกะเหรี่ยง รัฐฉาน รัฐคะชยา รัฐคะฉิ่น รัฐชิน รัฐอาระกัน อีกส่วนหนึ่งเป็นเขตการปกครองในพื้นที่ตอนกลางของประเทศและประชากรส่วนใหญ่เป็นพม่า มี 7 ภาค ได้แก่ ภาคตะนาวศรี ภาคย่างกุ้ง ภาคอิระวดี ภาคพะโค ภาคมณฑลทะเลย์ ภาคมะกวย และภาคสะกาย

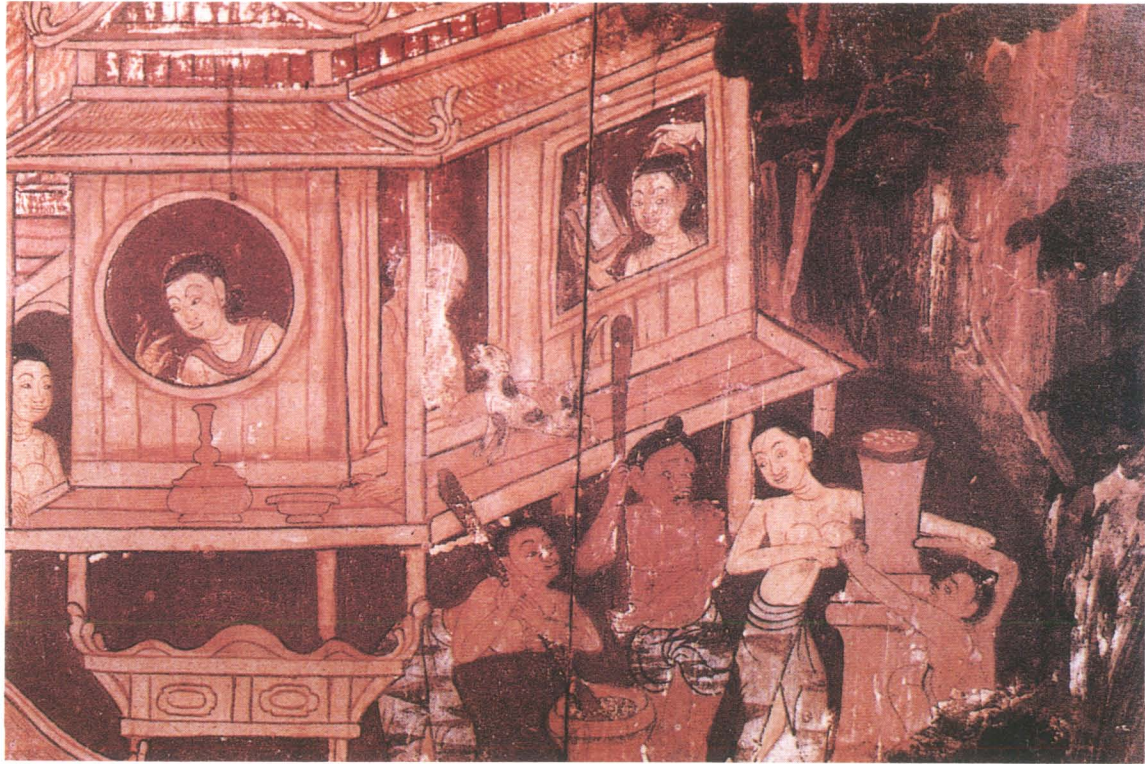
พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษจากผลของสงครามอังกฤษ-พม่า 3 ครั้งด้วยกัน คือ ครั้งที่ 1 ค.ศ.1826 อังกฤษได้ครอบครองเขตอาระกันและตะนาวศรี ครั้งที่ 2 ค.ศ.1852 อังกฤษได้ครอบครองที่ราบลุ่มตอนล่างของพม่า และครั้งที่ 3 ค.ศ.1886 พม่าก็ตกเป็นอาณานิคมอย่างสมบูรณ์ พม่าได้รับเอกราชในอีก 122 ปีนับแต่ที่อังกฤษเริ่มเข้ามาเป็นผู้ปกครอง เมื่อวันที่ 4 มกราคม ค.ศ.1948 เอกราชของประเทศพม่าวางอยู่บนพื้นฐาน “ข้อตกลงปางโหลง” และ “รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1947” ที่ทำกันไว้ระหว่างผู้นำทางการเมืองฝ่ายพม่ากับฝ่ายชนกลุ่มน้อย ว่าด้วยการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสิทธิการแยกตัวเป็นรัฐอิสระของรัฐชนกลุ่มน้อย แต่ข้อตกลงและรัฐธรรมนูญนี้ไม่เคยได้รับการปฏิบัติ ตรงกันข้ามกลับเป็นการต่อสู้กวาดล้างโดยกองทัพของฝ่ายรัฐบาลทหารพม่า ขณะที่ชนกลุ่มน้อยก็กลายเป็นกลุ่มกองกำลังที่ต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราช และประชากรชายหญิงของชนกลุ่มน้อยหลายเชื้อชาติของประเทศพม่าก็กลายเป็นผู้อพยพในดินแดนประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

ภาพปก : เจดีย์ทรงมอญริมแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำอ้อม วัดปรมัยยิกาวาส เกาะเกร็ด นนทบุรี ซึ่งเป็นชุมชนมอญมาอย่างยาวนาน (ภาพโดย ถังรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์)

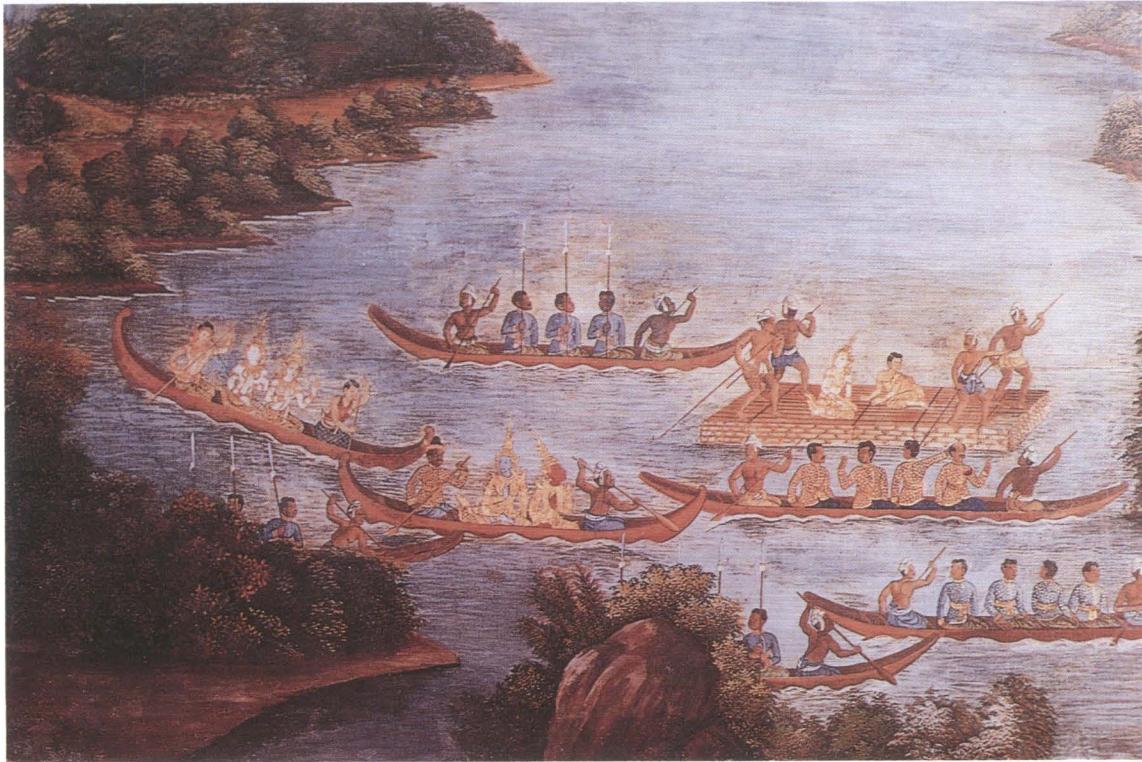
ภาพเจ้าเมืองหรือนายบ้านชาวมอญ กำลังนั่งอยู่ที่ชายบ้านใต้ถุนเตี้ย ฟังการอ่านหนังสือราชการ

(จิตรกรรมที่ฝาประจันไม้กันห้องกุฎีสงฆ์เจ้าอาวาสวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม สมัยรัชกาลที่ 2 ภาพจากเมืองโบราณชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดบางแคใหญ่, 2534)

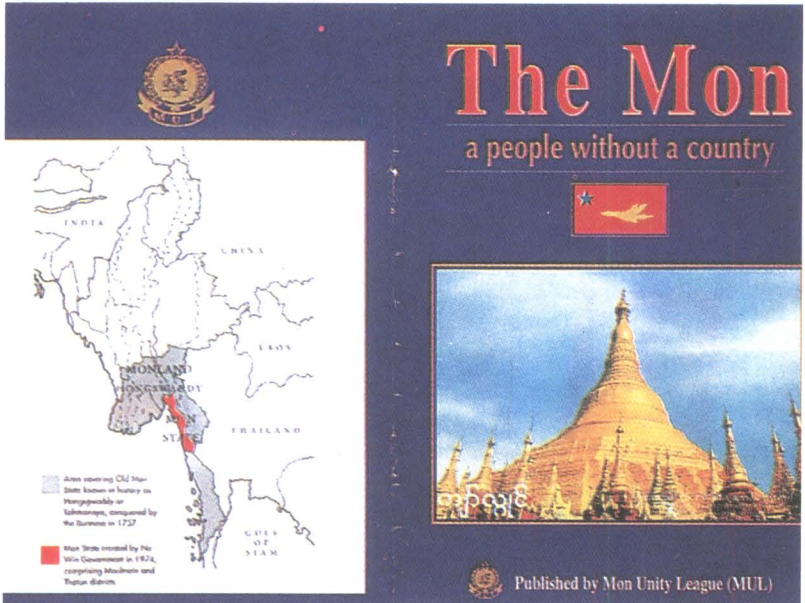
วิถีชีวิตในชุมชนมอญ

(จิตรกรรมฝาผนังที่ศาลาไม้กั้นห้องกุฎิสงฆ์เจ้าอาวาสวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม สมัยรัชกาลที่ 2 ภาพจากเมืองโบราณชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดบางแคใหญ่, 2534)

คนมอญเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการจัดให้อยู่ในสังกัดฝ่ายทหารเรือมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ในภาพเห็นบุคคลแต่งกายอย่างมอญทำหน้าที่พายเรือ

(ภาพจากหนังสือ จิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ (2524) ในระเบียงคหวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 18
ตอนพระพรตพระสัสตรุกกับสามชนนีซึ่งมีนางโกลนเวิรวมอยู่ด้วยออกคตมพระรอม เพื่อขอร้องให้กลับคินกรุงศรีอยุธยา)

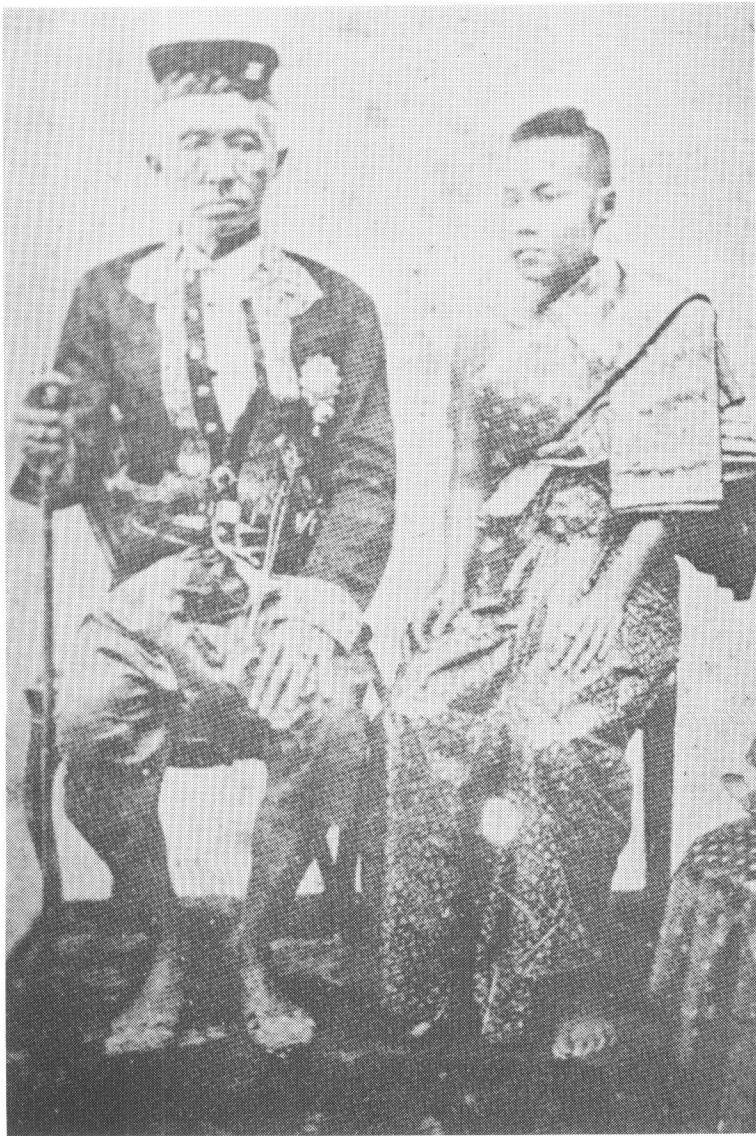

ภาพปกหน้าและปกหลังของหนังสือ “มอญ : ชนชาติไร้แผ่นดิน” และแผนที่ที่จัดทำขึ้น เพื่ออธิบายว่าดินแดนของมอญนั้นกว้างใหญ่ (พื้นที่สี่เทา) ขณะที่รัฐบาลพม่าจัดแบ่ง เขตการปกครองในปี ค.ศ.1974 ให้พื้นที่ว่าเป็น “รัฐมอญ” มีขนาดเล็กกว่าที่เป็นจริง

คณะผู้แทนมอญ กับธงชาติมอญ ในการประชุมองค์การสำหรับชนชาติที่ไร้แผ่นดิน หรือ องค์การอันโป (Unrepresented Nations and Peoples Organization - UNPO) ที่เมืองโอเดป้า ประเทศแอสโตเนีย ยุโรปเหนือ พ.ศ.2540

(ภาพจาก จุลสารข่าววรมอญ กรุงเทพฯ ปี 3 ฉบับ 21 กรกฎาคม-สิงหาคม 2540)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

(ภาพจาก สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5, ฉบับพิมพ์ 2539)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพินิตประชานาถ
พระชันษา 15 พรรษา ฉายเมื่อ พ.ศ.2411

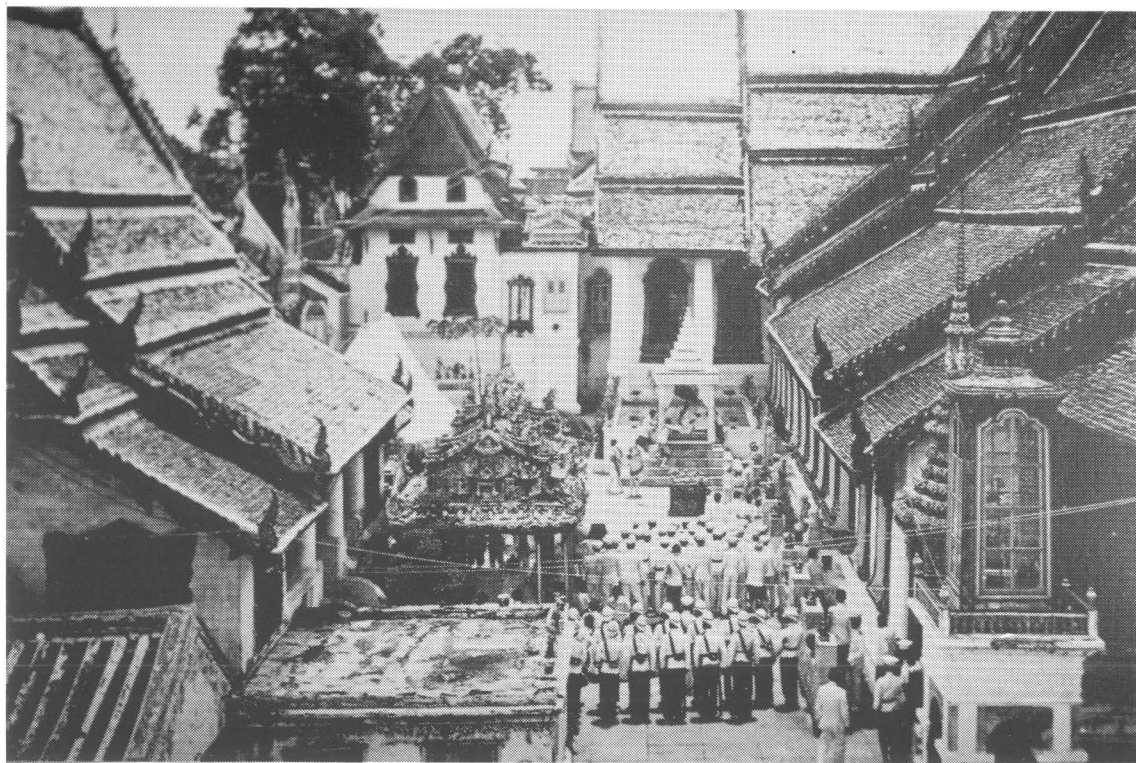
(ภาพจาก สมเด็จพระยาตำราภิธานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5, ฉบับพิมพ์ 2539)

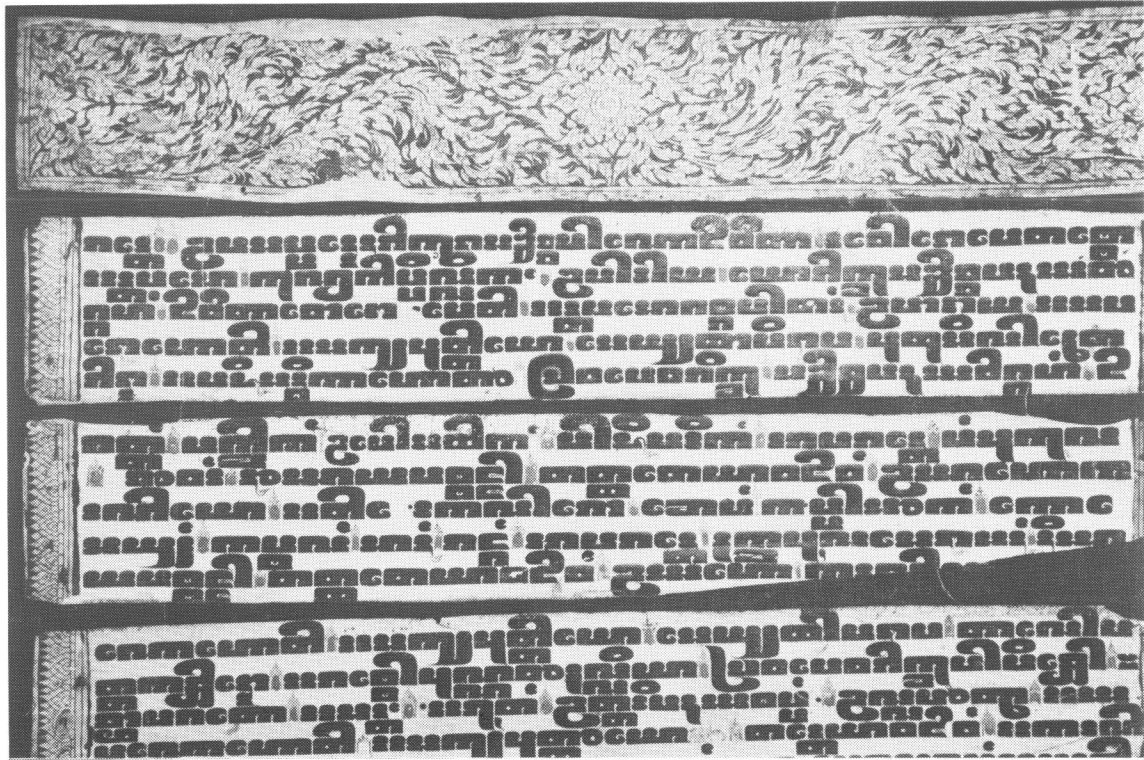
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชขณะพระชนมายุครบ 20 พรรษา
เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ.2516

(ภาพจาก สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงผนวชภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5, ฉบับพิมพ์ 2539)

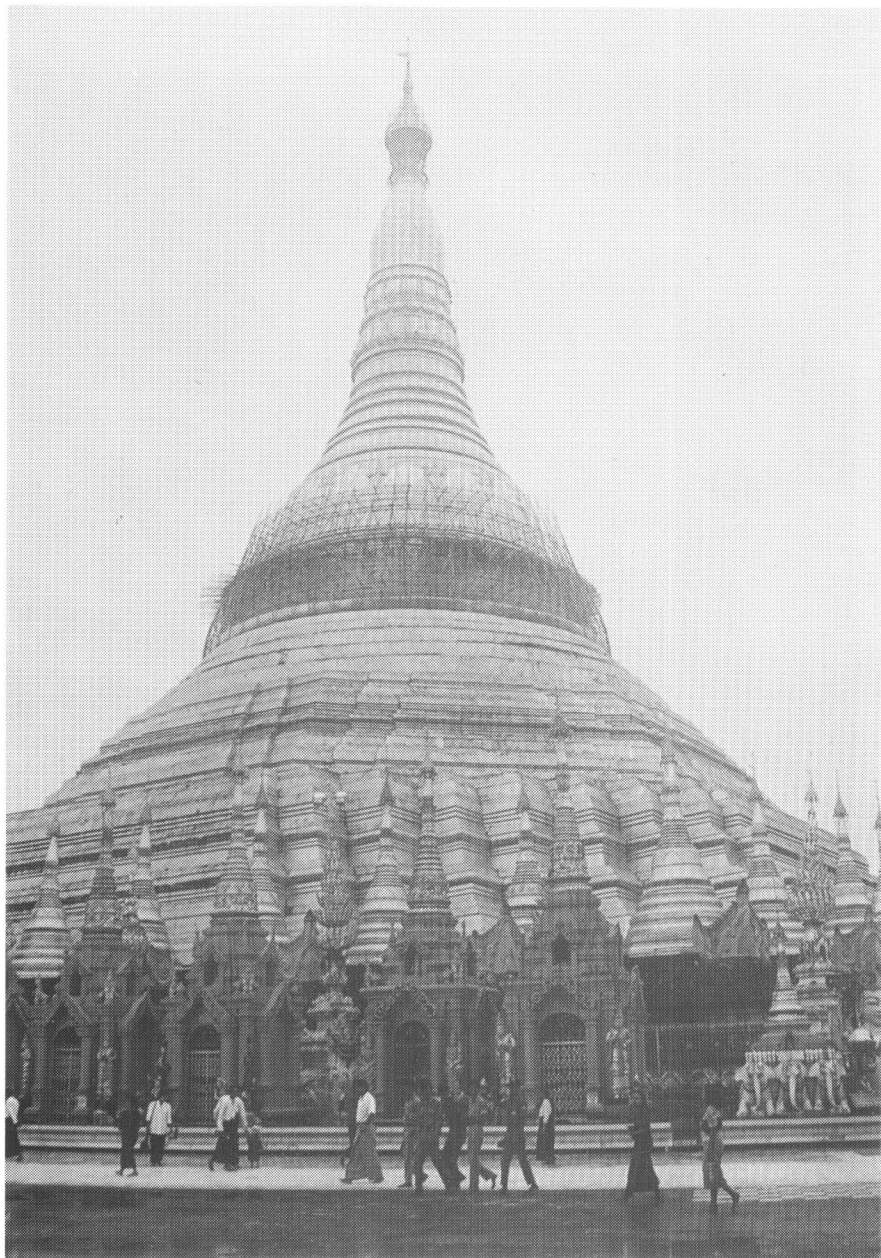

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับในพระเบญจาสรงพระมรุธาภิเษก
(อาคารด้านขวาคือ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย อาคารด้านซ้ายส่วนหน้าคือ หอศาสตราคม ในพระบรมมหาราชวัง)
(ภาพจากหนังสือ สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ 2539)

คัมภีร์พุทธศาสนายามอญ สมัยขุขุชา (พ.ศ.2231 สมัยสมเด็จพระนารายณ์) ซึ่งจารลงบนงาช้างที่คัดออกเป็นแผ่นบาง ๆ แทนใบลานหรือสมุดข่อย
 (ภาพจาก วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2527)

พระมหาเจดีย์ชเวดากอง กรุงย่างกุ้ง

(ภาพจาก พงษ์ศักดิ์ ไพรอังกูร, "ไทยรุกพม่า : แลวัฒนธรรมเพื่อนบ้าน" ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 15 ฉบับที่ 12 ตุลาคม 2537.)

พระพุทธรูปในพระวิหารที่พระมหาเจดีย์ชเวดากอง

(ภาพจาก พงษ์ศักดิ์ ไพรอังกูร, “ไทยรุกพม่า : แลวัฒนธรรมเพื่อนบ้าน” ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 15 ฉบับที่ 12 ตุลาคม 2537.)

วัดปรมย์ยิกาวาส วัดมอญที่เกาะเกร็ด นนทบุรี

วัดม่วง วัดมอญริมแม่น้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่ง ราชบุรี

(ภาพจาก เสถียร ดวงจันทร์ทิพย์ และสุรินทร์ มุขศรี "ริมฝั่งแม่กลองวันเฝ้าบ้านมอญ และ(จะมี)พิพิธภัณฑวัดม่วง" ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2534)

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ใกล้บางลำภูเขตพระนคร กรุงเทพฯ เดิมชื่อ “วัดตองปุ” เป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายรามัญตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1
(ภาพจากหนังสือ จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ 2525)

พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร สร้างสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นวัดที่จำพรรษาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ขณะทรงผนวช และเป็นวัดสำคัญของฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
(ภาพจากหนังสือ จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ 2525)

เจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ผู้นำชาวมอญสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และเป็นต้นสกุล คชเสนี
(ภาพจาก วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2527))

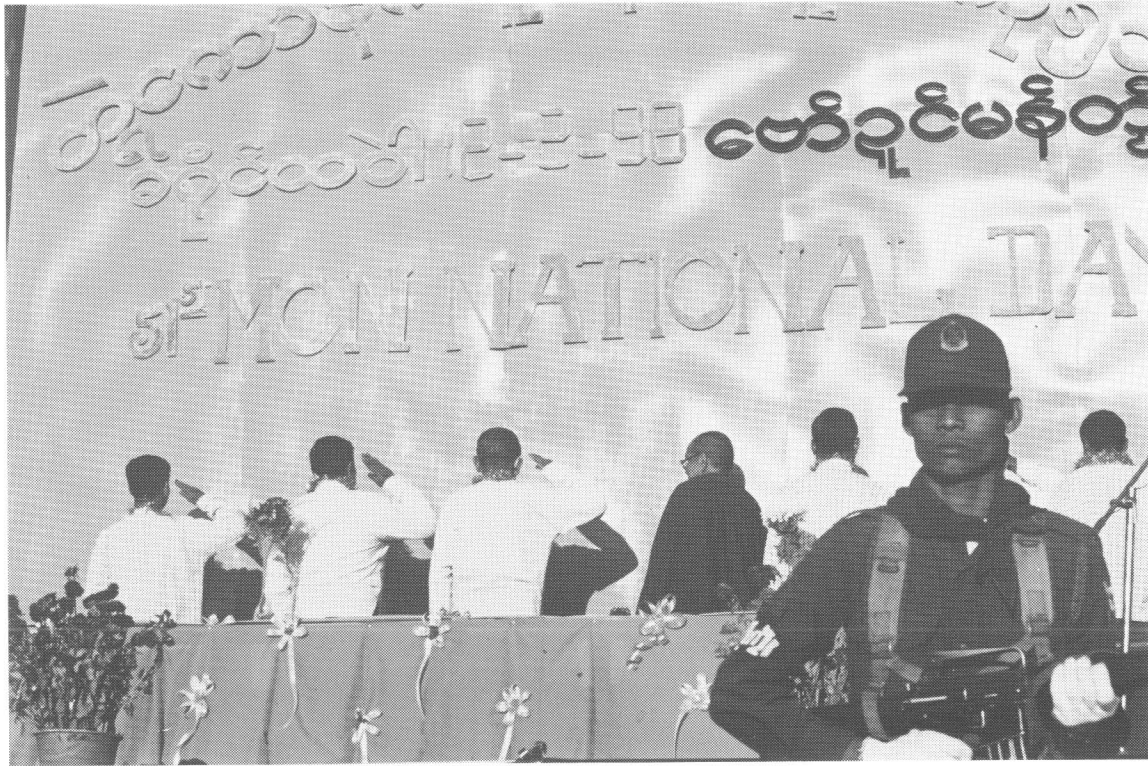

ชีวาประวัติ

พระอุดมสังวรเถระ (หลวงพ่อดุตตมะ)

วัดวังแก้วการาม

ขวัญใจชาวไทยและรามัญ

นายเฒ่า ชานเมฆ : 8661 มลพ

วันชาติมอญปีที่ 51 เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 1998 ณ หมู่บ้านใกล้ชายแดนไทย ในเขตรัฐมอญ ประเทศพม่า

ศิริเดช สาริณน : 8661 มลล

สวามอญคล็องพวงมลัยค็อนรับ นายสว่จลน ผู้นำพรกรรมอญใหม่ ในวันชาติมอญปีที่ 51

ดาญ์ ชานุม : 8661 มลช

ทหารพม่าถืออาวุธควบคุมความสงบเรียบร้อยของประชาชนและพระสงฆ์มอญที่มาเข้าร่วมงานวันชาติมอญปีที่ 51

สารบัญ

	หน้า
คำนำสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย	(3)
รายนามคณะกรรมการนโยบายกองทุนสนับสนุนการวิจัย	(5)
คำแถลงมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	(7)
รายนามคณะกรรมการบริหาร	
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	(10)
คำนำโครงการหนังสือชุด	
“ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”	(11)
รายนามคณะกรรมการบริหารโครงการฯ	(23)
คำนำ	(52)
ประวัติผู้แต่ง	(54)
บทคัดย่อ	(56)
บทที่	
บทนำ	1
1 ประวัติความเป็นมาของชนชาติมอญ	13
1.1 วิเคราะห์คำว่า มอญ รามัญ ตะเลง (Mon, Rāmañ, Talaing)	13
1.2 มอญในพม่าตอนล่าง	16
1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทย	29
1.4 ความสำคัญของหัวเมืองมอญ	36

2	การอพยพเข้าสู่ประเทศไทย	43
2.1	ภูมิหลังในการอพยพ	43
2.2	การอพยพในสมัยกรุงศรีอยุธยา	52
2.3	การอพยพในสมัยกรุงธนบุรี	67
2.4	การอพยพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	72
2.5	การดำเนินนโยบายของไทยต่อชาวมอญอพยพ	75
3	ความเป็นอยู่และฐานะของชาวมอญในประเทศไทย	79
3.1	ความเป็นอยู่ของชาวมอญในสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น	79
3.2	ความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญกับคนไทย	92
3.3	การขยายตัวของชาวมอญในประเทศไทย	95
3.4	ฐานะของคนมอญในสังคมไทย	103
3.5	การเข้ารับราชการในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	119
3.6	มอญหัวเมืองชายแดน : รมัญ 7 เมือง	147
4	บทบาทและความสำคัญของชาวมอญในประเทศไทย	156
4.1	บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม	156
	ก. อิทธิพลของมอญที่มีต่อสถาบันในสังคมไทย	156
	ข. การศึกษา	171
	ค. การศาสนา	185
4.2	บทบาทด้านเศรษฐกิจ	207
4.3	บทบาทด้านการเมือง	215
	ก. กบฏมอญ	215

จ. การเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส	227
ค. บทบาทและความสำคัญของหัวหน้าชาวมอญ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	233
5 การผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย	256
5.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการผสมกลมกลืน	256
5.2 ประเมินผลกระทบของการผสมกลมกลืน	283
บทสรุป	289
บรรณานุกรม	298
ภาคผนวก	314
1 แบบสอบถาม	314
2 ตำแหน่งและราชทินนามพระราชาคณะและพระครูฝ่ายรามัญ	320

ตารางประกอบ

ตารางที่

1. โอกาสในการไปวัดของชาวมอญ	261
2. วัดที่ชาวมอญนิยมไป	261
3. การคบหาสมาคม	263
4. เพื่อน	263
5. การพึ่งพาอาศัย	264
6. การทำพิธีแต่งงาน	267
7. ความเห็นในการแต่งงานกับคนไทย	268
8. ความเห็นในการเลือกคู่ครอง	268
9. การเลือกคู่ครองที่มีเกณฑ์ถูกต้องตามที่ตั้งไว้	269
10. ภาษาที่ใช้พูดกับคนในครอบครัว	272
11. ภาษาที่ป่วยาตายายและบิดามารดาใช้กับผู้ให้สัมภาษณ์	273
12. การนับถือผี	276
13. ความเห็นในเรื่องการรำผี	277
14. การรับการรักษายามเจ็บป่วย	281
15. การคลอดบุตร	282

Contents

	Page
<i>Preface from The Thailand Research Fund</i>	(3)
<i>Board of The Thailand Research Fund</i>	(5)
<i>Preface from The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects</i>	(7)
<i>Board of The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects</i>	(10)
<i>Preface from the editors</i>	(11)
<i>Board of the Publication Series “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”</i>	(23)
<i>Preface from the author</i>	(52)
<i>About the author</i>	(54)
<i>Abstract</i>	(58)
Chapter :	
Introduction	1
1 History of the Mon Race	13
1.1 Analyses of the Words “Mon”, “Rāmañ”, “Talaing”	13
1.2 The Mons in Lower Burma	16
1.3 The Relations Between the Kingdoms of Mon and Thailand	29
1.4 The Significance of the Mon State	36

2	The migrations into Thailand	43
2.1	Background of the Migrations	43
2.2	The Migration in Ayudhya Period	52
2.3	The Migration in Dhonburi Period	67
2.4	The Migration in Rattanakosin Period	72
2.5	The Treatment of the Thai Government towards the Mon Immigrants	75
3	The Community and Status of the Mons in Thailand	79
3.1	Mon Community in Ayudhya and Early Rattanakosin Period	79
3.2	The Relationship between Mons and Thais	92
3.3	The Build-up of the Mons in Thailand	95
3.4	Mons' Status in Thai Society	103
3.5	The Recruitment as Civil Servant in Early Rattanakosin Period	119
3.6	The Mons in Frontier : Rāmañ 7 Muang	147
4	The Significant Roles of The Mons in Thailand	156
4.1	Social and Cutural Aspect	156
	a. Mon Influences in Thai Institutions	156
	b. Education	171
	c. Religion	185

	(51)
4.2 Economic Aspect	207
4.3 Political Aspect	215
a. Mon Rebellions	215
b. Subordinates under French Authority	227
c. The Significant Role of the Mon Chiefs in Early Rattanakosin Period	233
5. Assimilation into Thai Society	256
5.1 Factors of Assimilation	256
5.2. Evaluation	283
Conclusion	289
Bibliography	298
Appendix	314

คำนำ

ชาวมอญในประเทศไทย เป็นกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ สมัยอยุธยาตอนกลางและรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมีฐานะเป็นชนกลุ่มน้อยที่ แตกต่างไปจากชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ในประเทศไทย คือ มีฐานะทัดเทียมกับ คนไทย และเป็นชนชาติที่ไม่มีประเทศของตนเองในปัจจุบัน ทั้ง ๆ ที่ในอดีต มอญเคยเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองที่สุดชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีบทบาทสำคัญในการรับและถ่ายทอดอารยธรรมอินเดียแก่ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน เรื่องราวเกี่ยวกับชาวมอญเป็นที่สนใจและศึกษาในหมู่นักวิชาการต่าง ๆ แต่ที่ผ่านมามีส่วนใหญ่มักมุ่งเน้นทางด้านชาติพันธุ์วิทยา ภาษาและวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เท่านั้น ยังขาดการค้นคว้าวิจัยทางด้าน ประวัติศาสตร์

หนังสือ “มอญในเมืองไทย” เล่มนี้ จึงเป็นความพยายามของผู้เขียน ที่จะนำเสนอเรื่องราวของชาวมอญในด้านประวัติศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นฐานะ และสภาพความเป็นอยู่ของชาวมอญในประเทศไทย ตลอดจนบทบาทและความสำคัญของชาวมอญ รวมทั้งการผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ สังคมไทย

หนังสือเล่มนี้ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนจากวิทยานิพนธ์ ของผู้เขียนเรื่อง “ชาวมอญในประเทศไทย : วิเคราะห์ฐานะและบทบาทใน สังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” ซึ่งเสนอ ต่อบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2519 เพื่อให้มีความ กะทัดรัดเหมาะสมในการจัดพิมพ์เป็นหนังสือ

เป็นที่คาดหวังว่า งานเขียนชิ้นนี้จะช่วยให้เห็นภาพและพฤติกรรมของ
 ชาวมอญในอดีตในด้านต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสังคม
 ไทยได้กระจ่างชัดขึ้น และจะเป็นหลักฐานเกี่ยวกับชาวมอญที่จะให้ความรู้และ
 เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจและชนรุ่นหลัง ตลอดจนเป็นแนวทางแก่ผู้ที่สนใจ
 ทำการศึกษาค้นคว้าในรายละเอียดปลีกย่อยด้านอื่น ๆ ต่อไป

ผู้เขียนขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
 และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่เป็นผู้จัดพิมพ์
 หนังสือเล่มนี้ และขอขอบพระคุณชาวมอญในประเทศไทยทุกท่านที่ให้ความ
 ร่วมมือในการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นอย่างดี รวมทั้งเจ้าของผลงานที่ผู้เขียน
 ได้ใช้ประโยชน์จากงานของท่านดังปรากฏรายชื่อในบรรณานุกรมท้ายเล่ม

สุภรณ์ โอเจริญ

ประวัติผู้แต่ง

สุภรณ์ โอเจริญ

การศึกษา

- 2514 อักษรศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 2519 อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การทำงาน

รับราชการในวิทยาลัยครูนครสวรรค์ตั้งแต่ปี พ.ศ.2514 ปัจจุบันดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครสวรรค์

ผลงานทางวิชาการ

- นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์ (บรรณาธิการ), วิทยาลัยครูนครสวรรค์, 2528
- พัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองนครสวรรค์, วิทยาลัยครูนครสวรรค์, 2535
- “เจ้าพ่อ-เจ้าแม่เมืองปากน้ำโพ” ในชีวิตไทย ชุดบรรพบุรุษของไทย, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2528

- “ประวัติบุคคลสำคัญของจังหวัดนครสวรรค์” ใน ประวัติมหาดไทย ส่วนภูมิภาคจังหวัดนครสวรรค์, สำนักงานจังหวัดนครสวรรค์, 2529
- ร่วมเขียนคำใน *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคกลาง* เช่น “มอญในภาคกลาง”, “จังหวัดนครสวรรค์”, “ประเพณีแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ในจังหวัดนครสวรรค์”, “มังกรทองนครสวรรค์”, “บึงบอระเพ็ด”, “เขากบ”, “ชุมชนโบราณในจังหวัดนครสวรรค์”, “ทำข้าวก้านันทรง”

บทคัดย่อ

หนังสือเล่มนี้เป็นการศึกษาเรื่องราวของชาวมอญในประเทศไทยในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง เมื่อเริ่มมีหลักฐานว่ามีชาวมอญอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งแรก จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยแสดงให้เห็นฐานะและสภาพความเป็นอยู่ของชาวมอญในประเทศไทย ตลอดจนบทบาทและความสำคัญของชาวมอญในสังคมไทย รวมทั้งการผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย

สาระของหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น 5 บท โดยมีบทนำและบทสรุปต่างหาก บทนำกล่าวถึงความสำคัญของเรื่อง วัตถุประสงค์ ขอบเขต วิธีการศึกษาค้นคว้า รวมทั้งปัญหาหรืออุปสรรคในการค้นคว้า บทที่ 1 วิเคราะห์คำที่ใช้เรียกชาวมอญ ซึ่งมีทั้ง มอญ รามัญ และตะเลง และกล่าวโดยย่อถึงเรื่องราวของชาวมอญในพม่าตอนล่างก่อนที่จะอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรมอญกับไทยในสมัยต่าง ๆ ตลอดจนความสำคัญของหัวเมืองมอญที่มีต่อไทยและพม่า

บทที่ 2 กล่าวถึงการอพยพของชาวมอญเข้าสู่ประเทศไทย ตั้งแต่เริ่มมีหลักฐานเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยาตอนกลางจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่าที่มีการบันทึกเป็นหลักฐานในประวัติศาสตร์ ในบทนี้ได้วิเคราะห์ถึงภูมิหลังในการอพยพ สาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้ชาวมอญพากันอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย ลักษณะของการอพยพ ตลอดจนรายละเอียดในการอพยพแต่ละครั้ง พร้อมทั้งวิเคราะห์การดำเนินนโยบายของไทยต่อชาวมอญอพยพ

บทที่ 3 กล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวมอญในประเทศไทยและความสัมพันธ์กับคนไทย วิเคราะห์ฐานะของชาวมอญในสังคมไทย หน้าที่และการรับราชการในกรมกองต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตลอดจนเรื่องราวของชาวมอญในหัวเมืองชายแดนไทยที่ต่อกับพม่า ซึ่งเรียกรวมกันว่า “รามัญ 7 เมือง”

บทที่ 4 วิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของชาวมอญในประเทศไทย ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

บทที่ 5 กล่าวถึงการผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย วิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการผสมกลมกลืน โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างในหมู่บ้านมอญ 3 ตำบล คือ ตำบลทรงคนอง ในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ตำบลคลองควาย ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี และตำบลบ้านม่วง ในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี มาเป็นตัวอย่างประกอบการวิเคราะห์ พร้อมทั้งประเมินผลกระบวนการผสมกลมกลืนในหมู่บ้านมอญทั้ง 3 แห่งนั้นด้วย

Abstract

The purpose of this book is to present a detailed and analytical study of the Mons in Thailand from the Mid-Ayudhya period when there is first evidence of their migrations into Thailand, down to the reign of King Rama V of the Rattanakosin period. This research will explore their status and ways of living, their significant role in Thai society as well as their assimilation into Thai society.

This book is divided into 5 chapters, excluding the introduction and the conclusion.

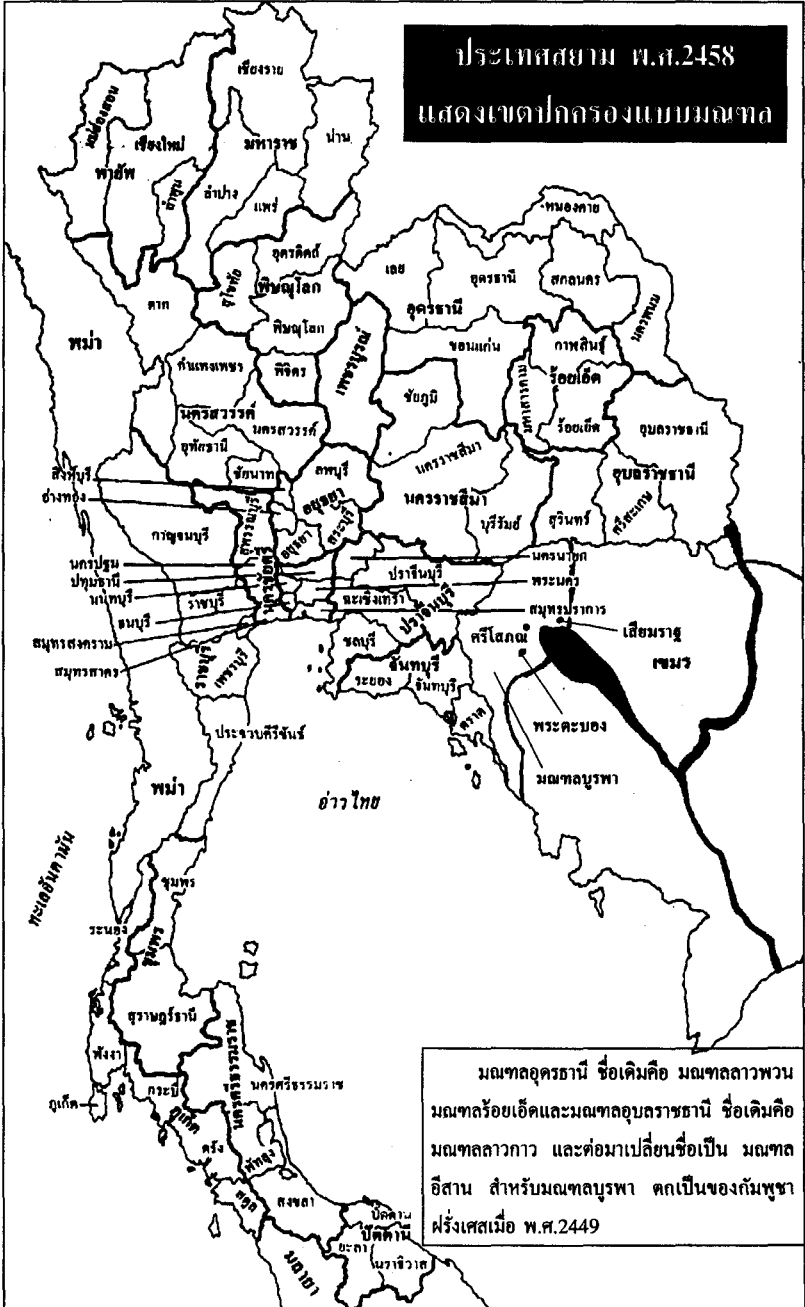
The introduction states the significance of the topic, the purpose, the scope and the research method as well as the problems. The first chapter analyses the terms used to signify the Mons, which include Mon, Rāmañ and Talaing, gives a brief account of the Mons in Lower Burma prior to their migrations into Thailand, describes the relations between the Kingdoms of Mon and Thailand, and discusses the significance of the Mon State both to Thailand and Burma. The second chapter deals with different Mon migrations, from the Mid-Ayudhya up to the Early Rattanakosin period according to available historical records. This chapter analyses the background and the details of these migrations as well

as the treatment of the Thai towards the Mon immigrants. The third chapter surveys the Mon community in Thailand and its relationship with Thai people. This chapter also analyses the legal and social status of the Mons in Thai society. The fourth chapter discusses the significant role of the Mons in Thailand in social, economic and political aspects. The fifth chapter deals with their assimilation into Thai society. The analysis of the factors leading to their assimilation is based on random sampling in 3 Mon villages : Tambon Songkanong, Amphur Prapadang, Samutprakarn Province ; Tambon Klongkwai, Amphur Sam Kok, Pathumthani Province and Tambon Ban Muang, Amphur Ban Pong, Ratchburi Province. The analysis is followed by the evaluation of the degrees of their assimilation in each village.

ประเทศสยาม พ.ศ.2458
แสดงเขตปกครองแบบมณฑล

มณฑลอุดรธานี ชื่อเดิมคือ มณฑลลาวพวน
 มณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลอุบลราชธานี ชื่อเดิมคือ
 มณฑลลาวกาว และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น มณฑล
 อีสาน สำหรับมณฑลบูรพา ตกเป็นของกัมพูชา
 ฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ.2449

ที่มา : จัดทำเพิ่มเติมจาก เศษ บุนนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ.2435-2458.
 มุทนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2532.

บทนำ

“ชาวมอญ” เป็นชนชาติที่เคยเจริญรุ่งเรืองที่สุดชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักวิชาการทางภาษาศาสตร์และทางมานุษยวิทยาได้จัดพวกมอญไว้ในกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร (Mon-Khmer) หรือบางที่เรียกว่า ตระกูลออสโตร-เอเชียติก (Austro-Asiatic) ในอดีตชาวมอญเคยตั้งอาณาจักรของตนขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดีในบริเวณพม่าตอนล่างปัจจุบัน แต่ตลอดระยะเวลากว่า 700 ปีที่ตั้งอยู่ในพม่าตอนล่าง อาณาจักรมอญต้องล้มลุกคลุกคลานเพราะการแย่งชิงอำนาจภายในและการรุกรานจากพม่า เป็นเหตุให้บ้านเมืองตกอยู่ในภาวะสงครามอยู่เสมอ ในระหว่างนั้นชาวมอญได้พากันอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศไทยเนือง ๆ ชาวมอญเหล่านั้นได้มาเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งของไทยและได้สืบลูกหลานมาจนกระทั่งปัจจุบัน

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชาวมอญในประเทศไทยเท่าที่ผ่านมายังอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากหลักฐานต่าง ๆ ค่อนข้างน้อย และอยู่ในสภาพกระจัดกระจายแทรกอยู่ตามพงศาวดารต่าง ๆ ของไทยบ้าง ของพม่าบ้าง ซึ่งก็เป็นเพียงเกร็ดเกี่ยวกับการสงครามระหว่างไทยกับพม่าเท่านั้น แม้ว่าในระยะ 70 กว่าปีที่ผ่านมามีงานเขียนขึ้นสำคัญเกี่ยวกับมอญโดยตรง ได้แก่ The Talaings ของ โรเบิร์ต ฮัลลiday (Robert Halliday) ตลอดจนบทความต่าง ๆ โดยผู้เขียนคนเดียวกัน และใน พ.ศ.2515 ก็มีงานวิจัยขึ้นปริญญาเอกของ ดร.ไบรอัน แอล ฟอสเตอร์ (Brian L. Foster) เรื่อง Ethnicity and Economy : The Case of the Mons in Thailand แต่งานเขียนดังกล่าวเป็นการศึกษา

เชิงชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งเน้นทางด้านสังคมศาสตร์เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี และด้านเศรษฐกิจเท่านั้น โดยเฉพาะวิทยานิพนธ์ของ ดร.ฟอสเตอร์ เป็นการวิจัยถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชาวมอญในประเทศไทยในปัจจุบัน ยังไม่ปรากฏว่ามีการค้นคว้าวิจัยในแง่มุมของประวัติศาสตร์อย่างละเอียดลึกซึ้ง แต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในการอพยพ สภาพความเป็นอยู่และฐานะทางสังคมของชาวมอญในประเทศไทยในอดีต ตลอดจนบทบาทของชาวมอญ เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของชาวมอญในด้านประวัติศาสตร์อย่างละเอียดกว้างขวาง เพื่อให้ได้ภาพรวมของชาวมอญในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันจะเป็นหลักฐานและแนวทางในการศึกษาค้นคว้าด้านอื่น ๆ ต่อไป

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องราวของชนชาติมอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในฐานะที่เป็นชนกลุ่มหนึ่งในสังคมไทย ซึ่งมีบทบาทและความสำคัญในราชการและสังคมไทย และมีบทบาทและความสำคัญต่อนโยบายการต่างประเทศของไทย โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-5) หนังสือเล่มนี้จะได้ทำการศึกษาและวิจัยถึงสาเหตุสำคัญและภูมิหลังในการอพยพของชาวมอญ ความเป็นอยู่ ฐานะ และสังคมมอญในประเทศไทย ตลอดจนความสัมพันธ์กับรัฐบาลไทย และบทบาทของชาวมอญและหัวหน้าชาวมอญที่เข้ารับราชการและทำคุณประโยชน์แก่แผ่นดินไทย ศึกษาถึงอิทธิพลของมอญที่เข้ามาปะปนอยู่ในสังคม วัฒนธรรมและขนบประเพณีของไทย การแต่งงานระหว่างมอญกับไทย และการผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย

สาระของหนังสือเล่มนี้จะเริ่มตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ตั้งแต่ พ.ศ.2112 จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากว่าปี พ.ศ.2112 เป็นปีเริ่มรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชา และมีหลักฐานว่าในรัชกาลนี้มี

ชาวมอญอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งแรก (พ.ศ.2127) ก่อนหน้านั้น แม้ว่าจะมีการอพยพเข้ามาบ้าง แต่ก็ไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐาน และหลัง สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องราวของชาวมอญอีกเลย เนื่องจากไม่มีการแยกชาวมอญออกเป็นกรมกองอิสระ ดังเช่นแต่ก่อน เวลากล่าวถึงชาวมอญก็มักกล่าวรวม ๆ ไปกับคนไทย เพราะ นอกจากชาวมอญจะมีการผสมกลมกลืนเป็นไทยอย่างช้า ๆ แล้ว ยังมีรูปร่าง และลักษณะภายนอกคล้ายคลึงกับคนไทย จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยเด็ดขาด และรัฐบาลเองก็ถือว่าคนมอญเป็นคนไทยเหมือนกัน ส่วนในเรื่องที่เกี่ยวกับการผสมกลมกลืนของชาวมอญเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยนั้น จะได้มีการขยายเวลาต่อออกไปจากสมัยรัชกาลที่ 5 โดยใช้ข้อมูลร่วมสมัยจาก การวิจัยภาคสนามในหมู่บ้านมอญ เนื่องจากว่าการผสมกลมกลืนเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นและดำเนินติดต่อกันมาอย่างช้า ๆ และมาปรากฏผลในสมัยหลัง ต่อมา

อนึ่ง เนื่องจากมีข้อจำกัดในด้านเอกสารในสมัยอยุธยา สาระส่วนใหญ่ จะเน้นที่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งปรากฏหลักฐานมากกว่าสมัยอยุธยา และด้วยเหตุที่ชาวมอญในประเทศไทยเป็นชาวมอญที่อพยพมาจากอาณาจักรมอญในพม่าตอนล่าง ดังนั้นผู้เขียนจึงเน้นเฉพาะความเป็นมาของมอญในพม่าตอนล่าง โดยเว้นที่จะกล่าวถึงอาณาจักรมอญอื่น ๆ ที่ยังคงเป็นความลับสนอยู่ในประวัติศาสตร์มอญและสยามโบราณ

หลักฐานที่ใช้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. หลักฐานลายลักษณ์ ทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และ เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) จากแหล่งเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร
- หอสมุดแห่งชาติ, กรมศิลปากร

- หอสมุดกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
- ดำหนักจันทร์, วัดบวรนิเวศวิหาร
- หอสมุดกลาง (สำนักวิทยบริการในปัจจุบัน) และห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ห้องสมุดสยามสมาคม

เอกสารชั้นต้น ประกอบด้วย

- เอกสารตัวเขียนในสมุดไทดำ ตัวหนังสือขาว จากหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นจดหมายเหตุเรื่องราวต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 1-4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

- หนังสือกราบบังคมทูลรายงานและจดหมายโต้ตอบระหว่างกระทรวงในราชการต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งการหรือทรงทักท้วงการปฏิบัติราชการไปยังกระทรวงต่าง ๆ เอกสารเหล่านี้สามารถค้นได้จาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

- พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ประชุมจารึก ตลอดจนกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ได้พิมพ์เป็นรูปเล่มออกมาแล้ว สามารถหาได้จากห้องสมุดต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น

- ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา การคณะสงฆ์ และอื่น ๆ มีบางส่วนได้พิมพ์รวมเล่มไว้แล้ว ซึ่งจะหาได้จากห้องสมุดทั่วไป บางส่วนที่ยังไม่ได้พิมพ์จะค้นได้ที่ดำหนักจันทร์ วัดบวรนิเวศวิหาร

เอกสารชั้นรอง ประกอบด้วย หนังสือและบทความจากวารสารต่าง ๆ ตลอดจนวิทยานิพนธ์และงานวิจัยต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่ง

สามารถค้นได้จากห้องสมุดหรือแหล่งเอกสารทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น นอกจากนี้วารสารต่างประเทศบางฉบับ เช่น Journal of the Burma Research Society, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal เป็นต้น ซึ่งแม้จะมีอยู่ตามห้องสมุดต่าง ๆ โดยเฉพาะห้องสมุดสยามสมาคม และหอสมุดแห่งชาติ แต่ขาดหายไปบางเล่ม บางปี กรณีนี้ผู้เขียนได้ติดต่อไปยังห้องสมุดมหาวิทยาลัยสิงคโปร์ ซึ่งมีวารสารเหล่านั้นอยู่ครบทุกเล่มทุกปี เพื่อขอถ่ายเอกสารบทความที่ต้องการในวารสารฉบับที่ขาดหายไปกลับมาใช้ด้วย

2. หลักฐานจากการวิจัยภาคสนาม (Field Research)

การวิจัยภาคสนามเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมสมัยในหมู่บ้านมอญในช่วงปี 2518-2519 เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการยืนยันว่า ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้มีการผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยอย่างช้า ๆ และต่อเนื่อง จนทำให้ไม่มีการแยกชาวมอญออกจากชาวไทยดังเช่นในระยะแรก ๆ ที่อพยพเข้ามา ข้อมูลในส่วนนี้จะได้นำมาเชื่อมโยงกับเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้ดำเนินมาตั้งแต่การอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย จนกระทั่งถึงบทบาทและความเป็นอยู่ของชาวมอญในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (บทที่ 1 - บทที่ 4) เพื่อให้เรื่องราวของชาวมอญในประเทศไทยมีเนื้อหาที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขั้นตอนการดำเนินงานในส่วนนี้ ในขั้นแรกได้ศึกษาเพื่อวางโครงเรื่องและขอบเขตของเนื้อหาที่จะออกไปศึกษาในหมู่บ้านมอญ โดยอาศัยแนวทางจากการทำวิจัยของ ดร.ไบรอัน แอด ฟอสเตอร์ ในเรื่อง Ethnicity and Economy : The Case of the Mons in Thailand และของ ดร.บุญสนอง บุญโยทยาน ในเรื่อง Chinese-Thai Differential Assimilation in Bangkok : An Exploratory Study. เมื่อได้โครงร่างของเรื่องแล้วจึงนำมาสร้างเป็น

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล หลังจากนั้นได้นำเครื่องมือที่นำมาทดสอบและปรับ
 ข้อความให้รัดกุมยิ่งขึ้น (ดูภาคผนวก) เพื่อให้สามารถเข้าใจได้ง่ายและตรงกับ
 สิ่งที่ต้องการจะถาม จากนั้นจึงเป็นการสำรวจและศึกษารายละเอียดของ
 หมู่บ้านมอญในจังหวัดต่าง ๆ เพื่อเลือกแหล่งที่จะใช้เป็นตัวอย่งในการเก็บ
 ข้อมูล การดำเนินงานในขั้นนี้ได้รับความช่วยเหลือและคำแนะนำที่เป็น
 ประโยชน์อย่างมากจาก ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี ซึ่งเป็นผู้ที่มี
 ความรู้และคุ้นเคยกับชาวมอญมากที่สุด โดยเฉพาะชาวมอญในจังหวัดราชบุรี
 ปทุมธานี นนทบุรี และในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ในที่สุด
 จึงได้ตกลงใจเลือกสถานที่ที่จะใช้ในการสุ่มตัวอย่าง 3 แห่งด้วยกัน คือ ตำบล
 บ้านม่วง ในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ตำบลคลองควาย ในอำเภอสามโคก
 จังหวัดปทุมธานี และตำบลทรงคะนอง ในอำเภอพระประแดง จังหวัด
 สมุทรปราการ

ตำบลบ้านม่วง เป็นบริเวณที่มีคนมอญอยู่รวมกันหนาแน่น และอยู่ใกล้
 พรมแดนระหว่างไทยกับพม่าตอนล่าง ซึ่งเคยเป็นอาณาจักรมอญมาก่อน
 ลักษณะภูมิประเทศและที่ตั้งซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปจากศูนย์กลางของประเทศไทย
 คือ กรุงเทพมหานคร ทำให้สันนิษฐานได้ว่า อิทธิพลและความเจริญจากสังคม
 ภายนอกอาจจะเข้าไปไม่ถึงหรือเข้าไปถึงช้ามาก ซึ่งมีผลต่อกระบวนการผสม
 กลมกลืน ชาวมอญในตำบลนี้มีอาชีพในการทำนา

ตำบลคลองควาย เป็นแหล่งที่ได้ชื่อว่าเป็นถิ่นมอญ เพราะอำเภอ
 สามโคกแต่เดิมนั้นเป็นเมืองที่พระเจ้าแผ่นดินไทยสร้างให้พวกมอญอพยพอยู่
 โดยเฉพาะ ชาวมอญในตำบลนี้มีอาชีพในการค้าขายทางเรือ ซึ่งแตกต่างไปจาก
 ตำบลบ้านม่วง แม้ว่าจะมีชาวมอญอาศัยอยู่ทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในเขต
 จังหวัดปทุมธานีต่อลงมาจนถึงอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี แต่ปรากฏว่า
 ชาวมอญที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาบางตำแหน่งได้ผสม

กลมกลืนไปกับคนไทยจนไม่สามารถที่จะเก็บข้อมูลได้ เช่น บริเวณตั้งแต่ วัดสำแลขึ้นไปจนถึงคู้งสามโคก ชาวมอญที่นั่นแทบจะไม่มีลักษณะที่แสดงว่าเป็นคนมอญเหลืออยู่เลย เป็นต้นว่า ด้านภาษา ชาวมอญที่นั่นพูดภาษามอญไม่ได้แล้ว วัดมอญก็ไม่ได้ใช้ภาษามอญในการสวดการเทศน์ สมภารก็ไม่พูดมอญในวัด ดังนั้นจึงเลือกมาศึกษาชาวมอญทางฝั่งตะวันตก คือ ตำบลคลองควาย ซึ่งอยู่เหนืออำเภอเมืองฯและที่ว่าการอำเภอสามโคกขึ้นไป และสามารถเดินทางเข้าไปเก็บข้อมูลได้ไม่ยากนัก

ตำบลทรงคนอง อยู่ในอำเภอพระประแดง ซึ่งแต่เดิมคือ เมืองนครเขื่อนขันธ์ เป็นเมืองมอญโดยเฉพาะเช่นกัน สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แล้วโปรดฯให้ย้ายครัวมอญจากปทุมธานีที่อพยพเข้ามาพร้อมกับพระยาเจ่ง จำนวน 300 คน ลงมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นั่น และปรากฏว่าเจ้าเมืองหรือผู้รักษาราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์ตั้งแต่แรกตั้งเมืองจนถึงเมื่อยกเลิกตำแหน่งนี้ (เพราะถูกยุบลงไปเป็นอำเภอ) เป็นชาวมอญติดต่อกันถึง 8 คน การที่เลือกบริเวณนี้เป็นตัวอย่างในการศึกษาด้วยก็เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพฯ ทำให้เกิดสมมุติฐานขึ้นประการหนึ่งว่า แนวโน้มในการผสมกลมกลืนเป็นไทยย่อมจะมีมากกว่าหมู่บ้านมอญอื่น ๆ

จะเห็นได้ว่า การเลือกศึกษาข้อมูลจากสถานที่ทั้ง 3 แห่งดังกล่าว ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปทั้งในด้านที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ และอาชีพ ย่อมจะก่อให้เกิดการเปรียบเทียบในด้านวิวัฒนาการ ความเป็นอยู่ และความนึกคิดของชาวมอญ ซึ่งทำให้การสรุปตัวอย่างกว้างออกไปและใกล้เคียงความเป็นจริงที่สุด

การดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม (พ.ศ.2518-2519)

ด้วยเหตุที่เราไม่สามารถทราบจำนวนคนมอญทั้งหมดในตำบลที่ทำการสำรวจได้ เพราะตามสำมะโนครัวประชากร มิได้ระบุเชื้อชาติของพลเมือง

ในแต่ละหมู่บ้านแต่ละตำบล เนื่องจากว่าชาวมอญในประเทศไทยล้วนแต่เกิดในประเทศไทย จึงถือสัญชาติไทยตามกฎหมายทั้งหมด ดังนั้นจึงต้องใช้วิธีสุ่มตัวอย่างโดยให้กลุ่มอัตราส่วนของเพศและอายุให้ได้ใกล้เคียงกับลักษณะสำคัญดังกล่าวของประชากรมากที่สุด เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างที่เลือกขึ้นมาในแต่ละตำบลเป็นตัวแทนที่ดีของประชากรในตำบลนั้น ๆ กล่าวคือ ในจำนวนตัวอย่างที่เลือกขึ้นมา ตำบลละ 50 รายนั้น

แยกตามเพศ	ชาย	50 %
	หญิง	50 %
แยกตามอายุ	20 - 30	22 %
	31 - 40	22 %
	41 - 50	20 %
	51 - 60	20 %
	61 - 70	12 %
	71 - 80	4 %

การเดินทางไปเก็บข้อมูลนั้นช่วงที่เหมาะสมที่สุดคือช่วงสงกรานต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ตำบลคลองควายและตำบลทรงคนอง เพราะนอกจากจะมีตัวอย่างให้เลือกมากแล้วยังจะได้เห็นประเพณีในเทศกาลสงกรานต์ของชาวมอญด้วย ชาวมอญตำบลคลองควายซึ่งมีอาชีพในการค้าขายทางเรือจะกลับมาอยู่ในหมู่บ้านพร้อมหน้ากันเฉพาะในเทศกาลสงกรานต์ หรือในเวลาที่มีงานใหญ่ ๆ ในหมู่บ้าน เช่น งานศพเจ้าอาวาสวัดมอญประจำหมู่บ้านเท่านั้น ส่วนเวลาอื่น ๆ นอกจากนั้นก็รอนแรมค้าขายอยู่ในเรือ ซึ่งล่องไปยังจังหวัดต่าง ๆ ดังนั้นในหมู่บ้านยามปกติจะมีแต่เด็กและคนชราที่มีได้ประกอบอาชีพแล้วเท่านั้น ชาวมอญตำบลทรงคนองมีอาชีพในการทำนา แต่ที่นาของชาวมอญเหล่านั้นอยู่ไกลออกไปคนละฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น ที่ตำบลลำโรง

อำเภอบางป่อ อำเภอบางพลี เป็นต้น ดังนั้นชาวมอญจึงปลูกบ้านอีกแห่งหนึ่งในที่นาของตนเพื่อใช้เป็นที่อยู่ชั่วคราวในระหว่างฤดูทำนา ครั้นเมื่อหมดหน้านาแล้วจึงจะกลับมาอยู่ที่ตำบลทรงคะนอง ส่วนชาวมอญในตำบลบ้านม่วง แม้จะมีอาชีพในการทำนาเช่นกัน แต่ก็มีที่นากันเพียงเล็กน้อยเฉลี่ยประมาณครอบครัวละ 10-15 ไร่ และอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้าน ชาวมอญที่บ้านม่วงส่วนใหญ่จึงอยู่ในหมู่บ้านตลอดทั้งปี

ใน พ.ศ.2518 การเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังหมู่บ้านมอญในตำบลทั้ง 3 ดังกล่าวค่อนข้างสะดวก เพราะมีรถโดยสารประจำทางเข้าถึงในหมู่บ้าน ยกเว้นตำบลบ้านม่วง ซึ่งตั้งอยู่ห่างตัวเมืองออกไป แม้ว่าจะมีการตัดทางแยกจากถนนใหญ่เข้าไปยังหมู่บ้าน แต่ก็ยังเป็นทางลูกรัง ซึ่งเข้าใจว่าเดิมคงเป็นทางเกวียนมาก่อน มีความกว้างขนาดรถยนต์แล่นได้คันเดียว ตามปกติไม่ค่อยมีรถแล่นเข้าออกบ่อยนัก และยังไม่มียรถโดยสารประจำทางจากถนนใหญ่เข้าถึงตัวหมู่บ้าน ชาวมอญในหมู่บ้านจะเดินบ้าง จี้อจักรยานบ้าง ออกมาติดต่อกับภายนอก นอกจากนี้ยังมีเส้นทางที่ใช้ติดต่อกับภายนอกอีกทางหนึ่งโดยทางแม่น้ำราชบุรี ซึ่งอยู่อีกด้านหนึ่งของหมู่บ้าน ส่วนตำบลคลองควายนั้นถ้าไปทางบกจะมีรถโดยสารประจำทางจากกรุงเทพฯ ไปยังอำเภอเมืองจันทบุรีตามธานี จากนั้นต้องขึ้นรถโดยสารอีกทอดหนึ่งซึ่งไปสุดทางที่อำเภอสามโคก จากสามโคกสามารถเดินเลียบริมชายฝั่งแม่น้ำเข้าไปยังตำบลคลองควายได้ ลักษณะของทางเดินจะบอกได้ว่าถึงหมู่บ้านมอญแล้วหรือยัง เพราะทันทีที่เข้าเขตหมู่บ้านมอญ ทางเดินนั้นจะมีแผ่นปูนซีเมนต์สีขาว รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสปูเรียงติดต่อกันไปตลอดทั้งหมู่บ้าน แต่ถ้าไม่ยอมเดินก็สามารถนั่งรถโดยสารซึ่งมีสายเดียวตั้งต้นจากสามโคกไปสุดทางที่ตำบลท้ายเกาะ ซึ่งอยู่เหนือตำบลคลองควาย เส้นทางสายนี้ตัดผ่านทางด้านหลังของหมู่บ้านมอญตำบลคลองควาย เป็นทางลูกรังเช่นเดียวกับทางเข้าตำบลบ้านม่วง แต่กว้างกว่าเล็กน้อย ส่วนทางน้ำจะมี

เรือด่วนจากกรุงเทพฯไปปทุมธานี จากปทุมธานีไปสามโคก และจากสามโคกไปยังตำบลคลองควาย ขึ้นฝั่งที่หน้าวัดเจติยทอง ซึ่งเป็นวัดมอญประจำหมู่บ้านสำหรับตำบลทรงคนองนั้นอยู่ใกล้ ๆ กับตลาดในอำเภอพระประแดง ซึ่งจะเดินไปหรือนั่งรถสามล้อเข้าไปก็ได้ ลักษณะทางเดินในหมู่บ้านมีแผ่นปูนซีเมนต์สี่ขาวูติดต่อกันไปเช่นเดียวกับที่ตำบลคลองควาย

ปัญหาที่ผู้เขียนประสบในระหว่างการค้นคว้า นอกจากจะอยู่ที่ความขาดแคลนเอกสารแล้ว เอกสารที่พอจะหาได้จำนวนไม่มากนัก บางส่วนบางตอนชำรุดจนแทบจะอ่านไม่ได้ บางตอนก็ขาดหายไปมีเฉพาะตอนกลางบ้าง ตอนท้ายบ้าง จนต้องอาศัยการตีความและสันนิษฐานเพิ่มเติมตามเหตุและผลที่ปรากฏเป็นหลักฐานนั้น ๆ ตลอดจนสภาพเหตุการณ์ในขณะนั้นเข้าช่วยผู้เขียนต้องใช้เวลาเกือบ 2 ปีในการค้นหาเอกสารต่าง ๆ ทั้งที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติและหอสมุดแห่งชาติ

แม้ว่าเอกสารต่าง ๆ ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติจะได้รับการจัดหมวดหมู่ไว้อย่างเรียบร้อยตามหน่วยงานพร้อมด้วยบัญชีชื่อเรื่อง เพื่อความสะดวกในการค้น แต่ผู้เขียนก็ประสบความยุ่งยากในการค้นหาเอกสารที่ต้องการอยู่ไม่น้อย เพราะเอกสารที่ค้นได้เหล่านั้นส่วนใหญ่ปะปนอยู่ในแฟ้มเอกสารเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องมอญเลย และการตามเอกสารจากแฟ้มของกระทรวงหนึ่งไปยังอีกกระทรวงหนึ่ง โดยหวังว่าจะได้รายละเอียดในเรื่องนั้น ๆ เพิ่มเติมบ้าง แต่กลับไปพบเรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกันแทน ทำให้มีเรื่องใหม่ให้ต้องตามสืบค้นเพิ่มขึ้นอีกเพราะเอกสารที่พบใหม่นั้นไม่มีหัวไม่มีท้าย ในที่สุดผู้เขียนจึงต้องค้นเอกสารในแฟ้มต่าง ๆ เกือบทุกแฟ้มที่มีอยู่ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (เฉพาะสมัยรัชกาลที่ 5)

ส่วนเอกสารตัวเขียนที่หอสมุดแห่งชาติที่เกี่ยวกับเรื่องมอญตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-4 ก็มีน้อยมาก น้อยกว่าที่ค้นได้จากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ

เสียอีก เอกสารเหล่านั้นนอกจากบางส่วนจะชำรุดและไม่อนุญาตให้ยืมมาอ่านแล้ว ส่วนที่เหลือก็มีเนื้อหาสาระน้อย เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสงคราม จดหมายพม่าขอเป็นไมตรีกับไทย และหนังสือขู่ต่าง ๆ ที่พม่านำมาปักไว้ที่ชายแดนเป็นต้น เอกสารเหล่านี้บางชิ้นก็ไม่เกี่ยวกับมอญโดยตรง เพียงแต่เอ่ยถึงในฐานะที่เป็นผู้ถือหนังสือหรือจดหมายไปมาเท่านั้น นอกจากนี้เอกสารอื่น ๆ ที่ชื่อเรื่องเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไปไม่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับมอญแต่อย่างใด แต่ปรากฏว่าภายในเอกสารเหล่านั้นบางชิ้นก็มีเนื้อความบางตอนพาดพิงหรือเอ่ยอ้างถึงมอญด้วย ดังนั้นผู้เขียนจึงต้องใช้เวลาสำหรับค้นเอกสารที่ไม่เกี่ยวข้องดังกล่าวด้วย อย่างไรก็ตามในระหว่างที่ผู้เขียนทำการค้นคว้าอยู่นั้นทางหอสมุดแห่งชาติกำลังชำระเอกสารเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 จึงเป็นที่น่าเสียดายที่ผู้เขียนไม่มีโอกาสได้ค้นเอกสารเพิ่มเติมดังกล่าว

อุปสรรคต่าง ๆ ในด้านเอกสารตามที่กล่าวมานี้ ทำให้การวิเคราะห์และตีความถูกจำกัดอยู่เพียงแค่อเอกสารที่สืบค้นได้เท่านั้น

หมายเหตุ

1. การเรียกพระนามของเจ้าและนามของขุนนางในหนังสือเล่มนี้ จะเรียกตามยศและราชทินนาม (ตลอดจนตำแหน่ง ถ้ามี) ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เช่น

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (ขณะทรงผนวช) แทน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ (ขณะดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล) แทน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ (ยศครั้งหลังสุด)

พระยามหาโยธา (ในสมัยนั้น ๆ) แทน เจ้าพระยามหาโยธา (ยศครั้ง

หลังสุด)

2. ตัวอย่างของวารสารภาษาอังกฤษที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้

BSOAS - Bulletin of the School of Oriental and African Studies.

JBRS - Journal of the Burma Research Society.

JRAS - Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (London).

JRAS (Bengal) - Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal (Calcutta).

JSS - Journal of the Siam Society.

3. ตัวอย่างของแหล่งข้อมูล

กจช. - กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

หสช. - หอสมุดแห่งชาติ

หสด. - หอสมุดตำรงราชานุภาพ

บทที่ 1

ประวัติความเป็นมาของชนชาติมอญ

1.1 วิเคราะห์คำว่า มอญ รัมัญ ทะเลง (Mon, Rāmañ, Talaing)

ชาวมอญเป็นชนเผ่ามองโกลอยด์ ซึ่งมีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตะวันตกของประเทศจีน มีภาษาพูดอยู่ในตระกูลมอญ-เขมร (Mon-khmer) ในอดีตเคยมีดินแดนอยู่ในบริเวณที่เป็นพม่าตอนล่าง (Lower Burma) ปัจจุบัน และเรียกชื่อประเทศของตนว่า “รามัญเทศ” หรือ รัมัญประเทศ ดังจะเห็นได้จากจารึกกัลยาณี ซึ่งได้กล่าวถึงประเทศมอญในตอนขึ้นต้นคาถาภาษาบาลีว่า

“รามัญเทศปติภู-   รามาริปตินา กตา
ชินสาสนส์สุทธิ   ตํ ปวัตติ กถียเต”¹

ส่วนฉบับภาษามอญก็มีคำว่า “ระฮ์รมัน” (Rah Rman) ซึ่งหมายถึงรวมถึงอาณาเขตของ 3 จังหวัด ได้แก่ พะสิม (Bassein) หงสาวดี (Pegu) และ เมาะตะมะ (Martaban)² นอกจากนี้ นักภูมิศาสตร์ชาวอาหรับยังได้กล่าวถึงประเทศมอญในพม่าตอนล่างโดยใช้ชื่อว่า รัมัญเทศ (Rāmaññadesa) ดังปรากฏในหนังสือ Book of Routes and Provinces ของ Ibn Khordadzebeh

---

¹ พระยาพจนสุนทร, ผู้แปล, จารึกกัลยาณี (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมสุภาพ กฤดากร ณ อยุธยา, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468), หน้า 68.

² C.O. Blagden, “Etymological Notes,” JBRs, IV, pt.i (1941) : 59.

พ.ศ.1387-1391 (ค.ศ.844-848)³

คำว่า “มอญ” (Mon) นั้น ซี.โอ. แบลกเดน (C.O. Blagden) นักปราชญ์ทางภาษาท่านหนึ่งกล่าวว่า เป็นคำ ๆเดียวกับคำว่า “รามัญ” (Rāmañi)⁴ แต่ในจดหมายเหตุของมอญเช่นใน *Pegu Chronicles* จะใช้ *Man* ซึ่งเป็นรูปคำเก่าแทน และถ้าเราสลับกลับไปในจารึกสมัยกลางจะพบรูป *Rman* ตัว R ข้างหน้ารากคำเป็นอุปสรรค (prefix)⁵ ชนิดหนึ่ง ซึ่งมาในภาษาปัจจุบัน อุปสรรคนี้ได้หายไป และเวลาอ่านคงจะออกเสียงเป็น Rěmán (รมัน) โดยเน้นที่พยางค์ท้าย และในที่สุดก็เพี้ยนมาเป็นมอญ ส่วนคำ “รามัญ” (Rāmañña) นั้นเป็นรูปที่บัญญัติขึ้นจากรูป *Rman* เพื่อใช้ในภาษาบาลีในสมัยที่ยังนิยมใช้ ฑ์ ลงท้ายแทน n และตั้งให้เข้าตามกฎภาษาบาลี (ที่ว่าด้วยตัวสะกด ตัวตาม) โดยการซ้อน ฑ์ อีกตัวหนึ่งแล้วเติม a ข้างท้าย จึงได้รูป Rāmañña ส่วนความหมายนั้นคงจะมีแต่ไม่เป็นที่ปรากฏแน่ชัด ชาวมอญบางคนได้อธิบายว่า ชื่อประเทศของตนมีความหมายว่า เป็นที่หนึ่ง ในแง่ที่ว่าพวกเขาเป็นที่หนึ่งในมนุษยชาติ (the first of mankind)⁶

ส่วนคำว่า “ตะเลง” (Talaing) นั้นเป็นที่ถกเถียงกันมากในหมู่นักภาษาศาสตร์และนักมานุษยวิทยาถึงที่มาและความหมาย อย่างไรก็ตาม ทั้ง

³ อ้างใน D.G.E. Hall, *Burma* (London : Hutchinson, 1960), p.11.

⁴ Blagden, op. cit., pp. 59-60.

⁵ M.O., “The Derivation of Ramanna,” *JBRs*, IV, pt.ii (1914) : 148. ได้กล่าวแย้งว่าตัว R ข้างหน้ามิใช่อุปสรรคที่ไม่มีความหมาย แต่เป็นคำที่ย่อมาซึ่งมีความหมายว่า ประเทศ.

⁶ Blagden, op. cit., p. 60. มีบางคนกล่าวว่า มอญ แปลว่า ผู้นับถือพระราม ปางพระนารายณ์ ซึ่งเรียกกันว่า รามา แล้วเลือนเป็น รามัญ เรียกเร็วเป็น รามอญ ภายหลังตัดคำหน้าให้สั้นเข้าเป็น มอญ

เมย์ ออง (May Oung) และชาร์ลส์ ดูว์เวลล์ (Charles Duroiselle) ก็ได้ พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ตามที่คนจำนวนมากเชื่อว่าพระเจ้าอลองพญาเป็นผู้เริ่ม ใช้คำ ตะเลง ในความหมายว่า (ผู้) ที่ถูกเหยียบย่ำ (down-trodden) เรียก พวกมอญหลังจากที่มีชัยชนะเหนือพวกมอญใน พ.ศ.2300 นั้น ไม่ถูกต้อง อย่างยิ่ง เพราะคำ ตะเลง นี้เป็นที่รู้จักของพม่ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20-21 แล้ว ดังมีปรากฏอยู่ในงานเขียนของพม่าในช่วงดังกล่าว⁷ และยังเป็นที่ยังของชาวจีนในต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งใช้คำนี้เรียกพลเมืองที่อาศัยในหงสาวดี (Pegu) อีกด้วย⁸ นอกจากนี้ ชาร์ลส์ ดูว์เวลล์ และมอง มยา (Maung Mya) ยังได้อ้างถึงจารึก พ.ศ.1650 (ค.ศ.1107) และจารึก พ.ศ.1625 (ค.ศ.1082) ตามลำดับว่ามีคำตะเลงปรากฏอยู่ ซึ่งแสดงว่าพม่าใช้คำ ๆ นี้เรียกพวกมอญมา ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอนิรุฑ (Anawrahta พ.ศ.1587-1620) แล้ว⁹ แต่ในเรื่อง ที่มานั้นนักภาษาศาสตร์ก็ยังคงมีความเห็นแตกแยกเป็น 2 ทฤษฎี ๆ หนึ่งบอกว่า Talaing กร่อนมาจาก Ita-lerm ซึ่งแปลว่า พ่อ-ทำลาย หรืออาจใช้ใน ความหมายว่า ลูกผสม (half-caste) เรียกพวกที่เกิดจากชาวมอญกับชาวเตลุกู (Telugu)¹⁰ อีกทฤษฎีหนึ่งกล่าวว่า Talaing มาจาก Telingana หรือ Talingana ซึ่งเดิมใช้เรียกพวกที่อพยพมาจากแคว้นเตลิงกันหรือแคว้นกลิงค์ทางชายฝั่ง ตะวันออกของอินเดียเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ตามชายฝั่งพม่าบริเวณเมืองสะเทิม

⁷ M.O., "Origin of the Word 'Talaing'," *JBR*S, II, pt.i (1912) : 73.

⁸ C.D., "Note on the Word 'Talaing'," *JBR*S, II, pt.i (1912) : 100.

⁹ C.D., "Further Note on the Word 'Talaing'," *JBR*S, II, pt.ii (1912) : 246-248. และ Maung Mya, "A Further Note on the Word 'Talaing'," *JBR*S, III, pt.i (1913) : 84-86.

¹⁰ W.G. Cooper, "The Origin of the Talaings," *JBR*S, III, pt.i (1913) : 1-3.

หงสาวดี ร้างกึ่ง เป็นต้น แต่ต่อมาก็ใช้เรียกพลเมืองที่สืบเชื้อสายมาจากพวก
 ๕๕
 นทั้งหมด¹¹

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่า “ตะเลง” จะได้จากไหนและอย่างไร ก็เป็นคำ
 อีกคำหนึ่งที่ชาวต่างชาติโดยเฉพาะพม่าใช้เรียกพวกมอญในบริเวณพม่า
 ตอนล่างในอดีตมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ แต่ดูจะเสื่อมความนิยมลงใน
 ปัจจุบัน มอญเองก็ไม่ค่อยชอบชื่อนี้และมักเรียกตัวเองว่ามอญหรือรามัญมาก
 กว่า นอกจาก 3 คำนี้แล้ว ในอดีตชาวตะวันตกยังใช้คำ *ปีกวน* (Peguan)
 เรียกพวกมอญอีกด้วย แต่ปัจจุบันก็เลิกใช้ไปแล้ว

1.2 มอญในพม่าตอนล่าง

หลังจากที่อพยพลงมาตั้งหลักแหล่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดี
 ในพม่าตอนล่างแล้ว ชาวมอญได้ตั้งอาณาจักรของตนขึ้น นักวิชาการบางท่าน
 ได้กล่าวถึงศูนย์กลางความเจริญในระยะแรกว่ามีหลายแห่งด้วยกัน คือ สะเทิม
 (Thaton) ทวันเท (Twante) ทะละ (Dala) และหงสาวดี (Pegu)¹² ซึ่งต่าง
 เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน ตลอดระยะเวลากว่า 700 ปีที่มอญมีอาณาจักรอยู่ทาง
 ตอนใต้และพม่าอยู่ทางเหนือ มอญต้องทำการต่อสู้ดิ้นรนมิได้หยุดหย่อนเพื่อ
 รักษาอาณาจักรของตนบ้าง เพื่อความเป็นอิสระบ้างตามแต่สถานการณ์ใน

---

¹¹ Sir Arthur P. Phayre, “On the History of Pegu,” *JRAS* (Bengal), XLII, pt.i. (1873) : 32. และ Phayre, *History of Burma* (London : Susil Gupta, 1967), p. 28.

¹² W.S. Desai, *A Pageant of Burmese History* (Calcutta : Orient Longmans, [c1961]), p. 83.

ขณะนั้น ดังจะเห็นได้ว่าทันทีที่พม่าซึ่งอพยพลงมาที่หลังมอญสามารถตั้งตัวได้ที่พุกามและมีกำลังพอกก็ได้แผ่อำนาจลงมาในอาณาจักรมอญ ในขณะที่มอญอยู่อย่างสงบมาช้านานและได้สร้างสมอารยธรรมความเจริญต่าง ๆ จนปรากฏว่า ในพุทธศตวรรษที่ 16 อาณาจักรมอญที่สะเทิมเจริญสูงสุดยิ่งกว่าอาณาจักรใด ๆ ในบริเวณใกล้เคียง¹³ ทั้งด้านวัฒนธรรม ศาสนา และการค้า เนื่องจากตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล จึงมีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเดีย ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณแห่งหนึ่งของโลก มอญมิได้เตรียมตัวเพื่อการสงครามแต่อย่างใด จึงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และตกเป็นของพม่าใน พ.ศ.1600 สงครามครั้งนี้นับเป็นการปะทะกันครั้งแรกระหว่างมอญกับพม่า และเป็นจุดเริ่มของการต่อสู้ระหว่างชาติทั้งสอง ซึ่งดำเนินติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปีจนกระทั่งถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23

ผลของสงครามครั้งนั้น แม้ว่ามอญจะถูกพม่าปราบจนสิ้นอิสรภาพ แต่อารยธรรมความเจริญของมอญกลับรุ่งเรืองและมีอิทธิพลเหนือพม่าพระเจ้าอนิรุทธ (Anawrahta พ.ศ.1587-1620) ได้กวาดต้อนนักปราชญ์ราชบัณฑิตและช่างฝีมือต่าง ๆ จากสะเทิมไปยังพุกาม และได้หล่อหลอมเป็นศิลปวัฒนธรรมประจำชาติพม่า ดังจะเห็นได้จากการสร้างและตกแต่งเจดีย์ต่าง ๆ ในสมัยราชวงศ์พุกาม การดัดแปลงตัวหนังสือของมอญไปใช้เป็นตัวเขียนของพม่า ตลอดจนการรับคำในภาษามอญไปใช้ในภาษาพม่า¹⁴ นอกจากนี้ยังรับพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอื่น ๆ ของมอญ อิทธิพลของมอญต่อพม่าเห็นได้ชัดมากใน

¹³ Ibid., p. 50, 83.

¹⁴ G. E. Harvey, *History of Burma* (London : Frank Cass, 1967), pp. 28-29. และ G.H. Luce, "Mons of the Pagan Dynasty," *JBRs*, XXXVI, pt. i (1953) : 1-3.

สมัยพระเจ้าจันสิตตา (Kyanzitha พ.ศ.1627-1655) ซึ่งเป็นยุคแห่งการ
สร้างวัดและเจดีย์โดยใช้สถาปัตยกรรมแบบมอญ และจารึกส่วนใหญ่ก็ใช้ภาษา
มอญ¹⁵

นโยบายของพม่าในการที่จะรวมมอญเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรตน
ซึ่งเริ่มขึ้นในสมัยพระเจ้าอนิรุฑได้สืบทอดมายังกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา โดย
เฉพาะในสมัยพระเจ้าจันสิตตา พระองค์ได้พยายามที่จะผสมผสาน 2 ชาตินี้
เข้าด้วยกัน แต่นโยบายการรวมชาตินี้ก็ดำเนินไปได้ไม่ตลอด เพราะมอญได้
พยายามดิ้นรนเพื่ออิสรภาพของตนอยู่เสมอ และในที่สุดก็สามารถฟื้นตัวและ
ตั้งอาณาจักรขึ้นได้อีก 2 ครั้งด้วยกัน ที่สำคัญคืออาณาจักรของราชวงศ์ชาน-
ตะเลง (Shan-Talaing) ซึ่งมีพระเจ้าวาเรรุหรือพระเจ้าฟ้ารั่วเป็นผู้สถาปนา
ราชวงศ์เมื่อ พ.ศ.1830 ราชวงศ์นี้ได้ปกครองอาณาจักรมอญมาจนกระทั่งถึง
พ.ศ.2082¹⁶ ในระหว่างนั้นได้มีการย้ายเมืองหลวงจากเกาะตะมะไปยังหงสาวดี
ใน พ.ศ.1912 ตรงกับรัชสมัยของพญาอุ (Binnya U พ.ศ.1896-1928)
เพราะถูกโจมตีจากฝ่ายไทย สาเหตุหนึ่งของสงครามครั้งนั้นเกิดจากความ
ไม่สงบภายในอาณาจักรมอญ กล่าวคือ หลังจากที่ตั้งราชวงศ์ได้แล้วแทนที่
มอญจะถือโอกาสในช่วงนั้นซึ่งพม่ากำลังเสื่อมอำนาจและยังต้องพจญกับการ
รุกรานของพวกมองโกล ทำการรวบรวมอาณาจักรมอญทั้งหมดคืนในพม่าตอนล่าง
เข้าด้วยกันและสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่อาณาจักร มอญกลับตกอยู่
ในสมัยของการแย่งชิงราชสมบัติเป็นเวลาหลายปี ทำให้ประเทศข้างเคียงทั้ง
ไทยและไทยใหญ่ถือโอกาสเข้าทำการแทรกแซง¹⁷ แต่มอญก็ยังโชคดีที่มี

¹⁵ D.G.E. Hall, *A History of South-East Asia* (New York : St. Martin's
Press, 1966), p. 140.

¹⁶ *Ibid.*, pp. 155-156.

¹⁷ *Ibid.*, p. 155.

กษัตริย์ที่เข้มแข็งอย่างพญาอู่ จึงยังคงรักษาอาณาจักรไว้ได้ อาณาจักรมอญในพม่าตอนล่างทั้งหมดสามารถรวมเป็นอาณาจักรเดียวกันได้เป็นครั้งแรกในสมัยของพระเจ้าราชาธิราช (Razadarit พ.ศ.1928-1966) นอกจากจะทรงจัดการเกี่ยวกับการปกครองโดยการแบ่งการปกครองมณฑลออกเป็น 32 เมือง¹⁸ แล้ว ยังทรงพยายามป้องกันอาณาจักรมอญจากการรุกรานของพม่าและไทยใหญ่ ตลอดรัชกาลของพระองค์มีแต่เรื่องราวของการทำสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขับเคี่ยวกับพม่าในสมัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (Minhkaung พ.ศ.1944-1965) ซึ่งพยายามที่จะเอาชนะมอญให้ได้ แต่พระเจ้าราชาธิราชทรงใช้นโยบายยุยงให้อั้ววะกับรัฐต่าง ๆ ในไทยใหญ่แตกกัน เป็นการขยายขอบเขตของสงครามให้กว้างขวางออกไปจึงสามารถป้องกันอาณาจักรมอญไว้ได้

อาณาจักรมอญในช่วงหลังของราชวงศ์ชาน-ตะเลง เป็นยุคแห่งความสงบและรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและการค้าขาย กล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของมอญซึ่งกินเวลาระหว่าง พ.ศ.1966-2082¹⁹ โดยมีกษัตริย์ปกครองรวม 8 องค์ ที่สำคัญคือ พญาวารุ (Binnyawaru พ.ศ.1989-1993) พระนางชินซอบู (Shinsawbu พ.ศ.1996-2015) และพระเจ้าธรรมเจดีย์ (Dammazedi พ.ศ.2015-2035) เนื่องจากในระยะนั้นพม่าตกอยู่ในภาวะยุ่งเหยิงเกิดการจลาจลเพราะทำการสู้รบกันเอง จึงมิได้มารบกวนมอญอีกเลย เปิดโอกาสให้มอญได้ทำการทะนุบำรุงประเทศอย่างเต็มที่ ทั้งความเจริญภายในและการติดต่อกับต่างประเทศ เมืองที่สำคัญของมอญได้แก่ ลีเรียม (Syriam) พะสิม (Bassein) เมาะตะมะ (Martaban) และหงสาวดี (Pegu) โดยทำการค้าขาย

¹⁸ ดูรายละเอียดใน H.L. Shorto, "The 32 Myos in the Medieval Mon Kingdom," BSOAS, XXVI, pt. iii (1963) : 572-591.

¹⁹ Desai, op. cit., p. 50.

กับอินเดีย มะละกา และหมู่เกาะมาเลย์²⁰

หงสาวดีนอกจากจะเป็นทั้งเมืองหลวงและเมืองท่าที่สำคัญแล้ว ยังกลายเป็นศูนย์กลางการค้าและสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับพ่อค้าชาวต่างชาติ ซึ่งต่างก็ประทับใจในความงดงามและความเจริญรุ่งเรืองจนเป็นที่กล่าวขวัญถึงอย่างชื่นชม ดังจะเห็นได้จากบันทึกของ ลูโดวิโก ดี วาร์ติมา (Ludovico di Varthema) พ่อค้าชาวอิตาลี ซึ่งเข้ามาใน พ.ศ.2048 ได้เขียนเกี่ยวกับหงสาวดีว่า เป็นเมืองใหญ่อยู่ใกล้ทะเล มีเรือเข้าออกมาก บ้านเรือนและพระราชวังก่อสร้างด้วยหินกับปูน (stone with lime) เป็นประเทศที่มีป่าไม้และช้างจำนวนมาก พระราชาทรงเครื่องประดับที่ทำด้วยทับทิมจำนวนมากมหาศาล สินค้าออกซึ่งนำความมั่งคั่งมาสู่ประเทศได้แก่ ฝรั่ง ไม้จันทน์ ฝ้ายไหม และทับทิม²¹

การเปิดเส้นทางเดินเรือจากยุโรปมายังตะวันออกโดยชาวโปรตุเกสใน พ.ศ.2041 ทำให้ชาวยุโรปพากันเดินทางมายังประเทศต่าง ๆ ในภาคตะวันออกมากยิ่งขึ้น ใน พ.ศ.2054 หลังจากที่โปรตุเกสยึดมะละกาได้แล้ว อัลฟองโซ เดอ อัลบูเกิร็ก (Alfonso de Albuquerque) ได้ส่งคนเข้าไปสืบสภาพความเป็นไปในตะนาวศรี เมะตะมะ และหงสาวดี และใน พ.ศ.2062 เขาได้ส่งแอนโทนี คอร์เรีย (Anthony Correa) เข้ามาทำสัญญาทางการค้าในนามของโปรตุเกสกับเจ้าเมืองเมะตะมะ ตามสัญญานั้นมอญอนุญาตให้พ่อค้าชาวโปรตุเกสเข้ามาทำการค้าได้ที่เมืองเมะตะมะและหงสาวดี พร้อมกันนั้นโปรตุเกสก็ได้ตั้งศูนย์การค้าขึ้นที่เมะตะมะด้วย²²

²⁰ Hall, A History of South-East Asia, p. 156.

²¹ อ้างใน Desai, op. cit., p. 51 และ Hall, Burma, p. 36.

²² Harvey, op. cit., p. 122.

การค้าของมอญในระยะนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นการค้าทางทะเลกับชาวต่างประเทศทั้งในเอเชียและยุโรป ซึ่งนำความมั่งคั่งมาสู่หงสาวดี เมาะตะมะ และตะนาวศรีอย่างมาก ส่วนการค้าภายในภูมิภาคมีน้อย เพราะสถานการณ์ในพม่าตอนเหนือไม่สงบ

ส่วนความเจริญทางด้านศาสนานั้น ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองหงสาวดีในยุคนี้ล้วนแต่ใฝ่พระทัยในการศาสนา โดยเฉพาะพระนางชินชอบู และพระเจ้าธรรมเจดีย์ได้ทะนุบำรุงพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง บริจาคทรัพย์สิ่งของมีค่าและเครื่องประดับเพื่อใช้ในการบูรณะและตกแต่งเจดีย์ชเวดากอง จนกระทั่งมีลักษณะดังปรากฏในปัจจุบัน นับเป็นพุทธสถานที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่สุดในเมือง และพระนางชินชอบูยังได้บริจาคตาสเคลยชายหญิงจำนวน 500 คนให้เป็นข้าวัด²³ ส่วนพระเจ้าธรรมเจดีย์นั้นก็ได้ทำการชำระสมณวงศ์ นอกจากจะส่งสมณทูตไปพุทธคยาในเบงกอลเพื่อจำลองแบบวัดมาใช้สร้างในหงสาวดีแล้ว ยังได้ส่งทูตไปลังกา ซึ่งส่งผลให้เกิดการปฏิรูปศาสนาทั้งในด้านพิธีกรรมและวินัยสงฆ์ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่พัทธสีมาภัลยาณี (Kalyanithein)²⁴ ใกล้เมืองหงสาวดี ซึ่งได้ใช้เป็นสถานที่สำหรับบวชพระด้วย และพระเจ้าธรรมเจดีย์ยังได้เชิญชนพระสงฆ์จากประเทศใกล้เคียงให้เข้ามาทำการบวชอีกครั้งหนึ่งที่สีมาภัลยาณี ทำให้พิธีกรรมการบวชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มาตรฐานเป็นแบบเดียวกัน เรื่องราวเกี่ยวกับการปฏิรูปดังกล่าว พระเจ้า

²³ Ibid., p. 118 ; “ข้าวัด” ในที่นี้คงจะมีลักษณะเดียวกับ “คนทานพระกัลปนา” ในสมัยกรุงศรีอยุธยาของไทย ซึ่งหมายถึงไพร่ที่พระราชทานให้วัดต่าง ๆ มีหน้าที่ทำงานให้วัด ซ่อมแซมโบสถ์ วิหาร กุฏิพระ พระพุทธรูป รวมทั้งการช่วยหาอาหารและสิ่งจำเป็นสำหรับพระสงฆ์ นอกจากนี้แล้ววัดนั้นมี “ภูมิทานพระกัลปนา” (ที่ดินที่ได้รับพระราชทาน) ก็จะต้องเข้าไปทำงานในที่ภูมิตานนั้นด้วย

²⁴ ได้ชื่อตามแม่น้ำกัลยาณีในลังกา ซึ่งสมณทูตมอญได้ไปบวชใหม่ที่ริมแม่น้ำนั้น

ธรรมเจดีย์ได้สั่งให้จาริกลงบนแท่งหิน 10 แท่ง เรียกว่า *จาริกกัลยาณี*²⁵

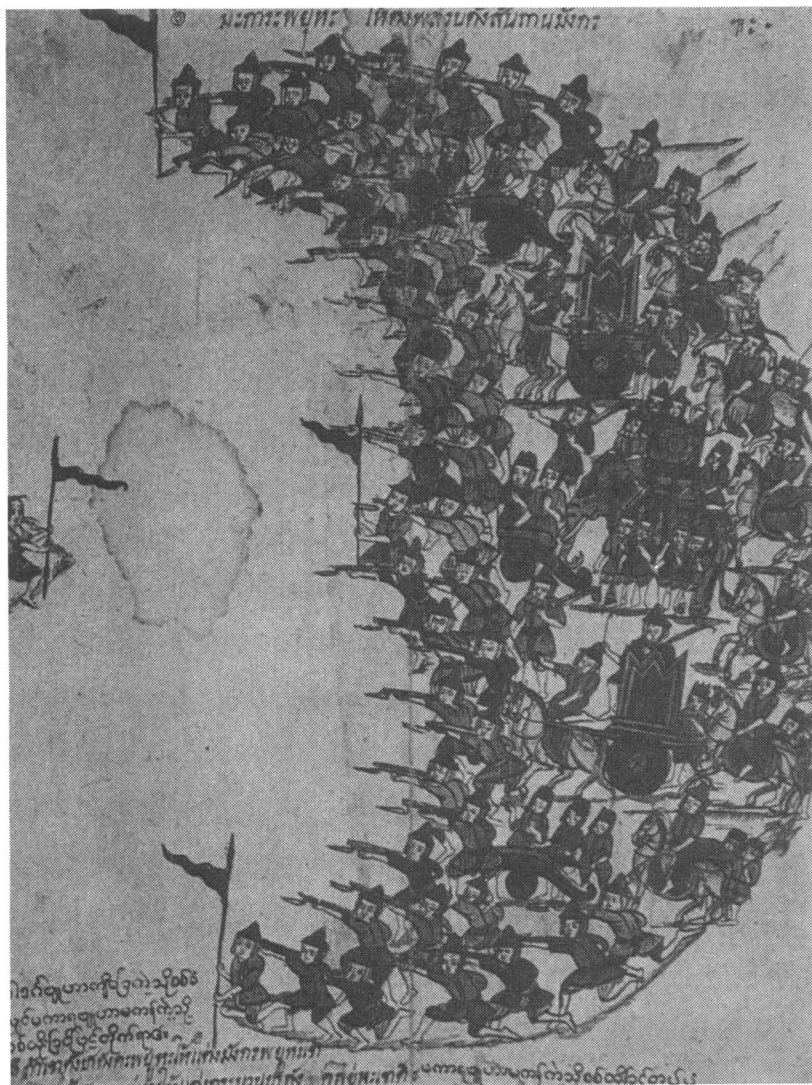
ในด้านารปกครอง กษัตริย์ในช่วงนี้ที่สำคัญคือ พระยวาวรุ ผู้มีชื่อเสียงในความเที่ยงธรรมในการปกครองและลงโทษผู้กระทำผิดอย่างเด็ดขาด ทำให้บ้านเมืองอยู่ในความสงบ อาชญากรลดน้อยลงเพราะเจ็ดขยาตในความเลียบขาดของพระองค์ และพระเจ้าธรรมเจดีย์ผู้ได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่ดีเยี่ยม ผลงานของพระองค์ในด้านนี้ได้แก่การรวบรวมหลักระเบียบการปกครองของพระองค์เรียกว่า *ธรรมเจดีย์เพียดั้ง* (Dammazedi pyatton) และการแปลตำรากฎหมายของพระเจ้าฟ้ารั่วหรือ *วกะรุธรรมธาตุ* (Wagaru dhammathat) ออกเป็นภาษาพม่า²⁶

ความเจริญของมอญในยุคนี้สิ้นสุดลงพร้อม ๆ กับราชวงศ์ชาน-ตะเลง เพราะถูกพม่าแห่งราชวงศ์ตองอูรุกราน และถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรพม่าอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ.2082 พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ (Tabinshwehti พ.ศ.2074-2093) ทรงมีนโยบายที่จะสมานไมตรีกับมอญและรวมมอญกับพม่าเข้าเป็นชาติเดียวกัน พระองค์ทรงผูกน้ำใจชาวมอญโดยการรับอารยธรรมต่าง ๆ จากมอญมาใช้ในพม่า รับชาวมอญเข้ารับราชการในกองทัพ ให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาของพระองค์ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีสนมเป็นมอญอีกด้วย และยังได้ย้ายราชธานีมาอยู่ที่หงสาวดี²⁷ แต่พอสิ้นรัชกาลของพระองค์ มอญก็ต้องประสบกับความเดือดร้อนภายใต้การปกครองของกษัตริย์องค์ใหม่คือ พระเจ้าบุเรงนอง (Bayinnaung พ.ศ.2094-2124) แม้ว่าพระองค์จะยังคงยึดถือนโยบายและปฏิบัติต่อชาวมอญเช่นเดียวกับ

²⁵ Harvey, op. cit., pp. 119-120 และ Hall, Burma, p. 35.

²⁶ Harvey, op. cit., pp. 116-117, 120.

²⁷ Desai, op. cit., p. 84.

กระบวนทัพพม่า : มังกกรพยุหะ ดังทัพเป็นรี้วขบวนรูปมังกกร
 (ภาพจาก สุเนตร ชุตินธรานนท์, พม่ารบไทย : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า, 2537)

พระเจ้าตะเบงชเวตี้ แม่ทัพใหญ่และข้าราชการสำคัญ ๆ ตลอดจนที่ปรึกษาของพระองค์ยังคงเป็นชาวมอญ²⁸ แต่จากการที่พระองค์ทรงฝึกฝนการสงครามเพื่อแผ่พระราชอาณาเขตและสร้างจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ให้แก่พม่า ทำให้ต้องเกณฑ์ชาวมอญเข้าในกองทัพเป็นจำนวนมากอยู่เสมอ ๆ และทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงออกพระราชกฤษฎีกาห้ามเกณฑ์แรงงานในระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนกันยายน ซึ่งเป็นช่วงเวลาการเพาะปลูก²⁹ แต่สงครามซึ่งบ่อยครั้งกินเวลาตลอดฤดูฝนทำให้พระองค์ไม่สามารถปฏิบัติตามพระราชกฤษฎีกานั้นได้ ผลที่ตามมาคือความอดอยาก ดังเช่นใน พ.ศ.2110 เกิดภาวะข้าวขาดหมากแพงในหัวเมืองมอญ เนื่องจากทุ่งนาที่เคยอุดมสมบูรณ์ถูกทอดทิ้งให้รกร้างเพราะขาดคนเข้าไปทำการเพาะปลูก³⁰ พวkmอญได้ก่อการจลาจลขึ้น แต่ก็ถูกรบอย่างรุนแรง ความไม่พอใจของมอญที่มีต่อพม่าได้ทวีขึ้นเนื่อง ๆ เพราะกษัตริย์พม่าองค์ต่อ ๆ มาปกครองมอญอย่างกดขี่ และยังบีบบังคับในเรื่องภาษีและการเกณฑ์แรงงานในกิจการต่าง ๆ ทั้งในยามสงบและยามสงคราม เป็นเหตุให้มอญก่อการจลาจลอยู่เนื่อง ๆ ครั้นเมื่อถูกพม่าปราบหนัก ๆ เข้า ก็พากันอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ดังเช่นในสมัยของพระเจ้าสุทโธธรรมราชา (Thalun พ.ศ.2172-2191) และในที่สุดตอนปลายราชวงศ์ตองอู ขณะที่พม่าต้องพจญทั้งศึกช้อและสงครามกับไทย มอญก็ถือโอกาสรวบรวมกำลังและประกาศอิสรภาพใน พ.ศ.2283 ภายใต้การนำของสมิงทอพุทธเกษ (Smin Htaw Buddhaketi พ.ศ.2283-2290)

หลังจากที่ตั้งมั่นที่หงสาวดีได้อีกครั้งหนึ่งแล้ว มอญก็คิดการใหญ่ที่จะ

²⁸ Hall, Burma, p. 46.

²⁹ Harvey, op. cit., p. 177.

³⁰ Hall, Burma, p. 46.

ขยายอาณาเขตออกไปทางเหนือ เพื่อทำลายล้างอาณาจักรพม่าที่อังวะ³¹ ซึ่งกำลังอ่อนแอ เข้ายึดแปร (Prome) และครองอุไรวัได้อย่างรวดเร็ว และรวมดินแดนทางใต้เข้าไว้ในอำนาจด้วย ใน พ.ศ.2285 ได้รุกขึ้นไปตามลุ่มน้ำอิรวดีจนกระทั่งถึงอังวะ โดยได้รับความช่วยเหลือทั้งด้านกำลังและอาวุธปืนจากนักผจญภัยชาวฮอลันดาและโปรตุเกสที่เข้ามาในขณะนั้น ต่อมาใน พ.ศ.2290 เมื่อพระยาทะเล (Binnya Dala พ.ศ.2290-2300) ขึ้นครองอำนาจแทนสมิงทอ ก็ได้ทำการขยายอาณาเขตต่อไป ยึดได้ เจ้ากุเซ (Kyaukse) ใน พ.ศ.2294 และอังวะใน พ.ศ.2295 ชัยชนะของมอญดังกล่าวทำให้ดูเหมือนว่ามอญกำลังจะตั้งจักรวรรดิของตนขึ้นใหม่โดยรวมพม่าเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิ แต่ในขณะที่พม่าเพลี่ยงพล้ำจนเกือบจะเสียชาติบ้านเมืองนั้นก็ยังมีผู้กษัตริย์คนหนึ่งแห่งเมืองมุกโซโบ (Moksobomyo) คือ อลองพญา นำสมัครพรรคพวกเข้าตีกองทัพมอญที่ยกมายังมุกโซโบแตกยับเยิน แม้มอญจะส่งกำลังมาเพิ่มแต่ก็พ่ายแพ้กลับไปทุกครั้ง และในเดือนตุลาคม พ.ศ.2295 มอญก็ต้องถอย ๆ ถอยออกจากที่มั่นทางเหนือ และในที่สุด พ.ศ.2297 อลองพญาก็ยึดพม่าตอนบนไว้ได้ทั้งหมด ขณะเดียวกันพม่าทางใต้ที่อยู่ใต้อาณาจักรมอญก็ก่อการกบฏขึ้น อลองพญาจึงได้ยกกองทัพตามลงมาปราบมอญจนถึงหงสาวดี และได้มอญไว้ในอำนาจโดยเด็ดขาดใน พ.ศ.2300³² มอญจึงถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพม่าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาโดยไม่มีโอกาสฟื้นตัวได้อีกจนกระทั่งปัจจุบัน

การที่อาณาจักรมอญต้องล้มลุกคลุกคลานอยู่เสมอ จนกระทั่งสูญเสี

³¹ พม่าได้ย้ายเมืองหลวงจากหงสาวดีไปยังอังวะใน พ.ศ.2178 ในสมัยของพระเจ้าสุทโธธรรมราชา (Thalun) - Hall, A History of South-East Asia, p. 356.

³² Desai, op. cit., pp. 85-88.

อาณาจักรโดยสิ้นเชิงแก่พม่า กลายเป็นชนชาติที่ไม่มีประเทศของตนเอง ทั้ง ๆ ที่มอญเคยเป็นชนชาติที่เจริญที่สุดชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น หากพิจารณาจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า สาเหตุแห่งความเสื่อมดังกล่าวมานี้จะเนื่องมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกดังนี้ คือ

1. การขาดการรวมพลังที่ต่อเนื่องในการสร้างชาติ ทำให้มอญไม่สามารถสร้างจักรวรรดิของตนเองให้ยิ่งใหญ่ดังเช่น เขมร พม่า หรือไทย ทั้ง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ได้เปรียบกว่าพม่า คืออุดมสมบูรณ์กว่าและอยู่ติดทะเล และยังมีวัฒนธรรมและอารยธรรมสูงกว่า ดังจะเห็นได้ว่า มอญไม่มีประวัติศาสตร์ของการรวมเป็นบ้านเมืองที่ยาวนานต่อเนื่องกัน เนื่องจากไม่บ่อยครั้งนักที่มอญจะมีกษัตริย์ที่เข้มแข็งและมีความสามารถในการรวมกำลังเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับอาณาจักร การรวมตัวของชาวมอญจึงมักเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ภายใต้การนำของกษัตริย์ที่เข้มแข็ง เช่น พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าราชาธิราช เป็นต้น มอญจึงไม่เคยที่จะรุกขึ้นไปตามลำน้ำอิรวดีหรือแม่น้ำแฉะจะรุกเข้าไปยังอารกัน³³ คงรวมกันอยู่เฉพาะบริเวณที่ราบปากแม่น้ำหรือบริเวณพม่าตอนล่างเท่านั้น ส่วนเหนือสุดของอาณาจักรมอญคือหงสาวดี ดังนั้นมอญจึงเป็นอาณาจักรเล็ก ทำให้ถูกรุกรานจากอาณาจักรข้างเคียงได้ง่าย

2. การขาดความสามัคคี ทำให้ขาดความร่วมมือร่วมใจกันสร้างประเทศชาติของตนให้ยิ่งใหญ่และเป็นปึกแผ่น ดังจะเห็นได้ว่า อาณาจักรมอญในพม่าตอนล่างมิได้รวมกันอยู่ภายใต้ผู้นำคนเดียว แต่แยกกันอยู่และเป็น

---

³³ Maung Htin Aung, *History of Burma* (New York: Columbia University Press, 1967), pp. 24-25 ; มอญเคยรุกเข้าไปตามลำน้ำอิรวดีครั้งหนึ่งเมื่อตอนที่จะตั้งอาณาจักรครั้งที่ 3 ในสมัยสมิงทอพุทธเกษ แต่ยึดไว้ได้ไม่นานก็ถูกพม่าตีแตกกลับมา

อิสระไม่ขึ้นต่อกัน โดยต่างมีผู้นำหรือกษัตริย์ของตนเอง เช่น สะเทิม หงสาวดี เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน เป็นเหตุให้ถูกทำลายได้ง่าย แม้ในสมัยที่พระเจ้าฟ้าวรธาสถาปนาอาณาจักรขึ้นใหม่ใน พ.ศ.1830 ก็มีได้มีอำนาจครอบคลุมมอญในพม่าตอนล่างทั้งหมด นอกจากนี้ตลอดระยะเวลาที่ดำรงความเป็นเอกราชอยู่นั้น ปรากฏว่ามีการแย่งชิงราชสมบัติกันเสมอ ๆ โดยเฉพาะหลังรัชกาลพระเจ้าฟ้าวรธาจนถึงรัชกาลพญาอู่ มีการลอบปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดินเพื่อชิงบัลลังก์ทุกรัชกาล³⁴ ทำให้บ้านเมืองอยู่ในความไม่สงบ เกิดความระส่ำระสายเพราะเปลี่ยนผู้นำบ่อย ประชาชนแตกแยกขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ประเทศข้างเคียงถือโอกาสเข้าโจมตี

3. การขาดกำลังคน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเสริมสร้างกำลังและความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติ จำนวนประชากรในประเทศซึ่งมีน้อยอยู่แล้วเมื่อเทียบกับพม่าและไทย ยังถูกลดจำนวนลงอีกด้วยสาเหตุ 3 ประการคือ

ก. ถูกพม่าสังหารหมู่เป็นจำนวนมากเสียหลายคราว ในสมัยที่ตกอยู่ใต้อำนาจของพม่า เช่น ในสมัยพระเจ้าอังวะสิรินันทสุธรรมราชา (Pindale พ.ศ.2191-2204) พม่าได้เกณฑ์มอญเมืองเมาะตะมะไปช่วยรบศึกฮ่อ แต่มอญไม่เต็มใจจึงพากันหลบหนี โทษของการขัดขืนคำสั่งครั้งนั้นคือการเผาหมู่ทั้งเป็น³⁵ นอกจากนี้มอญยังเสียชีวิตเป็นจำนวนมากในการก่อการกบฏ เพราะทุกครั้งจะถูกพม่าปราบอย่างรุนแรง

ข. อพยพเข้าสู่ประเทศไทย เมื่อมอญไม่สามารถทนการบีบคั้นของพม่าได้ หรือหลังจากที่ก่อการกบฏขึ้นแล้ว เห็นว่าจะต้านกำลังของพม่า

³⁴ Harvey, op. cit., p. 368.

³⁵ Ibid., pp. 197-198.

ไม่ได้ก็มักจะพากันอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งมีหลายคราวและคราวละมาก ๆ ดังจะได้กล่าวถึงเรื่องนี้โดยละเอียดในบทที่ 2 ต่อไป

ค. ถูกเกณฑ์ให้ร่วมทำสงคราม บางครั้งก็อยู่ในกองทัพพม่า บางครั้งก็อยู่ในกองทัพไทย สุดแต่ว่าจะตกอยู่ใต้อำนาจของฝ่ายใด แต่ส่วนมากแล้วมักจะร่วมอยู่ในกองทัพพม่ายกมารบกับไทย เช่นในสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตตี้ พระเจ้าบุเรงนอง เป็นต้น เป็นเหตุให้ล้มตายไปมาก

ในขณะที่กำลังของมอญลดลงด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังกล่าว พม่ากลับได้เปรียบในเรื่องนี้ เพราะมีคานอพยพจากทางเหนือเข้ามาสมทบอยู่เสมอทำให้มีกำลังเพิ่มมากขึ้น และจะเห็นได้ว่าสาเหตุแห่งความพ่ายแพ้ของมอญครั้งสุดท้ายที่สำคัญ คือ ความเสียเปรียบในด้านกำลังคนนั่นเอง³⁶

4. การขาดผู้นำที่มีความสามารถในการเสริมสร้างความมั่นคงและเป็นปึกแผ่นให้แก่อาณาจักรอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในบางสมัยมอญจะมีกษัตริย์ที่สามารถและมีชื่อเสียง เช่น พระเจ้าฟ้ารั่ว ผู้ก่อกองทัพและสถาปนาอาณาจักรมอญ แต่รัชกาลของพระองค์ก็ยืนยาวเพียง 9 ปี หลังสมัยของพระองค์ บ้านเมืองก็ตกอยู่ในความวุ่นวาย มีการแย่งชิงราชสมบัติกันเสมอ ๆ ทำให้อาณาจักรไม่มั่นคง หรือพระเจ้าธรรมเจดีย์ กษัตริย์นักปกครองซึ่งเป็นสมัยที่มอญมีความรุ่งเรืองสูงสุดทั้งด้านวัฒนธรรมและการค้า แต่พอสิ้นรัชกาล มอญก็เสื่อมลงจนถูกพม่าแห่งราชวงศ์ตองอูเข้ายึดครอง และแม้ว่าปลายสมัยราชวงศ์ตองอู มอญจะสามารถฟื้นตัวเป็นอิสระได้อีกครั้งหนึ่งและมีโอกาสตีขึ้นไปจนถึงอังวะ แต่ก็ไม่สามารถรักษาไว้ได้ กลับถูกพระเจ้าอลองพญาตีกลับให้ถอยร่นลงมาและพ่ายแพ้ไปในที่สุด ซึ่งสาเหตุหนึ่งก็เนื่องมาจากการขาดผู้นำที่สามารถในการวางแผนที่รอบคอบ เพราะแทนที่มอญจะสร้างความมั่นคง

³⁶ Desai, op. cit., p. 88.

แก่อาณาจักรที่เพิ่งจะแยกตัวเป็นอิสระ กลับรีบยกไปตีพม่าทั้ง ๆ ที่มีกำลังไม่เข้มแข็งพอ

5. การที่มอญตั้งบ้านเรือนอยู่ระหว่างชน 2 กลุ่ม ที่กำลังสถาปนาอาณาจักรสำคัญขึ้น คือ พม่าและไทย ทำให้ดินแดนมอญเป็นจุดยุทธศาสตร์ของ 2 อาณาจักรในยามที่มีความขัดแย้งกัน และเนื่องจากมอญเป็นอาณาจักรเล็กและไม่มีอำนาจ จึงไม่สามารถดำเนินนโยบายเป็นกลางและอยู่เป็นอิสระโดยลำพังได้ ดังนั้นมอญจึงมักถูกรุกรานจากทั้ง 2 ฝ่าย เพื่ออาศัยเป็นกำลังในกองทัพและใช้เป็นสะพานไปทำสงครามกับอีกฝ่ายหนึ่ง เท่ากับว่ามอญต้องมีส่วนร่วมในการสงครามระหว่างพม่ากับไทยทุกครั้ง ส่งผลให้กำลังของมอญลดน้อยถอยลง บ้านเมืองอยู่ในภาวะของสงคราม ขาดเสถียรภาพ ต้องตกอยู่ในอำนาจของพม่าบ้าง ไทยบ้าง โอกาสที่จะฟื้นตัวเป็นอิสระเพื่อสร้างชาติก็หายาก เพราะขาดกำลัง ความเข้มแข็ง และการรวมตัว

นอกจากนี้วิถีนโยบายของอังกฤษที่เข้าไปอยู่ในพม่า และดำเนินนโยบายเกี่ยวกับมอญเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า ยังส่งผลให้มอญกับพม่ามีปัญหาขัดแย้งกันและนำไปสู่การสู้รบกันที่สุดในที่สุด

1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทย

มอญกับไทยได้มีความสัมพันธ์ต่อกันมาช้านาน ตั้งแต่ทั้ง 2 ประเทศเริ่มมีอาณาเขตติดต่อกัน มีเรื่องเล่าอยู่ในตำนานว่า พระเจ้าฟ้ารั่วซึ่งเป็นผู้กอบกู้เอกราชและสถาปนาอาณาจักรมอญใน พ.ศ.1830 นั้นก็เคยเข้ามารับราชการอยู่กับพระเจ้ารามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย และได้พาพระราชธิดาของพระองค์หนีออกจากกรุงสุโขทัยไปยังเกาะตะมะแล้วจึงตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นที่นั่น ครั้นเมื่อขึ้นครองราชสมบัติแล้ว พระเจ้าฟ้ารั่วได้แต่งทูตเข้ามาขอ

พระราชทานนามจากพระเจ้ารามคำแหงเพื่อจารึกลงในพระสุพรรณบัตร และขออ่อนน้อมต่อสุโขทัย³⁷ ขณะเดียวกันไทยก็ได้ให้การรับรองอาณาจักรมอญด้วย และใน พ.ศ.1836 พระเจ้ารามคำแหงได้พระราชทานช้างเผือกแก่พระเจ้าฟ้ารั่ว เพราะผลจากการเสียดายซึ่งปรากฏว่าช้างนั้นเลือกกินหญ้าจากเกาะตะมะ³⁸ กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรมอญกับไทยในช่วงแรกนี้ดำเนินไปด้วยดี เนื่องจากผู้นำของทั้ง 2 ฝ่ายมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นส่วนตัว ไทยได้รับอิทธิพลของมอญในด้านกฎหมายซึ่งมอญได้เค้ามาจากอินเดีย และที่สำคัญคือการรับพุทธศาสนาจากลังกาโดยผ่านมาจากมอญ³⁹ แต่ต่อมาใน พ.ศ.1839 พระเจ้าฟ้ารั่วถูกลองพระชนม์เป็นเหตุให้สุโขทัยยกเข้าโจมตีเกาะตะมะ

ครั้นสิ้นรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงแล้ว อำนาจของสุโขทัยก็เสื่อมลงและต่อมาไม่เข้าอาณาจักรสุโขทัยก็แตกแยก ขณะเดียวกันอาณาจักรมอญก็เกิดการแย่งชิงราชสมบัติกัน ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรทั้ง 2 ในระยะนี้คงจะมีน้อยมากหรือไม่ก็หยุดชะงักลงชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งถึงสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท พ.ศ.1890-1911 หรือ - 1917) ผู้ทรงรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยยุคที่สองขึ้น⁴⁰ สุโขทัยจึงได้มีการติดต่อกับมอญอีกครั้งหนึ่ง โดยมี

³⁷ เนื่องจากขณะนั้นสุโขทัยมีอาณาพรมากและอาณาจักรก็กว้างใหญ่ ในขณะที่มอญเพิ่งจะก่อตั้งอาณาจักร นอกจากนี้พระเจ้าฟ้ารั่วยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระเจ้ากรุงสุโขทัยด้วย แต่อย่างไรก็ตาม อาณาจักรมอญยังคงเป็นอิสระ มิได้อยู่ในฐานะเมืองขึ้นของสุโขทัย เพราะได้รับการรับรองจากจีน - Hall, A History of South-East Asia, p. 155, 163.

³⁸ Harvey, op. cit., p. 111.

³⁹ Hall, A History of South-East Asia, p. 161.

⁴⁰ ประเสริฐ ณ นคร, "ประวัติศาสตร์สุโขทัย," ใน ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทย และเรื่องของเกสโล (ไม) เดิม (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญเรือง ณ นคร, พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2514), หน้า 69, 72.

ศาสนาเป็นสื่อกลาง ดังปรากฏว่าได้มีพระภิกษุไทยเดินทางไปศึกษาบวชเรียน พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ณ หัวเมืองมอญและได้นำกลับมาเผยแพร่ที่สุโขทัย⁴¹

ส่วนไทยทางได้นั้น เมื่อพระเจ้าอู่ทองมาตั้งอาณาจักรอยุธยาขึ้นใน พ.ศ.1893 ก็อ้างสิทธิในเมืองตะนาวศรี มะละแหม่งหรือเมาะล่ำเลิง และ เมาะตะมะ ต่อมาใน พ.ศ.1906 อยุธยาได้เข้าตีหัวเมืองมอญ ทำให้พญาอู่ ต้องทิ้งเมืองเมาะตะมะไปตั้งเมืองหลวงใหม่ขึ้นที่เมืองวานหรือตันวุน(Donwun) ชั่วคราว จนถึง พ.ศ.1912 จึงได้สร้างพระราชวังขึ้นที่เมืองหงสาวดี และเมือง หงสาวดีก็เป็นเมืองหลวงสืบมา⁴² นอกจากอยุธยาจะยึดเมาะตะมะและ ตะนาวศรีไว้ในอำนาจแล้ว ยังได้ทำการคุกคามมอญอยู่เนื่อง ๆ แม้ในรัชกาล ต่อมามอญก็ต้องเผชิญกับการรุกรานของอยุธยาออกเหนือไปจากการรุกราน ของพม่าและไทยใหญ่ จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับอยุธยาใน ระยะเวลาแรกนี้มีได้ราบรื่นดังเช่นสมัยสุโขทัย

ครั้นถึงสมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมไตร- โลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ทั้งมอญและไทยต่างอ่อนกำลังลงเนื่องจากมอญ ได้ทำสงครามขับเคี่ยวกับพม่ามาช้านานในสมัยพระเจ้าราชาธิราชกับพระเจ้า ฝรั่งมังฆ้องจนอ่อนเปลี้ยลงทั้งคู่ ส่วนไทยนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ได้ ทำสงครามขับเคี่ยวกับพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่มาเป็นเวลานานจนอ่อน กำลังลงเช่นกัน ดังนั้นพระเจ้าแผ่นดินประเทศต่าง ๆ จึงเปลี่ยนพระราโชบาย หันไปบำเพ็ญพระบารมีด้วยการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทำให้ประเทศทั้ง 4

⁴¹ รัตนปัญญาเถระ, จีนกาลมาลีปกรณ์ แปลจากต้นฉบับภาษาบาลีโดย แสง มนวิฑูร (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ แด่ นายกี นิมนานเหมินทร์ เนื่องในวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมนาน-เหมินทร์-ชุติมา” พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2510), หน้า 109.

⁴² Hall, Burma, p. 34.

เป็นไมตรีต่อกัน และแข่งขันกันในการบำเพ็ญพระเกียรติทางศาสนา คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จออกผนวชที่วัดจุฬามณีนานถึง 8 เดือน พระเจ้าธรรมเจดีย์แห่งหงสาวดีก็ทำการชำระสมณวงศ์ส่งพระภิกษุไปบวชที่ลังกา และบังคับให้พระสงฆ์ในเมืองมอญแปลงนิกายเป็นแบบเดียวกันหมด ส่วนพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ได้โปรดให้ทำพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ขึ้น ณ วัดโพธารามวิหาร ปรากฏว่าเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวชนั้น พระเจ้าหงสาวดีธรรมเจดีย์ได้แต่งราชทูตเชิญเครื่องอัฐบริขารมาถวาย⁴³ ซึ่งทำให้สันนิษฐานต่อไปได้ว่า เมื่อครั้งพระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงผูกพัทธสีมา กัลยาณี คงจะมีราชทูตไทยไปร่วมด้วย และน่าจะมีพระภิกษุไทยไปบวช ณ พัทธสีมา กัลยาณีตามคำเชื้อเชิญของพระเจ้าธรรมเจดีย์บ้างเช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทยขาดตอนลงไปอีกช่วงหนึ่งในระหว่างที่ทั้ง 2 ประเทศตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าแห่งราชวงศ์ตองอูตอนต้น จนกระทั่งสมเด็จพระนเรศวรทรงกู้อิสรภาพให้ไทยได้สำเร็จใน พ.ศ.2127 และสามารถเอาชนะการปราบปรามของพม่าได้ทุกครั้ง นอกจากนี้ยังได้ตีเอาเมืองตะนาวศรี และทวายทางใต้ของหัวเมืองมอญกลับคืนมาได้อีกด้วย ทำให้พวกมอญซึ่งคอยโอกาสที่จะเป็นอิสระจากพม่าพากันกระด้างกระเดื่องไม่เกรงกลัวพม่าเหมือนแต่ก่อน พม่าจึงส่งกองทัพจากหงสาวดีมาปราบ พวกมอญพากันหลบหนี แต่ส่วนมากเข้ามาอยู่กับสมเด็จพระนเรศวรที่กรุงศรีอยุธยา ต่อมา พ.ศ.2137 พระยาเมาะละมิงเป็นอริกับเจ้าเมืองเมาะละมะที่พม่าส่งมาปกครองจึงมาขอ สวามิภักดิ์ต่อไทย และขอพระราชทานกองทัพให้ออกไปช่วยป้องกันบ้านเมือง

---

⁴³ รong สยามานนท์ และคนอื่น ๆ, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา : แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 55.

ไทยก็จัดส่งกองทัพไป และผลจากสงครามครั้งนี้ทำให้ไทยได้หัวเมืองมอญทางใต้ ตั้งแต่เมาะตะมะลงมาจนติดแดนไทย ครั้นถึง พ.ศ.2142 พระเจ้าดองอูซึ่งร่วมมือกับพระเจ้าไชยงาทพไปตั้งล้อมเมืองหงสาวดี ได้ทำอุบายหลอกหลวงพวกมอญเมืองเมาะตะมะว่าเสรีจากการทำนาให้ไทยแล้ว ไทยก็จะกวาดค้อนชาวมอญไปกรุงศรีอยุธยา มอญจึงเกิดความหวาดหวั่นและก่อการกำเริบเป็นกบฏต่อไทย สมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จยกกองทัพพร้อมด้วยสมเด็จพระเอกาทศรถออกไปปราบพวกมอญกบฏอยู่ 3 เดือนจึงสงบ หลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับจากการไปล้อมเมืองดองอู⁴⁴ แล้ว ได้เสด็จมาพักจัดการปกครองหัวเมืองมอญอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ ทรงตั้งพระยาทะละเจ้าเมืองมอญคนหนึ่งผู้มีความชอบ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะ ดูแล้วกล่าวหัวเมืองมอญทั้งปวงต่างพระเนตรพระกรรณ และต่อมาหัวเมืองมอญอื่น ๆ ในมณฑลราชธานีที่ยังมิได้เป็นเมืองขึ้นของไทย

---

⁴⁴ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกทัพไปถึงเมืองเมาะตะมะเพื่อปราบมอญกบฏนั้น ทรงทราบว่าการกบฏเมืองยะไข่กับดองอูตั้งล้อมหงสาวดีอยู่ ก็แคลงพระทัยในเจ้าเมืองทั้งสอง เพราะได้เคยมีศุภอักษรทูลพระองค์ว่าถ้าทัพหลวงของพระองค์ยกไปตีหงสาวดีเมื่อใดเมืองทั้งสองจะยกทัพมาช่วย ดังนั้นเมื่อทรงจัดการกับหัวเมืองมอญเรียบร้อยแล้วสมเด็จพระนเรศวรจึงเสด็จยกทัพต่อไปยังหงสาวดี พระเจ้าดองอูเมื่อทราบข่าวนี้จึงพาพระเจ้าหงสาวดีหนีไปอยู่ที่ดองอู แล้วพวกเขายะไข่ก็เข้าทำการเก็บกวาดทรัพย์สินของที่เหลือแล้วเผาเมือง สมเด็จพระนเรศวรเมื่อไปพบแต่เมืองร้างก็ขัดพระทัย โปรดฯให้มีหนังสือไปยังพระเจ้าดองอูให้พาพระเจ้าหงสาวดีมาถวายตามประเพณี เพื่อแสดงว่าพระเจ้าดองอูซื่อสัตย์ต่อพระองค์ดังที่ได้เคยทูลไว้ มิฉะนั้นจะเสด็จไปตีดองอู แต่พระเจ้าดองอูได้ทูลบายเบี่ยงผัดผ่อนพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนเรศวร ๆ จึงเสด็จยกทัพไปล้อมเมืองดองอู แต่เนื่องจากมิได้เตรียมการล่วงหน้าที่จะยกไปไกลถึงดองอู ทำให้ขาดแคลนเสบียงอาหารและกองทัพก็อ่อนกำลังลง จึงต้องถอยทัพกลับหลังจากที่ล้อมอยู่ 2 เดือน - สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช, ไทยรบพม่า (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 167-172.

มาแต่ก่อนก็พากันมาอ่อนน้อมต่อพระยาทะเล ขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของ สมเด็จพระนเรศวร ตามพงศาวดารพม่ากล่าวว่ครั้งนั้นบรรดาหัวเมืองมอญที่อยู่ใต้เมืองหงสาวดีลงมาเป็นเมืองขึ้นของไทยทั้งสิ้น⁴⁵

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ไทยก็ค่อนข้างห่างเหินกับหัวเมืองมอญ ไม่ค่อยได้ไปตรวจตราเหมือนในสมัยสมเด็จพระนเรศวรซึ่งได้เสด็จด้วยพระองค์เองเกือบทุกปี และในรัชกาลนี้ไทยไม่มีความประสงค์จะยกกองทัพไปตีพม่าอีก ดังนั้นประโยชน์ของหัวเมืองมอญจึงลดน้อยลงกว่าแต่ก่อน นอกจากนี้หัวเมืองมอญที่อยู่ใต้อำนาจของไทยนั้นมีอาณาบริเวณกว้างใหญ่จึงประสบกับความลำบากในการปกครอง มอญเองก็อยากเป็นอิสระ ปรากฏว่าพระยาทะเลเมื่อเห็นไทยห่างเหินไปก็คิดที่จะเป็นใหญ่ในเมืองมอญ ฝ่ายเจ้าเมืองมอญอื่น ๆ ก็คงจะไม่อยากอยู่ใต้อำนาจของพระยาทะเล จึงเกิดการแก่งแย่งแตกสามัคคีกันมีเรื่องฟ้องร้องเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเนื่อง ๆ แต่ทางกรุงศรีอยุธยาก็มิได้ยกทัพออกไปจัดการตั้งแต่ก่อน ดังนั้นเมื่อพระเจ้าอังวะมาตีได้เมืองสิริเยม พระยามอญบางพวกก็หันไปหาพม่า เพราะอยากเป็นใหญ่ในเมืองมอญเหนือเมืองอื่นโดยมีพม่าสนับสนุน เช่น พระยาทะเล ซึ่งพม่าตั้งให้เป็นพระยาธรรมราชาปกครองหัวเมืองมอญทั่วไป ทำให้หัวเมืองมอญซึ่งเคยมาขึ้นกับไทยในสมัยสมเด็จพระนเรศวรกลับไปเป็นของพม่าอีก การที่ไทยมิได้ยกกองทัพไปปราบปรามพวกพระยามอญที่เอาใจออกห่างก็เนื่องจากมีเหตุการณ์วุ่นวายภายใน คือพวกญี่ปุ่นที่เข้ามาค้าขายในประเทศไทยก่อกำเริบขึ้นได้ยกเข้าปล้นเมืองเพชรบุรีและธนบุรี⁴⁶

หลังรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแล้ว เหตุการณ์ในกรุงศรีอยุธยาก็

⁴⁵ เฟิ่งอ้าง, หน้า 151-153, 165-166, 173, 179.

⁴⁶ เฟิ่งอ้าง, หน้า 201-202.

เป็นเรื่องของการแย่งชิงราชสมบัติ สงครามกับพม่าก็ว่างเว้นไปนาน และเป็นระยะที่ไทยหันมาให้ความสนใจกับการติดต่อด้านชายกับชาวตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นสมัยที่การค้าต่างประเทศเจริญถึงที่สุด ความสัมพันธ์กับมอญจึงยุติไปอีกช่วงหนึ่ง หัวเมืองมอญที่อยู่ใต้อำนาจของพม่าก็ได้อยู่ในความสงบ พยายามหาโอกาสเป็นอิสระอยู่เสมอ ๆ และบางครั้งเมื่อถูกพม่าทารุณมาก ๆ เข้าก็มักจะพากันอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์เจ้ากรุงศรีอยุธยาดังเช่นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

มอญได้มีความสัมพันธ์กับไทยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่สามารพฟื้นตัวเป็นอิสระได้ใน พ.ศ.2283 และตั้งอาณาจักรขึ้นที่หงสาวดีภายใต้การนำของสมิงทอพุทธเกษ สมิงทอได้มีราชสาส์นเข้ามากราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ขอเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา พร้อมทั้งขอพระราชธิดาไปอภิเษกเป็นมเหสีด้วย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงขัดเคืองพระทัยมากจึงมิได้ตอบพระราชสาส์นนั้น การกระทำของสมิงทอครั้งนั้นทำให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงหันไปรับเป็นไมตรีกับพม่า ซึ่งได้มีพระราชสาส์นเข้ามาขอให้ไทยช่วยปราบมอญหรือมิฉะนั้นก็วางตัวเป็นกลางอย่าให้ความช่วยเหลือมอญเหมือนแต่ก่อน⁴⁷

ต่อมาพระยาทะละซึ่งเป็นอัศวินมหาเสนาบดีและพ่อตาของสมิงทอได้ชิงราชสมบัติจากสมิงทอ ตั้งตนเป็นกษัตริย์หงสาวดี สมิงทอได้หนีเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดฯให้เอาตัวไปขังไว้ พระยาทะละจึงมีศุภอักษรเข้ามาถวายพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกล่าวโทษสมิงทอและขอให้พระองค์ประหารชีวิตเสีย แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงเห็นสมควรให้เนรเทศไปต่างประเทศ สมิงทอจึงถูกจับส่งลงเรือสำเภาไปเมืองจีน⁴⁸ หลังจาก

⁴⁷ เฟิงอ้าง, หน้า 303-304.

⁴⁸ เฟิงอ้าง, หน้า 307-308. และ Hall, A History of South-East Asia, p. 426.

เหตุการณ์นี้แล้วไทยก็มีได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับมอญอีกเลย ส่วนมอญแม้ว่าจะมีชัยชนะเหนือพม่าอย่างรวดเร็วก็ได้จนกระทั่งถึงเมืองอังวะ แต่ก็อยู่ได้เพียง 17 ปีแล้วก็ตกเป็นของพม่าโดยสิ้นเชิง ในระหว่างที่อยู่ใต้อำนาจพม่าก็ถูกเกณฑ์ให้เข้าร่วมในกองทัพมาทำสงครามกับไทยทุกครั้ง ทั้งในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนกระทั่งหัวเมืองมอญตกเป็นของอังกฤษใน พ.ศ.2369 หลังจากที่พม่าแพ้อังกฤษในสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งแรก นอกจากนี้ในระหว่างที่อยู่ใต้อำนาจของพม่า มอญได้พากันอพยพเข้ามาในประเทศไทยอีกหลายคราว

1.4 ความสำคัญของหัวเมืองมอญ

จากลักษณะที่ตั้งของหัวเมืองมอญซึ่งอยู่ระหว่างไทยกับพม่า ทำให้มอญมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของประเทศทั้ง 2 ซึ่งมักมีความขัดแย้งกันดังจะเห็นได้จากการทำสงครามซบเลี้ยวกันมาเป็นเวลากว่า 300 ปี เป็นจำนวน 44 ครั้งด้วยกัน⁴⁹ และสิ้นสุดลงเนื่องจากพม่าหมดอิสรภาพตกไปเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ หากย้อนกลับไปดูสงครามระหว่างไทยกับพม่าตั้งแต่สงครามครั้งแรกใน พ.ศ.2081 คราวพม่าตีเมืองเชียงกรานเป็นต้นมา จะเห็นได้ว่ามอญมักจะเป็นสื่อและมีส่วนร่วมในการทำสงครามอยู่ด้วยแทบทุกครั้ง เพราะการที่พม่ากับไทยจะทำสงครามกันได้นั้น ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องได้หัวเมืองมอญไว้ในอำนาจก่อนเพื่ออาศัยเส้นทางที่จะผ่านไปยังดินแดนของอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้นตราบใดที่มอญสามารถตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ได้ โอกาสที่ทั้ง 2 ฝ่ายจะทำ

---

⁴⁹ ดูรายละเอียดของสงครามทั้ง 44 ครั้งได้ใน สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี อังแล้ว.

สงครามกันก็เป็นไปได้ยาก เพราะตามลักษณะภูมิประเทศนั้นอยู่ห่างกัน นอก จากมอญแล้ว ทางเหนือของไทยยังมีล้านนาและไทยใหญ่คั่นอยู่ ซึ่งเปรียบ เสมือนด่านที่แยก 2 ประเทศออกจากกัน และด้วยเหตุที่มอญตั้งอยู่ในบริเวณ เส้นทางการขยายตัวของพม่าลงมาทางใต้ออกสู่ทะเล มอญจึงมีความสำคัญต่อ พม่าอย่างมากทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง เป็นเหตุให้ถูกพม่ารุกรานอยู่ เสมอ กล่าวคือ

ด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากพม่ามีอาณาเขตอยู่ทางเหนือซึ่งไม่อุดมสมบูรณ์ เพราะลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาและที่สูง ต่างกับดินแดนของมอญในพม่า ตอนล่างซึ่งมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกเพราะตั้งอยู่ใน บริเวณที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ทำให้มอญเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญ ซึ่งพม่า ต้องการที่จะได้ไว้บำรุงเลี้ยงประเทศของตนทางเหนือ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยามที่พม่าต้องทำศึกสงครามไม่ว่าจะเป็นสงครามกับไทย ไทยใหญ่ หรือ รัฐอิสระอื่น ๆ ในพม่าตอนเหนือ เช่นสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตี้และพระเจ้า บูเรงนองก่อนที่จะยกทัพไปทำสงครามปราบปรามรัฐต่าง ๆ เพื่อตั้งเป็น จักรวรรดิพม่านั้น พระองค์จะต้องยกทัพลงมายึดมอญไว้ก่อน เพื่ออาศัยเป็น แหล่งเสบียงในการทำสงครามต่อไป

นอกจากความอุดมสมบูรณ์แล้ว มอญยังมีความมั่งคั่งกว่าพม่าเพราะได้ ทำการติดต่อค้าขายทางทะเลกับประเทศต่าง ๆ ส่วนพม่านั้นไม่มีทางออกทาง ทะเล เนื่องจากตั้งอยู่ใจกลางภูมิภาค ถูกอาณาจักรมอญทางใต้และอารกัน ทางตะวันตกปิดกั้นการติดต่อกับนานาชาติทางทะเล เป็นเหตุให้พม่าเพิ่ง เป็นที่รู้จักของชาวยุโรปในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 หลังจากที่มาร์โคโปโล (Marco Polo) ชาวเวนิสได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการเดินทางมายังตะวันออก ของเขาขึ้น⁵⁰ จะเห็นได้ว่าในขณะที่มอญเจริญรุ่งเรืองทางการค้ากับนานาชาติ

⁵⁰ Hall. Burma, p. 49.

ในกลางพุทธศตวรรษที่ 20 นั้น ชาวยุโรปยังไม่สู้จะสนใจพม่ามากนัก ซึ่งอาจจะ เป็นเพราะยังไม่รู้จักพม่าดีพอ และเห็นว่าพม่าตั้งอยู่ห่างจากเส้นทางการค้ากับ หมู่เกาะเครื่องเทศ นอกจากนี้การเดินทางจากเมืองท่าสิริเรียมของมอญไปยัง อังวะในสมัยนั้นกินเวลานานถึง 2 เดือน⁵¹ ดังนั้นแม้ว่าโปรตุเกสจะได้เข้ามา ทำสัญญาการค้ากับมอญที่เกาะตะมะใน พ.ศ.2062 แต่ก็ยังไม่มีการค้าโดยตรง กับพม่า การไปมาค้าขายทางทะเลของพม่าจึงต้องอาศัยผ่านเมืองมอญ พม่า จึงพยายามหาโอกาสที่จะขยายอาณาเขตลงมาทางใต้เพื่อหาทางออกทะเลอยู่เสมอ และการที่พม่าเลือกเอาหัวเมืองมอญเพื่อใช้เป็นทางออกทะเลมากกว่าที่จะหัน ไปออกทางอาร์กัน เพราะพรมแดนของพม่าด้านตะวันตกที่ติดกับอาร์กันนั้น เป็นเทือกเขายาวเหยียดตลอดแนวจากเหนือมาได้ คือเทือกเขาอาร์กันโยมา โดยมีช่องเขาที่ใช้เป็นทางติดต่อกันได้เพียง 2 ทาง คือ ช่องเขาอาน (An) เชื่อมระหว่างอาร์กันกับพม่าตอนบน และช่องเขาตองอับ (Taungup) เชื่อม ระหว่างแคว้นอาร์กันกับเมืองแปร⁵² ทำให้เป็นอุปสรรคในการยกข้ามพรมแดน ไปยังอาร์กัน แต่พรมแดนของพม่าด้านที่ติดกับมอญนั้นไปมาได้สะดวกกว่า มอญจึงเป็นที่สนใจของพมามากกว่า

ส่วนไทยนั้นมีน้อยครั้งที่จะแผ่อำนาจเข้าไปยังหัวเมืองมอญเพื่อ ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจการค้า เพราะไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ อยู่แล้ว การไปมาค้าขายติดต่อกับต่างประเทศทางทะเลก็สะดวก นอกจากนี้ บริเวณพรมแดนระหว่างไทยกับมอญยังมีเทือกเขาตะนาวศรีและเทือกเขา บรรทัดเป็นอุปสรรคกั้นการติดต่อ ส่วนใหญ่ที่ไทยล้ำแดนมอญเข้าไปใน บางครั้งก็ด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์การเมืองมากกว่า

⁵¹ Ibid., p. 66.

⁵² Ibid., p. 57.

ด้านการเมือง เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าส่วนใหญ่เป็นการทำสงครามต่อกัน ทำให้หัวเมืองมอญกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ระหว่างประเทศทั้งสองและมีความสำคัญต่อชัยชนะของแต่ละฝ่าย การที่จะยกกองทัพเข้าไปทำสงครามกับอีกฝ่ายหนึ่งได้นั้น จะต้องได้หัวเมืองมอญไว้ในอำนาจเสียก่อนเพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินทัพผ่าน เนื่องจากเส้นทางเดินทัพเข้าสู่ไทยที่สำคัญ 2 สายอยู่ในหัวเมืองมอญที่เกาะตะมะ คือ สายเหนือ ออกจากเกาะตะมะขึ้นมาทางแม่น้ำจนถึงบ้านตะพู (เมืองแครง) แล้วเดินบกมาข้ามแม่น้ำกลีบ (เกาะกริด) แม่น้ำเมย แม่น้ำสอด มาทางด้านแม่ละเมา มาลงแม่น้ำปิง ตรงบ้านระแหงที่ตั้งเมืองตากปัจจุบัน ทางสายนี้เรียกกันว่า “ทางด้านแม่ละเมา” ส่วนสายใต้ ออกจากเกาะตะมะมาทางแม่น้ำอิตริน (เมืองเชียงกราน) จนถึงเมืองสมิ แล้วเดินบกข้ามแม่น้ำแม่สะกลิก แม่งัศตริย์ ข้ามภูเขาเข้าแดนไทยทางด้านเจดีย์สามองค์ มาลงลำน้ำแควน้อยที่สามสบ แล้วใช้เรือล่องลงมาทางเมืองไทรโยค จนออกแม่น้ำแควใหญ่ที่ลิ้นช้างเมืองกาญจนบุรี หรือจากสามสบเดินบกมาเมืองไทรโยค (เก่า) แล้วตัดข้ามมาลงลำน้ำแควใหญ่ที่เมืองศรีสวัสดิ์ หรือที่ท่ากระดาน ด้านกรมช้าง แล้วเดินเลียบลำน้ำแควใหญ่ลงมาจนถึงเมืองกาญจนบุรีบริเวณทุ่งลาดหญ้า ทางสายนี้เรียกว่า “ทางด้านพระเจดีย์สามองค์” เป็นทางที่ใช้เดินทัพเข้าสู่กรุงศรีอยุธยาโดยตรง⁵³ ด้วยเหตุนี้ไม่ว่าพม่าจะยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา หรือไทยจะยกกองทัพไปตีหงสาวดี (ของพม่า) มักจะใช้เส้นทางเดินทัพทั้ง 2 สายนี้เป็นหลัก และยังอาศัยหัวเมืองมอญเป็นฐานทัพสำหรับประชิดตีอีกด้วย เช่น สมัยพระเจ้าบุเรงนองก็ได้ใช้เกาะตะมะเป็นที่ประชิดตีจัตถะบวณทัพลีเมมารบกับไทย ยิ่งไปกว่านั้นการที่หัวเมืองมอญมีอาณาเขตติดต่อกันระหว่างไทยกับพม่า ทำให้

⁵³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 13-14.

หัวเมืองมอญกลายเป็นแหล่งสืบข่าวคราวความเป็นไปในประเทศทั้งสองเพื่อประโยชน์ในการทำสงคราม กล่าวคือ พม่าอาศัยหัวเมืองมอญสืบข่าวความเคลื่อนไหวในไทย ครั้นพอทราบว่าไทยเปลี่ยนแผ่นดินหรือบ้านเมืองเกิดการจลาจลก็คือโอกาสยกเข้ามารุกรานไทย ฝ่ายไทยก็เช่นเดียวกันจะส่งคนไปสืบข่าวศึกพม่าในหัวเมืองมอญเพื่อจะได้เตรียมการป้องกันการรุกราน หรือยามใดที่ได้ข่าวพม่าอ่อนแอไทยก็อาจถือเป็นโอกาสยกทัพเข้าไปตีพม่าบ้าง

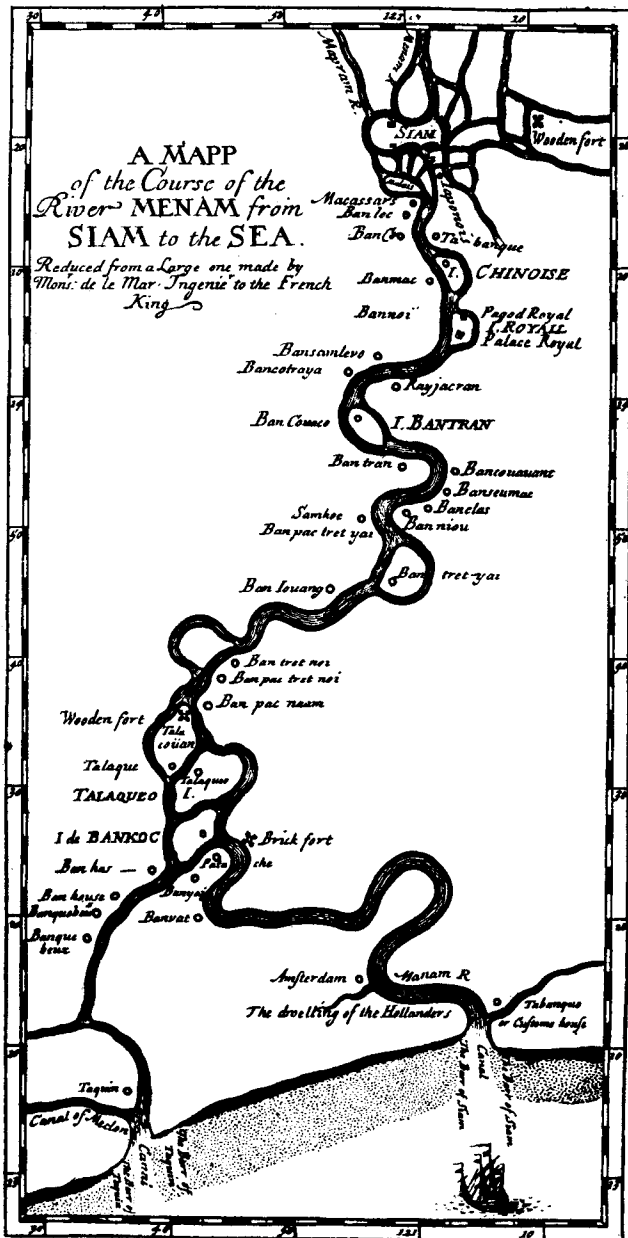
นอกจากนี้สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ หัวเมืองมอญเป็นแหล่งเสบียงอาหารและแหล่งระดมพล เเสบียงอาหารเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกองทัพในการทำสงครามนอกเหนือไปจากอาวุธ และเป็นตัวการกำหนดให้ทำการสู้รบต่อไปหรือล่าถอย ความอุดมสมบูรณ์ของหัวเมืองมอญประกอบกับทำเลที่ตั้ง ทำให้พม่าและไทยมุ่งที่จะเข้ายึดมอญไว้ในอำนาจก่อนที่จะทำสงคราม เพราะนอกจากจะหมายถึงแหล่งเสบียงอาหารที่ได้เพิ่มขึ้น และอยู่ในเส้นทางที่จะยกกองทัพผ่านซึ่งทำให้ไม่ต้องเสียแรงงานในการขนย้ายแล้ว ยังเป็นการตัดกำลังฝ่ายตรงข้ามมิให้ได้ขุมเสบียงอาหารนี้ไป ยิ่งไปกว่านั้นการได้หัวเมืองมอญยังหมายถึงการได้แรงงานหน่วยใหญ่ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การทำสงครามในด้านต่าง ๆ คือ นอกจากจะเกณฑ์ให้ทำเสบียงอาหารสะสมไว้สำหรับเลี้ยงกองทัพในยามสงครามแล้ว ยังใช้แรงงานมอญในการทำทางที่จะเคลื่อนทัพไปยังดินแดนของฝ่ายตรงข้าม ซึ่งส่วนใหญ่พม้ามักเป็นฝ่ายได้ใช้แรงงานมอญในด้านนี้ ดังเช่นสมัยที่พระเจ้ามังระจะยกกองทัพมาปราบกรุงธนบุรีเพราะได้ทราบข่าวว่าพระยาตากตั้งตัวเป็นกษัตริย์ จึงสั่งให้แม่ทัพลงมาเกณฑ์พวกมอญตามหัวเมืองต่อแดนไทย คุมให้ทำทางที่จะยกเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์⁵⁴ และที่สำคัญคือแรงงานมอญจะถูกเกณฑ์ให้เป็นทหารในกองทัพด้วย ดังนั้นจึงปรากฏว่า

⁵⁴ เเพ็งอ้าง, หน้า 445-446.

สงครามระหว่างไทยกับพม่าทุกครั้งจะมีกองทัพมอญเข้าร่วมรบอยู่ด้วย บางครั้งก็เป็นฝ่ายของพม่า บางครั้งก็เป็นฝ่ายของไทย

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้หัวเมืองมอญมีความสำคัญต่อพม่าอย่างมาก ในการขยายอำนาจ เพราะการได้หัวเมืองมอญทำให้พม่าเป็นฝ่ายได้เปรียบในการทำสงครามไม่ว่ากับชาติใดก็ตามโดยเฉพาะกับไทย พม่าจึงพยายามที่จะรักษาหัวเมืองมอญไว้ในอำนาจ ซึ่งเป็นเหตุให้ต้องทำสงครามขัดแย้งกับมอญเป็นเวลานาน ยามใดที่พม่าอ่อนแอลงมอญก็จะแยกตัวเป็นอิสระ แต่เมื่อพม่าฟื้นตัวและมีผู้นำที่เข้มแข็งก็มักจะกลับไปปกครองหัวเมืองมอญอีก ส่วนไทยนั้นแม้บางครั้งจะได้หัวเมืองมอญมาไว้ในอำนาจ แต่ก็มักจะไม่สามารถรักษาไว้ได้นาน ๆ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศซึ่งเป็นทิวเขายาวเหยียดตามแนวพรมแดนที่ติดกับมอญเป็นอุปสรรคกั้นการติดต่อทำให้ปกครองดูแลไม่ทั่วถึง และจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นอุปสรรคดังกล่าวทำให้ไทยไม่ค่อยจะได้แผ่อำนาจเข้าไปยึดมอญเป็นเมืองขึ้น อย่างมากที่ไทยจะทำคือเกลี้ยกล่อมให้มอญเป็นไมตรีด้วย เพื่อจะใช้เป็นสะพานในการสืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่า แต่ถ้ายามใดที่ไทยมีภัยที่เข้มแข็งมากแล้วมอญมักจะมาขอสวามิภักดิ์ด้วย ซึ่งก็เป็นผลประโยชน์แก่ไทย เพราะจะได้ใช้หัวเมืองมอญเป็นกำแพงป้องกันการรุกรานของพม่าได้ชั้นหนึ่ง

แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาจากปากน้ำถึงอยุธยา

(แผนที่จาก La Loubère, The Kingdom of Siam, ลาลูแบร์เป็นทูตฝรั่งเศส
เดินทางมาอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เดินทางมาระหว่าง ค.ศ.1687-1688)

บทที่ 2

การอพยพเข้าสู่ประเทศไทย

2.1 ภูมิหลังในการอพยพ

การอพยพของชาวมอญเข้าสู่ประเทศไทย ปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกใน พ.ศ.2127 หลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครง¹ และมีการอพยพต่อมาอีกหลายคราวจนกระทั่งถึง พ.ศ.2367 ซึ่งเป็นปีที่อังกฤษเริ่มทำสงครามกับพม่า นายโรเบิร์ต ฮัลลiday² กล่าวว่า การอพยพครั้งสำคัญ ๆ มีด้วยกันทั้งหมด 3 ครั้ง คือ ครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ครั้งที่สองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และครั้งที่สามในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ถ้าถือตามหลักฐานฝ่ายไทยก็จะมี 4 ครั้ง

---

¹ ก่อนหน้านี้เข้าใจว่า คงจะมีการอพยพเข้ามาบ้างเป็นครั้งคราว แต่มีจำนวนไม่มาก และเข้ามาอย่างไม่เป็นทางการ อาจมาตั้งหลักแหล่งอยู่แถบหัวเมืองชายแดนของไทยในแขวงเมืองราชบุรีและกาญจนบุรี แต่ไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐานในรายละเอียดของการอพยพ เช่น ในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง มีมอญจำนวนหนึ่งไม่พอใจที่ถูกเกณฑ์เข้ากองทัพไปทำสงครามเพื่อสร้างจักรวรรดิพม่า ได้พากันอพยพหนีเข้ามายังประเทศไทย - W.S. Desai, *A Pageant of Burmese History* (Calcutta : Oient Longmans, [c1961]), p. 84.

² ผู้สนใจและศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชาวมอญทั้งในด้านประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณี (เคยเข้ามาอยู่ในประเทศพม่าและไทยเป็นเวลาหลายปี) ได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับมอญไว้มาก และเคยมาแสดงปาฐกถาที่สยามสมาคมเกี่ยวกับเรื่องการอพยพของมอญเข้าสู่ประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.2456.

โดยเพิ่มการอพยพในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเข้าไปอีก
ครั้งหนึ่ง³

เป็นที่น่าสังเกตว่า สาเหตุของการอพยพส่วนใหญ่เนื่องมาจากความ
บีบคั้นทางการเมืองและความเดือดร้อนจากการกดขี่ของพม่า มากกว่าจะเป็น
ปัญหาด้านความแร้นแค้นในการทำมาหากิน หรืออัตราการเพิ่มของพลเมืองที่
ไม่สมดุลย์กับผลผลิต ดังเช่นการอพยพของชาวจีน⁴ เพราะหัวเมืองมอญนั้น
เป็นบริเวณที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก และยังมีการค้าต่อ
ค้าขายกับชาวต่างชาติทางทะเลอีกด้วย แต่ทั้งนี้ก็มีใ้เชื่อว่าไม่มีปัญหาในด้าน
เศรษฐกิจเกี่ยวกับการผลิตเสียทีเดียว ดังจะเห็นได้ว่าในบางครั้งที่ดินที่
อุดมสมบูรณ์ก็ไม่สามารถนำมาใช้ในการเพาะปลูกได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย
เพราะขาดกำลังคน เนื่องจากถูกพม่าเกณฑ์ไปทำสงครามและเสียชีวิตลงบ้าง
บางส่วนก็หลบหนีการเกณฑ์ไปหาที่อยู่ใหม่บ้าง ทำให้ที่ดินเหล่านั้นรกร้างและ
แห้งแล้งไปอย่างรวดเร็ว เกิดภาวะข้าวขาดแคลนมากแ่ง เช่น ในสมัยพระเจ้า
บุเรงนอง (Bayinnaung พ.ศ.2094-2124) ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยพระเจ้า
นันทบุเรง (Nandabayin พ.ศ.2124-2142)⁵ นอกจากนี้ยังถูกพม่าเบียดเบียน
เอาผลผลิตที่ผลิตได้จำนวนไม่มากนักไปอีก ดังนั้นในบางครั้งความเดือดร้อน
ดังกล่าวก็ทำให้มอญไม่สามารถทนอยู่ในพม่าต่อไปได้ อย่างไรก็ตามปัญหาด้าน
เศรษฐกิจนี้ก็เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวและไม่ใช่สาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวมอญอพยพ

³ R. Halliday, "Immigration of the Mons into Siam," JSS (50th Anniversary Commemorative Publication), I : 73.

⁴ ดูสาเหตุการอพยพของชาวจีนใน G.W. Skinner, *Chinese Society in Thailand : An Analytical History* (New York : Cornell University Press, 1957), pp. 29-31.

⁵ G.E. Harvey, *History of Burma* (London : Frank Cass, 1967), p. 177, 181.

เข้าสู่ประเทศไทย เมื่อเทียบกับปัญหาด้านการเมืองและความกดขี่ที่ได้รับจากการปกครองของพม่า ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดของการอพยพแต่ละครั้งในตอนต่อไป

นอกจากสาเหตุความเดือดร้อนดังกล่าวแล้ว ยังมีปัจจัยที่ส่งเสริมให้ชาวมอญพากันอพยพเข้าสู่ประเทศไทยที่สำคัญ คือ

1. ความเบื่อหน่ายและความเดือดร้อนจากภาวะที่ถูกพม่าเกณฑ์แรงงานอยู่เสมอทั้งในยามศึกและยามสงบ เนื่องจากการทำสงครามของพม่าแต่ละครั้งไม่ว่าจะเป็นการทำสงครามกับไทยหรือประเทศอื่น ๆ เช่นจีน มอญมักถูกเกณฑ์เข้าในกองทัพไปร่วมทำสงครามด้วยเสมอ ภาวะดังกล่าวนอกจากจะก่อให้เกิดความเดือดร้อน พลัดพรากจากครอบครัวแล้ว บางครั้งยังต้องสูญเสียชีวิตอีกด้วย นอกจากนี้ การที่หัวเมืองมอญตั้งอยู่ระหว่างไทยกับพม่าซึ่งเป็นศัตรูกันทำให้หัวเมืองมอญกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญระหว่างประเทศทั้งสอง ชาวมอญจึงรู้สึกไม่สงบและไม่ปลอดภัยที่จะอยู่ในบ้านเมืองของตน เพราะมีบ่อยครั้งที่บ้านเมืองจะอยู่ในภาวะปกติ ส่วนใหญ่แล้วมักถูกกรุกกรานเพื่อใช้เป็นทางผ่านและเกณฑ์แรงงานไปใช้ในการสงครามอยู่เสมอ แม้ในยามสงบก็ยังคงถูกพม่าเกณฑ์แรงงานในกิจการต่าง ๆ เช่น ในสมัยพระเจ้าันนทบุเรง ชาวมอญถูกเกณฑ์ให้ทำนาในที่นาของพระมหาอุปราช ทั้งยังต้องซื้อข้าวจากพระมหาอุปราชด้วย⁶ หรือในสมัยพระเจ้าปดุง (Bodawpaya พ.ศ.2325-2362) ชาวมอญก็ถูกเกณฑ์ให้สร้างพระมหาธาตุที่เมืองเมงกุน⁷ ความเดือดร้อนนี้ทำให้ชาวมอญพากันอพยพไปหาที่ตั้งหลักแหล่งใหม่ และที่เลือกอพยพเข้าสู่

⁶ Ibid., p. 180.

⁷ สมเด็จพระมหาธีรราชูปถัมภ์, ไทยรบพม่า (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 661-662.

ประเทศไทยก็เพราะมีความชำนาญในเส้นทาง เนื่องจากได้ร่วมในกองทัพพม่า เข้ามาทำสงครามในแดนไทยอยู่เสมอ

2. ความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทยเป็นไปด้วยดีเมื่อเปรียบเทียบกับพม่า มอญรู้สึกเป็นมิตรกับไทยมากกว่าพม่า เพราะโดยทั่วไปแล้วไทยไม่มีนโยบายต่อต้านชาวมอญไม่ว่าจะเป็นกรณีที่มอญอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย หรือเมื่อไทยมีอำนาจเข้าไปปกครองหัวเมืองมอญ ไทยมักจะใช้นโยบายประนีประนอมและไม่ได้เข้าไปปกครองโดยตรง แต่มักจะแต่งตั้งให้เจ้าเมืองมอญเป็นผู้ดูแลว่ากล่าวหัวเมืองมอญด้วยกัน ดังเช่นในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ได้ทรงแต่งตั้งพระยาทะละให้เป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะ ดูแลหัวเมืองมอญทั้งหมดต่างพระเนตรพระกรรณ⁸ ซึ่งเท่ากับเป็นการให้สิทธิและเสรีภาพแก่ชาวมอญในการปกครองตนเอง ส่วนพม่านั้น น้อยครั้งที่จะมีนโยบายสมานไมตรีกับมอญดังเช่นสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตตี้ (Tabinshwehti พ.ศ.2074-2093) ส่วนใหญ่แล้วพม้ามักจะปกครองมอญอย่างกดขี่ และยังบีบคั้นในเรื่องการเก็บภาษีนอกเหนือไปจากการเกณฑ์แรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนปลายราชวงศ์ตองอู พม่าเรียกเก็บภาษีต่าง ๆ ในอัตราที่สูงมาก ภาษีที่ขึ้นชื่อในขณะนั้นได้แก่ ภาษีต้นหมาก⁹ ทำให้ชาวมอญได้รับความเดือดร้อน และไม่พอใจยิ่งขึ้นเมื่อต้องประสบกับการเอารัดเอาเปรียบและถูกตัดดวงผลประโยชน์จากบรรดาข้าราชการที่พม่าส่งมาปกครอง เช่น วุ่นกี ผู้มาเป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะในปลายสมัยของพระเจ้าปดุง¹⁰ ทำให้มอญเห็นว่าประเทศไทยเป็น

⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 173.

⁹ Harvey, op. cit., p. 211.

¹⁰ หสข, เอกสารตัวเขียน สมุดไทยดำ รัชกาลที่ 2 จ.ศ.1177 เลขที่ 7 เรื่อง “คำให้การสมิงอิน จ่านครมอญ เรื่องในเมืองมอญพม่าเบียดเบียน”

ดินแดนที่จะให้อิสระและเสรีภาพได้มากกว่า ยิ่งไปกว่านั้น พระมหากษัตริย์ไทยยังเต็มพระทัยให้การต้อนรับ และทรงเป็นที่พึ่งแก่ชาวมอญทุกครั้งที่มีมอญเดือดร้อน กิตติศัพท์ดังกล่าวเป็นที่ทราบกันดีในหมู่มอญ ดังจะเห็นได้จากข้อความที่กล่าวขวัญถึงพระมหากษัตริย์ไทยว่า

พระเจ้าปราสาททอง¹¹ กษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรมแห่งกรุงศรี
อยุธยา ทรงเป็นที่พึ่งของชาวมอญ และทรงช่วยชีวิตชาวมอญ
ในทุกโอกาส¹²

3. การที่หัวเมืองมอญมีพรมแดนต่อเนื่องกับไทย และเส้นทางที่จะเข้าสู่ประเทศไทยที่สำคัญอยู่ในหัวเมืองมอญถึง 2 ทาง คือ ทางด่านแม่ละเมา และทางด่านเจดีย์สามองค์ ทำให้การอพยพเป็นไปได้โดยสะดวกและง่ายดาย เป็นเหตุให้มอญเลือกที่จะอพยพเข้าสู่ประเทศไทยมากกว่าจะอยู่เผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้น

4. เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมของไทยคล้ายคลึงกับมอญ คือ มีลักษณะภูมิประเทศและอากาศแบบเดียวกัน ประชากรมีอาชีพทางเกษตรกรรม มีความเป็นอยู่และอาหารการกินคล้ายกัน และที่สำคัญคือนับถือศาสนาเดียวกัน คือ ศาสนาพุทธ ทำให้มอญเลือกที่จะอพยพเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อต้องการหาที่ตั้งหลักแหล่งใหม่ เพราะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมใหม่ได้ง่าย

---

¹¹ ทั้งพม่าและมอญเรียกพระเจ้าแผ่นดินไทยว่า “พระเจ้าปราสาททอง” จนในรัชกาลที่ 5 เมื่อเสด็จไปประพาสเมืองพม่า พม่ายังเรียกพระองค์ว่า พระเจ้าปราสาททอง - สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, อ้างแล้ว, เชียงรริท หน้า 476.

¹² op. cit., p. 68.

ชาวมอญที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยนั้น มาในลักษณะต่าง ๆ กัน คือ

1. เข้ามาในฐานะเป็นเชลยสงคราม เช่น ใน พ.ศ.2138 สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพไปตีหงสาวดี แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะมีกองทัพจากพระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ และพระเจ้าตองอู ยกมาช่วยหงสาวดี เมื่อเสด็จยกกองทัพกลับพระองค์ก็ได้กวาดต้อนครอบครัวมอญในมณฑลหงสาวดีเข้ามาเป็นเชลยเป็นจำนวนมาก

2. เข้ามาโดยการหลบหนีจากกองทัพพม่า เนื่องจากมอญมักถูกพม่าเกณฑ์เข้ากองทัพไปทำสงครามอยู่เสมอ จึงมักพากันหลบหนีจากกองทัพ แล้วชักชวนกันอพยพเข้าสู่ประเทศไทย เช่น การอพยพในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ราว พ.ศ.2205 คราวพม่าเกณฑ์มอญไปรบศึกฮ่อ

3. เข้ามาในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง ภายหลังจากที่ได้ก่อการกบฏและถูกพม่าปราบ เช่น การอพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองหลังจากที่ได้ร่วมมือกันเป็นกบฏในขณะที่พระเจ้าสุทโธธรรมราชา (Thalun พ.ศ.2172-2191) ทำพิธีราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์พม่าใน พ.ศ.2175 แต่ถูกปราบอย่างรวดเร็ว บางครั้งก็ลี้ภัยจากภาวะสงครามภายในประเทศ เช่น ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มอญทำสงครามเพื่อรวบรวมหัวเมืองตั้งเป็นอาณาจักรอิสระขึ้นอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ บางครั้งนโยบายปราบปรามมอญของพม่าทำให้มอญต้องแสวงหาที่อยู่ใหม่ เช่น ในสมัยพระเจ้าอลองพญา (Alaungpaya พ.ศ.2295-2303) ซึ่งเป็นสมัยที่มอญถูกพม่าทำลายล้างมากกว่าสมัยใด ๆ

4. เข้ามาเมื่อไม่พอใจในภาวะความเป็นอยู่ของตน เนื่องจากถูกพม่ากดขี่และขูดรีดในเรื่องภาษี เช่น การอพยพในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพราะไม่สามารถทนการกดขี่เบียดเบียนจากพม่าได้

อย่างไรก็ตามเมื่อเทียบจำนวนแล้ว ส่วนใหญ่มอญจะอพยพเข้ามาในฐานะผู้ลี้ภัยและมาด้วยความสมัครใจมากกว่าที่จะมาในลักษณะของการถูกกวาดต้อนเป็นเชลย¹³

มอญที่อพยพเข้ามานั้น ส่วนมากเป็นมอญจากเมืองเมาะตะมะ ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ใกล้พรมแดนไทยและเป็นชุมทางซึ่งมีทางร่วมที่จะเข้าสู่ไทยถึง 2 ทาง เมืองเมาะตะมะเป็นเมืองที่ได้รับความกดดันและบีบบังคับจากพม่ามาก เนื่องจากพม้ามักใช้เป็นี่ประชุมพลก่อนยกมาตีไทย และยังเกณฑ์เสบียงอาหารและชาวเมืองเข้ากองทัพอีกด้วย ทำให้ชาวมอญที่นั่นได้รับความเดือดร้อนจึงพยายามที่จะเป็นกบฏต่อต้านพม่า เมื่อไม่สำเร็จก็พากันอพยพหนีมาเมืองไทย นอกจากนี้ยังมีมอญอพยพจากเมืองอื่น ๆ เช่น หงสาวดี เมาะลำเลิง แครง เริง เป็นต้น

เส้นทางที่ใช้ในการอพยพมี 3 ทาง¹⁴ โดยตั้งต้นจากเมืองเมาะตะมะ คือ

1. ทางเหนือ อพยพเข้ามายังเมืองตากหรือระแหง ทางด่านแม่ละเมา เช่น การอพยพในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ใน พ.ศ.2317 มีสมิงสุหรัยกลับเป็นหัวหน้า

2. ทางใต้ อพยพเข้ามายังเมืองกาญจนบุรี ทางด่านเจดีย์สามองค์ ซึ่งเป็นเส้นทางที่ใช้กันมาก เช่น การอพยพในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

3. เข้ามาทางเมืองอุทัยธานี เช่น การอพยพในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ราว พ.ศ.2358

เส้นทาง 2 สายแรก เป็นเส้นทางเดียวกับที่พม่าใช้ในการยกกองทัพเข้ามารุกรานไทย¹⁵ และมอญคงจะคุ้นเคยกับเส้นทางดังกล่าวดี เพราะนอกจาก

¹³ Ibid., p. 67-68.

¹⁴ Ibid., p. 71

¹⁵ ดูบทที่ 1 หัวข้อ “ความสำคัญของหัวเมืองมอญ” ในด้านการเมือง.

จะเคยเข้ามาตอนทำสงครามแล้วยังเป็นเส้นทางที่ใช้ติดต่อกันอีกด้วย นอกจากนี้ตามพงศาวดารมอญพม่ายังได้กล่าวถึงเส้นทางที่ใช้ในการอพยพอีกสายหนึ่ง โดยเข้ามาทางเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเส้นทางที่พระยารามัญ 3 คน คือ พระยาพระราม พระยากลางเมือง และพระยาน้อยวันดี ใช้ในการอพยพ ครั้วรามัญเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ¹⁶

ในการอพยพนั้นดูเหมือนว่า มอญพร้อมที่จะออกเดินทางได้ทุกขณะ โดยไม่ต้องกังวลหรือมีปัญหาเรื่องเสบียงอาหารที่จะใช้ระหว่างการเดินทาง ทั้งนี้เพราะสภาพเหตุการณ์ความไม่แน่นอนในพม่า ทำให้มอญจำเป็นต้องเตรียมพร้อมสำหรับความผันแปรที่จะเกิดขึ้น ดังนั้นเมื่อเห็นว่าสภาพบ้านเมืองมีท่าจะเกิดความยุ่งยากขึ้น ชาวมอญก็มักจะนำข้าวจำนวนมากมาหุง และตากแห้งเพื่อทำเป็นอาหารสำเร็จรูปที่สะดวกในการขนย้าย¹⁷

ส่วนระยะเวลาที่ใช้ในการเดินทางนั้น ถ้าเทียบจากการเดินทางของ นายลีล (Mr. Leal) ล่ามของร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Captain Henry Burney) ทูตอังกฤษที่เข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งออกเดินทางจากเกาะตะมาแยังกรุงเทพฯ โดยใช้เส้นทางที่เข้าทางด้านเจดีย์สามองค์ และมาถึงกาญจนบุรีโดยใช้เวลา 15 วัน ทำให้สันนิษฐานได้ว่าการอพยพของชาวมอญเข้ามายังประเทศไทยก็คงจะใช้เวลามากกว่า 2 สัปดาห์จากเกาะตะมาแยังกาญจนบุรี ทั้งนี้เพราะมีทั้งคนชรา สตรี และเด็ก ร่วมขบวนมาด้วยจึงไม่สามารถที่จะเร่งให้เดินทางได้เร็วกว่า¹⁸ ยิ่งไปกว่านั้น จากลักษณะเส้นทางที่ใช้ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเจดีย์สามองค์หรือทางด้านแม่ละเมา

¹⁶ “พงศาวดารมอญพม่า,” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 1 (พระนคร : คุรุสภา, 2506), 2 : 83.

¹⁷ Halliday, op. cit., p. 72 ; ไทยเราเรียกข้าวชนิดนี้ว่า ข้าวตาก.

¹⁸ Ibid.

จะต้องผ่านทั้งป่าเขาซึ่งทุรกันดาร และบางตอนก็ต้องข้ามแม่น้ำสายต่าง ๆ สลับกับการเดินทางบกด้วย ทำให้การอพยพต้องเสียเวลามาก

อนึ่งเนื่องจากการอพยพของมอญมีหลายครั้งไม่ได้มาพร้อมกันคราวเดียว จึงมีการแบ่งเรียกมอญอพยพเป็น มอญเก่า และ มอญใหม่ ฮัลลiday (Halliday) กล่าวไว้อย่างกำกวมว่า มอญเก่าใช้เรียกมอญที่อพยพเข้ามาเป็นพวกแรก ส่วนมอญใหม่นั้นใช้เรียกพวกที่อพยพเข้ามาใหม่¹⁹ และยังได้อธิบายว่า มอญเก่าและมอญใหม่ต่างกันที่คำพูด มอญใหม่มักใช้คำพูดที่ใกล้เคียงกับที่ใช้ในพม่า ปัจจุบัน ส่วนมากก็คล้ายพม่าเพราะอยู่ใกล้พม่าและมีการติดต่อกับพม่า เช่นเดียวกับเมื่อมาอยู่เมืองไทยส่วนมากก็คล้ายไทย นอกจากนี้ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งที่ฮัลลiday (Halliday) แบ่งแยกออกไปโดยให้ชื่อว่า มอญแท้ (real Mons) ซึ่งเขาหมายถึงมอญที่อพยพจากหงสาวดี²⁰ แต่โดยทั่วไปมักจะเรียกมอญที่อพยพเข้ามาครั้งพระยาเจ่ง²¹ ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า มอญเก่า และเรียกมอญที่อพยพมากับสมิงสอดเบาในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ว่า มอญใหม่ แต่ยังมีบางท่านแบ่งมอญเก่าเป็นพวกที่อพยพมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา และมอญใหม่เป็นพวกที่อพยพมาในสมัยกรุงเทพฯ²² อย่างไรก็ตามการแบ่งนี้ไม่มีผลทางสังคมหรือการเมือง เพราะมอญที่อพยพเข้ามา ก็ถือเป็นพวกเดียวกันอยู่นั่นเอง

¹⁹ “They speak of the old Mons, that is the Mons whose fathers came over first, and new Mons, that is the descendants of the newer comers,” Ibid., p. 73.

²⁰ Ibid., p. 73-74.

²¹ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็น เจ้าพระยามหาโยธานในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นต้นสกุล “คชเสนี” ดูเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าพระมหาโยธา (เจ่ง) ได้ในบทที่ 4

²² Halliday, “Note” from “Immigration of the Mons into Siam,” op. cit., p. 78.

2.2 การอพยพในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏหลักฐานการอพยพเข้ามาครั้งสำคัญ ๆ ถึง 5 ครั้งด้วยกันคือ

1. สมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ.2112-2133)

การอพยพครั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครง ใน พ.ศ.2127 สืบเนื่องมาจากการที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพไปช่วยพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงดีเมืองอังวะที่เป็นกบฏ แต่พระเจ้าหงสาวดีไม่ไว้วางพระทัยในสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่ได้เห็นความสามารถของพระองค์คราวรบชนะเมืองคัง และยิ่งนิกระแวงในครั้งนี้อย่างยิ่งด้วยกองทัพไทยมิได้ยกขึ้นไปทันตามเวลาที่กำหนด จึงทรงวางกลอุบายให้พระมหาอุปราชายูรักษามือเมืองหงสาวดีและคิดหาทางกำจัดสมเด็จพระนเรศวรให้ได้ พระมหาอุปราชาก็ได้ให้พระยามอญ 2 คน คือ พระยาเกียรติ พระยาพระราม ซึ่งมีสมัครพรรคพวกอยู่ที่เมืองแครงมากและคุ้นเคยกับสมเด็จพระนเรศวรมาก่อน เป็นข้าหลวงลงมาคอยรับสมเด็จพระนเรศวรที่เมืองแครง และสั่งกำชับเป็นความลับให้พระยามอญทั้งสองคุมสมัครพรรคพวกเข้าตีกระหนาบกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรทางด้านหลังเมื่อพระมหาอุปราชายกเข้าตีข้างหน้า และช่วยกันกำจัดสมเด็จพระนเรศวรให้ได้ แต่พระยาเกียรติพระยาพระรามเมื่อมาถึงเมืองแครงได้มาเปิดเผยความลับนั้นแก่พระมหาเถรคันฉ่องผู้เป็นอาจารย์และพรรคพวกของตน ปรากฏว่ามอญชาวเมืองแครงซึ่งเกลียดชังพม่าเพราะถูกกดขี่มานานพากันเข้าข้างสมเด็จพระนเรศวร เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จมาถึงเมืองแครง พระมหาเถรคันฉ่องจึงทูลเตือนให้รู้พระองค์ และได้เกลี้ยกล่อมให้พระยาเกียรติพระยาพระรามยอมสวามิภักดิ์ ทูลความจริงให้ทรงทราบ

ทุกประการ สมเด็จพระนเรศวรทรงพระดำริเห็นเป็นโอกาสที่จะทำการประกาศอิสรภาพและเลิกเป็นไมตรีกับพม่า จึงโปรดฯให้ประชุมบรรดาแม่ทัพนายกองพร้อมทั้งพระยาเกียรติพระยาพระรามกับพวกมอญชาวเมืองแครง โดยมีพระมหาเถรคันฉ่องและพระสงฆ์มานั่งเป็นประธานอยู่ด้วย และทรงทำการหลั่งน้ำลงดินประกาศอิสรภาพในที่ประชุมนั้น แล้วจึงจัดกองทัพเพื่อยกไปหงสาวดี ปรากฏว่ามีพวกมอญเข้าร่วมในกองทัพด้วยเป็นจำนวนมาก แต่ยังไม่ทันจะถึงหงสาวดีก็ได้ข่าวว่าพระเจ้าหงสาวดีรับชนะเมืองอังวะและกำลังจะยกกองทัพกลับมา สมเด็จพระนเรศวรทรงเห็นว่ายังไม่สามารถจะตีหงสาวดีในเวลานั้นได้ จึงเสด็จยกทัพกลับและได้พาครอบครัวไทยที่พม่ากวาดต้อนไปเมื่อคราวเสียกรุง พ.ศ.2112 กลับมาด้วยประมาณ 10,000 เศษ เมื่อพระมหาอุปราชาทราบข่าวได้จัดกองทัพโดยให้สุภกรรมาเป็นกองหน้า ซึ่งตามมาทันทีแม่น้ำสะโตง สมเด็จพระนเรศวรทรงยิงพระแสงปืนข้ามแม่น้ำลูกสุภกรรมานายทัพของพม่าตาย ทำให้ทัพพม่าครั้นคร้ามและพากันเลิกทัพกลับไป

เมื่อเสด็จกลับมาถึงเมืองแครง สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงชักชวนพระมหาเถรคันฉ่องกับพระยามอญทั้งสองซึ่งมีอุปการะต่อพระองค์ให้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาด้วย ในการอพยพครั้งนี้ พระมหาเถรคันฉ่องกับพระยาเกียรติพระยาพระรามได้พาพรรคพวกชาวมอญเข้ามาด้วยจำนวนมาก กล่าวได้ว่าครั้งนี้เป็นการอพยพครั้งแรกอย่างเป็นทางการของชาวมอญ และเนื่องจากสมเด็จพระนเรศวรเกรงว่าพม่าอาจยกกองทัพติดตามมาอีก ฉะนั้นถ้าจะเสด็จพาครอบครัวไทยและมอญกลับทางด้านแม่ละเมาจะต้องรบศึก 2 ด้าน เพราะนอกจากกองทัพพม่าที่ยกตามมาแล้ว ยังต้องเผชิญกับกองทัพของนันทสุราชสังครา ที่พม่าให้มาตั้งอยู่ที่เมืองกำแพงเพชรอีกด้วย จึงโปรดฯให้พระยาเกียรติพระยาพระรามนำทัพผ่านหัวเมืองมอญลงมาทางใต้ เข้าทางด้านเจดีย์

สามองค์ตรงมายังกรุงศรีอยุธยา²³

สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้พระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่พวกมอญที่
สวามิภักดิ์ ทรงตั้งพระมหาเถรคันฉ่องให้เป็นพระสังฆราชา²⁴ เจ้าคณะฝ่าย
รามัญในราชอาณาจักร และพระราชทานสมณบริวารภักดิ์ คือ สัปทน คันฉิ่ง
คานหาม ตามแบบอย่างพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุง ส่วนพระสงฆ์รามัญที่
ติดตามมาด้วยก็โปรดเกล้าฯให้เป็นพระราชอาและพระครูตามฐานานุกรมอยู่ตาม
พระอารามต่าง ๆ สำหรับพระยาเกียรติพระยาพระรามนั้น โปรดเกล้าฯให้มี
ตำแหน่งยศชั้นพระยาพานทอง ได้รับพระราชทาน เจียด กระจปี พานหง
คนโทน้ำ กระจโดน ซึ่งเป็นทองคำทั้งหมด พร้อมทั้งเงินตรา เสื้อผ้า และเครื่อง
อุปโภคบริโภคเป็นอันมาก และให้เป็นหัวหน้าควบคุมชาวมอญที่อพยพมา
ทั้งหมด²⁵

บริเวณที่โปรดเกล้าฯให้พวกมอญอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ ได้แก่
บริเวณบ้านใหม่มะขามหย่อง บางลี่ บางขาม ปากน้ำประสบ บ้านบางเพลิง
บ้านไร่ ป่าฝ้าย ส่วนครอบครัวของพระยาเกียรติพระยาพระราม ให้ตั้ง
บ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านขมิ้นใกล้พระอารามวัดขุนแสน ใกล้เคียงพระราชวัง
ของสมเด็จพระนเรศวรในพระนครศรีอยุธยา และครอบครัวญาติโยมของ
พระมหาเถรคันฉ่อง ก็โปรดเกล้าฯให้ตั้งบ้านเรือนที่ตำบลหัวแหลมใกล้กับ
วัดนวก วัดค้างคาว อยู่ไม่ห่างไกลกับวัดสบสวรรค์²⁶

²³ สมเด็จพระมหาธรรมราชาดำรงราชานุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 91-94.

²⁴ มิใช่ตำแหน่งพระสังฆราชาในปัจจุบัน เป็นแต่เพียงพระราชาคณะที่พระสุเมธาจารย์
เจ้าคณะมอญ

²⁵ ประยูร ลิทธิพันธ์, ต้นตระกูลขุนนางไทย (พระนคร : คลังวิทยา, 2505),
หน้า 101.

²⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 102.

2. สมัยสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ.2133-2148)

การอพยพในสมัยสมเด็จพระนเรศวรนับว่าเป็นการอพยพครั้งสำคัญครั้งหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นถึง 2 คราวติด ๆ กัน สาเหตุของการอพยพครั้งนี้สืบเนื่องมาจากสภาพความเดือดร้อนที่ชาวมอญได้รับจากภาวะการสงคราม เนื่องจากความพยายามของพม่าที่จะเอาชนะไทย กล่าวคือ หลังจากที่ไทยประกาศอิสรภาพใน พ.ศ.2127 แล้ว พม่าได้ส่งกองทัพมาตีไทยถึง 5 ครั้ง แต่ก็พ่ายแพ้กลับไปทุกครั้ง โดยเฉพาะในครั้งสุดท้ายใน พ.ศ.2135 นั้น พม่าก็ต้องสูญเสียพระมหากษัตริย์ในการทำสงครามยุทธหัตถีกับสมเด็จพระนเรศวร ความปราชัยของพม่าติด ๆ กันถึง 5 ครั้ง ก่อให้เกิดผลเสียแก่พม่าอย่างมาก คือ ทำให้ผู้คนบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมากพร้อม ๆ กับเสบียงอาหารที่หมดไปในระหว่างสงคราม และในเมืองพม่ายังเกิดความขาดแคลนพืชผลทางเกษตร เนื่องจากพลเมืองถูกเกณฑ์ไปทำสงครามเป็นเหตุให้ที่นาในบริเวณพม่าตอนล่างที่เคยอุดมสมบูรณ์กลับแห้งแล้ง เพราะถูกทอดทิ้งไม่มีการเพาะปลูกเหมือนเคย ยิ่งไปกว่านั้นยังเกิดโรคระบาดในที่นา หนุณาได้ทำลายพืชผลในไร่นาที่พอจะมีอยู่เป็นจำนวนเล็กน้อยนั้น ทำให้เกิดภาวะข้าวยากหามาแพง ผู้คนอดอยากและเดือดร้อนกันไปทั่ว²⁷ และโดยเฉพาะชาวมอญซึ่งเห็นจะเป็นพวกที่เดือดร้อนที่สุด เพราะถูกเกณฑ์เข้ากองทัพทุกครั้งที่พม่าทำสงคราม แม้จะหลีกเลี่ยงโดยการหนีไปบวชก็ยังคงถูกพม่าจับสึก และมีหลายคนที่ถูกประหารชีวิต²⁸ พระเจ้าหงสาวดีเองก็ทรงขัดเคืองพวkmอญ โดยหาว่ามอญเอาใจมาเพื่อแผ่นดินไทยจึงไม่เต็มใจรบ ทำให้พม่าต้องพ่ายแพ้และสูญเสีย

²⁷ Maung Htin Aung, *History of Burma* (New York : Columbia University Press, 1967), p. 132 และ Harvey, op. cit., p. 181.

²⁸ D.G.E. Hall, *Burma* (London : Hutchinson, 1960), pp. 47-48.

พระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย ถึงกับส่งประหารชาวมอญจำนวนมาก มอญจึงพากันกระด้างกระเดื่องและก่อการกบฏขึ้นใน พ.ศ.2136 เมื่อพระเจ้าหงสาวดีส่งกองทัพมาปราบ ได้จับมอญกบฏหรือที่สงสัยว่าจะมีส่วนในการกบฏมาประหารชีวิต พวกมอญจึงพากันอพยพครอบครัวหนีเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนหลายพันคน²⁹ นอกจากนี้เจ้าเมืองเมาะล่ำเล็งก็ยังร่วมเป็นกบฏด้วยในเวลาต่อมา ได้รวบรวมกำลังตั้งแข็งเมืองขึ้น และขอกำลังจากไทยไปช่วยรักษาเมือง สมเด็จพระนเรศวรโปรดฯให้พระยาศรีไสลคุมกองทัพจำนวนพล 3,000 คนยกไปยังเมาะล่ำเล็ง ปรากฏว่ามอญตามหัวเมืองมาเข้ากับไทยจำนวนมาก จนพม่าที่อยู่รักษาเมืองเมาะตะมะต้องทิ้งเมืองหนีไป และแม้ว่าพระเจ้าหงสาวดีจะส่งกองทัพลงมาปราบแต่ก็ถูกกองทัพไทย-มอญตีแตกกลับไป ผลจากการรบครั้งนี้ทำให้ไทยได้หัวเมืองมอญฝ่ายใต้ตั้งแต่เมาะตะมะลงมาจนต่อแดนไทยมาเป็นเมืองขึ้น

การที่ไทยได้หัวเมืองมอญฝ่ายใต้มาไว้ในอำนาจเช่นนี้ ทำให้สมเด็จพระนเรศวรทรงเห็นเป็นโอกาสที่จะยกกองทัพไปตีหงสาวดีเป็นการแก้แค้นพม่าบ้าง จึงเสด็จยกกองทัพจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อเดือนอ้าย ขึ้น 3 ค่ำ ปีมะแม พ.ศ.2138³⁰ ไปยังเมืองเมาะตะมะ และทรงรวบรวมกองทัพมอญที่เข้ามาสมทบแล้วจึงเสด็จยกทัพต่อไปยังหงสาวดี หลังจากทีล้อมอยู่ 3 เดือน ก็เผชิญได้ข่าวว่าพระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ และพระเจ้าตองอู ยกกองทัพมาช่วยหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวรทรงเห็นกำลังข้าศึกมีมากเกินกว่าที่จะเอาชนะได้ จึงมีรับสั่งให้เลิกทัพกลับ และได้กวาดต้อนครอบครัวมอญในหัวเมืองมณฑลหงสาวดีมาเป็นเชลยเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรง

²⁹ Ibid., p. 48 และ Harvey, op. cit., p. 180.

³⁰ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรง, อ้างแล้ว, หน้า 155.

สันนิษฐานว่า การกวาดต้อนครอบครัวชาวหงสาวดีมาเป็นเชลยในครั้งนี้เป็นพระราชประสงค์ข้อหนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรในการยกทัพไปตีหงสาวดี คือทรงตั้งพระทัยไว้ว่าถ้าตีได้ก็จะตีให้แตกทีเดียว แต่ถ้าตีไม่ได้ก็จะสำรวจภูมิลำเนาและกำลังข้าศึก และที่แน่นอนที่สุดคือ ต้องกวาดต้อนผู้คนพลเมืองของข้าศึกมาเป็นเชลยให้มาก ๆ เพื่อเป็นการตัดทอนกำลังข้าศึก ขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มกำลังในกรุงศรีอยุธยา³¹ เนื่องจากเป็นระยะที่ไทยเพิ่งฟื้นตัวจากความหายนะเมื่อคราวเสียกรุง พ.ศ.2112 ซึ่งพม่าได้กวาดต้อนผู้คนไปเกือบหมด ทำให้ขาดกำลังคนที่จะใช้ในการป้องกันประเทศ

การอพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรทั้งสองคราวนี้³² ไม่ปรากฏ

³¹ เฟิงอั้ง, หน้า 156.

³² Maung Htin Aung ศาสตราจารย์ในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ชาวพม่า ได้กล่าวถึงการอพยพของมอญอีกครั้งหนึ่ง นอกเหนือจากสองครั้งนี้ คือ ในคราวสมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพไปตีหงสาวดี ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ.2142 ซึ่งทรงพบแต่ซากเมืองหงสาวดีจึงเสด็จยกทัพต่อไปยังตองอู เข้าปล้นเมืองหลายครั้งก็ตีไม่ได้ ปรากฏว่าเสบียงอาหารขาดแคลนลง และยังคงพวดยะไข่คอยตีสกัดตัดเส้นทางลำเลียงเสบียงอาหาร กองทัพไทยก็อ่อนกำลังลง สมเด็จพระนเรศวรจึงมีรับสั่งให้เลิกทัพกลับ และได้พาครอบครัวมอญจำนวนหลายพันคนซึ่งไม่สามารถทนความเดือดร้อนจากทหารยะไข่ได้อพยพเข้ามาด้วย การอพยพครั้งนี้ไม่ปรากฏในหลักฐานของฝ่ายไทย มีเฉพาะของ Htin Aung ใน History of Burma แห่งเดียว แม้ของ Phayre, Harvey และ Hall ซึ่งอาศัยหลักฐานพม่าก็ไม่ได้กล่าวถึง Hall และ Harvey เพียงแต่กล่าวถึงพวดยะไข่ว่าได้เนรเทศพวกมอญประมาณ 3,000 ครอบครัวออกจากหงสาวดีก่อนที่จะเผาเมือง (Hall, A History of South-East Asia, p. 254 ; Harvey, History of Burma, p. 183) ผู้เขียนเห็นว่าในครั้งนี้นักมอญคงจะมีได้อพยพตามสมเด็จพระนเรศวรเข้ามา เพราะเมื่อพิเคราะห์ดูตามลักษณะการถอยทัพของสมเด็จพระนเรศวรซึ่งกำลังอดโรยและต้องถอยอย่างระมัดระวังมิฉะนั้นอาจถูกข้าศึกไล่ตีได้แล้ว หากพาครอบครัวมอญมาด้วยคงจะเป็นภาระให้หัวหน้าพวหงหลังยิ่งขึ้น สันนิษฐานว่าครอบครัวมอญคงจะออกจากหงสาวดีลงมาอยู่ในหัวเมืองมอญทางใต้ซึ่งขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในพงศาวดารทั้งไทยและพม่าว่า เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับจากตองอูได้มาพักจัดการปกครองหัวเมืองมอญ ทรงตั้งพระยาทะเลเจ้าเมืองมอญให้เป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะ ดูแลหัวเมืองมอญทั้งปวงต่างพระเนตรพระกรรณ.

ว่าไทยจัดให้พวกมอญไปอยู่ที่ใด สันนิษฐานว่าคงจะให้อยู่แถบชานเมืองพระนครศรีอยุธยาพร้อมกับพวกที่อพยพเข้ามาในคราวแรก

3. สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.2173-2198)

การอพยพในครั้งที่ 3 นี้ไม่ปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทย แต่มีกล่าวถึงในหนังสือของนักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกหลายฉบับ ซึ่งแต่งโดยอาศัยพงศาวดารพม่าเป็นหลัก แต่ก็ไม่มีรายละเอียดของการอพยพ เพียงแต่กล่าวตรงกันว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าสุทโธธรรมราชา (Thalun พ.ศ.2172-2191) แห่งพม่า ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มอญได้ร่วมมือกันทำการกบฏ³³ ในขณะที่พระเจ้าสุทโธธรรมราชาทำพิธีราชาภิเษกที่หงสาวดีใน พ.ศ.2175³⁴ ท่ามกลางขุนนางชาวพม่า ไทยใหญ่และมอญ แต่ก็ถูกปราบปรามลงอย่างรวดเร็ว มอญที่กบฏก็ยังไม่ยอมแพ้ ได้ถอยกลับไปตั้งหลักที่เกาะลำเลียง ครั้นเมื่อพม่าส่งกองทัพตามลงไปปราบและได้จับมอญประหารชีวิตจำนวนมาก มอญจึงพากันอพยพเข้าสู่ประเทศไทย พม่าได้ส่งทูตตามเข้ามาขอให้ไทยส่ง

---

³³ หัวเมืองมอญที่เคยมาขึ้นกับไทยในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ได้กลับไปเป็นของพม่าอีก หลังจากที่พระเจ้าอังวะมหาธรรมราชา (Anaukpetlun พ.ศ.2148-2171) ปราบปรามเมืองแปร ตองอู ตลอดจน เดอ บริโต ฝรั่งเศสโปรตุเกส ซึ่งยึดเมืองสิริเยมได้แล้วตั้งแข็งเมืองอยู่จนสิ้นเสี้ยนหนามและได้ตั้งเมืองหงสาวดีเป็นเมืองหลวง แล้วมาเกลี้ยกล่อมพระยาทะเลเจ้าเมืองเมาะตะมะให้ยอมอ่อนน้อม การที่มอญยอมกลับไปอยู่ได้อำนาจพม่าอีกครั้งหนึ่งก็เพราะเกรงในอำนาจของพม่า และเห็นว่าจะหวังพึ่งไทยคงไม่ได้แล้วเพราะปรากฏว่าหลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรแล้ว ไทยห่างเหินไปจากการปกครองหัวเมืองมอญ ด้วยสมเด็จพระเอกาทศรถไม่มีพระราชประสงค์จะไปตีพม่าอีก พม่าเองก็อ่อนกำลังเกินกว่าที่จะยกมาตีไทย หัวเมืองมอญจึงหมดความสำคัญต่อไทย.

³⁴ Phayre, *History of Burma* (London : Susil Gupta, 1967), p.134. และ สมเด็จพระมหาธีรราชานุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 230.

มอญอพยพเหล่านั้นกลับคืนแต่ไทยปฏิเสธ³⁵ พระเจ้าสุทโธทรมหาราชก็ได้คิดจะเอาพวกมอญกลับไปให้ได้ เพราะไม่ประสงค์ที่จะทำสงครามกับไทย

4. สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199-2231)

การอพยพในครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าหลักฐานฝ่ายต่าง ๆ จะให้จำนวนคนที่เข้ามาไม่เท่ากัน³⁶ แต่ก็นับว่ามีผู้อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก และการอพยพครั้งนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ไทยต้องรบกับพม่าติด ๆ กันถึง 2 ครั้ง ในรัชกาลนี้

สาเหตุของการอพยพครั้งนี้สืบเนื่องมาจากกองทัพจีนยกเข้าประชิดเมืองอังวะ กล่าวคือ ใน พ.ศ.2201 พระเจ้ายู่ลี่ (Yung-li) กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์หมิง (Ming Dynasty) ซึ่งถูกพวกฮ่อหรือแมนจู (Manchus) ขับออกจากราชบัลลังก์ และมาอยู่ที่ยูนนาน (Yunnan) นั้น ได้พ่ายแพ้ต่อพวกแมนจู จึงหนีออกจากยูนนานมาอาศัยเมืองพม่า พระเจ้าอังวะสิรินันทสุธรรมราชา (Pindale พ.ศ.2191-2204) ได้รับทำนุบำรุงไว้ แต่อยู่ในฐานะเชลย เพราะถูกปลดตาวุธและถูกควบคุมอย่างใกล้ชิดอยู่ที่เมืองสะแกง (Sagaing) ทำให้พวกหมิงที่เหลือไม่พอใจจึงยกกองทัพมาโจมตีพม่าเพื่อช่วยเหลือพระเจ้ายู่ลี่ นอกจากนี้ยังมีพวกกองโจรจีนซึ่งแตกหนีมาเมื่อคราวเปลี่ยนราชวงศ์เข้าปล้นสะดมพม่าด้วย กองทัพจีนได้ยกล่วงแดนเข้ามาตีหัวเมืองใหญ่น้อยในพม่าตอนบน จนกระทั่งถึงเมืองอังวะ และได้เข้าล้อมเมืองอังวะใน พ.ศ.2203³⁷

³⁵ Harvey, op. cit., p. 193.

³⁶ ตามหลักฐานฝ่ายไทยกล่าวว่า มีมอญอพยพเข้ามาในครั้งนั้น 10,000 คน ส่วน Harvey และ Htin Aung ให้จำนวนที่เท่ากันว่ามี 6,000 คน.

³⁷ Harvey, op. cit., pp. 196-197. และ Hall, Burma, pp. 67-68.

พระเจ้าอองวะจึงส่งมั่งนันทมิตรผู้เป็นพระเจ้าอาและอุปราชครองเมืองเมาะตะมะ บังคับบัญชาหัวเมืองมอญฝ่ายใต้ให้เกณฑ์มอญขึ้นไปช่วยรักษาเมืองอองวะ แต่พวกมอญไม่เต็มใจช่วยพม่า ดังปรากฏว่ามอญที่ถูกเกณฑ์ 3,000 คนพากัน หลบหนีในระหว่างทางที่ยกทัพขึ้นไป ครั้นเสร็จศึกแล้วมั่งนันทมิตรจึงกลับลง มาเมืองเมาะตะมะแล้วให้จับกุมมอญที่หลบหนีมาลงโทษ โดยใช้ไฟคลอก พร้อม ๆ กัน มอญจึงพร้อมใจกันเป็นกบฏเข้าปล้นเมืองเมาะตะมะ จับไล่ พวกพม่าออกไปและจับมั่งนันทมิตรไปขังไว้ ครั้นได้ข่าวว่าอุปราชที่รักษา เมืองหงสาวดีเกณฑ์กองทัพจะยกลงมาปราบ มอญเห็นว่าจะต้องสู้พม่าไม่ได้จึง พากันอพยพครอบครัวจำนวนหลายพันคนออกจากเมืองเมาะตะมะมาทาง เมืองสมิถึงด่านเจดีย์สามองค์เพื่อมาขอพึ่งพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินไทย โดยมีสมิงนายอำเภอ 11 นายเป็นหัวหน้านำเข้ามา³⁸

สมเด็จพระนารายณ์ เมื่อได้ทราบข่าวพวกมอญจะเข้ามาสามีกัดจีจำนวนมาก ก็ทรงพระโสมนัส โปรดฯให้ขุนนางนายกองมอญเก่าคุมกองทัพพวกมอญ ที่เข้ามาอยู่แต่ก่อนออกไปปรับคร่อมอญที่อพยพเข้ามาใหม่มายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ทรงแต่งตั้งมอญที่เป็นหัวหน้าทั้ง 11 คน ให้มียศศักดิ์และ ให้ควบคุมสมัครพรรคพวกที่เข้ามาด้วยกัน โดยให้คร่อมอญที่อพยพเข้ามา ครั้งนี้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคกปลายเขตกรุงศรีอยุธยาต่อกับเมืองนนทบุรี บ้าง ที่ริมวัดตองปุและแถวคลองคูจามในชานพระนครบ้าง³⁹

ส่วนพม่าที่ยกกองทัพลงมาปราบมอญกบฏที่เมาะตะมะ ครั้นได้ทราบ ว่ามอญกบฏจับมั่งนันทมิตรพาเข้าประเทศไทยด้วย จึงมีหนังสือมายังพระยา

³⁸ Harvey, op. cit., pp. 197-198. และ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2505), 2 : 55-56.

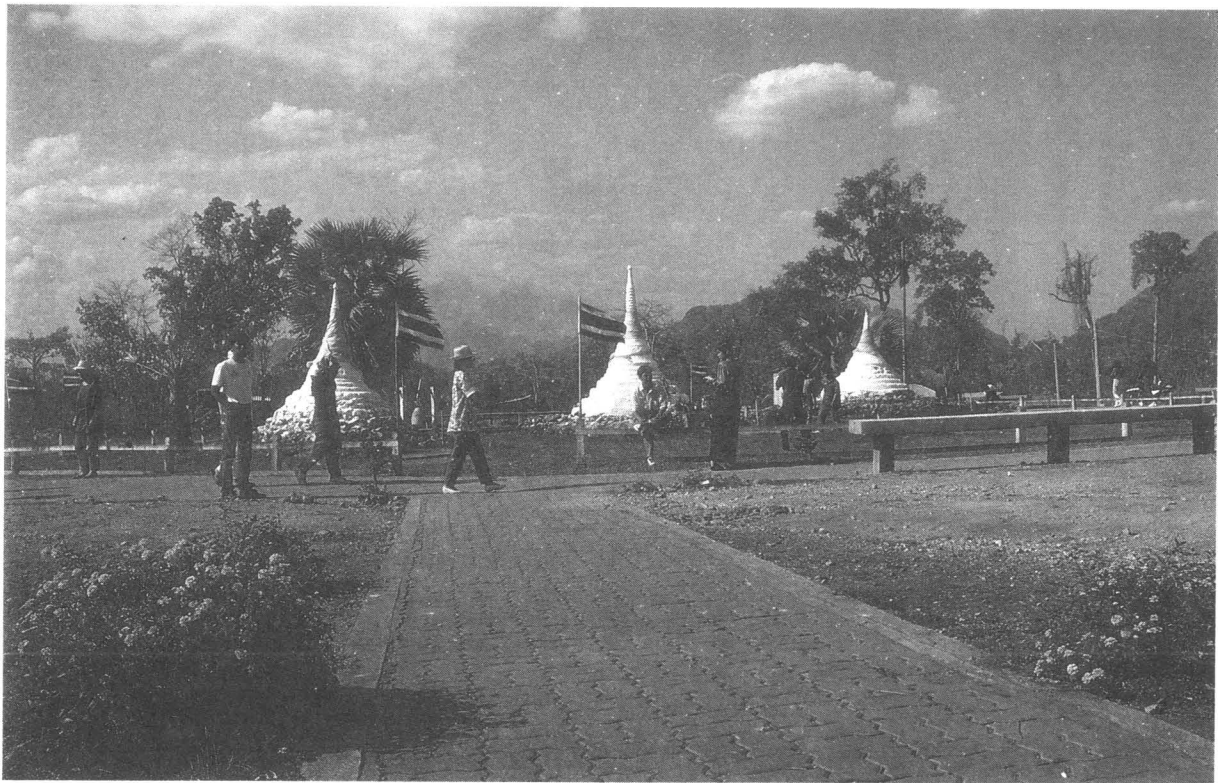
³⁹ สมเด็จพระนารายณ์คำรงราชานุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 242.

กาญจนบุรีขอให้ไทยส่งมั่งนันทมิตรกับมอญกบฏทั้งนายและไพร่คืนให้แก่พม่า มิฉะนั้นจะส่งกองทัพมาชิงกลับไป ปรากฏว่าในครั้งนั้นพม่าได้ยกเข้ามาถึงเมืองไทรโยค ได้รับความพ่ายแพ้กับไทยเป็นเวลา 3 วันก็ถูกไทยตีพ่ายแพ้ยับเยินกลับไป

5. สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2275-2301)

การอพยพเข้ามาเมืองไทยในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนี้ ไม่ทราบจำนวนคนที่แน่นอนเพราะได้มีการอพยพเข้ามาหลายคราว โปรดให้รับไว้ดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา พระราชทานที่ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในชานพระนคร เช่น ที่บ้านโพธิ์สามต้น

สาเหตุที่จะมีการอพยพในช่วงนี้ก็คือ สงครามระหว่างมอญกับพม่า เนื่องจากปลายราชวงศ์ตองอู พม่าอ่อนแอมากและยังต้องสู้รบกับพวกกะแซ (Kathe) เมืองมณีปุระ (Manipur) ซึ่งยกเข้าปล้นสะดมหัวเมืองพม่าทางเหนืออยู่เนือง ๆ และใน พ.ศ.2281 ได้เข้าโจมตีพม่าจนถึงกำแพงเมืองอังวะ พม่าได้ส่งกองทัพไปปราบหลายครั้งแต่ก็ไม่สามารถจะปราบปรามได้ ความอ่อนแอของพมานี้ทำให้ศัตรูภายในประเทศ คือ พวกเกว (Gwe) และมอญร่วมมือกันเป็นกบฏ และทำการต่อต้านพม่าพร้อม ๆ กันถึง 2 แห่ง ใน พ.ศ.2283 แห่งแรกอยู่ที่ใกล้ ๆ เมืองอังวะ พวกเกวชาน (Gwe Shans) ที่เมืองออกโป (Okpo) ซึ่งไม่พอใจที่พม่าเก็บภาษีต้นหมากในอัตราที่สูงมากได้ร่วมมือกับพวกมอญที่เมืองมะดายา (Madaya) ก่อการกบฏขึ้น พวกเกวและมอญได้ยกเข้าโจมตีพม่าทางเหนือจนถึงกำแพงเมืองอังวะ อีกแห่งหนึ่งอยู่ที่หงสาวดีในพม่าตอนล่าง เจ้าเมืองหงสาวดีที่พม่าส่งมาปกครองเมื่อเห็นว่าอังวะอ่อนแอมาก ก็คิดจะปลื้กตัวเป็นอิสระจากพม่าและตั้งตนเป็นกษัตริย์ แต่ชาวมอญได้ร่วมมือกับ

สุโขทัย มณฑล : พยุ

เจดีย์สามองค์ ชายแดนไทย-พม่า ที่จังหวัดกาญจนบุรี

พวกเกวกะเหรี่ยง (Gwe Karens)⁴⁰ เป็นกบฏ จับเจ้าเมืองหงสาวดีฆ่าเสีย แล้วรวมกำลังกันตั้งตัวเป็นอิสระไม่ยอมอยู่ใต้พม่าอีกต่อไปโดยมีสมิงทอพุทธเกษ เป็นหัวหน้า⁴¹ ในขณะนั้นพม่าต้องทำการปราบปรามทั้งพวกกะแซและพวกเกวเมืองออกไปและมตะยา จึงเป็นโอกาสให้มอญยกกองทัพขึ้นไปตีพม่า หลังจากที่สามารตั้งมั่นที่หงสาวดีได้แล้ว การรุกของมอญดำเนินไปอย่างรวดเร็ว สามารถยึดเมืองต่าง ๆ ของพม่าได้จนกระทั่งถึงเมืองอังวะ โดยได้รับความช่วยเหลือด้านอาวุธจากชาวต่างประเทศที่เข้าไปอยู่ในพม่า เช่น ฮอลันดา โปรตุเกส ในระหว่างนั้นได้มีการเปลี่ยนตัวผู้นำมอญ พระยาทะละขุนนางกรมช่างผู้เป็นพ่อตาของสมิงทอ มีเรื่องขัดใจกับสมิงทอ จึงเกลี้ยกล่อมหาพรรคพวกและชิงราชสมบัติตั้งตัวเป็นพระยาหงสาวดีใน พ.ศ.2290 สมิงทอสู้ไม่ได้ก็หนีเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ตามพงศาวดารมอญพม่ากล่าวว่ ในครั้งนั้นพระยารามัญ 3 คน คือ พระยาพระราม พระยากลางเมือง และพระยาน้อยวันดี ซึ่งสมิงทอตั้งให้ไปขัดตาทัพพม่าที่เมืองเจกองใต้เมืองแปรเป็นระยะทางประมาณ 2 วัน เมื่อเห็นว่าสมิงทอผู้เป็นนายหนีเข้าประเทศไทยไปแล้ว เกรงว่าพระยาหงสาวดีคนใหม่จะคิดทำร้ายพวกตนเพราะเป็นขุนนางของสมิงทอ จึงชวนกันอพยพครอบครัวพร้อมด้วยบรรดานายทัพนายกองที่เห็นชอบด้วย เดินตัดมาทางตะวันออกทางปลายแดนเมืองตองอูเข้าไปในเมืองเชียงใหม่ ครั้วรามัญที่อพยพมาในคราวนั้นประมาณ 400 คนเศษ พระเจ้าเชียงใหม่จึงแจกเสบียงให้แล้วส่งครั้วรามัญลงไปเมืองตาก เจ้าเมืองตากจึงมี

⁴⁰ พวกเกวกะเหรี่ยง (Gwe Karens) นี้ ในพงศาวดารของไทยเรียก พวกเขมกวย ส่วนพวกเกวชาน (Gwe Shans) นั้น ในพงศาวดารพม่าฉบับหอแก้ว เรียก เกว.

⁴¹ Hall, A History of South-East Asia, pp. 362-363 และ Harvey, op. cit., pp. 208-212.

หนังสือลงไปให้กราบบังคมทูลพระกรุณา จึงมีรับสั่งให้ส่งครุฑรามัญทั้งหมดลงไปกรุงศรีอยุธยา⁴²

ครั้นถึงเดือนตุลาคม พ.ศ.2295 พม่าก็กลับเป็นฝ่ายตีได้กลับมา ทำให้มอญต้องค่อย ๆ ถอนตัวจากดินแดนที่ยึดได้ในพม่าตอนบน จนในที่สุด พ.ศ.2297 พระเจ้าอลองพญาแห่งพม่าก็สามารถยึดพม่าตอนบนได้ทั้งหมด และในปีรุ่งขึ้นก็ยึดได้พม่าตอนกลาง หลังจากที่ยึดร่างกุ้งและสิริเยมซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญได้ใน พ.ศ.2298 และ 2299 ตามลำดับแล้ว พม่าก็ยกกองทัพขึ้นไปล้อมหงสาวดีใน พ.ศ.2300 ขณะนั้นในเมืองหงสาวดีอดคัดเสบียงอาหาร พระยาหงสาวดีเห็นผู้คนอดอยากหนักเข้าก็ลอบให้พระสังฆราชาออกไปเจรจาขออ่อนน้อมต่อพม่า พร้อมกับจะส่งธิดาออกไปถวายพระเจ้าอลองพญาด้วย ครั้นเมื่ออุปราชและพระยามอญอื่น ๆ ทราบความนี้เข้าก็พากันขัดเคืองและต่อว่าพระยาหงสาวดีที่ทำการโดยไม่ปรึกษา และตั้งต้นที่จะให้สู้ต่อไป อุปราชคาดว่าพม่าคงจะกำลังประมาทเพราะเห็นว่าพระยาหงสาวดียอมอ่อนน้อมและได้พักรบมา 3 วัน จึงให้ยกกองทัพเข้าปล้นค่ายพม่าในเวลากลางคืน ฆ่าฟันพม่าในค่ายข้างหน้าล้มตายไปมาก แต่ในไม่ช้าพม่ากองอื่น ๆ ก็พากันออกมาช่วยรบพุ่งจนพวกมอญแตกกลับเข้าเมือง แล้วพม่าก็กลับเข้าล้อมเมืองไว้อีกครั้งหนึ่งและตีได้ในปีนั้น พระเจ้าอลองพญาจึงให้จับบรรดามอญทั้งชายหญิง

---

⁴² “พงศาวดารมอญพม่า” อ้างแล้ว, หน้า 82-83. แต่ใน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวถึงการอพยพของพระยารามัญทั้ง 3 ว่า เข้ามาหลังจากที่พม่าตีเมืองอังวะกลับคืนได้แล้ว (เดือนมกราคม พ.ศ.2297 - Hall, Burma p. 78) และมอญต้องถอยร่นลงมาตามลำน้ำอิรวดี พระยารามัญทั้ง 3 เห็นว่าพม่ามีกำลังมากนัก และฝ่ายมอญจะสู้ไม่ได้ ต้องเสียหงสาวดีแก่พม่าอย่างแน่นอน จึงพาสมัครพรรคพวกจำนวน 400 เศษหนีออกจากกองทัพอพยพเข้าสู่ไทยทางด่านเมืองตาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงออกไปรับครุฑรามัญเข้ามายังพระนคร - พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, 2 : 225.

ไม่ว่าจะเป็นไพร่ผู้ดีทั้งเด็กและคนแก่ ตลอดจนพระสงฆ์เอาไปเป็นเชลย เพราะขัดเคืองว่ามอญไม่มีความสัจย์ แล้วให้เผาเมืองหงสาวดี พวกมอญพยายามที่จะหนีให้พ้นเงื้อมมือพม่า บ้างก็ชนกันตาย บ้างก็ถูกไฟเผา พวกที่หนีได้ทันก็พากันอพยพเข้าสู่ประเทศไทย⁴³ นอกจากนี้ยังมีมอญเมืองเมาะตะมะ ได้พากันอพยพครอบครัวประมาณ 1,000 เศษหนีมายังเมืองทวาย หลังจากที่ทราบข่าวพม่าได้หงสาวดีแล้ว เมืองทวายมีใบบอกมายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ข้าหลวงออกไปรับเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา⁴⁴

ในขณะที่พระเจ้าอลองพญากำลังปราบปรามมอญอยู่ที่หงสาวดีนั้น พวกเกว (Gwe) ก็ลุกฮือขึ้นอีก ได้ยกเข้าโจมตีทางเหนือของรัฐไทยใหญ่ ดังนั้นหลังจากที่ปราบมอญเรียบร้อยแล้ว ในฤดูหนาว พ.ศ.2301 พระเจ้าอลองพญาได้ส่งกองทัพไปปราบพวกเกวทางเหนือ ขณะเดียวกันพระองค์ก็ได้เสด็จยกกองทัพไปตีพวกกะแซเมืองมณีปุระ ซึ่งก่อนการกำเริบยกเข้าปล้นสะดมพม่าอยู่เนื่อง ๆ ในขณะที่พม่าทำการปราบปรามพวกกะแซและพวกเกวอยู่นั้น พวกมอญได้ถือโอกาสก่อการกบฏ นำพันชวพม่าที่ไปปกครองเมืองต่าง ๆ ของมอญ และจับได้อุปราชพม่าที่ครองหงสาวดี พระเจ้าอลองพญาจึงรีบยกกองทัพกลับลงมาเร่งกั๊ก แต่ปรากฏว่ากองทัพทหารที่นั่นได้ปราบปรามพวกกบฏเรียบร้อยแล้ว พวกมอญเกรงภัยที่จะได้รับจากพระเจ้าอลองพญา จึงพากันอพยพเข้าสู่ประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง⁴⁵

จะเห็นได้ว่า ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนี้ มีมอญอพยพ

⁴³ Harvey, op. cit., pp. 233-235 และสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 310-312.

⁴⁴ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, 2 : 257-258.

⁴⁵ Hall, Burma, pp. 85-86, 89. และ A History of South-East Asia, pp. 387-388.

เข้ามาหลายคราวมากบ้างน้อยบ้าง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงมีความยินดีและเต็มพระทัยในการต้อนรับพวกมอญอพยพอย่างยิ่ง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากในรัชกาลของพระองค์ไทยกำลังประสบกับการขาดแคลนกำลังคน ซึ่งเป็นแรงงานสำคัญสำหรับงานราชการและงานทั่วไปทั้งในยามสงบและยามศึก ดังปรากฏในจดหมายเหตุต่าง ๆ ว่าเมื่องานพระศพเจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาสมเด็จพระนารายณ์ ขาดคนเข้ากระบวนแห่อยู่ 60 คน ถึงกับต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูล สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงโปรดฯ ให้ยืมคนล้อมพระราชวังไปเข้ากระบวนแห่ และอีกครั้งหนึ่งเมื่อคราวเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท ปรากฏว่าชาวจีนประมาณ 300 คนยังอาจเข้าปล้นพระราชวังหลวง⁴⁶ เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงว่าไพร่พลในกรุงศรีอยุธยามีน้อย ซึ่งมีสาเหตุมาจากศึกกลางเมืองระหว่างพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกับเจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศวร์ ก่อนที่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจะขึ้นเสวยราชสมบัติ นับเป็นศึกกลางเมืองที่ใหญ่กว่าครั้งก่อน ๆ ที่เคยปรากฏในกรุงศรีอยุธยา บรรดาข้าราชการและบ่าวไพร่ของฝ่ายที่แพ้สงครามถูกกำจัดมากกว่าครั้งใด ๆ พวกที่รอดพ้นจากการถูกกำจัดก็พากันหนีไปทำให้พระนครอ่อนกำลังลง ดังนั้นการอพยพของพวกมอญในรัชกาลนี้จึงเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนกำลังในกรุงศรีอยุธยา ขณะเดียวกันก็เป็นการตัดกำลังฝ่ายพม่า ซึ่งแม้ว่าเรื่องนี้จะมีโช่จุดมุ่งหมายสำคัญของการรับพวกมอญอพยพ เพราะเหตุการณ์ในประเทศพม่าที่ได้ทราบจากพวกมอญที่หนีเข้ามาเป็นระยะ ๆ ทำให้ไทยระส่ำใจกับความอ่อนแอและศึกภายในของพม่า โดยไม่ได้คิดว่าพม่าจะสามารถฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว และเข้ารุกรานไทยในทันทีที่ตั้งตัวได้⁴⁷

⁴⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาดีการาชานุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า 299-300.

⁴⁷ ปรากฏว่าพม่าสามารถยกส่งแดนไทยเข้ามาได้โดยง่าย จึงคิดที่จะตีหัวเมืองของไทยต่อเข้ามา และในที่สุดก็เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาโดยไม่ได้รับการต้านทานจากไทย ซึ่งนำไปสู่การเสียกรุงครั้งที่ 2 ใน พ.ศ.2310.

ในสมัยอยุธยา นี้ นอกจากการอพยพครั้งสำคัญ ๆ ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว สันนิษฐานว่าในระหว่างการอพยพครั้งเหล่านั้นคงจะมีการอพยพครั้งย่อย ๆ กระเสี้ยนกระสาวยเข้ามาอยู่เรื่อย ๆ โดยไม่มีการบันทึก เนื่องจากสิ้นราชวงศ์ต้องอยู่แล้ว พม่ามีนโยบายในการปกครองมอญอย่างกดขี่ ทั้งยังมีการเกณฑ์แรงงานอยู่เกือบตลอดเวลา และในสมัยพระเจ้าอลองพญา ก็มีนโยบายปราบปรามมอญดังได้กล่าวมาแล้ว จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า เมื่อใดที่มอญไม่สามารถทนการบีบบังคับได้ก็พากันอพยพเข้ามา

2.3 การอพยพในสมัยกรุงธนบุรี

หลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้อิสรภาพได้สำเร็จแล้ว ทรงตั้งราชธานีขึ้นที่กรุงธนบุรี และรวบรวมกำลังทำการขยายพระราชอาณาเขตออกไปจนถึงแดนพม่าทางเหนือ เมื่อพม่าเห็นไทยเข้มแข็งขึ้นและปลีกตัวเป็นอิสระก็พยายามจะปราบไทย แต่เนื่องจากกำลังมีศึกติดพันกับจีนจึงชะงักอยู่จนกระทั่งเสร็จศึกแล้ว พระเจ้ามังระ (Hsinbyushin พ.ศ.2306-2319) จึงคิดการที่จะมาตีกรุงธนบุรี การตระเตรียมเพื่อการสงครามครั้งนี้เป็นสาเหตุที่นำไปสู่การอพยพครั้งใหญ่ของมอญในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ.2310-2325) พระเจ้ามังระทรงตั้งใจจะตีกรุงธนบุรีให้ยับเยินเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.2310 โดยจะใช้ยุทธวิธีแบบเดียวกับครั้งตีกรุงศรีอยุธยา คือ ให้อกองทัพยกเข้ามา 2 ทาง ทางเมืองเชียงใหม่ทางหนึ่งกับทางด้านเจดีย์สามองค์อีกทางหนึ่ง แล้วให้ลงมาสมทบตีกรุงธนบุรีพร้อมกัน⁴⁸

พระเจ้ามังระสั่งให้ไปสุพลาเป็นแม่ทัพไปตั้งที่เชียงใหม่คอยป้องกันมิให้

⁴⁸ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, อ้างแล้ว, หน้า 445.

ไทยยกไปตี ด้วยทราบข่าวว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะยกกองทัพขึ้นไปตี เชียงใหม่ ส่วนทัพที่จะยกเข้าทางด้านเจดีย์สามองค์นั้น พระเจ้ามังระให้ ปะกันหฺวันเจ้าเมืองพุกาม ซึ่งได้เลื่อนเป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะเป็นแม่ทัพไป เตรียมการตั้งแต่ พ.ศ.2316 ปะกันหฺวันได้เกณฑ์มอญตามหัวเมืองที่ต่อแดน ไทย 3,000 คน ให้แพกจจากับทหารพม่า 500 คนคุมมาทำทางที่จะยก กองทัพเข้าทางด้านเจดีย์สามองค์ และตั้งขุ้จางวางเสบียงไว้ตามระยะทาง ตั้งแต่เชิงเขาบรรทัดในเขตพม่า ซึ่งเป็นทางกันดารมาจนถึงตำบลสามสบ ทำดินแดงในเขตไทย เพื่อว่ากองทัพจะได้ไม่ต้องขนเสบียงในช่วงนี้ มอญที่ถูกเกณฑ์มาทำงานคราวนั้นมาด้วยความจำใจ โดยมีพระยามอญเป็นหัวหน้ามา ด้วย 4 คน คือ พระยาเจ่งเจ้าเมืองเดรินหรืออัครัน หัวหน้าใหญ่ พระยาอยู่ ดละเสี้ยง และดละเกลือบ ในขณะที่มอญพวกนี้ทำทางอยู่ในป่านั้น ที่เมือง เมาะตะมะ ปะกันหฺวันก็เกณฑ์มอญเข้ากองทัพอีกพวกหนึ่ง มอญที่ไม่พอใจ ก็พากันหลบหนี พม่าจึงตามจับคนในครอบครัวมาเป็นตัวจ่านำ แต่ไปจับถูก ลูกหลานญาติพี่น้องของพวกมอญทำทางเข้าด้วยและได้นำตัวไปจ้งรอกการลงโทษ ทำให้ได้รับความเดือดร้อนกันทั่วไป ครั้นพวกมอญทำทางทราบเข้าก็พากัน โกรธแค้นจึงพร้อมใจกันจับแพกจจากับทหารพม่าฆ่าเสียทั้งหมดที่ทำดินแดง แล้วยกกองทัพกลับไป มีมอญตามหัวเมืองที่รู้ข่าวพากันเข้าเป็นพวกด้วยมาก พระยาเจ่งเห็นมีกำลังมากพอก็ยกไปตีเมาะตะมะในเวลากลางคืน พวกพม่า ไม่ทันรู้ตัว คิดว่ากองทัพไทยยกไปตีก็พากันทิ้งเมืองหนีไปร่างกุ้ง หลังจากได้ เมืองเมาะตะมะแล้วพวกมอญกบฏได้พากันเกลี้ยกล่อมผู้คนในเมืองเมาะตะมะ และหัวเมืองใกล้เคียงให้เข้ามาเป็นพวกด้วยเพื่อตีชิงเอาเมืองมอญทั้งปวงคืนมา ครั้นพระยาเจ่งมีรีพลเป็นกองทัพใหญ่แล้ว ได้ยกไปตีเมืองสะโดงและหงสาวดี แล้วจึงยกเลยไปตีเมืองร่างกุ้ง ได้รับพุ่งติดพันกันที่ร่างกุ้ง แต่ปรากฏว่า พระเจ้ามังระให้หะแซหฺวันก็แม่ทัพใหญ่ของพม่ามาปราบ พวกมอญสู้ไม่ได้ก็

แตกหนีลงมา ในขณะที่นั้นเป็นเวลาเดียวกับที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกำลังประชุมทัพอยู่ที่เมืองตากเพื่อจะยกไปตีเชียงใหม่ ทรงมีพระราชดำริว่า มอญเสียที่กำแพง่าเช่นนี้คงจะต้องพากันอพยพหนีเข้ามาพึ่งไทยเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นแน่ ขณะเดียวกันพม่าก็คงจะต้องยกกองทัพตามเข้ามาในไม่ช้า ฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องเร่งตีเชียงใหม่ให้ได้ก่อนที่พม่าจะยกเข้ามา โปรดฯให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพใหญ่ คุมกองทัพหัวเมืองเหนือยกขึ้นไปตีเชียงใหม่กับเจ้าพระยาสุรสีห์ ส่วนกองทัพหลวงนั้นตั้งรอฟังข่าวเมืองเมาะตะมะอยู่ที่เมืองตาก⁴⁹ ปรากฏว่ามอญที่อพยพเข้ามาในครั้งนี้มีหลายพวก และมาทั้งทางเมืองตากและทางด่านเจดีย์สามองค์

พวกแรก อพยพเข้ามาทางด่านเมืองตากในเดือนธันวาคม พ.ศ.2317 ก่อนที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะเสด็จยกกองทัพหลวงจากบ้านระแหงเมืองตากขึ้นไปสมทบกับกองทัพเจ้าพระยาจักรีซึ่งตีได้เมืองนครลำปางแล้ว คร้ามอญที่อพยพเข้ามาครั้งนี้มีสมิงสุหรัยกลันเป็นหัวหน้า ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและกราบทูลให้ทรงทราบว่ามีมอญเสียที่พม่าแตกหนีมาจากร้างกุ้ง กำลั้งอพยพครอบครัวจะเข้ามาอยู่ในประเทศไทยอีกจำนวนมาก เพราะอะแซหุ่นกี้ยกกองทัพติดตามลงมา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดฯให้เตรียมพลไปคอยรับครัวมอญทั้ง 2 ทาง คือให้พระยามราช (แจก) คุมกองทัพไปตั้งกักด่านที่ตำบลท่าดินแดงแขวงเมืองท่าขนุนในลำน้ำไทรโยค คอยรับครัวมอญที่จะเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ และให้พระยาคำแหงวิชิต คุมกองทัพอยู่ที่บ้านระแหง คอยรับครัวมอญที่จะเข้ามาทางด่านเมืองตากอีกทางหนึ่ง แล้วจึงเสด็จยกกองทัพขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่⁵⁰

⁴⁹ เฟิ่งอั้ง, หน้า 447-449.

⁵⁰ เฟิ่งอั้ง, หน้า 454-455.

พวกที่สองอพยพเข้ามาทางบ้านนาเกาะดอกเหล็ก แขวงเมืองตาก หลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จจากบ้านระแหงไปถึงเมืองลำพูนแล้ว สุวรรณเทวะกับทามมวย ซึ่งเป็นผู้คุมคร่อมอัญเข้ามาในครั้งนี้ได้ให้การว่า ได้อพยพออกมาด้วยกันประมาณ 1,000 เศษ แต่พม่าตามมาทันทีที่ตำบลอุวาบ จึงเกิดการต่อสู้กัน พวกมอญได้ฆ่าแม่ทัพพม่าตายแล้วพากันหนีมายังเมืองตาก⁵¹

อีกพวกหนึ่งมาทางด่านเจดีย์สามองค์ มีจำนวนผู้อพยพมากกว่าทางอื่น โดยมีพระยามอญที่เป็นหัวหน้าในการกบฏต่อพม่าทั้ง 4 คน คือ พระยาแจ้ง พระยากลางเมือง ตละเสียง ตละเกลิบ เป็นผู้คุมเข้ามา ได้มาถึงกรุงธนบุรี ในขณะที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียังประทับที่เมืองตาก รอฟังข่าวกองทัพ พระยากำแหงวิชิตซึ่งออกไปสกัดกองทัพพม่าที่ยกตามคร่อมอัญเข้ามาทางด่านแม่ละเมา⁵²

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จกลับแล้ว ได้มีรับสั่งให้คร่อมอญที่เข้ามาในครั้งนี้อย่างหมดไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และสามโคกแขวงเมืองปทุมธานี ทรงตั้งพระยาบำเรอก๊กดีศรีกรุงเก่าซึ่งเป็นเชื้อสายมอญให้เป็นพระยารามัญวงศ์ มียศเสมอจตุสดมภ์หรือที่เรียกกันว่า จักรีมอญ เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลกองมอญทั่วไป ส่วนพระยามอญและพวกหัวหน้าก็ทรงตั้งให้มียศศักดิ์เป็นข้าราชการทุกคน ดังปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ตละเกลิบได้เป็นพระยาพระราม และสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานต่อไปว่า พระยาแจ้งผู้เป็นนายใหญ่อาจจะได้เป็นพระยาเกียรติ ซึ่งคู่กับพระยาพระรามในทำเนียบมอญ⁵³ ส่วนพระยามอญ

⁵¹ เฟิงฮ้าง, หน้า 457.

⁵² เฟิงฮ้าง, หน้า 463.

⁵³ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ประวัติต้นสกุลคชเสนี,” ใน หนังสือลำดับสกุลคชเสนีและเล่าวีสุทธิ์ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายมงคล คชเสนี, พระนคร : ฤ.ศิริสาร, 2509), หน้า 14-15.

อีก 2 คนคงจะได้เป็นตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในกองมอญ มอญที่อพยพเข้ามาในครั้งนี้มีทั้งหมดประมาณ 3,000 เศษ⁵⁴

ส่วนกองทัพที่อะแซห่วนก็ส่งเข้ามาตามจับพวกมอญที่หนีเข้ามาประเทศไทยทางด่านเจดีย์สามองค์ ก็ถูกกองทัพไทยตีแตกกลับไปและจับไว้เป็นเชลยจำนวนมาก

สันนิษฐานว่าการอพยพของพวกมอญจำนวนหลายพันคนในครั้งนี้น่าจะเป็นที่ปิดยินดีแก่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอย่างมาก เช่นเดียวกับในรัชกาลก่อน ๆ เพราะเท่ากับเป็นการตัดกำลังพม่าซึ่งเตรียมจะมาโจมตีไทยอยู่แล้วทันทีที่มีโอกาส ขณะเดียวกันในระยะนั้นไทยเพิ่งฟื้นตัวจากการย้ายของพม่าและยังมีกำลังน้อย เนื่องจากถูกพม่าฆ่าฟันล้มตายในสงครามคราวเสียกรุงและที่เหลือก็ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลย ยิ่งไปกว่านั้นคนไทยส่วนมากยังหลบหนีซ่อนเร้นอยู่ตามป่าเขาและหัวเมืองเพราะเกรงกลัวอำนาจของพม่า ดังนั้นมอญที่อพยพเข้ามาครั้งนี้จึงเป็นกำลังสำคัญในการต่อสู้กับพม่า ดังจะเห็นได้ว่าในคราวรบศึกพม่าที่บางแก้ว พ.ศ.2317⁵⁵ มีมอญอพยพในครั้งนั้นร่วมอยู่ในกองทัพด้วย ปรากฏชื่อตละเกลี๊ว่าเป็นผู้ออกไปเจรจากับขลุ่ยคองห่วนแม่ทัพพม่าให้ออกมาอ่อนน้อม และโดยเฉพาะในสงครามคราวอะแซห่วนก็ตีหัวเมืองเหนือก็มีปรากฏในพงศาวดารว่ามีมอญกองพระยาแจ้ง กองพระยากลางเมือง และกองพระยารามัญวงศ์ร่วมในการทำสงครามด้วย⁵⁶

⁵⁴ Harvey, op. cit., p.259.

⁵⁵ ถ้านับอย่างปัจจุบันจะเป็น พ.ศ.2318.

⁵⁶ สมเด็จพระยาราชราชนุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า 475, 501, 503-504.

2.4 การอพยพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีมอญอพยพเข้ามาครั้งใหญ่ครั้งหนึ่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นจำนวนมากถึง 40,000 เศษ⁵⁷

สาเหตุที่ทำให้มอญพากันอพยพเข้ามาอย่างมากมาในครั้งนี้ก็เพราะไม่สามารถทนการกดขี่เบียดเบียนจากพม่าได้ กล่าวคือ พระเจ้าปดุง (Bodawpaya พ.ศ.2325-2362) ให้จัดการสร้างพระมหาธาตุขึ้นที่เมืองเมงกุนองค์หนึ่งให้เป็นเจดีย์สถานที่ใหญ่ที่สุดในโลก โปรดให้เกณฑ์ผู้คนพลเมืองในหัวเมืองทั้งพม่าและรามัญตลอดจนเมืองประเทศราชต่าง ๆ มาพลัดเปลี่ยนเวรในการสร้างพระมหาธาตุ โดยให้มีคนทำงานประจำครบเป็นจำนวน 10,000 เสมอ⁵⁸ เป็นเหตุให้ไพร่พลได้รับความเดือดร้อนไม่มีเวลาทำมาหากินและยังต้องจากบ้านเรือนและครอบครัว นอกจากนี้ในหัวเมืองมอญ พระเจ้าปดุงได้ตั้งขุนศึกพม่าคนหนึ่งให้มาเป็นเจ้าเมืองมะตะมะ แทนที่จะปกครองพลเมืองอย่างยุติธรรม ขุนศึกกลับดำเนินการขูดรีดและเบียดเบียนชาวมอญให้ได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ เป็นต้นว่า ให้พวกของตนไปกว้านซื้อข้าวเปลือกจากชาวเมืองในราคาต่ำเพื่อนำไปขายที่ร่างกุ้งซึ่งกำลังอยู่ในภาวะข้าวยาก การเรียกรับเงินจากชาวเมืองทุกครั้งเรือตามอำเภอใจ และยังเกณฑ์ชาวเมืองตัดกงกระดานต่อเรือเพื่อบรรทุกสินค้าไปขายยังเมืองต่าง ๆ นอกจากนี้ขุนศึกแล้วบรรดาญาติพี่น้องและบุตรของขุนศึกซึ่งขุนศึกแต่งตั้งให้มีตำแหน่ง

⁵⁷ สมเด็จพระบรมพงษาจารย์ราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (พระนคร : อรุณสภา, 2505), 1 : 227.

⁵⁸ สมเด็จพระบรมพงษาจารย์ราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า 662.

บังคับว่ากล่าวต่าบล้อาเถดต่าง ๆ ก็ย้งร่วมมือกันกอบโกยผลประโยชน์ใส่ตัว โดยไม่ค้ำนึ่งถึงควมเดือดร้อนของชาวเมืองเลย⁵⁹

อย่างไรก็ตาม แม้จะได้รับความเดือดร้อนมากเพียงใด มอญก็ไม่มีกำลังพอที่จะต่อสู้ขับไล่พม่าไปได้ มอญที่เป็นเจ้าเมืองขึ้นเเมะตะมะและกรมการหลายคนมีสมิงสอดเบาเป็นหัวหน้า จึงปรึกษาพร้อมกันว่าจะอพยพครอบครัวสมัครพรรคพวกเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์เจ้ากรุงสยาม สมิงสอดเบาได้มีหนังสือลี้บเข้ามาแจ้งแก่พระยาภาณจนบุรีเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2357 พระยาภาณจนบุรีบอกหนังสือสมิงสอดเบาเข้ามายังกรุงเทพฯ จึงโปรดฯให้พระยาภาณจนบุรีมีหนังสือตอบกลับไปว่าถ้ามอญเดือดร้อนก็ให้อพยพเข้ามาจะทรงพระกรุณารับเป็นที่พึ่งให้พวกมอญได้อยู่ในพระราชอาณาจักรอย่างผาสุก ดังนั้นใน พ.ศ.2358 มอญเมืองเเมะตะมะถูกพม่ากดขี่หนักเข้าก็พร้อมใจกันเป็นกบฏจับเจ้าเมืองกรมการพม่ามาเสีย แล้วพากันอพยพเข้ามายังประเทศไทย⁶⁰

มอญที่อพยพเข้ามาในคราวนี้มีจำนวนมากและมาด้วยกันหลายทาง คือทางด่านเมืองตาก ทางเมืองอุทัยธานี แต่ส่วนใหญ่จะมาจากด่านเจดีย์สามองค์เข้าแขวงเมืองกาณจนบุรี ครั้นเมื่อทรงทราบข่าวคร้วมอญอพยพเข้ามาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดฯให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จขึ้นไปคอยรับคร้วมอญที่เมืองนนทบุรี ให้จัดจากและไม้สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนและนำเสบียงอาหารของพระราชทานขึ้นไปด้วย ทางเมืองกาณจนบุรีก็โปรดฯให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎกุมไพร์พลสำหรับ

⁵⁹ หสข, เอกสารตัวเขียน สมุดไต่คำ รัชกาลที่ 2 จ.ศ.1177 เลขที่ 7 เรื่อง “คำให้การสมิงอิน จ่านครมอญ เรื่องในเมืองมอญพม่าเบียดเบียน”.

⁶⁰ สมเด็จพระกระษัตริ์ราชานุกาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2, 1 : 226.

ป้องกันครว้มอญและเสบียงอาหารของพระราชทานออกไปรับครว้มอญ โดยมี เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีเป็นผู้ใหญ่เสด็จกำกับไปด้วย ส่วนทางเมืองตาก นั้นโปรดฯให้เจ้าพระยาอภัยภูธรที่สมุหนายกเป็นผู้ขึ้นไปรับครว้มอญ ครว้มอญ ที่อพยพเข้ามาครั้งนี้ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแขวง เมืองปทุมธานี เมืองนนทบุรีและเมืองนครเขื่อนขันธ์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้งสมิงสอดเบาผู้เป็นหัวหน้าให้เป็นพระยารัตนจักร บรรดานายรามัญที่เป็นผู้ใหญ่และมียศอยู่ในเมืองเดิมก็โปรดเกล้าฯตั้งให้เป็นพระยาทุกคน⁶¹

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ยังมีการอพยพครั้งย่อย ๆ อีกครั้งหนึ่งใน ตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ในขณะที่ อังกฤษกำลังทำศึกกับพม่าอยู่นั้น พวกรามัญที่อยู่ในกรุงเทพฯได้เรียนท่าน เสนาบดีให้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขอยกกองทัพออกไป กวาดต้อนครอบครัวญาติพี่น้องที่ยังอยู่ในเมืองมอญเข้ามาไว้ในพระนคร จึงโปรดเกล้าฯให้เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) คุมกองทัพรามัญออกไปรับ ครว้มอญเข้ามา⁶² แต่การอพยพครั้งนี้ไม่มีรายละเอียดที่แน่นอนเกี่ยวกับ จำนวนคนที่เข้ามา สันนิษฐานว่าคงจะมีจำนวนไม่มาก และโปรดฯให้ไปตั้ง บ้านเรือนอยู่ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์⁶³ เพราะอยู่ใกล้พระนครและเป็นบริเวณที่มีมอญอยู่จำนวนมาก

⁶¹ เพิ่งอ้าง, หน้า 226-227.

⁶² "เรื่องทูตฝรั่งเศสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์," ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 (พระนคร : คุรุสภา, 2512), 35 : 148-149.

⁶³ Henry Burney, *The Burney Papers* (Bangkok : The Committee of Vajirañana National Library, 1910), I, p. 276.

2.5 การดำเนินนโยบายของไทยต่อชาวมอญอพยพ

ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ไม่ว่าจะโดยการอพยพเข้ามาเองหรือถูกกวาดต้อนเข้ามา จะได้รับการต้อนรับและเลี้ยงดูเสมอกัน เทียบเท่าพลเมืองไทย ได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันในที่ที่เหมาะสม และประกอบอาชีพตามอัธยาศัยไม่ว่าจะเป็นการเกษตรกรรมหรือการค้า ตลอดจนบางคนที่สมัครใจจะรับราชการ ก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มีตำแหน่งและยศศักดิ์ต่าง ๆ กัน เช่น พระยาเกียรติ พระยาพระราม เป็นต้น

ไทยมีนโยบายให้ชาวมอญปกครองกันเองในระดับหมู่บ้าน ด้วยการตั้งผู้นำชาวมอญที่ได้รับความนิยมนับถือในหมู่พวกเขาของตนให้เป็นหัวหน้าดูแลกล่าวทางราชการติดต่อกับชาวมอญโดยผ่านหัวหน้าเหล่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างทางราชการตลอดจนขุนนางไทยกับพวกมอญในระยะแรกจึงมีน้อย เพราะทางราชการมิได้เข้าไปปกครองโดยตรง⁶⁴ ผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าในแต่ละชุมชนจะได้รับการแต่งตั้งให้มิตำแหน่งและยศศักดิ์ลดหลั่นกันลงมา และให้ไปขึ้นกับหัวหน้าใหญ่ที่จักรีมอญซึ่งเป็นผู้ควบคุมกองมอญทั้งหมดในประเทศไทย เช่น พระยารามัญวงศ์ ซึ่งมียศเสมอจตุสดมภ์ในสมัยกรุงธนบุรี หรือ เจ้าพระยามหาโยธา จางวาง ศักดินา 3,000 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์⁶⁵ วิธีการตั้งผู้นำ “ชนกลุ่มน้อย”⁶⁶ ในประเทศไทยให้เป็นหัวหน้าปกครองพวกเดียวกันดังกล่าว

⁶⁴ Brian L. Foster, “Ethnic Identity of the Mons in Thailand,” JSS, LXI, pt.i (1973) : 210.

⁶⁵ กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : คุรุสภา, 2505), 1 : 302.

⁶⁶ ในที่นี้หมายถึงกลุ่มชนที่มีความแตกต่างกับชาวไทยในด้านเชื้อชาติ ภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อบางอย่าง แต่ความแตกต่างเหล่านี้ก็ได้เป็นปัญหาในการปกครองหรืออุปสรรคในการผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย - ดุบที่ 5

เป็นนโยบายที่ไทยใช้มานานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังจะเห็นได้ว่านอกจากจักรีมอญซึ่งเป็นหัวหน้าพวกมอญแล้ว ยังมีตำแหน่งหัวหน้าชนชาติอื่น ๆ อีก เช่น พระยาโชฎีกราชเศรษฐีหัวหน้าชาวจีน พระยาจุฬาราชมนตรีหัวหน้าพวกแขก และออกญาเสนาภิมุขหัวหน้าชาวญี่ปุ่น เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการผูกน้ำใจชาวต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารให้ได้ดูแลทุกข์สุขกันเอง เพราะสามารถเข้าใจกันได้ง่ายและดีกว่าที่ไทยจะเข้าไปรบกวนอำนาจการปกครองไว้เอง

นอกจากนี้ทางราชการยังอนุญาตให้ชาวมอญได้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามวินัยปฏิบัติของตนซึ่งแตกต่างไปจากไทยเล็กน้อย ตลอดจนสามารถปฏิบัติกิจกรรมตามขนบประเพณีและความเชื่อของตน เช่น การนับถือผี และการฉลองเทศกาลต่าง ๆ เป็นต้นว่า สงกรานต์ ออกพรรษา ประเพณีต่าง ๆ ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน ซึ่งจะพบได้ในหมู่บ้านมอญบางแห่ง แต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมไปบ้างเล็กน้อย ส่วนเรื่องภาษานั้นทางราชการก็ไม่ได้บังคับให้หันมาใช้ภาษาไทยแต่เพียงภาษาเดียว แต่ให้ใช้ภาษาเดิมได้ตามใจสมัคร ภาษามอญจึงยังคงมีใช้กันอยู่ในปัจจุบันตามวัดมอญและในหมู่บ้านมอญ แม้ว่าจะมีภาษาไทยเข้าไปปะปนอยู่ด้วยก็ตาม

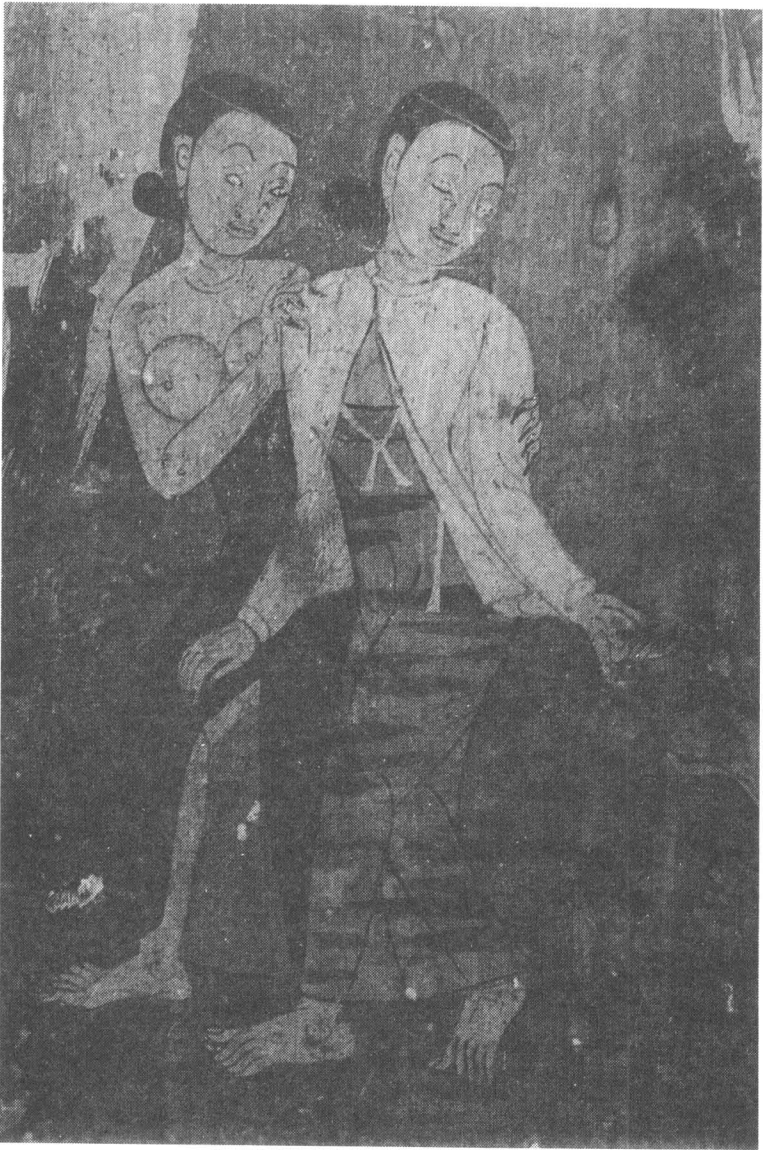
ยิ่งไปกว่านั้น ชาวมอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยยังได้รับอนุญาตให้มีการติดต่อกับพรรคพวกญาติพี่น้องที่อยู่ในเมืองมอญ ดังจะเห็นได้ว่ามีชาวมอญในประเทศไทยขอลากลับไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่เมืองเมาะล่ำเล็งบ้าง เมืองทวายบ้างอยู่เนื่อง ๆ⁶⁷ และพระสงฆ์รามัญก็ได้รับอนุญาตให้ลาออกไปนมัสการ

⁶⁷ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุทโตคำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ.1210 เลขที่ 159 เรื่อง “ร่างจดหมายอักษรมหาเสนาบดีไทย ถึง ผู้สำเร็จราชการเมืองตะนาวศรี” และ “ร่างจดหมายอักษรมหาเสนาบดีไทย ถึง เจ้าเมืองทวาย”

พระเจดีย์ที่ร้างกึ่งตามความศรัทธา พร้อมทั้งเชื่อมญาติพี่น้องในเมืองมอญ เช่นกัน⁶⁸ การอนุญาตให้มีการติดต่อดังกล่าว นอกจากจะมีผลทางด้าน จิตวิทยาในการปกครองชาวมอญอพยพแล้ว ยังเป็นประโยชน์แก่ไทยทั้ง ทางตรงและทางอ้อม คือทำให้ไทยสามารถทราบข่าวความเคลื่อนไหวใน ประเทศพม่าด้วย

---

⁶⁸ กจช, โบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 17 จ.ศ.1221 เลขที่ 91, หน้า 206.

การแต่งกายของสาวมอญ

(จิตรกรรมที่ฝาประจันไม้กันห้องกุฏิสงฆ์เจ้าอาวาสวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม สมัยรัชกาลที่ 2
ภาพจากเมืองโบราณชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดบางแคใหญ่, 2534)

บทที่ 3

ความเป็นอยู่และฐานะของชาวมอญในประเทศไทย

3.1 ความเป็นอยู่ของชาวมอญในสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ลักษณะบ้านเรือน ชาวมอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย มักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มในที่ซึ่งทางราชการจัดไว้ให้ บ้านของชาวมอญมีลักษณะแตกต่างไปจากบ้านคนไทยเล็กน้อยในด้านการก่อสร้าง และมักปลูกกริมน้ำในลักษณะขวางแม่น้ำหรือลำคลอง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึงการปลูกเรือนของชาวมอญแถบสามโคกซึ่งได้ทรงพบเมื่อครั้งตามเสด็จไปบางปะอินทางเรือไว้ว่า

...มอญชอบปลูกเรือนขวางแม่น้ำ เอาด้านซื่อลงทางแม่น้ำ จึงกล่าวกันว่ามอญขวาง แล้วคนจึงเอาประดิษฐ์พูดเป็นคำขยาย มาคิดดูเห็นว่าพวกมอญปลูกเรือนเช่นนั้นน่าจะประสงค์เอาด้านซื่อรับแดด เพราะแม่น้ำตรงนั้นยาวตามเหนือลงมาได้จึงเห็นขวางแม่น้ำ ปลูกเช่นนั้นหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือ มีพะไลหลังคาบังลมหนาว ด้านใต้ฟ้าเรือนก็ไม่ถูกแดดเผา และรับลมทางใต้ ดูก็เหมาะทั้งสี่ทิศ¹

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระ (พระนคร : ครุสภา, 2505), 20 : 59.

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนก็คล้ายกับการก่อสร้างบ้านไทยในสมัยเดียวกัน คือจะใช้ไม้หรือไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยจาก สิ่งสำคัญคือจะต้องมีเสาเรือนซึ่งเป็นเสาหลักในบ้านและเป็นที่ยึดฐานฝับ้านฝัเรือน ตัวบ้านมักจะเป็นบ้านยกพื้น เครื่องเรือนที่สำคัญได้แก่ เสื่อ ซึ่งทอเองภายในหมู่บ้าน และหมอน ไม้ค่อมมีโต๊ะหรือเก้าอี้ โดยทั่วไปมักจะนั่งรับรองแขกบนเสื่อ²

ภาษาและวรรณกรรม สังคมมอญในระยะแรกเป็นสังคมในระดับหมู่บ้าน หมู่บ้านของมอญจะอยู่เป็นกลุ่มหนาแน่นกว่าหมู่บ้านไทย ภายในหมู่บ้านจะมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเองซึ่งใช้เป็นที่พักพิงทางศาสนา และให้การศึกษาแก่บุตร ภาษาที่ใช้กันในหมู่บ้านตลอดจนในวัดทั้งบทธวดและบทธเทศน์จะเป็นภาษามอญ เด็กเล็ก ๆ ในหมู่บ้านจะพูดแต่ภาษามอญ จนกระทั่งเข้าโรงเรียนจึงเริ่มรู้จักพูดภาษาไทยบ้าง เพราะต้องใช้หนังสือไทย อย่างไรก็ตาม ภาษามอญที่ใช้กันนั้นก็ได้รับอิทธิพลจากสำนวนไทยเนื่องจากการติดต่อกับคนไทย เช่นเดียวกับภาษามอญในพม่าก็ได้รับอิทธิพลจากภาษาพม่า นอกจากนี้ภาษามอญที่ใช้ตามถิ่นต่าง ๆ ในประเทศไทยยังมีความแตกต่างกันอยู่บ้างโดยเฉพาะในด้านเสียงสระ แต่ไม่ถึงกับเป็นอุปสรรคในการสนทนาติดต่อกัน³ ส่วนวรรณกรรมมอญมี 3 ประเภท⁴ ได้แก่

² R. Halliday, *The Talaiings* (Rangoon : The Government Press, 1917), pp. 22-23, 29.

³ R. Halliday, "The Mons in Siam," *JBRs*, XII (1922a) : 71. และ "Immigration of the Mons into Siam," *JSS* (50th Anniversary Commemorative Publication), I : 74.

⁴ สุเอ็ด คชเสนี, "วัฒนธรรมประเพณีมอญ," *เมืองโบราณ* 10, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2527) : 59-60.

1. ประเภทฉันทะลังกา เป็นหนังสือร้อยกรองชนิดหนึ่ง คล้ายกับร้อยของของไทย เป็นงานเขียนที่ได้รับความนิยมมากกว่าประเภทอื่น ใช้สำหรับอ่านให้แก่มหาชนช่วยงานศพฟัง เพื่อจะได้ไม่่ง่วงนอนและอยู่เป็นเพื่อนศพ เนื่องจากมอญไม่มีประเพณีสวดพระอภิธรรมขณะตั้งศพไว้ที่บ้าน ฉันทะลังกาที่เหลือตกทอดมาถึงปัจจุบันมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 160 เรื่อง บางเรื่องมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับนิทานในปัญญาสชาดก บางเรื่องก็รับเค้าเรื่องจากนิทานพื้นบ้านของไทย

2. ประเภทเพลง ลักษณะคล้ายโคลงสามของไทย แต่งขึ้นเพื่อใช้ร้องประกอบการละเล่นของมอญที่เรียกว่า “ทะแยมมอญ” เป็นการร้องโต้ตอบกันระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง โดยใช้ฉันทลักษณ์พิเศษชนิดนี้ นอกจากนี้ยังแต่งสำหรับอ่านเช่นเดียวกับประเภทแรกแต่มักจะสั้นกว่าประเภทแรก มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องธรรมะ สุภาษิตและคติสอนใจ

3. ประเภทร้อยแก้ว ส่วนมากเป็นหนังสือคัมภีร์สำหรับพระเทศน์ เรื่องประวัติศาสตร์ พงศาวดาร เรื่องธรรมะหรือคติสอนใจ

การแต่งกาย โดยทั่วไปคนมอญมีรูปร่างลักษณะคล้ายไทย แต่สูงล้ำสันกว่าและมีผิวคล้ำกว่า⁵ ส่วนสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 5 ฟุต 4 นิ้ว ตาสีน้ำตาลเข้มหรือสีดำ ผมสีดำ⁶ ลักษณะการแต่งกายคล้ายกับพม่า คือชอบนุ่งผ้าที่เป็นลายตาหมากรุก ดังปรากฏใน *จารึกโคลงภาพคนต่างภาษา* ที่วัดพระเชตุพนฯ ซึ่งได้กล่าวถึงการแต่งกายของชาวมอญไว้ว่า

⁵ ดั่งมีคำพังเพยกล่าวถึงลักษณะไม่ปกติของคนชาติต่าง ๆ ซึ่งถือกันว่าเป็นลักษณะที่คบหรือไว้วางใจไม่ค่อยได้ คือ “มอญขาว ลาวใหญ่ ไทยเล็ก เจ๊กดำ”

⁶ Erik Seidenfaden, *The Thai Peoples* (Bangkok : The Siam Society, 1958), I, p. 117. และ Joan L. Shrock, and other, *Minority Groups in Thailand* (Ethnographic Study Series : US Government Printing Office, 1970), p. 1075.

นุ่งผ้าตารางริ้วเช่น	ชาวอัง วะแฮ
พันโปกเกล้าแต่งกาย	ใส่เสื้อ
มอญมักสักไหล่หลัง	ลงเลข ยันต์นา
พลอยทับทิมน้ำเนื้อ	นับถือ ⁷

ผ้านุ่งของผู้ชายในภาษามอญเรียกว่า “สะล่ง” หรือ “สลวง” (Saluing) คงจะคล้ายกับที่ไทยเรียกว่า “โสร่ง” นั่นเอง ส่วนเสื้อก็คล้ายกับพม่าคือเป็น เสื้อคอกลมผ่าอกตลอด แขนทรงกระบอกและมีเสื้อตัวสั้นแบบแจ็กเก็ตสวมทับอยู่ข้างนอก และในชั้นต้นคงจะนิยมโปกผ้าที่ศีรษะด้วย แต่พออยู่นานไปก็ เลิกและหันมาใช้ผมแบบไทย ส่วนผู้หญิงนั้นนิยมนุ่งผ้า “กานิน” (ganin) ซึ่งคล้ายกับ “สะล่ง” ของชายแต่เล็กกว่าและมักเป็นสีพื้นหรือตาเล็ก ๆ⁸ ผ้านุ่ง แบบนี้บางทีก็เรียกว่า “ผ้าดาโง” และนิยมนุ่งกรอมสันดั่งบทพรรณนาการ นุ่งผ้าของหญิงมอญที่สามโคกใน *นิราศพระบาท* ของสุนทรภู่ว่า

เห็นมอญแต่งตัวเดินมาตามทาง
 ดาโงถุงนุ่งอ้อมลงกรอมสัน
 เป็นแบบยลเมื่อยกขยับอย่าง
 เห็นขาขาววาวแวบอยู่หว่างกลาง
 ใครยลนางก็เห็นน่าจะปรานี⁹

⁷ หอพระสมุดวชิรญาณ, ผู้รวบรวม, “จารึกโคลงภาพคนต่างภาษา : ภาพมอญ,” ใน ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ), กรุงเทพฯ : ศิวพร, 2517), หน้า 703.

⁸ Halliday, *The Talaiings*, p. 19.

⁹ ม.จ.จันทร์จิรายุ รัชนี้, ผู้รวบรวม, ประวัติคำกลอนสุนทรภู่ โดย พ.ณ. ประมวล-มารค (นามแฝง) (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2499), หน้า 53.

เป็นที่น่าสังเกตว่าหญิงมอญในสมัยที่สุนทรภู่ได้พบนั้น (ราว พ.ศ.2350) นุ่งผ้าซึ่งไม่ต้องเย็บปลายทั้งสองด้านให้ติดกัน เวลานุ่งก็เอาชายผ้าทั้งสองด้าน มาประจบกัน จึงเห็นขาเมื่อเวลาก้าวเดิน นอกจากนี้เวลามีนงาน หญิงชาวรามัญจะมีผ้าคล้องคอด้วย ส่วนผมนั้นหญิงมอญนิยมไว้ผมยาวเช่นเดียวกับพม่าและมักเกล้าทำเป็นมวย ซึ่งจะเกล้าต่ำค่อนไปข้างหลังต่างกับพม่า ซึ่งเกล้าสูงขึ้นไปข้างบน¹⁰ ในชั้นหลังหญิงมอญยังได้หันมาใช้วิธีแต่งผมแบบไทย โดยใช้เขม่าผสมน้ำมันหอมใส่ผมที่เรียกว่า “จับเขม่า” และถอนไรผมออกด้วย ดั่งปรากฏใน *นิราศภูเขาทอง* ซึ่งสุนทรภู่ได้กล่าวถึงหญิงมอญที่ปากเกร็ดซึ่งได้พบเมื่อราว พ.ศ.2371 หรือ 2373 ไว้ว่า

ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า
 ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
 เดียวนี้มอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา
 ทั้งมัดหน้าจับเขม่าเหมือนชาวไทย¹¹

ส่วนเรื่องรองเท่านั้น มอญทั้งชายและหญิงนิยมสวมรองเท้าแตะ¹²

อาหาร อาหารการกินของชาวมอญคล้ายกับของไทย คือมีข้าวเป็นอาหารหลัก ใช้รับประทานกับแกง (ควะ) ชนิดต่าง ๆ ทั้งแกงจืด แกงเผ็ด แกงกะทิ แกงส้ม ซึ่งใช้เครื่องแกงและใส่ผักอย่างไทย ยกเว้นแกงส้มของ

¹⁰ Halliday, *The Talaings*, pp. 19-20.

¹¹ ม.จ. จันทร์จिरायุ รัชณี, ผู้รวบรวม, อ้างแล้ว, หน้า 220.

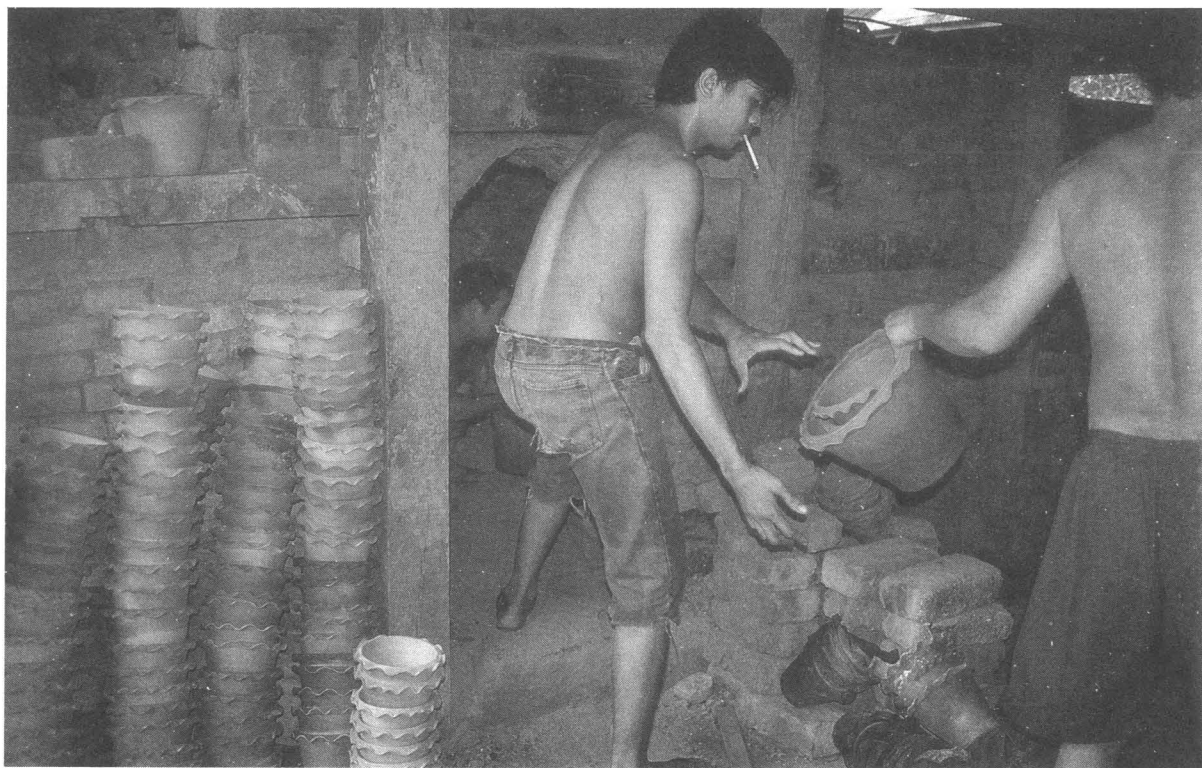
¹² Halliday, *The Talaings*, p. 19.

มอญจะใส่กระชายและผิวมะกรูดด้วย ผักที่คนมอญนิยมใช้แกงมากเป็นพิเศษคือ ลูกมะตาด (ลูกขาว ๆ เป็นกลีบ ๆ ผลเท่ากำปั้น) กระจับป๊ก และลูกมะสัน (คล้ายลูกมะขมมีสีเขียว) นอกจากนี้ยังมีน้ำพริกหรือเครื่องจิ้มประเภทปลา ร้า ผักสุกผักดิบ เนื้อสัตว์ และปลา¹³ ส่วนในโอกาสสำคัญ เช่น วันสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ในระหว่างวันที่ 13-14-15 เดือนเมษายนของทุกปี จะมีอาหารพิเศษคือ “ข้าวแซ่” หรือ “เป็งชงกราน” ทำจากข้าวสวยหุงแล้วขัดให้หมดเมือกจนขาวดี แล้วนำลงแช่ในน้ำอบดอกมะลิจนหอม รับประทานกับ กะปิปั่นเป็นก้อนชุบแป้งไข่ทอดกรอบ เนื้อเค็มฉีกเป็นฝอยผัดหวาน ไข่เค็ม กระเทียมดอง เป็นต้น แบ่งส่วนหนึ่งไปถวายพระตามวัดละแวกบ้าน อีกส่วนหนึ่งเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษและผีบ้านผีเรือน เสร็จแล้วมีการนำข้าวนั้นมา แจกจ่ายบริโภคร่วมกันในระหว่างครอบครัวและบรรดาญาติมิตรบ้านใกล้เคียง เป็นการเล่นกันเพราะมีการทำอาหารชนิดนี้ทุกครัวเรือน¹⁴

อาชีพ อาชีพสำคัญของชาวมอญ ได้แก่ การทำนาเช่นเดียวกับคนไทย กรรมวิธีในการทำนาก็ไม่ต่างไปจากชาวนาไทยนัก เครื่องมือที่ใช้ในการ ประกอบอาชีพดังกล่าวมีคันไถและคราด ใช้วัวและควายเป็นแรงงานสำคัญ ซึ่งนอกจากจะใช้ไถนาแล้วยังใช้ในการนวดข้าวเพื่อแยกเมล็ดข้าวออกจากรวง อีกด้วย ในพื้นที่ไร่นาบางแห่งยังมีการปลูกพืชผลอื่น ๆ เช่น ผักและผลไม้ ต่าง ๆ มันเทศ น้ำเต้า สับปะรด อ้อย ฯลฯ ในบางแห่งเช่นที่อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จะมีการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนประเภทเครื่องปั้นดินเผา

¹³ Ibid., p. 32.

¹⁴ จังหวัดปทุมธานี, งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ (พระนคร : โรงพิมพ์อุดม, 2500), หน้า 5.

ภาพ : ช่างรังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

คนเกาะเกร็ดยังประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผา กระถางปลูกต้นไม้เป็นแบบที่ผลิตมากที่สุด

พวก ตุ่ม หม้อ ไห โอ่ง ซึ่งได้กลายเป็นอาชีพหลักของชาวมอญแถบนั้นใน
 เวลาต่อมา ส่วนยามว่างจากฤดูทำนา ก็มีการทำงานฝีมือต่าง ๆ ไว้ใช้สอย
 ตามความจำเป็น เช่น ทอผ้า ทอเสื่อ สานตะกร้า กระบุง แถบอชยุธา
 สมุทรสาคร ราชบุรี และกาญจนบุรี มีการเขียนและค้าจากซึ่งใช้มุ่งหลังคา
 ส่วนแถบสามโคก ปากเกร็ด นครปฐม ก็มีการทำ “อิฐมอญ” ซึ่งในระยะแรก
 ชาวมอญเป็นผู้ผูกขาดการทำอิฐชนิดนี้ นอกจากนี้ยังมีมอญบางพวกได้หันมา
 ยึดอาชีพการค้าทางเรือควบคู่ไปกับการต่อเรือ เช่นที่สามโคก มอญชาวเรือนี้จะ
 ใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในเรือ ล่องไปตามลำน้ำเพื่อขนส่งสินค้า เช่น ตุ่ม ไห โอ่ง จาก
 ดิน ทวาย ฯลฯ ไปขายตามที่ต่าง ๆ เวลาล่องเรือไปค้าขายก็มักไปกันเป็นกลุ่ม
 กลุ่มละหลายลำและทำการค้าขายร่วมกัน¹⁵ ทำให้มีโอกาสช่วยเหลือกันและกัน
 อาชีพอีกอย่างหนึ่งที่มอญหันมาให้ความสนใจอยู่ไม่น้อยในระยะหลังคือการ
 รับราชการ เป็นขุนนางและข้าราชการอยู่ในกรมกองต่าง ๆ ตั้งแต่นายหมวด
 นายกอง ตลอดจนเสมียน สารวัตร และท้ายที่สุดเป็นนายทหารในกรมทหารเรือ

ประเพณีและความเชื่อ ประเพณีของมอญเป็นสิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่ง
 นอกเหนือจากภาษาที่แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของมอญซึ่งแตกต่างไปจากไทย
 แม้ว่ามอญและไทยจะได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์จากอินเดีย ทำให้
 รับเอาคติความเชื่อเกี่ยวกับการทำพิธีต่าง ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิตนับ
 ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งถึงตอนสิ้นชีวิตและได้กระทำติดต่อกันมาจนกลายเป็น
 ประเพณี แต่ประเพณีต่าง ๆ ของมอญก็แตกต่างไปจากไทยในแง่ของรายละเอียด

---

¹⁵ Shrock, op. cit., p. 1084. และ Brian L. Foster, “Ethnicity and Economy : The Case of the Mons in Thailand” (Unpublished Doctoral Dissertation, The University of Michigan, 1972), pp. 13-16.

และการปฏิบัติ ประเพณีต่าง ๆ ของมอญส่วนใหญ่ยกเว้นประเพณีทางศาสนา มักจะมีเรื่องของความเชื่อและการนับถือผีปะปนอยู่ด้วย และแม้ว่ามอญจะนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด แต่ก็ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการนับถือผีเป็นพิเศษควบคู่กันไป

ผีที่มอญนับถือมีหลายชนิด แต่ที่สำคัญที่สุดมี 2 ชนิด¹⁶ คือ

1. ผีประจำหมู่บ้าน หรือที่เรียกว่า *pea cu* มักประดิษฐานไว้ในศาลที่ชายทุ่งและมีการทำพิธีบูชาเช่นสรวงปีละครั้งโดยมี “คนทรง” เป็นผู้ประกอบพิธี ในพิธีจะมีการเข้าทรงทำนายความเป็นไปและความอุดมสมบูรณ์ของอนาคต นอกจากนี้อาจมีการทำพิธีบูชาในโอกาสอื่น ๆ ตามความศรัทธาของแต่ละคน เช่น เมื่อเกิดปัญหาหรือความเดือดร้อนต่าง ๆ หรือหญิงชายเมื่อแต่งงานกันแล้วจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปบูชาเพื่อเป็นการบอกกล่าว¹⁷

2. ผีบ้านหรือผีเรือน หรือที่เรียกว่า *Kalok hei* เป็นผีประจำตระกูลซึ่งนับญาติเฉพาะทางฝ่ายชาย การรับผีจะตกทอดไปยังบุตรชายคนหัวปีของตระกูลเรื่อยไป ถ้าบิดาไม่มีบุตรชายหัวปี ผีนั้นก็ขาดจากสกุลวงศ์นั้นไป ดังนั้นชาวมอญจึงให้ความสำคัญกับบุตรชายหัวปีมาก¹⁸ เพราะผู้ที่รับผีมีหน้าที่เก็บรักษาสมบัติประจำตัวผี ซึ่งแตกต่างกันไปตามผีที่มอญแต่ละกลุ่มนับถือ เช่น

¹⁶ Foster, “Ethnicity and Economy,” p. 25.

¹⁷ Ibid., pp. 25-26. และ Halliday, “The Mons in Siam,” pp. 75-76.

¹⁸ เช่นเดียวกับคติชาวตะวันออกอื่น ๆ ซึ่งมักให้ความสำคัญกับบุตรชายหัวปี เช่น ชาวจีนซึ่งถือว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายและทรัพย์สินของตระกูลตลอดจนรับหน้าที่ในการเช่นไหว้บรรพบุรุษต่อไป ส่วนชาวอินเดียนั้นถือว่าลูกชายจะช่วยให้บิดาพ้นจากนรกขุมปุต์ได้โดยเป็นผู้ทำพิธีสราทธีให้กับบรรพบุรุษ ดังนั้นจึงมีศัพท์เรียกลูกชายว่า “บุตร” หมายถึงผู้ที่ช่วยพ่อให้พ้นจากนรกขุมปุต์ - คูพิธีสราทธีใน พระยาอนุমানราชชน และพระสารประเสริฐ, “ภาคผนวก 1,” ใน นิยายเบงกาลี โดยเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง) (พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2510), หน้า 330.

ผีผ้า จะมีผ้าถุงชาย 1 ผืน หญิง 1 ผืน เสื้อสีขาว 1 ตัว ผ้าสไบสีจุดฉาด แหวน 1 วง ใส่รวมในตะกร้าหรือหีบผ้า¹⁹ แหวนไว้ที่เสาเอกตรงหัวนอนของผู้ที่รับผีนั้น ผีมะพร้าวก็จะนำมะพร้าวทั้งผลผูกด้วยผ้าแดงและขาวแหวนไว้ที่เสาเอก²⁰ เป็นต้น ผู้ที่รับผีจะต้องคอยระวังรักษาข้าวของเหล่านั้นให้คงอยู่ในสภาพเดิม หากมีการชำรุดหรือเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดจะต้องรีบหามาเปลี่ยน มิฉะนั้นอาจเกิดเรื่องเดือดร้อนแก่คนในครอบครัว หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของผู้ที่รับผีคือ “การรำผี”²¹ ซึ่งจะกระทำเมื่อมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งคือ เมื่อคนในครอบครัวล้มเจ็บ เจ้าบ้านจะรำผีเพื่อขอให้ผีช่วยหรือบนบานขอให้หายแล้วจะรำผีถวาย หรือเมื่อเกิดเหตุการณ์ซึ่งคิดว่าจะเป็นที่ขัดเคืองของผี เช่น พลอยที่ฝังอยู่บนหัวแหวนหลุด หรือผ้าในตะกร้าขาด หรือเกิดการ “ผิดผี” คือมีคนที่นับถือผีอันมานอนค้างคืนในบ้าน เป็นต้น หรือต้องการให้ผีช่วยให้พ้นจากความเดือดร้อนกรณีนี้ที่เชื่อว่าความเดือดร้อนนั้นเกิดจากการกระทำของผี

การรำผีมีข้อจำกัด 2-3 ประการ คือ ต้องไม่ทำในระหว่างเข้าพรรษา ไม่ทำในวันพระ และต้องไม่ทำในระยะที่สมาชิกฝ่ายหญิงในครอบครัวตั้งครรภ์ โดยทั่วไปมักทำในฤดูแล้งประมาณเดือน 4 ถึงเดือน 6

นอกจากผีที่กล่าวมาแล้ว บางตระกูลยังนับถือ ผีเต่า ผีงู ผีไก่ ผีข้าวเหนียว ผีหมู ผีวัว ฯลฯ²²

¹⁹ สมบัติผีนั้นบางแห่งว่า เป็นหีบผ้าทำด้วยไม้บ้าง หนังบ้าง ภายในหีบจะมีเสื้อผ้า กางเกง ผ้าขาวม้า ผ้าสไบสีจุดฉาด บางครั้งก็มีแหวน กำไลมือ เขียนหมากรวมอยู่ด้วย - สวรรณ สุทธิลลือ, “มอญร้อยให้ที่วัดทุ่งกระโหลก,” ชาวกรุง 44, 5 (กุมภาพันธ์ 2518) : 55.

²⁰ สุเอ็ด คชเสนี, อ้างแล้ว, หน้า 51-52.

²¹ ดูประเพณีการรำผีได้ใน Halliday, “The Kalok Dance of the Talaiings,” JBRs, IV, pt. ii (1914) : 93-102. และใน สุเอ็ด คชเสนี, อ้างแล้ว, หน้า 54-56.

²² ดูรายละเอียดใน Foster, op.cit., pp. 30-32. และใน Michael Smithies, “Village Mons of Bangkok,” JSS, LX, pt. i. (1972) : 330-331.

การนับถือผีนี้ชาวมอญมีความเชื่อถืออย่างแน่นแฟ้นมาก และในระยะหลังก็ชอบให้มีการเข้าทรงเพื่อทำนายเหตุการณ์ความเป็นไปของบ้านเมือง ในอนาคตเป็นประจำทุกปี ทำให้ประชาชนทั่วไปเกิดความหวาดหวั่นและคล้อยตามคำทำนายนั้น ๆ เรื่องนี้สร้างความไม่พอใจแก่รัฐบาลถึงกับต้องยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ดังปรากฏว่าใน พ.ศ.2451 พระเทพผลูข้าหลวงรักษาราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์ ได้เข้าไปขัดขวางและจู่โจมจับมิให้โหมตกรรยาพระยาดำรงราชพลขันธ์ (หยอย คชเสนี) กับหญิงมอญอื่น ๆ ทำการทรงเจ้าหลักเมืองท้ายสงกรานต์เพื่อทำนายอนาคตดังเช่นทุกปี อนุญาตให้มีแต่การรำถวายเจ้าเท่านั้น²³ ทั้ง ๆ ที่แต่เดิมมารัฐบาลไม่เคยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับประเพณีของคนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาอาศัยในประเทศไทยเลย

นอกจากการนับถือผีแล้ว มอญยังมีความเชื่อด้านโหราศาสตร์เกี่ยวกับโชคชะตาราศี ชาวมอญถือว่าพระพรหมเป็นผู้ลิขิตดวงชะตาของมนุษย์บนหน้าผากตั้งแต่แรกเกิด ขณะเดียวกันความเชื่อด้านไสยศาสตร์ก็เป็นสัญลักษณ์ของมอญควบคู่กันไป ในหมู่บ้านมอญจะมีแม่มดหมอดีประจำหมู่บ้าน เพื่อช่วยปัดเป่าความเดือดร้อนของคนในหมู่บ้านอันเกิดจากอำนาจของแม่มดหรือภูตผีปีศาจ²⁴

ประเพณีต่าง ๆ ของมอญโดยทั่วไป เช่น ประเพณีการเกิด แต่งงาน การบวช ฯลฯ นั้น²⁵ ถ้าแยกส่วนที่เกี่ยวกับการนับถือผีออกไปแล้วก็คล้ายกับ

²³ กจร, แฟ้ม น. 3.3ก/102 หนังสือพระเทพผลูข้าหลวงรักษาราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์ รายงานไปยังเสนาบดีกระทรวงนครบาล ลงวันที่ 22 เมษายน ร.ศ.127.

²⁴ Shrock, op. cit., p. 1075, 1081. และ Smithies, op. cit., pp. 322-323.

²⁵ ดูรายละเอียดของประเพณีต่าง ๆ ได้จาก The Talaings และบทความของ Halliday ใน JBRS และ JSS ดังจะอ้างถึงในบรรณานุกรม และ จาก Smithies, op. cit.

ของไทย ยกเว้นประเพณีการทำศพ ซึ่งแตกต่างไปจากไทยมาก ธรรมเนียมการทำศพมอญถ้าเป็นการตายดี คือตายแบบธรรมดาเพราะโรคชราหรือป่วยมานาน ก็นิยมใช้การเผาเช่นเดียวกับไทย แต่ถ้าเป็นการตายแบบไม่ดี คือโรคปัจจุบัน เช่น อหิวาตกโรค ฝีดาษ หรือประสบอุบัติเหตุ เช่น ถูกยิง จมน้ำตาย ถูกฟ้าผ่า ทุ่งกัด ฯลฯ รวมทั้งศพเด็กอายุต่ำกว่า 12 ปี ศพเหล่านี้จะไม่มีกรเผาแต่จะต้องนำไปฝังโดยเร็วที่สุดและไม่มีการประกอบพิธีแต่อย่างใด เพราะเกรงว่าผีร้ายจะลอยขึ้นมาในอากาศเวลาเผา²⁶ ธรรมเนียมมอญยังห้ามนำโลงศพเข้าบ้านอย่างเด็ดขาดเพราะถือว่าเป็นของเสนียดจัญไร เวลายกศพไปวัดก็ให้นำโลงมารอรับศพที่เชิงบันได และในกรณีที่มีคนตายในบ้านเดียวกัน 2 คน จะไม่เผาพร้อมกัน ต้องเผาหรือฝังศพหลังก่อน²⁷ ประเพณีการทำศพมอญนับว่าเป็นงานใหญ่งานหนึ่ง ขึ้นอยู่กับฐานะของผู้ตายและบุตรหลาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าผู้ตายเป็นพระสงฆ์หรือสมภาร งานศพก็จะยิ่งใหญ่ขึ้นไปอีกเป็นงานระดับหมู่บ้านและตำบล โลงศพจะถูกสร้างอย่างวิจิตร ทำเป็นยอดคล้ายปราสาทและยังมีการเจาะช่องข้าง ๆ โลงศพทั้งสองด้านไว้ให้มองเห็นศพผู้ตายข้างในด้วย โลงศพอันงดงามนี้จะถูกเผาไปพร้อม ๆ กับศพบนเชิงตะกอน การเผาศพพระมีข้อห้ามอยู่อย่างหนึ่ง คือ ห้ามจุดไฟเผาด้วยมือ ต้องจุดด้วยดอกไม้เพลิงที่เรียกว่า “ลูกหนู” แทน ลูกหนูทำจากดินประสีผสมกำมะถันและถ่านอัดลงในกระบอกไม้ยาวประมาณหนึ่งศอก ต่อสายไปยังโลงศพ แล้วยิงให้ลูกหนูวิ่งไปชนปราสาทและโลงศพจนไฟลุกขึ้น บางครั้งก็มีการประกวดการทำลูกหนูของใครแรงมากก็จะได้รับรางวัล นอกจากนี้ในพิธีศพยังจะต้องมีการร้องให้หน้าศพที่เรียกว่า “มอญร้องไห้” และการแสดงหน้าศพได้แก่

²⁶ Smithies, op. cit., p. 327.

²⁷ Halliday, *The Talaings*, p. 69.

การรำมอญ และการเล่นตะแยมมอญอีกด้วย²⁸

การรำมอญ เป็นการแสดงในโอกาสต่าง ๆ ทั้งงานมงคลและงานศพ พระภิกษุหรือผู้สูงอายุ เป็นการรำบทสั้น ๆ ประกอบพิณพาทย์มอญบทละ 2-3 นาที จำนวน 10 บท หรือ 10 ท่า โดยอาศัยจังหวะจากตะโพนเป็นหลัก การรำมอญเน้นการเคลื่อนไหวที่มือผู้รำ ส่วนเท้าทั้งสองมักเคลื่อนไหวโดยวิธี กระโดดไปทางด้านข้างของลำตัว

การเล่นตะแยมมอญ เป็นการร้องเพลงประกอบการรำโดยผู้ร้องนั่นเอง ใช้เล่นได้ในทุกโอกาส ประกอบด้วยผู้แสดงอย่างน้อย 2 คน คือ ฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง ซึ่งจะต้องผลัดกันร้องรำ แก่หรือได้ตอบโหวทของฝ่ายตรงข้าม กลอนที่ใช้เป็นกลอนเพลงซึ่งแต่งขึ้นเพื่อการละเล่นนี้โดยเฉพาะ เครื่องดนตรีที่ใช้ได้แก่ ซอสามสาย จะเข้ ขลุ่ย กลอง และฉิ่ง

ส่วนประเพณีทางศาสนา เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญในพุทธศาสนาซึ่งไม่มีเรื่องเกี่ยวกับผีเข้ามาปะปนเลย และถือเป็นประเพณีสำคัญที่จะต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกปี ได้แก่ สงกรานต์และออกพรรษา

สงกรานต์ ถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่สุดของชาวมอญเพราะเป็นวันขึ้นปีใหม่ ตรงกับกลางเดือนเมษายน ราว ๆ วันที่ 13-15 จะมีการทำบุญ และการละเล่นติดต่อกันถึง 3 วัน ของที่ใช้ทำบุญ ได้แก่ ข้าวสงกรานต์หรือข้าวแช่ และจะมีการแห่กแห่ปลาไปปล่อยที่วัดโดยจัดเป็นขบวนอย่างสวยงาม บรรดาหนุ่มสาวที่เข้าร่วมในขบวนจะพิถีพิถันในการแต่งกายด้วยอาภรณ์ที่มี

---

²⁸ ลาวรรณ สุทธิลลอ, อ่างแก้ว, หน้า 52-54. และ พระยาศรีธรรมราช, ผู้รวบรวม, "ลัทธิธรรมเนียมมอญ," ใน กลัศพระพุทธรศาสนาพงศาวดารมอญ สุภาษิตกฤททมาศ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาฤทธิราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ), พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐอักษร, 2496), หน้า 77.

สีสันงดงาม หลังจากนั้นจะมีการเล่นสาดน้ำสงกรานต์กันเป็นที่สนุกสนาน และยังคงน้ำไปอาบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่นับถือด้วย ที่สำคัญคือในเวลาเย็นจะมีการเล่นสระบัว ซึ่งเป็นการละเล่นที่นิยมกันในบรรดาหนุ่มสาวมอญที่ยังเป็นโสด ประกอบด้วยกลุ่มผู้เล่นฝ่ายชายและฝ่ายหญิงในจำนวนที่เท่ากัน อุปกรณ์ที่ใช้คือลูกสระบัว ทำด้วยไม้มีลักษณะกลม ๆ แบน ๆ ซึ่งเป็นของฝ่ายชาย ส่วนลูกสระบัวของฝ่ายหญิงมักทำด้วยงาช้างหรือเขาควางหรือทองเหลืองและมีขนาดเล็กกว่าของฝ่ายชาย ใช้สำหรับทอยหรือเขย่งเตะหรือโยนด้วยหลังเท้าแล้วแต่โอกาส ในวันสงกรานต์นี้ชาวมอญที่ออกไปทำมาหากินตามที่ต่าง ๆ จะกลับมาอยู่พร้อมหน้ากันหมดในหมู่บ้านของตน

ออกพรรษา เป็นประเพณีที่สำคัญรองลงมาจากสงกรานต์ ชาวมอญจะรื่นเริงมากในการทำบุญ มีการแห่พระภิกษุสงฆ์โดยทางเรือไปรวมปวารณาออกพรรษาที่วัดที่นิยมนับถือมากที่สุดแต่เพียงวัดเดียว เสร็จแล้วก็แห่พระไปส่งตามวัดที่รับมาทุกวัด เรือที่ใช้เป็นพาหนะในการรับ-ส่งพระจะมีการประดับประดาอย่างงดงาม หลังจากเสร็จพิธีทางศาสนาแล้วก็มีการแข่งเรือกัน²⁹ นอกจากนี้ยังมีประเพณีอีกอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นของมอญโดยเฉพาะคือการทำบุญด้วยน้ำผึ้ง³⁰

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญกับคนไทย

การอพยพของชาวมอญเข้าสู่ประเทศไทยนั้นแตกต่างกับของชาวจีนซึ่งอพยพไปโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะไปเสียดังในดินแดนที่คิดว่าดีกว่า โดยหวัง

²⁹ พระยาศรีธรรมราช, อ้างแล้ว, หน้า 76.

³⁰ Foster, op. cit., p. 35.

จะได้กลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของคนอื่น ดังนั้นชาวจีนจึงมักอพยพไปคนเดียวมิได้พาครอบครัวไปด้วย เมื่อมาถึงประเทศไทยจึงมีการติดต่อและแต่งงานกับคนไทยบ้าง ทำให้มีความสัมพันธ์กับคนนอกกลุ่มได้รวดเร็ว ส่วนมอญนั้นอพยพไปเพื่อหาที่ตั้งหลักแหล่งใหม่โดยไม่คิดที่จะหวนกลับไปยังถิ่นเดิมอีก จึงชนทั้งครอบครัวและข้าวของที่จำเป็นไปด้วย ประกอบกับเส้นทางที่จะเข้าสู่ประเทศไทยนั้นสั้นและสะดวกกว่าการเดินทางของชาวจีน จึงอพยพกันได้ทั้งครอบครัว เมื่อมาถึงประเทศไทยก็มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและมีความสัมพันธ์กันเฉพาะภายในกลุ่มของตนเองในระยะแรก ๆ ดังนั้นจึงมีการติดต่อกับคนภายนอกน้อยมาก จนเกือบจะเรียกได้ว่าอยู่อย่างโดดเดี่ยว ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสภาพภูมิศาสตร์ กล่าวคือ

สังคมมอญในระยะแรกเป็นสังคมในระดับหมู่บ้าน ประกอบด้วยคนเชื้อชาติเดียวกัน และมีการปกครองตนเองในระดับนี้ หมู่บ้านมอญอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหนาแน่นกว่าหมู่บ้านไทย มอญนำพุทธศาสนาในรูปแบบของตนเข้ามาด้วย ซึ่งกล่าวกันว่าเครื่องครุฑในด้านวินัยปฏิบัติ³¹ มีวัดมอญประจำหมู่บ้าน และชาวมอญยังมีความรักใคร่เห็นใจกันเพราะต่างก็พลัดบ้านเมืองมาด้วยกัน จึงมีการติดต่อและพึ่งพาอาศัยกันภายในหมู่บ้านเดียวกัน ความจำเป็นที่จะติดต่อกับคนภายนอกกลุ่มเกือบจะไม่มี นอกจากนี้ ภาษายังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการติดต่อกับคนไทยทั่วไป

ทางด้านเศรษฐกิจนั้น มอญมีเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยการดำรงชีพจากภายนอก ชาวมอญได้อาศัยที่ดินที่ได้รับพระราชทาน

---

³¹ Brian L. Foster, "Ethnic Identity of the Mons in Thailand," JSS, LXI, pt.i (1973) : 207, 211.

ให้ตั้งหลักแหล่งทำการเพาะปลูกข้าว พืชผักและผลไม้ จับสัตว์น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง สร้างบ้านเรือนเองโดยใช้วัสดุที่ได้ตามพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังมีการทำงานฝีมือต่าง ๆ ไว้ใช้สอยตามความจำเป็น เช่น ทอผ้า ทอเสื่อ สานตะกร้า ฯลฯ เป็นต้น จึงไม่มีความจำเป็นต้องติดต่อกับคนภายนอกกลุ่ม แม้ว่าในระยะต่อมามอบูบางพวกได้หันมายึดอาชีพค้าขายทางเรือ ซึ่งจำเป็นต้องติดต่อกับบุคคลภายนอกทั่วไป แต่ชาวมอบูก็ยังนิยมอยู่ภายในกลุ่มของตนเอง มักล่องเรือไปทำการค้าขายร่วมกันเป็นกลุ่ม กลุ่มละหลาย ๆ ลำ ความสัมพันธ์จึงยังคงกระชับอยู่ในหมู่พวกเดียวกัน

ส่วนด้านการเมือง ทางราชการมีส่วนสำคัญในการทำให้มอบูอยู่รวมกลุ่มเฉพาะพวกของตน โดยการจัดให้ชาวมอบูเป็นไพร่หลวงรวมกลุ่มในรูปของอาสาสมัครในระยะแรก และต่อมาก็ให้เข้าประจำในกรมกองที่เป็นของมอบูล้วน ๆ ภายใต้การบังคับบัญชาของคนเชื้อชาติเดียวกัน

สำหรับสภาพภูมิศาสตร์ ในสมัยก่อนมีประชากรน้อย หมู่บ้าน ตำบล และอำเภออยู่กระจัดกระจายห่างไกลกัน มีป่าเขาและแม่น้ำลำคลองขวางกั้น การติดต่อ การคมนาคมก็ไม่สะดวกและสิ้นเปลืองเวลามาก จึงเป็นอุปสรรคขัดขวางการติดต่อกับภายนอก ชาวมอบูจึงอยู่โดดเดี่ยวและมีความสัมพันธ์เฉพาะในกลุ่มของตน

จากปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้มอบูมีความสัมพันธ์กับคนไทยน้อยมาก และสามารถดำรงความเป็น “มอบู” อยู่ได้โดยแท้จริงในระยะแรก ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น หมู่บ้านขยายขอบเขตออกไป มีการติดต่อกันมากกว่าในระยะแรก จึงมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมและอารยธรรมซึ่งกันและกัน นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมความเป็นอยู่ที่ต่างไปจากเอกลักษณ์เดิมของตน ทำให้มอบูไม่สามารถดำรงความเป็นมอบูแท้ต่อไปได้ ดังปรากฏหลักฐานใน “นิราศภูเขาทอง” ของสุนทรภู่ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3

หญิงมอญย่านปากเกร็ดหันมาใช้วิธีแต่งผมโดยการ “จับเขม่า” และถอนไรผมแบบคนไทย และในสมัยรัชกาลที่ 5 มอญได้หันมาปลูกบ้านแบบไทย ด้านภาษาก็สามารถใช้ได้ทั้งภาษาไทยและภาษามอญ การแต่งงานระหว่างมอญกับไทยก็มีใช่เป็นเรื่องแปลกหรือเป็นปัญหาแต่อย่างใด³²

3.3 การขยายตัวของชาวมอญในประเทศไทย

ที่อยู่ บริเวณที่จัดให้เป็นที่อยู่ของมอญส่วนมากจะอยู่ริมแม่น้ำ โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือกรุงเทพฯขึ้นไปและตามลำน้ำแม่กลอง กล่าวคือ มอญที่อพยพเข้ามาครั้งกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่จะได้รับพระราชทานที่ดินให้ทำมาหากินอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแถบชานพระนคร หรือบริเวณใกล้เคียงที่ไม่ห่างไกลจากกรุงศรีอยุธยานัก เช่น แถบปลายเขตแดนต่อกับจังหวัดนนทบุรี ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้มอญที่อพยพเข้ามาในครั้งนั้นไปอยู่ที่ปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และที่สามโคก แขวงเมืองปทุมธานี ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นแม่กองเสด็จลงไปดำเนินการสร้างเมืองขึ้นที่ปากลัด ซึ่งได้สร้างป้อมค้างไว้ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกป้อมหนึ่งชื่อ ป้อมวิทยาคม ในการนี้ได้ตัดเอาท้องที่แขวงกรุงเทพมหานครกับแขวงเมืองสมุทรปราการรวมกันตั้งเป็น

---

³² Halliday, *The Talaiings*, pp. 22-29, 58, 119. และ W.A. Graham, *Siam* (London : Alexander Moring, 1924), p. 130.

เมืองใหม่ขึ้นอีกเมืองหนึ่ง แล้วพระราชทานชื่อว่า “เมืองนครเขื่อนขันธ์”³³ ให้ย้ายครัวมอญเมืองปทุมธานีพวกพระยาแจ้งที่อพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มีจำนวนชายฉกรรจ์ 300 คน ไปอยู่ ณ เมืองนครเขื่อนขันธ์ และได้สร้างป้อมเพิ่มเติมขึ้นทางฝั่งตะวันออก 3 ป้อม คือ ป้อมปู่เจ้าสมิงพราย ป้อมปีศาจสิง และป้อมราหูจร สร้างทางฝั่งตะวันตก 5 ป้อม คือ ป้อมแฝงไฟฟ้า ป้อมมหาสังหาร ป้อมศักรพินาศ ป้อมจักรกลด และป้อมพระจันทร์พระอาทิตย์ เมื่อสร้างเมืองเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงโปรดเกล้าตั้งสมิงทอมา บุตรเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ซึ่งเป็นพระยาพระรามน้องชายพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) เป็นพระยานครเขื่อนขันธ์รัษฎมณฑลเสนาบดีศรีสิทธิสงครามผู้รักษาเมือง พร้อมกับตั้งกรมการทุกตำแหน่ง³⁴ ส่วนมอญที่อพยพเข้ามาครั้งหลังสุดใน พ.ศ.2358 โปรดฯให้ไปอยู่ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์บ้าง ปทุมธานีบ้าง นนทบุรีบ้าง นอกจากนี้ครัวมอญที่เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ไปกวาดต้อนมาจากหัวเมืองมณฑลเกาะตะมาะในตอนต้นรัชกาลที่ 3 ก็โปรดฯให้ไปอยู่เมืองนครเขื่อนขันธ์ด้วย³⁵ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบริเวณที่มีชาวมอญอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ได้แก่ ปากเกร็ด นนทบุรี สามโคก ปทุมธานี และนครเขื่อนขันธ์

---

³³ ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์นี้แต่โบราณก็เป็นเมืองเรียกว่า เมืองพระประแดง ตั้งอยู่ที่ตำบลราชบูรณะฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ เป็นเมืองปากน้ำอย่างเมืองสมุทรปราการปัจจุบัน ซึ่งในครั้งนั้นทะเลยังลึกเข้ามา ครั้นแผ่นดินงอกออกไปเมืองพระประแดงก็ห่างจากทะเล จึงย้ายลงไปตั้งที่บางเจ้าพระยา เรียกว่า เมืองสมุทรปราการ ที่เมืองพระประแดงยังเป็นเมืองอยู่จนแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม - สมเด็จพระยาติงกราชราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (พระนคร : คุรุสภา, 2505), หน้า 204.

³⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 203-205.

³⁵ Henry Burney, *The Burney Papers* (Bangkok : The Committee of Vajirañāna National Library, 1910), I, p. 276.

หรือปากลัดหรือพระประแดง

จากพระประแดง มอญได้ขยายออกไปยังบริเวณต่าง ๆ ตลอดลำคลองไปยังแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง นายลีล (Leal) ล่ามของร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ (Henry Burney) ทูตอังกฤษที่เข้ามาเจรจาทำสัญญากับไทยตอนต้นรัชกาลที่ 3 ได้กล่าวว่า มีมอญจำนวนถึง 30,000 คนอยู่ในหมู่บ้านระหว่างปากน้ำแม่กลองและแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนเหนือของแม่น้ำแม่กลองเหนือเมืองราชบุรีมีหมู่บ้านมอญเป็นหย่อม ๆ และทางตอนเหนือเมืองกาญจนบุรี นายลีลยังได้พบเมืองซึ่งมีพลเมือง 5,000 คน ส่วนใหญ่เป็นมอญซึ่งได้ย้ายมาจากกรุงเทพฯ เป็นมอญเก่ามีมอญใหม่ปนอยู่บ้าง³⁶ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานแสดงการกระจายของชาวมอญอยู่ในมณฑลต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏอยู่ในสำมะโนครัวพลเมือง พ.ศ.2446 คือ มณฑลราชบุรี มณฑลนครไชยศรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครราชสีมา และมณฑลปราจีนบุรี³⁷

กล่าวโดยสรุป บริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของมอญส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้ ๆ กรุงเทพฯ แ่กระจายไปตามสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ไปจนถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งจัดว่าเป็นแหล่งที่ใหญ่ที่สุด รองลงมาได้แก่ ตามลำน้ำแม่กลองในอำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และในจังหวัดกาญจนบุรี บริเวณที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งและเป็นที่ยึดกันดีคือ ปากลัดหรือพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ บริเวณอื่น ๆ จะพบได้ในจังหวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะที่มหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งเป็นพวกที่ย้ายมาจากจังหวัดปทุมธานี และใน

³⁶ Halliday, "Immigration of the Mons into Siam," pp. 75-76.

³⁷ กจข, แฟ้ม ม 2.19/4 เรื่องสำมะโนครัวพลเมือง ; สำมะโนครัวนี้เริ่มทำเมื่อเดือนมกราคม ร.ศ.122 ซึ่งถ้านับศักราชอย่างปัจจุบันจะตรงกับ พ.ศ.2447.

จังหวัดลพบุรี อุทัยธานี ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ในเส้นทางการอพยพจากพม่า ส่วนทางเหนือจะพบได้ในจังหวัดลำปาง ลำพูน ตลอดจนเชียงใหม่ และยังมี กระจัดกระจายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในจังหวัดธนบุรี สมุทรสงคราม เพชรบุรี นครปฐม พระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี นครราชสีมา นครสวรรค์ ปราจีนบุรี เป็นต้น³⁸

จำนวน การนับจำนวนคนมอญในประเทศไทย ทำได้โดยใช้วิธีคาดคะเนหรือประมาณเอาโดยคร่าว ๆ ในสมัยอยุธยา ตามบันทึกของลาลูแบร์ (La Loubère) ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวว่า มีคนมอญเป็นจำนวนมากในประเทศไทย แต่ก็ไม่ได้แสดงตัวเลขโดยประมาณไว้ว่ามีจำนวนเท่าใด³⁹ หลักฐานฝ่ายไทยก็ไม่มีบันทึกไว้เช่นกัน การคาดคะเนจำนวนคนมอญในสมัยอยุธยานั้นทำได้ไม่ถนัดนักเพราะมีการอพยพเข้ามาหลายคราว บางคราวก็เข้ามาโดยไม่มีการบันทึก และในจำนวนที่อพยพเข้ามานี้ได้ลดจำนวนลงเนื่องจากการหลบหนีกลับไปข้างดั่งเช่นในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ⁴⁰ และบางส่วนก็ตายในสงครามครั้งต่าง ๆ ระหว่างไทยกับพม่า ส่วนบัญชีพลที่กรมพระสุรัสวดีถืออยู่นั้นก็ไม่แน่นอน เพราะมีการเบียดบังตัวไพร่ไว้ใช้สอยส่วนตัวเนื่องจากขุนนางในสมัยนั้นไม่มีเงินเดือน การครองชีพของขุนนางขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่จะได้จากแรงงานไพร่ในกรมของตนเป็น

³⁸ Foster, "Ethnicity and Economy," pp. 11-12.

³⁹ La Loubère, *A New Historical Relation of the Kingdom of Siam* (London : Oxford University Press, 1969), p. 10.

⁴⁰ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2505), 2 : 257-258.

ส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีไพร่ที่หลบเลี่ยงการสักลงทะเบียนไปบวชเป็นพระบ้าง หลบซ่อนอยู่ตามป่าเขาและชายแดนบ้าง⁴¹ ดังนั้นการประมาณจำนวนคนมอญในสมัยอยุธยาจึงอาจทำได้อย่างหยابที่สุดโดยอาศัยการประมาณจากจำนวนที่อพยพเข้ามาในครั้งต่าง ๆ ที่มีการบันทึกว่าคงจะมีคนมอญทั้งหมดในราว 20,000-30,000 คน อาจมากกว่าหรือน้อยกว่าบ้างเล็กน้อย

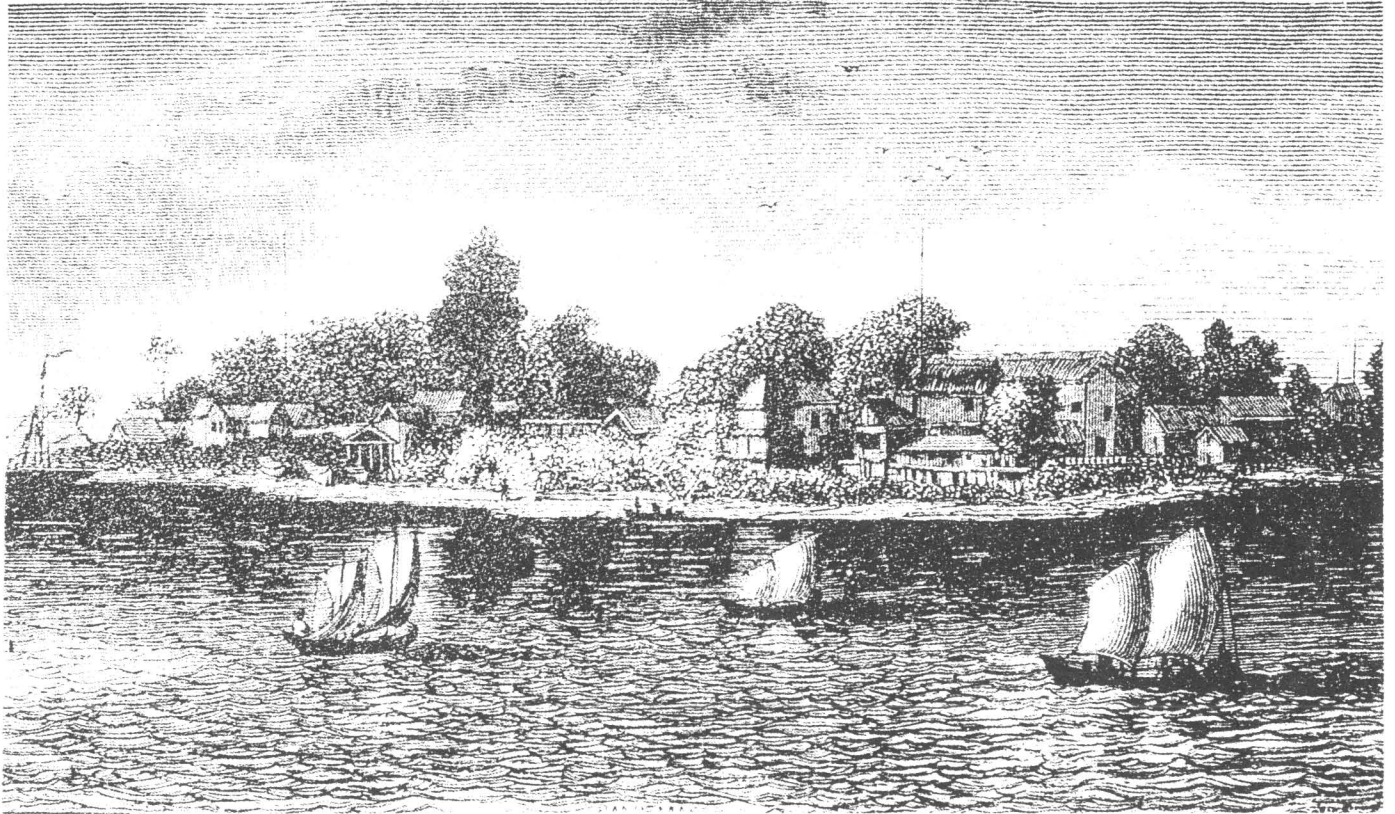
สันนิษฐานว่า จำนวนคนมอญคงจะลดลงอีกในคราวที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ.2310 แต่ก็มีกรอพยพเข้ามาอีกในสมัยกรุงธนบุรี และในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดร.จอห์น ครอว์เฟิร์ด (Dr. John Crawford) ทูตจากข้าหลวงอังกฤษประจำอินเดียที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยเมื่อ พ.ศ.2364 ได้กล่าวไว้ในบันทึกรายงานของเขาว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรสยามประกอบด้วยคนชาติสำคัญ 6 ชาติ คือ สยามแท้ ลาว มอญ เขมร มลายูและจีน เป็นจำนวนประชากรทั้งหมด 5,000,000 คน ในจำนวนนี้เป็นคนมอญ 42,000 คน⁴² ส่วน เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) ราชทูตจากรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนได้อ้างคำของ บัลเลอกัวส์ (Pallegoix) บาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่า มีจำนวนคนมอญในประเทศไทยประมาณ 50,000 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 6,000,000 คน⁴³

---

⁴¹ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สังคมสมัยอยุธยา,” ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 60-61 .

⁴² John Crawford, *The Crawford Papers* (Hants : Gregg International Publishers, 1971), p. 102.

⁴³ Sir John Bowring, *The Kingdom and People of Siam* (London : Oxford University Press, 1969), I, p. 81.

เมืองปากน้ำสมุทรปราการ

(วาดจากภาพร่างของ M. Mouhot โดย M. Sabatier จากหนังสือ รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 3, กรมศิลปากร 2538)

สำหรับหลักฐานฝ่ายไทยนั้นเพิ่งมีปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อกระทรวงนครบาลได้จัดทำสำมะโนครัวหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯพ.ศ.2441-2442 ปรากฏว่าเฉพาะใน 4 เมืองที่มีคนมอญอาศัยอยู่หนาแน่น คือ ปทุมธานี นนทบุรี นครเขื่อนขันธ์ และสมุทรปราการ มีคนมอญรวมกัน 21,302 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมดใน 4 จังหวัดรวม 143,909 คน จำแนกอยู่ในเมืองต่าง ๆ ดังนี้ คือ

ปทุมธานี	8,975 คน	จากพลเมืองทั้งจังหวัด	21,360 คน
นนทบุรี	7,215 คน	จากพลเมืองทั้งจังหวัด	54,628 คน
นครเขื่อนขันธ์	3,199 คน	จากพลเมืองทั้งจังหวัด	32,421 คน
สมุทรปราการ	1,913 คน	จากพลเมืองทั้งจังหวัด	35,500 คน ⁴⁴

ต่อมาใน พ.ศ.2446 กระทรวงมหาดไทยได้ทำสำมะโนครัวละเอียดโดยแยกตามเชื้อชาติเช่นเดียวกัน แต่ทำได้เพียง 12 มณฑล ซึ่งมีประชากรรวมกัน 3,308,032 คน ในจำนวนนี้เป็นคนมอญ 29,156 คน แยกอยู่ในมณฑลต่าง ๆ คือ

ราชบุรี	12,806 คน	จากพลเมืองทั้งหมด	344,402 คน
นครไชยศรี	6,822 คน	จากพลเมืองทั้งหมด	246,734 คน
นครสวรรค์	2,943 คน	จากพลเมืองทั้งหมด	228,497 คน
กรุงเก่า	2,532 คน	จากพลเมืองทั้งหมด	484,236 คน
นครราชสีมา	2,259 คน	จากพลเมืองทั้งหมด	402,068 คน
ปราจีนบุรี	1,715 คน	จากพลเมืองทั้งหมด	282,053 คน ⁴⁵

⁴⁴ กชข. แฟ้ม น. 30/4 เรื่อง บัญชีสำมะโนครัวราษฎรหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ

⁴⁵ กชข. แฟ้ม ม. 2.19/4 เรื่องสำมะโนครัวพลเมือง

จากหลักฐานการทำสำมะโนครัวดังกล่าว ซึ่งในการสำรวจไม่ได้รวมบรรพชิต ก็อาจประมาณได้คร่าว ๆ ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีคนมอญในประเทศไทยไม่ต่ำกว่า 50,000 คน

การนับจำนวนคนมอญในประเทศไทยมีปัญหาเนื่องจาก

1. ชาวมอญในประเทศไทยได้มีการผสมกลมกลืนเข้ากับสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากความเปลี่ยนแปลงในด้านการแต่งกายมาคล้ายกับคนไทย และมีการแต่งงานกับคนไทยมากขึ้น ตลอดจนภาษาที่ใช้ก็มีทั้งไทยและมอญ ยิ่งไปกว่านั้นรูปร่างหน้าตาก็ไม่ต่างไปจากคนไทยเท่าใดนักทำให้ไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าเป็นคนมอญหรือไทย

2. การทำสำมะโนครัวประชากรใน พ.ศ.2446 ซึ่งแยกตามเชื้อชาติของประชากรนั้นยังมีอุปสรรคที่ทำให้ไม่สามารถแสดงจำนวนประชากรทั่วประเทศได้ ทำได้เพียง 12 มณฑล คือ นครศรีธรรมราช นครราชสีมา นครสวรรค์ กรุงเก่า ราชบุรี นครไชยศรี พิษณุโลก ชุมพร ปราจีนบุรี ภูเก็ต เพชรบูรณ์ จันทบุรี ส่วนมณฑลที่ยังไม่ได้ทำ คือ

กรุงเทพฯ เนื่องจากไม่ได้ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย

พ่ายัพ อุดร อีสาน บุรพา เนื่องจากการปกครองท้องที่ระดับอำเภอ ยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย

ไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู เนื่องจากใช้แบบปกครองท้องที่อย่างมลายู⁴⁶

3. แม้ในระยะเวลาหลังต่อมาจะมีการทำสำมะโนครัวทั่วประเทศ แต่การที่คนมอญมีฐานะเท่าเทียมคนไทยตามกฎหมาย ทำให้ไม่สามารถสอบจำนวนคนมอญจากสำมะโนครัวได้ เพราะได้กลายเป็นคนสัญชาติไทยไปหมด

อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันมีคนมอญอยู่ประมาณ 60,000-100,000 คน⁴⁷

⁴⁶ เฟ็งอ้าง.

⁴⁷ George L. Harris, and other, *Area Handbook of Thailand* (Washington D.C. : U.S. Government Printing Office, 1966), p. 66.

และจากการวิจัยของ ดร.ไบรอัน แอล ฟอสเตอร์⁴⁸ ใน พ.ศ.2515 คาดว่า อาจจะมีถึง 100,000 คน ที่มีคุณสมบัติบางประการที่แสดงว่าเป็นคนมอญ นอกไปจากด้านเชื้อสาย แต่ถ้าจะดูในด้านความชัดเจนในการใช้ภาษาเป็นหลัก ด้วยแล้วอาจจะมีไม่ถึง 50,000 คนในปัจจุบัน⁴⁹

3.4 ฐานะของคนมอญในสังคมไทย

คนมอญที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยนั้น ทางราชการมิได้ถือว่าเป็นชาวต่างประเทศ⁵⁰ ซึ่งอาจเป็นเพราะคนมอญนับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับคนไทย ดังจะเห็นได้จากบันทึกของบาทหลวงชาวฝรั่งเศส คณะมิสซังของส์ เอตรองแซร์ (Missions Étrangères) ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ (พ.ศ.2273) ว่า ทางราชสำนักได้นำศิลาจารึกแผ่นหนึ่งไปปักไว้ที่หน้าประตูวัดของพวกตน ห้ามไปเผยแพร่คริสต์ศาสนาแก่คนไทย ลาว มอญ และห้ามรับคนไทย ลาว มอญเข้ารีตเป็นอันขาด เพราะ 3 ชาตินี้ นับถือศาสนาเดียวกัน คือ ศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ของไทย⁵¹

นอกจากจะไม่ถือว่าเป็นชาวต่างประเทศแล้ว ทางราชการยังปฏิบัติต่อคนมอญในฐานะเดียวกับคนไทย และมักมีการอ้างถึงมอญในฐานะเป็นไพร่ฟ้า

⁴⁸ ชาวอเมริกันผู้ได้ศึกษาและเขียนวิทยานิพนธ์ชั้นปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยาเกี่ยวกับชาวมอญในด้านสังคมและเศรษฐกิจ

⁴⁹ Foster, "Ethnicity and Economy," p. 13.

⁵⁰ ในสมัยอยุธยาเวลาพูดถึงชาวต่างประเทศจะหมายถึงฝรั่ง (โปรตุเกส) อังกฤษ วัลันดา (ฮอลันดา) จีน ญี่ปุ่น แขก มลายู.

⁵¹ "จดหมายเหตุของคณะบาทหลวง...." ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 37 (พระนคร : อรุณสภา, 2511), 22 : 113-116.

ข้าแผ่นดินควบคู่ไปกับไทยเสมอในการออกประกาศต่าง ๆ เช่น ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง มาตรา 13 ห้ามราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทยมอญกลูกสาวหรือหลานสาวให้เป็นภรรยาฝรั่ง อังกฤษ วัลันดา ซวา มลายู ซึ่งนับถือศาสนาต่างออกไป ถ้าผู้ใดไม่ปฏิบัติตามถือว่าเป็นเสี้ยนหนามในแผ่นดินจะต้องโทษ 6 สถาน⁵² และในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียังได้ออกประกาศฉบับหนึ่ง ห้ามคนไทยและมอญเข้ารีตและนับถือศาสนาอะหะหมัด มีโทษถึงขั้นประหารชีวิตทั้งคนชักชวนและคนไทยคนมอญที่ไปเข้ารีตและนับถือศาสนาอะหะหมัด⁵³

ในฐานะที่เป็นไพร่พลเมืองของประเทศ ชายฉกรรจ์มอญมีหน้าที่เช่นเดียวกับชายฉกรรจ์ไทย คือต้อง “ทำราชการ” (Corvée)⁵⁴ เริ่มตั้งแต่อายุ 18 ปีก็เข้าทะเบียนเป็น “ไพร่สม” ให้มุลนายฝึกหัดและใช้สอย แต่ยังไม่เรียกว่า

⁵² หสค, “กฎหมายลักษณะอาญาหลวง,” ใน กฏ 2 หนังสือสวนพระองค์สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชานุภาพ มีลายพระหัตถ์ประกอบ ได้ทรงสันนิษฐานว่ากฎหมายมาตรา 13 นี้ อาจจะออกในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง.

⁵³ “จดหมายเหตุของพวกบาทหลวง...,” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 (พระนคร : คุรุสภา, 2511), 23: 118-119.

⁵⁴ ลักษณะการเกณฑ์ทหารในสมัยโบราณนั้นกำหนดบุคคลเป็น 4 พวก คือ คนไทย นักบวช คนต่างชาติ และทาส ชายไทยไม่ว่าจะมีศรัทธาหรือสกุลอย่างไรก็ต้องเป็นทหารทั้งนั้น เชื้อสายคนชาติอื่นที่เกิดในประเทศไทยนับว่าเป็นไทย แต่คนไทยที่มีฐานะเป็นทาสไม่นับว่าเป็นไทยจึงไม่ถูกเกณฑ์ ส่วนพวกนักบวชได้รับการยกเว้นไม่ต้องเป็นทหาร คนต่างประเทศแยกเป็น 3 พวก พวกที่ไปมาค้าขายชั่วคราวไม่ต้องเป็นทหาร แต่ให้เรียกใช้แรงงานหรือเก็บเงินแทน พวกที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ประจำในพระนคร ถ้าสมัครเป็นทหารก็จะรับไว้เป็นทหารอาสา ส่วนพวกลูกหลานของชาวต่างชาติที่เกิดในเมืองไทยให้เกณฑ์เหมือนคนไทย - สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชานุภาพ, “ตำนานการเกณฑ์ทหาร,” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 (พิมพ์ในงานฉลองไถ่ที่จังหวัดราชบุรี, พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464), หน้า 47-48.

“ข้าราชการ” พออายุได้ 20 ปีจึงปลดจากไพร่สมไปเป็น “ไพร่หลวง” ซึ่งมีหน้าที่รับราชการโดยตรง⁵⁵ และต้องอยู่รับราชการจนอายุ 60 ปีจึงปลดชรา แต่ถ้ามีบุตรชายเข้ารับราชการ 3 คน ก็จะได้รับปลดประจำการก่อนอายุ 60 ปี ทั้งไพร่สมและไพร่หลวงต้องเข้าสังกัดอยู่ในกรม⁵⁶ ของขุนนางกรมใด กรมหนึ่งจะลอยตัวอยู่ไม่ได้⁵⁷ กรมของขุนนางมีลักษณะเป็นทั้งที่รวมกำลังพล และหน่วยงานที่ปฏิบัติงานในการบริหารราชการ ประกอบด้วย เจ้ากรมเป็นผู้บังคับการ ปลัดกรมเป็นผู้ช่วย และสมุหบัญชีผู้มีหน้าที่เก็บรายชื่อไพร่ซึ่งอยู่ใต้สังกัดกรมนั้นสำหรับเทียบกับบัญชีหางว่าวของกรมพระสุรัสวดี

ลักษณะการควบคุมและกรมที่สังกัด ไพร่หลวงรามัญจัดเป็นไพร่หลวงฝ่ายทหารหรือที่เรียกว่าฝ่ายขวา ขึ้นกับฝ่ายกลาโหม ในสมัยอยุธยาไม่ปรากฏหลักฐานการแบ่งกรมกองรามัญที่แน่ชัด มีแต่เพียงตำแหน่งหัวหน้ากองมอญ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลคนมอญทั้งหมดในยามสงบและเป็นแม่ทัพคุมกองมอญในยามสงคราม มียศเป็นพระยา ตำแหน่งจักษีมอญ เช่น พระยาบำเรอภักดิ์ ซึ่งเลื่อนขึ้นเป็น พระยารามัญวงศ์ในสมัยกรุงธนบุรี ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง

⁵⁵ แต่เป็นการกำหนดตามทฤษฎีเท่านั้น พอถึงเวลาปฏิบัติจริง ๆ จะมีไพร่สมจำนวนมากซึ่งอยู่กับขุนนางตลอดชีวิต.

⁵⁶ ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ก่อนที่รัชกาลที่ 5 จะทรงแก้ไขการปกครอง) คำว่า “กรม” หมายถึงหน่วยงานขนาดต่าง ๆ ทั้งหน่วยใหญ่และหน่วยย่อยเช่น กรมกองตระเวนชาย กรมกองตระเวนขวา เป็นหน่วยย่อยของกรมเมืองขึ้นกับพระยาขมราช เป็นต้น.

⁵⁷ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระราชทานภาพ, “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ,” ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 14.

ระบุหน่วยงานของบรรดาไพร่หลวงรามัญ ซึ่งแยกออกเป็นกรมใหญ่ ๆ 5 กรม ในแต่ละกรมนี้ เจ้ากรมมียศเป็นพระยา ถือศักดินา 1,600 ดังนี้คือ

1. กรมตั้งทองซ้าย มีพระยาเกียรติ เป็นเจ้ากรม
2. กรมตั้งทองขวา มีพระยาพระราม เป็นเจ้ากรม
3. กรมดาบสองมือ มีพระยานครอินทร์ เป็นเจ้ากรม
4. กรมอาทมาตซ้าย มีพระยาภักดีสงคราม เป็นเจ้ากรม
5. กรมอาทมาตขวา มีพระยารัตนจักร เป็นเจ้ากรม

ส่วนปลัดกรมแต่ละกรม ถือศักดินา 800 และสมุหบัญชี ถือศักดินา 400⁵⁸

ไพร่หลวงรามัญที่อยู่ได้บังคับของขุนนางในแต่ละกรมนี้แบ่งออกเป็น หมู่ ๆ ไพร่ที่อยู่ในหมู่เรียกว่า “ลูกหมู่” หรือ “บุตรหมู่” มีหัวหน้าเป็นผู้ควบคุมเรียกว่า “เจ้าหมู่” มีตำแหน่งเป็นนายหมวดขึ้นต่อขุนนางที่เป็น นายกองซึ่งไปขึ้นต่อเจ้ากรมอีกทีหนึ่ง กรมรามัญดังกล่าวอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยามหาโยธา จางวาง ศักดินา 3,000 แต่เมื่อสิ้นเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว ก็ไม่ได้ตั้งเจ้าพระยามหาโยธาอีก กรมรามัญ ทั้งปวงจึงอยู่ในบังคับของกรมพระกลาโหม⁵⁹

นอกจากกรมมอญทั้ง 5 แล้ว ยังมีกองมอญที่แยกเป็นกรมย่อยจากกรมทั้ง 5 ประจําอยู่ตามเมืองต่าง ๆ แต่ไม่มีหลักฐานว่าแยกไปตั้งแต่เมื่อใด อาจจะ

⁵⁸ กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : กุศลสภา, 2505), 1 : 302-307. ในพระไอยการามีได้กล่าวถึงกรมอาทมาตซ้ายและกรมอาทมาตขวา เข้าใจว่ากรมทั้ง 2 คงจะตั้งขึ้นภายหลังจากการชำระกฎหมายแล้ว ; ดูตำแหน่งข้าราชการสังกัดกรมรามัญทั้ง 5 ได้จาก แฟ้ม น. 1.3/12 รายงานงบประมาณการจ่ายเงินแผ่นดิน จำนวน ศก.112.

⁵⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสแดลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), หน้า 48-49.

เป็นตอนปลายรัชกาลที่ 2 หรือต้นรัชกาลที่ 3 เช่น กองมอญทหารป็นเมือง นครเขื่อนขันธ์ กองทูนเมืองนครเขื่อนขันธ์ กองกรมการ เลกคองเมือง ซึ่ง บางกองเวลาสักก็ยังไม่ไปรวมสักอยู่กับกรมทั้ง 5 เช่น กองทหารป็นเมือง นครเขื่อนขันธ์ กรมตั้งทองขวาเป็นผู้นำสักในทะเบียนสัสดี⁶⁰ นอกจากนี้ยัง ปรากฏว่ามีไพร่หลวงรามัญไปสักสมทบอยู่ในกรมกองอื่น ๆ ได้แก่ กรมมอญ- ลาว กรมมะริน กองทหารหน้า เป็นต้น

มอญอีกพวกหนึ่งไม่ได้มีฐานะเป็นไพร่หลวง แต่เป็นไพร่ของเจ้า สังกัด อยู่ในกรมของเจ้า กรมของเจ้าไม่เหมือนกับกรมของขุนนางและไม่เกี่ยวข้องกับ การบริหารราชการแผ่นดิน เป็นแต่เพียงที่รวมกำลังพลเท่านั้น⁶¹ พวกเจ้า มีสิทธิและอำนาจเหนือไพร่ในกรมของตน ไพร่ในกรมเจ้าไม่ต้องทำราชการ แต่มีหน้าที่ทำงานตามที่เจ้ากำหนดมา อาจเป็นงานของเจ้าเองหรือเป็นงานที่ เจ้ารับมาจากพระเจ้าแผ่นดิน กรมของเจ้ามีเจ้าเป็นเจ้าของและมีขุนนาง อย่างน้อย 3 คน คือ เจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหบัญชีเป็นผู้ควบคุมและ

⁶⁰ กจข, แฟ้ม น.7ค/5 พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลงวันที่ 5 กันยายน ร.ศ.111.

⁶¹ สมเด็จพระมหาภิกษุคณาจารย์ทรงแสดงธรรมเรื่อง "กรมของเจ้า" ว่า "กรมชั่วคราว" เพราะเป็นกรมที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นสำหรับเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งบังคับบัญชา และตั้งอยู่ตามแต่พระชนมายุของเจ้านายพระองค์นั้น เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว (หรือถูกถอด พระอิสริยยศ) กรมจะถูกยุบ และโอนไพร่พลเป็นของหลวง - สารานุกรมไทย 12 : 167-169. ; ไม่ปรากฏหลักฐานว่าไพร่เหล่านี้คนทั่วไปในสมัยอยุธยาเรียกว่าอะไร มีนักประวัติศาสตร์บาง ท่านเรียกไพร่เหล่านี้ว่า "ไพร่สม" แต่ในพระราชกำหนดเก่าต่าง ๆ เช่น พระราชกำหนดเก่า จศ.1110 จะใช้คำว่า "ข้าหลวง" สำหรับไพร่ของเจ้าทั่ว ๆ ไปและ "ข้าทูลละออง" สำหรับไพร่ ของอุปราช บางทีก็เรียกว่า "ข้า" หรือ "ข้าเจ้า" เช่น ใน พระราชกำหนดเก่า จศ.1102 เป็นต้น แต่ไม่พบการใช้ศัพท์ว่า "ไพร่สม" ในความหมายว่า ไปร่ของเจ้าเลย แม้ว่าไพร่เหล่านี้จะมีไพร่ สมรวมอยู่ด้วยก็ตาม

ดำเนินงาน ยศของขุนนางที่เป็นเจ้ากรมจะเป็นสัดส่วนกับยศของเจ้าซึ่งเป็น
เจ้าของกรมนั้น เช่น กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ จะมีกรมซึ่งขุนนางที่เป็นเจ้ากรม
ถือยศเป็น “หมื่น”⁶²

ในสมัยอยุธยาคงจะมีคนมอญสังกัดอยู่ในกรมของเจ้าด้วย ครั้นถึง
สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้มีข้อห้ามไม่ให้คนมอญเป็นไพร่ในกรมเจ้าทั่วไป
ยอมให้มีแต่กรมพระราชวังบวรฯเพียงแห่งเดียวซึ่งได้ถือปฏิบัติกันต่อมาจนถึง
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังปรากฏในพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
เสสรุจษ์วรวัตร ที่ทรงกราบทูลขอพระราชทานบุตรหมู่รามัญให้ขาดจากกรม
เดิมมาเป็นไพร่ในสังกัดกรมของพระองค์ว่า

*บุตรหมู่รามัญห้ามไม่ให้เป็นข้าเจ้าข้าว่าราชการมาแต่โบราณ
ยอมให้มีแต่พระราชวังบวรแห่งเดียว เพราะฉะนั้น ตั้งแต่เคยเห็น
มาใครทูลขอไม่เคยได้สักครั้งหนึ่งว่าเป็นธรรมเนียมมาแต่แผ่นดินตาก
ได้ยินรับสั่งตั้งนี่ย่าขอเลย มันจะผิดธรรมเนียมไป⁶³*

แต่ถ้าเป็นกรณีบุตรหมู่ผู้นั้นได้รับราชการจนเป็นขุนนางอยู่ในกรมของเจ้า
ก็อาจจะได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยกขาดหมู่ขาดกรมได้เป็น
ราย ๆ ไป แต่ไม่ถือว่าเป็นธรรมเนียม ดังเช่น กรณีของนายครุฑ บุตรหมู่

⁶² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายบุญเกื้อ พรหมพานิช, พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, 2515), หน้า 34, 39.

⁶³ กจข, แฟ้ม ก.14/77 หนังสือกรมราชเลขาการทูลไปยังพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสสรุจษ์วรวัตร ลงวันที่ 17 มีนาคม ร.ศ.122.

รามัญกรมตั้งทองขวาซึ่งจะต้องไปรับราชการในกรมทหารเรือตามสังกัด แต่เนื่องจากนายครุฑรับราชการมาเป็นเวลานานจนได้เป็นสมุหบัญชีในกรมของสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทธาทิพย์รัตน์ มีหน้าที่ควบคุมกำลังคนในกรมนั้น จึงได้รับพระบรมราชานุญาตให้ยกขาดหมู่มาได้⁶⁴

ไพร่รามัญที่สังกัดกรมพระราชวังบวรนั้น แบ่งออกเป็น 3 กรม เจ้ากรมมียศเป็น “พระ” ได้แก่

1. กรมมอญขวา มีพระปราบอังวะ เป็นเจ้ากรม
2. กรมมอญซ้าย มีพระชนะภูคาม เป็นเจ้ากรม
3. กรมมอญกลาง มีพระภักดีสรเดช เป็นเจ้ากรม⁶⁵

ต่อมาเมื่อสิ้นกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรฯ และตามธรรมเนียมมาแต่เดิมนั้น ข้าราชการในพระราชวังบวรต้องยกมาสมทบรับราชการในพระบรมมหาราชวังทุกตำแหน่ง⁶⁶ จึงโปรดฯ ให้กรมมอญวังหน้าทั้ง 3 กรม ไปขึ้นกับกรมพระกลาโหมเช่นเดียวกับกรมมอญวังหลวงทั้ง 5 กรม

อนึ่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้พระราชทานเลิก (ไพร่) ซึ่งสังกัดกรมมอญทั้ง 8 แก่พระองค์เจ้าชายกฤษฎดา-

⁶⁴ กจข, แฟ้ม ก.8/14 ลายพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง เจ้าฟ้าสุทธาทิพย์รัตน์ ขอนายครุฑพ้นจากหมู่กรมทหารเรือ ลงวันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ.113.

⁶⁵ กจข, แฟ้ม น.1.3 (เลขที่ 3, 10, 11) เรื่อง งบประมาณการจ่ายเงินแผ่นดิน ร.ศ.111-112.

⁶⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ประกาศเรื่องกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่วังคด” ใน พระราชวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณี การตั้งพระมหาอุปราช (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายพงษ์เจริญ สงศิริ, พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 50-52.

ภินิหาร (กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์) เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์จำนวน 47 คน โดยให้ยกขาดหม่อมสั๊กแปลงเป็นเลขส่วนพระองค์⁶⁷ ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการที่กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ทรงมีเจ้าจอมเป็นคนมอญ คือ เจ้าจอมมารดากลิ่น ซึ่งเป็นธิดาของพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย) ผู้เป็นบุตรของเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) เลขที่ได้รับพระราชทานจึงเป็นคนเชื้อชาติเดียวกันและมาจากมอญ 8 กรมมากกว่ากรมอื่น

การเกณฑ์ราชการ กำหนดเวลาการเข้าประจำการของไพร่หลวงนั้น ในเวลาปกติไพร่หลวงในวงราชการต้องเข้าประจำการปีละ 6 เดือน ที่เรียกว่า “เข้าเวร” ซึ่งต้องนำเสบียงอาหารและเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มของตนติดมาด้วยทุกคน เพราะการเข้าเวรเป็นการมาช่วยทำงานเพื่อบ้านเมืองตามหน้าที่ และได้ “ออกเวร” หรืออยู่ว่างปีละ 6 เดือน ที่เรียกว่า “เข้าเดือนออกเดือน” ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรีลดเวลาประจำการลงเหลือปีละ 4 เดือน และในสมัยรัตนโกสินทร์ลดลงอีกหนึ่งเดือน ไปร่หลวงต้องมาเข้าเวรเพียงปีละ 3 เดือน ส่วนหัวเมืองพระยามหานครหรือหัวเมืองชั้นนอก ในเวลาปกติไม่ต้องการตัวไพร่เข้าประจำการมากเหมือนในราชธานี รัฐบาลจึงให้ใช้วิธีส่งส่วยแทนการเข้าเวร เพราะหัวเมืองเหล่านั้นมีทรัพยากรซึ่งเป็นที่ต้องการใช้ในราชการบ้านเมือง เช่นดินประสิวสำหรับทำดินปืน ดินบุกสำหรับทำกระสุนปืน เป็นต้น จึงอนุญาตให้ไพร่ในท้องที่นั้น ๆ หาสิ่งของที่รัฐบาลต้องการใช้มาส่งตามกำหนดทุกปี แทนการมาเข้าเวร จึงมีการเกณฑ์ส่วยต่าง ๆ ขึ้น และไพร่เหล่านี้เรียกว่า “ไพร่ส่วย”⁶⁸

⁶⁷ กชข, แฟ้ม น.40.2/49 หนังสือพระพิพิธพลภักดี ลงวันที่ 27 มกราคม ร.ศ. 124.

⁶⁸ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ”

ในสมัยอยุธยาตอนกลางได้มีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ ในยามปกติถ้าไพร่หลวงไม่ต้องการมาเข้าเวรก็สามารถเสียเงินแทนได้ที่เรียกว่า“เงินค่าราชการ” ดังปรากฏในพระราชกำหนดเก่า จ.ศ.1110 (พ.ศ.2291) สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศว่า ถ้าจะไม่ทำราชการต้องเสียเงิน 6 บาท ถึง 8 บาทต่อปี (6 เดือน) แต่ส่วนมากมักเป็นการจ่ายเงินเพื่อจ้างเอาตัวแทนมาทำราชการแทน อัตราค่าจ้างก็แตกต่างกันไปตามสถานที่ที่ไปเข้าเวร และความยากง่ายของงานที่จะต้องทำ ถ้าเป็นราชการในเมืองหลวง (กรุงศรีอยุธยา) ค่าจ้างเดือนละ 3 บาท ถึง 1 ตำลึง แต่ถ้าราชการนั้นเป็นงานที่เสี่ยงอันตรายมาก เช่น ล้อมช้าง โพนช้าง จับสลัดและผู้ร้าย อัตราจ้างจะเพิ่มเป็น 5 บาท ถึง 2 ตำลึง (8 บาท) ต่อเดือน⁶⁹ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไพร่ต้องเสียเงินปีละ 18 บาท และในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้ที่ไม่ได้ถูกเกณฑ์เป็นทหารต้องเสียค่าราชการปีละ 6 บาท⁷⁰ ไพร่ส่วยก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มีส่วยจะส่งก็เสียเงินแทนได้ แต่จำนวนเงินที่เสียนั้นแตกต่างกันไปตามชนิดของส่วย เช่น ส่วยดีบุกเสีย 10 บาท ต่อปี ส่วยหญ้าเสีย 9 บาท ส่วยฝางเสีย 7.50 บาท ส่วยอื่น ๆ เสียน้อยกว่านี้ แต่ไม่ได้ระบุว่าจะเท่าใด⁷¹

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็ไพร่หลวงหรือไพร่ส่วย ถ้าเวลามีศึกสงคราม ก็ต้องถูกเกณฑ์เข้ารับราชการเหมือนกันทั้งหมดไม่มียกเว้น

⁶⁹ หสค, “พระราชกำหนดเก่า จ.ศ.1110 มาตรา 48,” ใน กฎ 28 (ม.ป.ป., ม.ป.ท.), หน้า 375.

⁷⁰ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ,” หน้า 15 ; “เงินค่าราชการ” นี้ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขเรียกว่า “เงินรัชชูปการ”

⁷¹ หสค, กฏ 28, หน้า 375.

หน้าที่ของไพร่ ตามหลักแล้วไพร่หลวงมีหน้าที่ทำราชการให้หลวง แต่เมื่ออยู่ใต้กรมอะไรก็ตามมักจะแยกไม่ออกว่างานที่ตนทำนั้นเป็นงานของหลวงหรือของขุนนางเจ้าสังกัดเพราะขุนนางเป็นผู้กำหนดงานให้ และตามกฎหมายลักษณะอาญาหลวงมาตรา 25 ระบุว่า เจ้าขุนมูลนายมีสิทธิที่จะเรียกใช้ไพร่หลวงไปทำกิจการส่วนตัวได้แต่เพียงวันหนึ่งสองวันหรือสามวัน นอกจากนี้ตามความคิดของไพร่ก็ไม่คิดว่าตนเป็นคนของหลวง แต่เป็นคนของขุนนางคนใดคนหนึ่ง และถือว่าขุนนางเป็นนายโดยตรง เพราะฉะนั้นไพร่หลวงในภาคปฏิบัติจึงกลายเป็นกำลังสำคัญของขุนนาง และให้ผลประโยชน์ในการครองชีพแก่ขุนนางในรูปแรงงานและข้าวของที่ไพร่หามาให้เป็นของกำนัล

โดยทั่วไป งานที่ไพร่หลวงรามัญทำแยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ งานฝ่ายทหารในยามสงคราม กับงานฝ่ายพลเรือนในยามสงบ

ในยามที่มีศึกสงคราม ไม่ว่าจะเป็นสงครามป้องกันพระราชอาณาเขต หรือสงครามขยายพระราชอาณาเขต ไพร่หลวงรามัญจะถูกเกณฑ์เข้ากองทัพร่วมอยู่ในทัพหน้าไปสู้รบด้วยเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสงครามกับประเทศพม่า จะมีกองมอญเข้าร่วมด้วยทุกครั้ง ที่เห็นได้ชัดก็คือในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่น คราวอะแซหุ่นกี้ตีหัวเมืองเหนือใน พ.ศ.2318 ได้ทรงจัดกองมอญเข้าในกองทัพหลายกอง คือ กองมอญพระยารามัญวงศ์ ให้เดินทัพผ่านทางเมืองพิษณุโลกขึ้นไปตั้งค่ายประชิดค่ายพม่าซึ่งล้อมเมืองพิษณุโลกทางด้านเหนือ กองมอญพระยากลางเมืองไปตั้งอยู่ที่ค่ายบางทรายในกองของพระยาราชสุภาวดี และต่อมาได้ยกขึ้นมารวมกับกองทัพพระโหราธิบดี ยกไปชุมนุมอยู่ทางด้านหลังค่ายพม่าฝั่งตะวันตก คอยตีกระหนาบเมื่อเห็นพม่ารบพุ่งกับกองทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ส่วนกองมอญที่พระยาเจ่งคุมไปนั้นให้ไปตั้งดักพม่าที่เมืองกำแพงเพชร⁷² ส่วนมากแล้วหน้าที่ที่กองมอญได้รับคือการไปขัดตาทัพ

⁷² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์ดิลกนันทนาถ, ไทยรบพม่า (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 487-527.

ข้าศึก เพื่อเป็นการตัดกำลังและถ่วงเวลาคอยจังหวะให้กองทัพหลวงเตรียมพร้อมที่จะตั้งรับได้ เช่น คราวศึกพระเจ้าปดุง พ.ศ.2328 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงจัดให้พระยามหาโยธา (เจ่ง) คุมกองมอญจำนวนพล 3,000 ยกออกไปตั้งขัณฑ์อยู่ที่ด่านกรมช้างซึ่งเป็นช่องเขาริมลำน้ำแควใหญ่⁷³

ส่วนในยามสงบ งานที่ไพร่หลวงต้องทำระหว่างเข้าเวรมักเป็นงานโยธาเกี่ยวกับการทำนุบำรุงบ้านเมือง สร้างและซ่อมแซมพระราชวังต่าง ๆ ตลอดจนขุดคูคลอง ดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์กองรามัญเมืองนครเขื่อนขันธ์ ไปตัดไม้เสารอดเพื่อนำไปซ่อมแซมท้องพระโรงและพระที่นั่งเมืองลพบุรีใน พ.ศ.2400⁷⁴ และใน พ.ศ.2413 ได้โปรดฯ ให้กรมหมื่นบวรวิไชยชาญเป็นผู้วางแผนสร้างเมืองปราจีนบุรี ณ ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง โดยเกณฑ์มอญบ้านสามโคก จังหวัดปทุมธานี มาตั้งกองทำอิฐก่อกำแพงเมืองและป้อมค่าย ได้สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ.2415⁷⁵ นอกจากนี้ในบางครั้งยังต้องช่วยติดตามจับผู้ร้ายหลบหนีอีกด้วย⁷⁶ ตามหัวเมืองไพร่ส่วยก็มีหน้าที่ทำส่วยต่าง ๆ ส่งหลวงตามกำหนด เช่น แลบเมืองตาก สวรรคโลก มีการทำส่วยไม้ขนอสัก เมืองเพชรบุรีทำส่วยฝั ง เป็นต้น⁷⁷

⁷³ เพิ่งอ้าง, หน้า 565.

⁷⁴ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไท่ตา รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1219 เลขที่ 42 “เรื่องร่างตราถึงพระยานครสวรรค์ให้ยืมช้าง กระบือและตัวเลข เจ้าเมืองกรมการช่วยกันลากเสารอด 170 ดันให้ตกถึงท่ากองรามัญ”

⁷⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรีและเรื่องจังหวัดปราจีนบุรี (พิมพ์ในงานฉกัปนกิจศพนางแม่น์ ขุปานนท์, พระนคร : ธนะการพิมพ์, 2503), หน้า 41.

⁷⁶ กจข, ใบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 7 จ.ศ.1216 เลขที่ 47 หน้า 154.

⁷⁷ เพิ่งอ้าง, เล่ม 11 จ.ศ. 1218 เลขที่ 15 และ เล่ม 1 จ.ศ.1213 เลขที่ 21.

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีงานอีกประเภทหนึ่งซึ่งถือว่าสำคัญและยกให้เป็นหน้าที่ของไพร่หลวงรามัญโดยเฉพาะคือ การสืบราชการความเคลื่อนไหวในประเทศพม่า ทั้งนี้เพราะคนมอญชำนาญในเส้นทางและคุ้นเคยกับสถานที่เนื่องจากเคยอาศัยอยู่ที่นั่นมาก่อน และยังมีญาติพี่น้องคอยให้การต้อนรับและให้ข่าวอีกด้วย

การถือน้ำพระพิพัฒน์สังจจา ชาวมอญทั้งชายหญิงเมื่อแรกอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนั้น จะต้องทำพิธีถือน้ำทำสัตย์สาบานตนเข้าเป็นไพร่หลวงรับใช้ได้เบื้องพระยุคลบาท ดังปรากฏหลักฐานในประกาศอริยฐานน้ำพระพิพัฒน์ครั้งรามัญมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารรัชกาลที่ 2⁷⁸ การถือน้ำแบบนี้มีได้มีกำหนดว่าจะทำเมื่อใด แล้วแต่ว่าจะมีคนมอญอพยพเข้ามาเมื่อใดก็ทำการถือน้ำเมื่อนั้น ครั้นเมื่อเข้ารับราชการแล้วผู้ที่เป็นขุนนางและภรรยาขุนนางที่มีศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป ตลอดจนขุนหมื่นนายกองปลัดกองเจ้าหมื่นนายหมวดทั้งปวงต้องมาถือน้ำอีกปีละ 2 ครั้ง คือในเทศกาลตรุษและสารท ซึ่งตรงกับวันเดือน 5 ขึ้น 3 ค่ำ กับวันเดือน 10 แรม 13 ค่ำ⁷⁹ ตามลำดับ พิธีถือน้ำดังกล่าวเรียกว่า “พระราชพิธีศรีสังจจาปานกาล” น้ำที่ใช้ในพิธีเรียกว่า “น้ำพระพิพัฒน์สังจจา”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การถือน้ำกระทำกันที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ต่อมาย้ายไปที่วิหารพระวัดมณฑลพิตร เมื่อถือน้ำเสร็จแล้วมีดอกไม้ธูปเทียนเข้าไปถวายบังคมพระเชษฐาธิราช ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ข้าราชการไปถือน้ำ

⁷⁸ กรมศิลปากร, มอญที่เกี่ยวกับไทย (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่พันเวียร์สุวรรณ, พระนคร : โรงพิมพ์มหารัชมังการพิมพ์, 2510), หน้า 115-116.

⁷⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน (พระนคร : คุรุสภา, 2506), 1 : 251.

พร้อมกันที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้วนำรูปเทียนไปถวายบังคมพระบรมอัฐิ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกที่แทนพระเชษฐบิดรเฉพาะในรัชกาลที่ 1 ในรัชกาลต่อ ๆ มาก็ถวายบังคมพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตล่วงไปโดยลำดับนั้นด้วย แล้วจึงพร้อมกันเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมพระเจ้าแผ่นดินในท้องพระโรงพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย ตามธรรมเนียมแต่เดิมนั้นพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้เสวยน้ำพระราชพิธี ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดฯให้พระมหาราชครูพิธีนำน้ำที่ชูปพระแสงศรแล้วมาถวายให้เสวยก่อน แล้วจึงแจกน้ำนั้นแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการต่อไป เมื่อข้าราชการถือน้ำหมดแล้ว เจ้ากรมปลัดกรมกองมอญและข้าราชการรามัญขึ้นมาบนพระอุโบสถอ่านคำสาบานเป็นภาษารามัญหน้าพระที่นั่งแล้วจึงถือน้ำ ส่วนภรรยาพวกมอญให้ไปถือน้ำฝ้ายในรวมกับบรรดาท้าวนางและภรรยาข้าราชการอื่น ๆ ซึ่งแต่เดิมนั้นไปถือน้ำที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเช่นกัน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดฯให้ยกเว้นท้าวนางที่เป็นเจ้าจอมมารดา เจ้านายที่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดและบุตรหลานเสนาบดีซึ่งได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดกับภรรยาข้าราชการซึ่งสามีตายแต่ยังคงได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดให้เข้ามาถือน้ำข้างใน แต่เดิมนั้นท้าวนางวังหลวงนั่งเรียงตามผนังด้านใต้ ท้าวนางวังหน้านั่งเรียงตามฐานพระด้านเหนือ ภรรยาท่านเสนาบดีนั่งต่อท้าวนางวังหลวง ต่อไปจึงเป็นภรรยาข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์สูง ๆ ภรรยาข้าราชการผู้น้อยนั่งที่มุขหลังพระอุโบสถ ภรรยาพวกมอญนั่งตามเฉลียงพระระเบียงตั้งแต่เสี้ยวประตูจนวนมาจนตลอดถึงประตูหลังพระอุโบสถ

การแต่งกายในการถือน้ำนั้นกำหนดให้ข้าราชการที่ไปถือน้ำที่วัดต้องนุ่งขาว ครั้นจะกลับเข้ามาถวายบังคมในท้องพระโรงก็นุ่งสองปักตามธรรมเนียม ภรรยาข้าราชการก็เช่นเดียวกัน แต่ถ้าไปถือน้ำข้างในก็ไม่ต้องนุ่งขาว⁸⁰

⁸⁰ เพิ่งอ้าง, หน้า 261-294.

บรรดาหัวเมืองทั้งปวง ก็ต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาเช่นเดียวกับใน
 กรุงเทพฯ และกำหนดวันให้ตรงกัน แต่ก็มีตลาดเคลื่อนไปบ้างเพราะต้องเสีย
 เวลารอให้พร้อมกัน อารุทที่ใช้ในการทำน้ำก็ใช้กระบี่พระราชทานสำหรับยศ
 เจ้าเมือง และให้ใช้วัดที่ถือว่าเป็นวัดสำคัญในเมืองนั้นเป็นสถานที่ประกอบพิธี
 และข้าราชการทั้งปวงที่ไปราชการตามหัวเมืองเมื่อถึงกำหนดถือน้ำที่เมืองใด
 ก็ต้องไปพร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการถือน้ำในเมืองนั้น เพราะการพระราชพิธีนี้
 ถือเป็นแบบอย่างอันเดียวกันตลอดพระราชอาณาเขตและเป็นพิธีสำคัญผู้ใด
 จะขาดเสียมิได้มีโทษถึงตาย ถ้าเป็นเมืองใหญ่ที่มีเมืองขึ้นหลาย ๆ เมือง
 เจ้าเมืองกรมการในเมืองขึ้นเหล่านั้นก็ต้องมาถือน้ำในเมืองใหญ่นั้น เช่น
 เจ้าเมืองรามัญ 7 เมือง ต้องมาถือน้ำในเมืองกาญจนบุรีตามเวลาที่กำหนด⁸¹

นอกจากนี้เมื่อมีการปลัดแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ
 ต้องมาทำการสาบานและถือน้ำเมื่อพระเจ้าแผ่นดินขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ⁸²

การรับตราภูมิคุ้มห้าม บรรดาไพร่พลวงจะได้รับพระราชทานตรา
 ภูมิคุ้มห้ามเป็นสิ่งตอบแทนในการทำราชการ ไพร่พลวงรามัญก็เช่นเดียวกัน
 ได้โปรดเกล้าฯพระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามไว้ว่า

หมูไพร่พลวงจะไปค้าขายท่ามาหากินในที่อากร สมภักษร
 ขนอน ตลาด ประการใด เงินอากรต่ำกว่าค่าสิ่งหนึ่งลงมา ห้าม
 อย่าให้นายอากรขนอนตลาดเบิกเรียกเอาแก่หมูไพร่พลวง...⁸³

⁸¹ สมุคราชบุรี (พระนคร : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, 2468), หน้า 23.

⁸² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 300-302. และ พระราชกรณียาณูสรว่าด้วยพระราชพิธีศรีสัจปานกาล (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารคามาทรภักษกาลที่ 5, พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2463), หน้า 153-154.

⁸³ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไต่คำ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 47.

ผู้ที่ได้รับพระราชทานตราภูมิคุ้มห้าม สามารถนำตราภูมิไปใช้แสดงแก่เจ้าพนักงานผู้เก็บภาษีอากร ในเวลาที่ยอกจากราชการกลับไปทำมาหากินยังถิ่นฐานบ้านเรือนของตนในท้องที่ห่างไกลจากพระนครหลวงออกไป เพื่อจะได้ลดหย่อนภาษีอากรเป็นพิเศษหรือบางทีก็ไม่ต้องเสียเลย

ตราภูมิในสมัยอยุธยาั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าทำด้วยอะไร แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำด้วยโลหะซึ่งสามารถทำเลียนแบบได้ง่าย และยังมีกรนำไปขายทอดตลาดเพื่อหวังกำไรอีกด้วย ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงยกเลิกตราภูมิแบบเก่าและโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำขึ้นใหม่เป็นแบบเอกสารมี 2 ประเภท คือ ตราภูมิสำหรับข้าราชการพลเรือนกับตราภูมิสำหรับข้าราชการทหาร ในตราภูมิได้ระบุจำนวนเงินที่ได้รับการยกเว้นซึ่งมีตั้งแต่ 1 ตำลึง ไปจนถึง 2 ตำลึงเป็นอย่างสูง ผู้ได้รับตราภูมิจะได้รับการลดหย่อนและยกเว้นภาษีอากรเท่าที่ระบุจำนวนเงินไว้ในตราภูมิเท่านั้น ถ้าภาษีอากรสูงกว่านั้นก็ต้องเสียส่วนที่เกินนั้นด้วย⁸⁴ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการแก้ไขตราภูมิใหม่เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมคือ ให้ตราภูมิสามารถคุ้มภาษีอากรได้ทุกชนิด และมีกำหนดราคาเพียง 6 บาทเท่ากันหมด แต่มีอำนาจคุ้มได้เพียงปีเดียว⁸⁵ และจะพระราชทานตราภูมิเฉพาะผู้ที่เข้าเวรออกเวร ส่วนผู้ที่รับราชการตลอดเวลาหรือไม่ได้รับราชการเลยก็ไม่ได้รับ⁸⁶ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า โพรหลวงรามัญที่เข้าเวรจะได้รับผลประโยชน์จากตราภูมิชนิดใหม่ คือ ได้รับยกเว้นภาษีในจำนวนเงินที่สูงกว่าเดิมถึง 2 บาท (เดิมได้รับยกเว้นเพียง 4 บาท) และ

⁸⁴ โสภาส เสวิกุล, พระบิดาแห่งการปฏิรูป (พระนคร : แพรวพิทยา, 2513), หน้า 578-582.

⁸⁵ เดิมคุ้มภาษีอากรได้เพียง 3 ชนิด คือ สมกัษร (ทำไร่), ขนอน (หาปลา), ตลาด (ค้าขาย) และสามารถคุ้มไปได้ตลอดชีวิต.

⁸⁶ กจข, แฟ้ม ค.15/1 เรื่อง ออกตราภูมิ.

ไพร่หลวงรามัญที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกจากทำไร่ หาบปลา และตั้งร้านขายของแล้ว ก็จะได้รับประโยชน์จากตราภูมิด้วย

การศาล ในฐานะที่ไพร่หลวงรามัญเป็นพลเมืองของประเทศและได้รับการทะนุบำรุงให้ได้รับความสุขสบายเช่นเดียวกับพลเมืองไทยทั่วไป แม้ว่าจะได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ปกครองตนเองโดยขึ้นตรงต่อรัฐบาล กล่าวคือ ในเมืองที่มีคนมอญอยู่เป็นจำนวนมากก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคนเชื้อชาติมอญให้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการ ปลัด กรมการ ดังเช่นเมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองนนทบุรี แต่เมื่อไพร่หลวงรามัญเกิดคดีความขึ้นก็โปรดฯ ให้ไปชำระความกันภายใต้ศาลและกฎหมายไทยเหมือนคนไทยทุกประการ และในศาลชั้นต้นตามหัวเมืองนั้น ถ้าเป็นเมืองที่มีคนมอญอยู่หนาแน่นก็จะโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคนมอญให้เป็นกรรมการประจำอยู่ในศาล เช่น ศาลหัวเมืองนนทบุรี เพื่อว่ากล่าวตัดสินคดีราษฎรกระทรวงฝ้ายรามัญร่วมกับคนไทยในคดีเล็กน้อยในท้องถิ่นนั้น⁸⁷ แต่ถ้าเป็นความอุทธรณ์ต้องส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ ซึ่งจะใช้ตุลาการและลูกขุนไทยในการตัดสินชี้ขาดคดีความนั้น ๆ⁸⁸ ครั้นต่อมาภายหลังจากที่ยกกรมรามัญไปเป็นทหารเรือแล้ว เมื่อเกิดคดีความขึ้นก็ต้องไปขึ้นศาลทหารเรือโดยมีเจ้าพนักงานศาลทหารเรือเป็นผู้ไต่สวน และพิพากษาภายใต้บังคับบัญชาของผู้บัญชาการกรมทหารเรือหรือเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ⁸⁹

⁸⁷ กจข, แฟ้ม น.3.4ข/1 เรื่องหลวงรามัญนนทเขตระขอตั้งพวกรามัญ 9 คน เป็นผู้บังคับว่ากล่าวตัดสินคดีฝ้ายรามัญเมืองนนทบุรีต่อไป.

⁸⁸ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทยคำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ.1207 เลขที่ 267 “เรื่องหนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระปลัด หลวงยกกระบัตร์ กรมการกรุงเก่าเรื่องให้ส่งตัวขุนชำนาญมาชำระความมอดจกรอด.”

⁸⁹ กจข, แฟ้ม ก.14/63 หนังสือพระยาเกียรติเจ้าพนักงานศาลทหารเรือ ถึงพระยาชลยุทธโยธินทร์ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ ลงวันที่ 21 มกราคม ร.ศ.119.

ในเรื่องที่เกี่ยวกับการศาลนี้ ก็เป็นหลักฐานอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงฐานะของคนมอญในประเทศไทยว่ามีฐานะเท่าเทียมกับคนไทยในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศ (Thai Subject) ต่างกับคนชาติอื่น เช่น จีน แจก ซึ่งมีฐานะเป็นคนต่างชาติอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ นอกจากจะไม่ได้เป็นไพร่หลวงแล้ว เมื่อเกิดคดีความขึ้นก็ต้องไปขึ้นศาลพิเศษต่างหากในกรมท่า ซึ่งแยกเป็นกรมท่าซ้ายพิจารณาความชาวจีน และกรมท่าขวาพิจารณาความพวกแขก⁹⁰

3.5 การเข้ารับราชการในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวมอญได้เข้ารับราชการในหน่วยงานที่สำคัญ 3 หน่วย คือ กรมอาทมาต กรมกองตระเวน และกรมทหารเรือ

กรมอาทมาต

ในสมัยที่ไทยทำสงครามติดพันกับพม่าอยู่นั้น การสืบข่าวศึกและลาดตระเวนปลายด่านนับว่าเป็นงานสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการสงครามอย่างมาก เพราะถ้าสามารถสืบได้ความว่าข้าศึกเตรียมกำลังจะยกมาตีทางด้านไหน เมื่อไร และมีกำลังเท่าใดแล้ว จะทำให้สามารถจัดเตรียมทัพและวางแผนการในการตั้งรับการโจมตีหรือจะยกออกไปขัดตาทัพไว้ก่อนได้ทันทั่วทั้งหน้าที่ในการลาดตระเวนปลายด่านนี้ สมเด็จพระมหาเจษฎาราชเจ้าทรงทรงสันนิษฐานว่า แต่เดิมคงจะเป็นของกรมตำรวจภูธรและกรมตำรวจภูบาล

---

⁹⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, แดงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, หน้า 27.

สุสานเมืองกาญจนบุรี

ประตุมืองกาญจนบุรี

โดยทรงอาศัยเค้าชื่อกรม คือ “ตำรวจ” ในความหมายว่า เป็นพนักงานตรวจ และจากชื่อปลัดกรมทั้งสองซึ่งมีสัมผัสคล้องกันว่า ขุนเพชรอินทรา ขุนมหาวิชัย กับขุนพิชญแสน ขุนแผนสะท้านและพลายแก้วในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นั้นได้เป็นขุนแผนสะท้าน ซึ่งเท่ากับเป็นปลัดกรมตำรวจภูบาล ปรากฏว่ามีหน้าที่ตรวจตระเวนด่านทางและเมืองกาญจนบุรี จึงทรงเห็นว่า กรมตำรวจทั้งสองมีหน้าที่เป็นพนักงานตรวจตระเวนด่านทางปลายแดน⁹¹

ครั้นภายหลังมีมอญอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในประเทศไทยมาก จึงมอบให้พวกมอญเป็นพนักงานตรวจตระเวนทางต่อแดนเข้าไปจนถึงในประเทศพม่า เนื่องจากมีความชำนาญในเส้นทางและรู้ภาษามอญพม่าดีกว่าคนไทย โดยตั้งเป็นกรมขึ้นกรมหนึ่งเรียกว่า กรมอาทมาต ซึ่งต่อมาได้แยกเป็น กรมอาทมาตซ้าย และกรมอาทมาตขวา และโอนการตรวจตระเวนชายพระราชอาณาเขตจากกรมตำรวจทั้งสองมาเป็นหน้าที่ของกรมอาทมาตทั้งหมด⁹² ส่วนที่มาของชื่อกรมนี่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นด้วยกับ สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า คำว่า “อาทมาต” หรือ “อาทมาฏ” นี้ น่าจะมาจาก “อาตมารถ” ซึ่งมีความหมายตรงกับ *ผู้สอดแนม*⁹³

ลักษณะการสืบข่าวราชการของกรมอาทมาตมี 2 วิธี คือ

1. การตั้งกองมอญไปลาดตระเวนปลายด่านต่อแดนกับประเทศมอญพม่า ทำหน้าที่คอยดักจับพม่ารำนัญส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ เพื่อซักถามข่าว

⁹¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและพระยาราชเสนา, เทศาภิบาล (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยารอดระวีสุนทร, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2503), หน้า 35.

⁹² เพิ่งอ้าง, หน้า 35-36.

⁹³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ, 12 : 276, 315.

ความเคลื่อนไหวและสถานการณ์ในพม่า ซึ่งต้องมีการดักจับส่งเข้ามาบ่อย ๆ แล้วซักถามจนทำให้การตรงกันหรือบางครั้งก็ได้อาศัยข่าวจากการสืบโดยวิธีที่ 2 มาช่วยยืนยันว่าคำให้การนั้นเชื่อถือได้เพียงใด ดังปรากฏในหนังสือราชการของ เจ้าพระยาจักรีที่มีไปถึง พระยาเชียงใหม่ พระยานครลำปาง พระยาลำพูน ว่า

ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าสั่งว่า ซึ่งมีตราโปรดเกล้าฯ ขึ้นมาแต่ก่อนว่ากองตระเวนออกไปตีค่ายด่านทางเมือง เมาะตะมะจับได้นายด่านกับไพร่ส่งตัวเข้ามาถามให้การว่าเจ้าเมือง อังวะเก่าตายแล้ว อิงแชะผู้เป็นหลานได้เป็นเจ้าเมืองอังวะ ให้จับ จักขุตะแคง กามะตะแคงฆ่าเสีย ความแจ้งอยู่แล้ว แต่จะฟังเอา เป็นแน่ยังมีได้ ให้กองตระเวนออกไปจับคนมาสืบถามเอาความอีก ครั้น ณ วัน 2๗ 4 ค่ำปีเถาะเอกศก พระยามหาโยธาบอกลอง อ้ายพม่าเมืองปรอน 2 คน ซึ่งพระยาสิงหนาท สมิงอาญามาตย์ สมิงนครปราบจับได้ที่ตำบลถ้ำสระเข้ามาถาม อ้ายงะนิ อ้ายงะ-สรวยเอ ให้การต้องกันว่า เจ้าอังวะเก่าตาย อิงแชะได้เป็น เจ้าอังวะให้จับจักขุตะแคง กามะตะแคงฆ่ารวมทั้งขุนนางที่เป็น พรรคพวกอ้ายงะนิ อ้ายงะสรวยเอ ผู้เป็นบ่าวก็ต้องโทษถูกจำ...⁹⁴

จากหนังสือราชการข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าการดักจับพม่ารามัญมาถาม ข้อราชการนี้ มิได้กระทำอยู่แถบชายแดนไทยเท่านั้น ส่วนมากมักจะออกไป ยังด่านทางเมืองชายแดนของพม่าซึ่งพม่ามาตั้งค่ายตรวจด่านอยู่ด้วย เช่น ค่าย ด่านทางเมืองเมาะตะมะ ค่ายเตริน ค่ายพาบอง และบางครั้งก็ไปทางเมือง

⁹⁴ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 2 จ.ศ.1181 เลขที่ 2.

ทวายด้วย⁹⁵ ในทำนองเดียวกัน ผู้มีหน้าที่รักษาปลายด่านฝ่ายไทยก็ต้องหมั่นออกลาดตระเวนอยู่เสมอ ระวังมิให้พม่าเล็ดลอดเข้ามาจับคนไทยออกไปตามข่าวได้

2. การแต่งคนออกไปสืบราชการในเมืองเมาะลำเลิง เมืองเตริน ซึ่งอยู่ต่อแดนกับด่านไทย ส่วนมากผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้ไปทำงานนี้มักจะมีเพื่อนหรือญาติพี่น้องอยู่ในเมืองนั้น ๆ เช่น ขุนศรีระวังไพร ขุนหมื่นกองอาทมาตเมืองอุทัยธานี ได้ไปสืบราชการที่เมืองเมาะลำเลิงเมื่อเดือน 2 แรม 5 ค่ำ ปีมะโรงฉศก จ.ศ.1206 (พ.ศ.2387) โดยไปพักที่บ้านของมองส่วยเลิง ซึ่งเคยเป็นเพื่อนกันมาก่อน และมองส่วยเลิงก็บอกข้อราชการให้ทั้งหมด⁹⁶ บางครั้งการเข้าไปสืบราชการแบบนี้ก็ไปในรูปของกองทัพยกเข้าไปตั้งในเขตแดนเมืองพม่า เช่น กองทัพเจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งยกออกไปตั้งอยู่ ณ ค่ายเมืองเตริน แล้วเรียกหาเจ้าเมืองกรมการมาพูดจาเกลี้ยกล่อมถามข้อราชการ และคอยสังเกตความเคลื่อนไหวในเมืองพม่าบอกส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ⁹⁷ ส่วนพวกที่มีญาติพี่น้องในเมืองมอญก็มีอาศัยการไปเยี่ยมญาติพี่น้องนั้นทำการสืบข่าวพม่าด้วย ซึ่งเป็นธรรมดาที่จะได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งทั้งด้านที่พักและเสบียงอาหาร ตลอดจนข่าวที่ต้องการ เช่น พระยาทนต์จักร ซึ่งมักจะไปเยี่ยมญาติและพักอยู่ในเมืองมอญเป็นระยะเวลานาน ๆ และในกรณีที่พระยาทนต์จักรพักอยู่ในเมืองมอญ กองอาทมาตที่เข้าไปสืบข่าวก็มักจะไปหาพระยาทนต์จักรเพื่อรับข่าวกลับไปแจ้งทางกรุงเทพฯ เช่น เมื่อครั้งขุนศรีระวังไพร ขุนหมื่นกองอาทมาตเข้าไปสืบราชการเมืองเมาะลำเลิง ก็ได้เข้าไปหา

⁹⁵ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 2 จ.ศ.1184 เลขที่ 4 และ จ.ศ.1185 เลขที่ 1.

⁹⁶ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ.1207 เลขที่ 5.

⁹⁷ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ.1186 เลขที่ 1.

พระยาทนต์จักรซึ่งพักอยู่ที่เรือนมอญริมทุ่งนาท้ายเมือง แล้วพระยาทนต์จักรก็บอกข้อราชการให้⁹⁸

การสืบข่าวราชการของกองมอญอาทมาตดังกล่าวเป็นประโยชน์แก่ทางราชการมาก ดังเช่นเหตุการณ์ใน พ.ศ.2363 กองมอญอาทมาตที่ตระเวนด่านเข้าไปสืบข่าวในแดนพม่าถึงแขวงเมืองเร หรือ เย ทางเหนือเมืองทวาย จับได้ขุนนางพม่าผู้เชิญตราลงมาเกณฑ์ทัพเมืองทวาย ทำให้ทราบพม่าเตรียมกองทัพจะยกมาตีไทย ฝ่ายไทยจึงได้เตรียมกองทัพไว้คอยต่อสู้กับพม่าถึง 4 ทัพ โดยยกไปตั้งรับพม่าที่จะเข้ามายังด่านต่าง ๆ เช่น ด่านเจดีย์สามองค์ ด่านสิงขร การที่ไทยเตรียมกองทัพไว้พร้อมที่จะต่อสู้พม่าเช่นนี้ทำให้พม่าไม่กล้ายกเข้ามาโจมตี จึงได้เลิกกองทัพกลับไปหมด⁹⁹

แม้ว่าการตรวจตระเวนด่านและสืบราชการดังกล่าวในระยะแรกจะเป็นหน้าที่ของมอญกรมอาทมาตซ้ายและกรมอาทมาตขวาโดยตรง แต่ต่อมาก็ได้กลายมาเป็นหน้าที่ของมอญทั้ง 5 กรม ซึ่งอาจเป็นเพราะว่างานดังกล่าวต้องอาศัยกำลังคนจำนวนมาก และต้องเป็นคนคุ้นเคยกับเส้นทางและสถานที่ด้วย ต่อมาหลังจากที่อังกฤษทำสงครามชนะพม่าใน พ.ศ.2369 และเข้ายึดครองดินแดนพม่าตอนล่างได้แม่น้ำสาละวินลงมา¹⁰⁰ ซึ่งปิดหนทางที่พม่าเคยยกมาตีไทย นับแต่นั้นมาสงครามระหว่างไทยกับพม่าก็สิ้นสุดลง หน้าที่ของกรมอาทมาตในการลาดตระเวนสืบข่าวพม่าจึงหมดความสำคัญและสิ้นสุดไปอย่างไรก็ตามในสมัยที่อังกฤษยึดครองพม่าตอนล่างอยู่นั้น ไทยได้มีสัมพันธ-

⁹⁸ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ.1207 เลขที่ 5.

⁹⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ, ไทยรบพม่า, หน้า 663-665.

¹⁰⁰ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394) (นครหลวงฯ : มิตรนาการพิมพ์, 2515), หน้า 82-83.

ไมตรีกับอังกฤษ และได้อาศัยมอญพวกนี้ทำหน้าที่ในการรับ-ส่งหนังสือราชการ ที่มีไปมาระหว่างเมืองทั้งสองด้วย¹⁰¹

กรมกองตระเวน

ในสมัยอยุธยา หน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อย สืบจับโจรผู้ร้าย และแจ้งเหตุเพลิงไหม้ทั้งในพระนครและหัวเมือง ตลอดจนการตัดสินคดีความ อุกฉกรรจ์เป็นของกรมกองตระเวน ซึ่งแยกเป็นกรมกองตระเวนซ้ายและกรมกองตระเวนขวา ขึ้นอยู่ในกรมพระนครบาลในบังคับบัญชาของพระยายมราช ผู้เป็นเสนาบดี ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย หลังจากที่สมุหนายก สมุหกลาโหม และพระคลัง มีอำนาจออกไปควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้ และหัวเมืองแถบปากอ่าวตามลำดับ¹⁰² หน้าที่ของกรมกองตระเวนทั้งสองจึง ถูกจำกัดให้มีอยู่เฉพาะในพระนครเท่านั้น

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เหตุการณ์บ้านเมือง ไม่ค่อยสงบเรียบร้อยเนื่องจากประชาราบมากขึ้น จึงมีการทะเลาะวิวาทกระทบ กระทั่งกันมากขึ้นเป็นเหตุให้มีคดีความเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อน โจรผู้ร้ายก็

¹⁰¹ หสข. เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1220 เลขที่ 2.

¹⁰² สันนิษฐานว่า การแบ่งอำนาจการปกครองดังกล่าวอาจเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เพราะแต่เดิมการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้กำหนดให้สมุหนายกมีหน้าที่ดูแลและระดมพลฝ่ายพลเรือน และสมุหกลาโหมมีหน้าที่ดูแลและระดมพลฝ่ายทหารทั่วประเทศ พระเจ้าปราสาททองเคยเป็นเจ้าพระยากลาโหมดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหมในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และมีอำนาจจากจนกระทั่งได้ชิงราชสมบัติ ครั้นเมื่อได้ราชสมบัติแล้วก็เป็นธรรมดาที่ไม่ต้องการให้เสนาบดีคนใด มีอำนาจเหมือนพระองค์เองในรัชกาลก่อน เพราะเกรงจะมีการชิงราชสมบัติบ้าง จึงแบ่งอำนาจการปกครองระหว่างเสนาบดีดังกล่าว

ชุกชุมเพราะมีของต่อตาต่อใจมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ กัปตัน เอ็มส์ (Captain S.J.B. Ames) ชาวอังกฤษ จัดตั้งกองตำรวจขึ้นเรียกว่า “กองโปลิศ” เมื่อ พ.ศ.2403 โดยจ้างคนมาเป็นโปลิศลาดตระเวนตามถนน กำแพงชั้นนอกในที่ที่มีราษฎรอยู่มาก เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของกรมกองตระเวนในการดูแลรักษาความสงบภายในพระนคร กองตำรวจในชั้นแรกที่จัดตั้งขึ้นยังเป็นกองเล็ก ๆ ส่วนมากจ้างพวกแขกมลายูและแขกอินเดียมาเป็นพลตำรวจอยู่ในบังคับบัญชาของกัปตันเอ็มส์ ซึ่งเป็นอธิบดีกรมตำรวจ¹⁰³

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯให้พระยามหามุนีศรีศรีรงค์ สมุหเจ้ากรมพระตำรวจในขวา จัดทหารรักษาวินัยกำแพงชั้นนอกพระบรมมหาราชวัง โดยรอบ ให้พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองยกโปลิศออกไปตั้งตรวจตรารักษารั้วกำแพงเมืองฝั่งตะวันออก ส่วนฝั่งตะวันตกนั้นให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑามณีศรีสุวิมล กับพระสุริยภักดี เจ้ากรมพระตำรวจสมมทหารซ้าย จัดจ้างคนเป็นโปลิศรักษาลาดตระเวนระวางโจรผู้ร้าย และในการนี้ได้โปรดเกล้าฯให้ตั้งกฎหมายสำหรับโปลิศขึ้นรวม 53 ข้อ ใน พ.ศ.2418 เพื่อใช้เป็นหลักในการควบคุมโปลิศ¹⁰⁴

ครั้นเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองใน พ.ศ.2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้ตั้งกรมต่าง ๆ ขึ้น 12 กรม กรมกอง

¹⁰³ ธีรบุล จัตตารัตน์, “ประวัติกัปตันเบ็คแฮมส์,” ใน อนุสรณ์ พ.ต.ท. ซี. เอช. ฟอร์ดตี (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.ท. ซี. เอช. ฟอร์ดตี, พระนคร : โรงพิมพ์สว่างศิลป์, 2510), หน้า 61-62.

¹⁰⁴ หสค, กฎหมายโปลิศซึ่งจะรักษารั้วในที่ในพระนคร 53 ข้อ (พระนคร : โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง, 2418), หน้า 1-2.

ตระเวนและการโปลิศ ก็ไปขึ้นอยู่กับกรมพระนครบาลหรือกรมเมือง มีคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วย กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พระยาเทพประขุน และพระยารธรรมสารนิติ เป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาดในตำแหน่งเสนาบดี¹⁰⁵ แต่จะเห็นได้ว่า หน้าที่ในการตรวจรักษาความสงบเรียบร้อยซึ่งแต่เดิมเคยเป็นของกรมกองตระเวนนั้นได้แบ่งแยกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายกรมกองตระเวนมีหน้าที่ในการพิจารณาสอบสวนผู้ร้ายและบังคับบัญชาอำเภอ กำนัน กับฝ่ายการโปลิศมีหน้าที่ห้ามปรามราษฎรมิให้ทำผิดกฎหมายและคอยจับกุมผู้ร้าย¹⁰⁶ และการรักษาดนบางแห่งก็ยังเป็นหน้าที่ของทหาร ดังนั้นใน พ.ศ.2433 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมกองตระเวนกับการโปลิศเข้าเป็นกรมเดียวกัน คือ กรมกองตระเวน โดยแบ่งหน้าที่ราชการเป็น 2 กอง คือ กองไต่สวนลงโทษหลวง ทำหน้าที่พิจารณาไต่สวนสืบจับโจรผู้ร้าย กับกองรักษาสำหรับลาดตระเวนรักษาพระนครมิให้ผู้ใดละเมิดกฎหมาย และในการนี้ได้เพิ่มเงินเดือนสำหรับจ้างคนเข้ามารับราชการเป็นพลตระเวนเป็นเดือนละ 10 บาท¹⁰⁷ ดังนั้นเพื่อเป็นการลดรายจ่ายของกองตระเวน ใน พ.ศ.2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้ยกคนกองมอญจากกลาโหมมาเป็นพลตระเวนขึ้นกระทรวงนครบาล¹⁰⁸ โดยให้เป็นคนคงกรมเงินเดือนเดือนละ 4

¹⁰⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน, ภาคที่ 3 ตอน 2 (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี, 2513), หน้า 257.

¹⁰⁶ กจข, แฟ้ม น. 11.3/1 เรื่องความเห็นที่จะจัดการกองตระเวน.

¹⁰⁷ เฟ็งอ้าง.

¹⁰⁸ ใน พ.ศ.2435 ได้ทรงยกฐานะกรมต่าง ๆ เป็นกระทรวง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เป็นเสนาบดีว่าการกระทรวงนครบาลแทนคอมมิติกรมพระนครบาล - ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน, ภาคที่ 3 ตอน 2 หน้า 324.

บาท คนกองมอญที่ชำระครั้งแรกมี 5 กรม คือ กรมตั้งทองซ้าย กรมตั้งทองขวา กรมดาบสองมือ กรมอาทมาตซ้าย และกรมอาทมาตขวา ต่อมาได้รวมกองมอญฝ่ายพระราชวังบวรอีก 3 กรมซึ่งสังกัดในกลาโหมเช่นกัน คือ กรมมอญขวา กรมมอญซ้าย และกรมมอญกลาง เข้าเป็นพลตระเวนด้วย

การยกคนมอญมาเป็นพลตระเวนนั้น เนื่องจากกองมอญเป็นกองใหญ่ มีจำนวนคนมากพอที่จะใช้ในกิจการกองตระเวนได้ ที่สำคัญคือ คนพวกนี้เคยทำหน้าที่สอดแนมสืบข่าวทางเมืองพม่ามาก่อน ย่อมจะมีความชำนาญในเรื่องการสอดแนมสอดส่องดูความเคลื่อนไหวของชาวบ้านชาวเมืองอย่างดี จึงเหมาะที่จะเป็นพลตระเวนคอยตรวจจับโจรผู้ร้ายในท้องที่ต่าง ๆ เพื่อนำตัวมาให้พนักงานกองใต้สวนพิจารณาสอบสวนลงโทษ อีกประการหนึ่งหน้าที่อาทมาตในการสืบข่าวทางเมืองพม่าก็สิ้นสุดลงเมื่ออังกฤษเข้าครอบครองพม่า คนพวกนี้จึงไม่มีหน้าที่ประจำอื่นใดนอกจากเป็นพลกระเชียงเรือแซ่หน้า-แห่ตามเวลาเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค¹⁰⁹ กรมพระกลาโหมจึงได้จัดแยกคนเหล่านี้ไปเป็นส่วยอยู่กองต่าง ๆ บ้างรับราชการต่าง ๆ ในกระทรวงกลาโหม กระทรวงกรมท่าบ้าง โดยมีนายกองคอยควบคุมเกณฑ์ราชการหรือเก็บเงินส่งเท่านั้น แต่เงินค่าราชการที่เก็บก็ค้างค้ำทบปืออยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ว่า แม้จะยกคนพวกนี้มาเป็นพลตระเวนแล้ว กรมกองตระเวนฝ่ายกองรักษาก็ยังมีหน้าที่ต้องบังคับเจ้ากรมปลัดกรมสมุหบัญชี กรมรามัญทั้ง 5 ให้ทำผัดส่งเงินค่าราชการที่ค้างตั้งแต่ พ.ศ.2432-2434 ให้แก่กระทรวงกลาโหมตามเวลาอันสมควรด้วย¹¹⁰ ส่วนมอญวังหน้า 3 กรม ซึ่งเคยยกไปเป็นกองส่วยเสนกองหนึ่ง

¹⁰⁹ กจข, แฟ้ม น.7ค/5 อ้างแล้ว.

¹¹⁰ กจข, แฟ้ม น. 32/4 หนังสือพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ถึงนายรองพินิจราชการ ผู้ว่าที่สมุหบัญชีใหญ่กรมกองตระเวนฝ่ายกองรักษา ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ.112.

ขึ้นกับพระคลัง ก็มีบัญชีจำนวนเงินค่าราชการค้างอยู่ถึง 28 ชั่ง 26 บาท¹¹¹

กรมมอญ 5 กรมที่ยกมาเป็นพลตระเวนนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์โปรดให้คงรับราชการหน้า-แห่ตามเสด็จพระราชดำเนินตามที่เคยปฏิบัติมา กล่าวคือ ถ้าเป็นกระบวนพยุหยาตราจะใช้เรือแซกระบวนหน้ามี กรมตั้งทองซ้าย กรมตั้งทองขวาคู่หนึ่ง กรมอาทมาตซ้าย กรมอาทมาตขวาคู่หนึ่ง กรมอาทมาตขวา กรมทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ คู่หนึ่ง รวม 3 คู่ 6 ลำ กระบวนหลังมีกรมตั้งทองขวา กรมดาบสองมือคู่หนึ่ง รวมทั้งหมด 4 คู่ 8 ลำ แต่ถ้าเป็นกระบวนราบจะใช้เรือแซกระบวนหน้ามี กรมอาทมาตซ้าย กรมอาทมาตขวาคู่หนึ่ง กรมตั้งทองซ้าย กรมทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ คู่หนึ่ง รวม 2 คู่ 4 ลำ กระบวนหลังมีกรมตั้งทองขวา กรมดาบสองมือคู่หนึ่ง รวมทั้งหมด 3 คู่ 6 ลำ ทั้งนี้ให้ยกเรือแซนั้นมาเป็นเรือกรมกองตระเวน ให้เจ้ากรมปลัดกรมลงประจำเรือตามปกติ แต่พลกรรเชียงนั้นให้เปลี่ยนเป็นพายเพื่อให้ดูเรียบร้อยไม่เกะกะและเข้ากับเครื่องแต่งกายพลตระเวน¹¹² แต่เนื่องจากมอญกรมทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ซึ่งร่วมอยู่ในกระบวนแห่ด้วยนั้น ยังมีได้ยกมาเป็นพลตระเวน ยังคงขึ้นอยู่กับกระทรวงกลาโหม จึงไม่สามารถบังคับให้เปลี่ยนธรรมเนียมการแต่งกายจากเดิมได้ ทำให้เรือที่จัดเข้ากระบวนแห่แต่งกายแตกต่างกันดูไม่เป็นระเบียบ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์จึงได้ขอพระราชทานยกคนกรมมอญทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์มาเป็นพลตระเวนด้วย เพื่อให้การจัดกระบวนเรือแซของกรมกองตระเวนเป็นไปโดยเรียบร้อย พระองค์ได้ทรงให้เหตุผลชี้แจง

¹¹¹ กจข, แฟ้ม น.32/4 หนังสือพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ทูลไปยังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ รองเสนาบดีคลัง ลงวันที่ 25 พฤศจิกายน ร.ศ.111.

¹¹² กจข, แฟ้ม น.7ค/5 อ้างแล้ว.

เพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่า กองมอญทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์นี้เป็นคนหมู่เดียวกับกองมอญ 5 กรมที่ยกมาเป็นพลตระเวน และกรมตั้งทองขวาเป็นผู้นำสักในทะเบียนสัสดีเรียกว่ากรมตั้งทองขวาทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ แต่ได้แยกมอญกองนี้ออกไปเป็นทหารประจำป้อมเมืองนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งในขณะนั้นก็ไม่มียาตราอะไร การรักษาคลั้งโซ่ชิงทูนกับโรงไว้ทูนและป้อมกำแพงก็เป็นหน้าที่ของไพร่หลวงกองกรมการกับกองทูนเมืองนครเขื่อนขันธ์ อีกประการหนึ่ง แม้ว่ามอญกองนี้ต้องถูกเกณฑ์ราชการเป็นเงินส่วยเช่นเดียวกับกองมอญ 5 กรม แต่ปรากฏว่ามีเงินส่งเพียงเล็กน้อยพอเป็นพิธี และข้าราชการในกรมพระกลาโหมได้นำเงินนั้นมาแบ่งกันในหมู่พวกตน ในกรณีที่ไม่ได้เงินก็ใช้วิธีแบ่งจ่ายคนไปรับใช้ที่บ้าน วิธีนี้ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งเป็นผู้จัดไว้ คนพวกนี้จึงต้องเข้าเดือนรับการใช้สอยคล้ายทาสเท่ากับว่าคนพวกนี้ไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินเลย ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่จะให้คนเหล่านี้เข้ารับราชการกะเกณฑ์เช่นเดียวกับกองมอญอื่น ๆ เพื่อจะได้ทำการให้เป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินโดยแท้จริง และเป็นการป้องกันมิให้ไพร่หลวงรามัญหมู่อื่น ๆ เกิดการระส่ำระสาย อันจะเป็นช่องทางให้เจ้าหมู่มูลนายพากันสมรู้ร่วมคิดกันจำหน่ายไพร่¹¹³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นชอบด้วย จึงทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ยกคนมอญทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ไปเป็นพลตระเวนด้วย

การชำระคนกองมอญมาเป็นพลตระเวนนั้นต้องใช้เวลาหลายเดือนในการเกณฑ์ เนื่องจากกรมพระกลาโหมได้จัดแยกไพร่หลวงรามัญไปเป็นส่วยอยู่ในกองต่าง ๆ และนายกองก็มีได้ออยู่ในบังคับของเจ้ากรมปลัดกรมเดิมที่นำสักไว้ แต่ขึ้นอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ ที่ไพร่ไปรับราชการอยู่ เช่น กระทรวงกลาโหม

¹¹³ เพิ่งอ้าง, และลายพระหัตถ์พระเจ้านั่งงยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์แนบอยู่ในแฟ้มเดียวกัน

กระทรวงกรมท่า¹¹⁴ และตัวไพร่นั้นก็อยู่กระจัดกระจายห่างไกลจากพระนคร ทำให้ต้องเสียเวลาในการติดต่อไปยังกระทรวงต่าง ๆ และในการติดตามตัวไพร่คนกองมอญเริ่มเข้ารับราชการในกรมกองตระเวนอย่างแท้จริงเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2436 โดยมีจำนวนคนที่ชำระก่อนสิ้น พ.ศ.2435¹¹⁵ เพียง 3,028 คน ยังต้องจ้างคนเพิ่มอีกเดือนละ 900 คน แต่ที่ประชุมเสนาบดีกำหนดให้จ้างคนจำนวนนี้เพียง 3 เดือน โดยให้ค่าจ้างคนละ 5 บาทต่อเดือน และให้เร่งชำระคนมอญเพิ่มเติม รวมทั้งชำระคนทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์เข้ามาด้วย แต่ปรากฏว่าคนทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ยังไม่ทันได้ชำระมาเป็นพลตระเวนตามที่ได้กำหนด ก็ถูกยกไปเป็นทหารเรือเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2436 และต่อมาในเดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดฯ ให้ยกคนกองมอญทั้ง 8 กรมที่เป็นพลตระเวนไปเป็นทหารเรืออีกด้วย และเพิ่มงบประมาณให้กรมกองตระเวนไปจ้างคนตามเดิม¹¹⁶ ดังนั้นแม้ว่าคนกองมอญจะได้ชื่อว่ายกไปเป็นพลตระเวนตั้งแต่ พ.ศ.2435 แต่ปรากฏว่าได้รับราชการในหน้าที่พลตระเวนอย่างแท้จริงเพียง 3 เดือน ในต้นปี พ.ศ.2436 เท่านั้น

กรมทหารเรือ

ชาวมอญได้เข้ามาเป็นองค์ประกอบทางด้านตัวบุคคลในการทหารเรือตั้งแต่เริ่มมีการจัดการเกี่ยวกับกิจการทหารเรือในสมัยรัชกาลที่3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

¹¹⁴ กชข, แฟ้ม น. 40.4/1 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ.111.

¹¹⁵ เดือนมีนาคม พ.ศ.2436 (ในสมัยนั้นเริ่มนับเดือนเมษายนเป็นเดือนแรกของปี).

¹¹⁶ กชข, แฟ้ม ค.5.2/1 เรื่อง ขอเพิ่มงบประมาณพลตระเวนนครบาล ปี 112 และหนังสือกราบบังคมทูลของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 8 สิงหาคม ร.ศ.112.

กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เกณฑ์พวกอาสาสมัครมาหัดเป็นทหาร ปืนเล็กขึ้น เช่นเดียวกับที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงฝึกหัดอาสา ญวนเข้ารับเป็นทหารปืนใหญ่ และให้อาสาสมัครทหารปืนเล็กนี้ขึ้นอยู่ในกรม พระกลาโหม ทำหน้าที่รักษาป้อมเมืองสมุทรปราการร่วมกับญวนทหารปืนใหญ่¹¹⁷ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักถึงความจำเป็นทางเรือ มากขึ้นทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ เพราะเป็นสมัยที่ชาวตะวันตกพากัน เดินทางมายังประเทศต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกสมัยหนึ่ง โดยมี จุดประสงค์เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและการเจริญสัมพันธไมตรี ตลอดจน การแสวงหาอาณานิคมหากมีโอกาส ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้มีความ สัมพันธ์กับประเทศเหล่านั้นถึงขั้นทำสนธิสัญญาทางการค้าและไมตรีกันขึ้น ได้แก่ ประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ยิ่งไปกว่านั้นสถานการณ์ระหว่างประเทศ ไทยกับญวนในขณะนั้นก็ไม่น่าไว้วางใจอันเนื่องมาจากกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่ง เวียงจันทน์ เป็นเหตุให้พระองค์ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสมทำนุ บำรุงกำลังเรือรบควบคู่ไปกับการสร้างป้อมปราการและการฝึกหัดทหาร ได้เริ่ม ใช้ทหารเป็นเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการสร้างเรือและซ่อมแซมเรือที่ชำรุด ตลอดจน เก็บรักษาและใช้เรือ แต่ยังไม่เรียกว่าทหารเรือ เพราะยังไม่มีมีการฝึกหัดวิชา ทหารเรือ นอกจากฝึกกำลังพายเรือแจวเรือเท่านั้น ทหารที่นำมาใช้ในการนี้คือ กรมอาสาสมัครของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ กับกรมแสง กรมอาสาญวนเข้ารับ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์¹¹⁸

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 การทหารเรือจึงได้มีการพัฒนากิจการมากขึ้น

¹¹⁷ กระทรวงกลาโหม, ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม (พระนคร : โรงพิมพ์ อักษรประเสริฐ, 2496), หน้า 260.

¹¹⁸ เพิ่งอ้าง.

ทหารปืนเล็กสมัยรัชกาลที่ 4

(ภาพจาก เมืองโบราณชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดปฐมวณาราม, 2539)

กว่าแต่ก่อน โดยแยกดำเนินการเป็น 2 ฝ่าย ไม่ขึ้นต่อกัน แต่ขึ้นโดยตรงต่อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่

1. ทหารเรือวังหน้า ในบังคับบัญชาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ทหารมะรินสำหรับเรือรบ หรือที่เรียกว่าทหารเรือวังหลวง หรือทหารเรือบ้านสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใต้แก่ พวกอาสาสมอญทหารปืนเล็ก ในบังคับบัญชาของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง)¹¹⁹

การทหารเรือทั้ง 2 ฝ่ายนี้ต่างพยายามสร้างสมกำลังเรือรบที่มีสมรรถภาพสูงและทันสมัย ทั้งยังมีคู่มือเรือของตนเองที่เรียกว่า คู่วังหน้า และ คู่อำเภอสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และใน พ.ศ.2401 ได้ใช้พวกอาสาจามเป็นพนักงานเดินเรือ และได้เพิ่มพวกมอญเป็นทหารมะรินสำหรับเรือรบ ส่วนการบังคับบัญชาในเรือรบยังต้องจ้างชาวต่างประเทศเป็นกัปตันและต้นหน เพราะยังไม่มีคนไทยที่ชำนาญ¹²⁰

ส่วนด้านทหารบกนั้น ได้มีการฝึกหัดพวกมอญอยู่บ้าง แต่ไม่ยั่งยืนเหมือนด้านทหารเรือ โดยเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 4 หลังจากที่โปรดฯให้ร้อยเอก อิมเปย์ (Impey) นายทหารอังกฤษ เป็นผู้จัดการหัตทหารแบบตะวันตกในวังหลวงแล้ว โปรดฯให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เก็บลูกหมู่กองมอญมาฝึกหัดการทหาร มีเจ้าหมู่ สมุหบัญชี สารวัตร ขุนหมื่นรับเบี้ยหวัดขึ้นอยู่ในกรมพระกลาโหม เมื่อทหารพวกนี้ฝึกหัดจนพอที่จะแนะนำเสด็จได้ จึงแบ่งมาไว้แนะนำเสด็จพระราชดำเนิน มีจำนวนคนเข้าเวร 200 คน ให้ยกขาดหมู่มาแต่ยังคงอยู่ในกรมพระกลาโหม ต่อมาได้นำลูกหมู่เหล่านี้ไปรวมกับกองทหารเกณฑ์หัตกรมทหารรักษาพระองค์ และกรมอาสาลาวเขมรในกระทรวงกลาโหมและ

¹¹⁹ เฟ็งอั้ง, หน้า 276.

¹²⁰ เฟ็งอั้ง, หน้า 263.

มหาดไทย เรียกว่า “ทหารหน้า” แต่หลังจากนั้นก็ไม่มีการชำระลูกหมู่เพิ่มเติม จำนวนคนจึงร่อยหรอลงเหลือคนประจำการทั้งสี่กรมไม่เกิน 400 คน ครั้นถึง สมัยรัชกาลที่ 5 การชำระลูกหมู่ทหารหน้าก็ไม่มีใครได้คนเท่าใดนัก จึงโปรดฯ ให้ เก็บลูกหมู่กองมอญขึ้นอีก แต่ก็ยกไปเป็นทหารมะรืนมีจำนวน 100 คน ทำหน้าที่รับเสด็จอยู่ปากช้างโน้น¹²¹ และใน พ.ศ.2418 ได้โปรดฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ชำระลูกหมู่รามัญทหารปืนเลกกรมการเมืองนครเขื่อนขันธ์ ให้มาฝึกหัดทหารปืนใหญ่อยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระกลาโหม ในครั้งนั้น ชำระได้จำนวน 159 คน ส่งให้พระอมรวิไสยสรเดชฝึกหัดรับราชการ ได้เข้าประจำการแทนทหารญวนที่ออกเวรไป ในจำนวนนี้มีตัวรับราชการจริง 113 คน ที่เหลือจำหน่าย ดาย หนี ฯลฯ หมด¹²² อย่างไรก็ตามมอญทหารปืนใหญ่ตั้งแต่ ส่งเข้ามารับราชการแล้วก็ไม่ได้มีการชำระลูกหมู่เพิ่มเติมเข้ามาพลัดเวร มอญ หมู่นี้จึงต้องรับราชการอยู่ถึง 6 ปี โดยไม่มีเวรออก ดังนั้นใน พ.ศ.2424 มอญทหารปืนใหญ่จึงเข้าชื่อกันร้องเรียนต่อเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ขอ ออกเวรไปทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวบ้าง เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์จึงให้ เรียกทหารญวนเข้ามาเปลี่ยน แต่ชำระตัวได้ไม่เพียงพอต่อการประจำหน้าที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้ใช้ทหารสมัคร ซึ่งใน ขณะนั้นได้มีลูกหมู่กองมอญมาสมัครเป็นทหาร ได้แก่ เลกไพร่หลวง 1 คน ทหารปืน 1 คน ที่บิดาเป็นเลกคองเมืองนครเขื่อนขันธ์ 21 คน และมอญ หัวเมืองอื่น ๆ วังหลวงบ้าง วังหน้าบ้าง อีกลีเก้น้อย และทรงเห็นว่าลูกหมู่

¹²¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, แลลงพระบรมราชาธิบายแก่ใบบอก ปกครองแผ่นดิน, หน้า 52-54.

¹²² กษ, สารบัญสมุทพิเศษ รัชกาลที่ 5 เล่ม 20 “หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ กราบบังคมทูล เรื่องลูกหมู่รามัญทหารปืนเลกกรมการเมืองนครเขื่อนขันธ์ร้องทุกข์ขอมิเวรออก”, หน้า 421-426.

มอญเหล่านี้คงยังมีตัวอยู่อีกมาก หากตั้งคนขึ้นชำระแล้วก็จะมีจำนวนพอที่จะนำมาใช้ในราชการได้อีก¹²³ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการชำระเพิ่มเติมตั้งพระราชดำริหรือไม่ และแม้จะมีการชำระก็คงจะไม่ได้คนเพิ่มเท่าใดนัก เพราะคนกลัวเป็นทหารกันมาก ขนาดถูกเกณฑ์ยังเสียเงินหลุดออกไปบ้าง จ้างคนมาแทนบ้าง และการประกาศรับทหารสมัครเข้ารับราชการก็ทำได้เพียงคราวเดียว เพราะไม่มีคนเข้ามาสมัครตามหมายประกาศอีก¹²⁴ ในชั้นหลังการทหารปืนใหญ่คงจะใช้คนหมู่อื่นเข้าประจำการ ส่วนคนกองมอญซึ่งขึ้นกับกรมพระกลาโหม ปรากฏว่าได้ไปรับราชการอยู่ในกระทรวงกรมกองต่าง ๆ จนใน พ.ศ.2435 ได้ยกไปเป็นพลตระเวนและโอนมาเป็นทหารเรือใน พ.ศ.2436

การทหารเรือในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนที่จะมีการตั้งเป็นกรมทหารเรือใน พ.ศ.2430 ได้แยกดำเนินการเป็น 3 ส่วน คือ

1. ทหารเรือวังหน้า ในบังคับบัญชาของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ประกอบด้วยกรมเรือไฟ กรมอาสาจาม และกองทะเล
2. กรมอรสมุผล ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ใช้คนอาสาสมัครซึ่งเป็นทหารมะรืน ยกไปประจำการเรือรบและเรือกลไฟพระที่นั่งบางลำร่วมกับพวกอาสาจามที่เป็นพนักงานเดินเรือ ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ได้เลื่อนเป็นสมุหกลาโหม พระยาประกาศรวงศ์-วรวิภักดี (ชาย บุนนาค) ผู้บุตรได้ขึ้นบังคับบัญชาแทน ประกอบด้วยกรมเรือกลไฟ กรมอาสาสมัคร และกรมอาสาจาม มีหน้าที่บังคับบัญชา

¹²³ เพิ่งอ้าง, พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตอบเรื่องนี้, หน้า 426.

¹²⁴ กษ, สารบาณสมุคพิเศษ รัชกาลที่ 5 เล่ม 31 เรื่องจัดการทหารหน้า : หนังสือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ตอบพระราชหัตถเลขา เรื่อง การสักและควบคุมเลขนายชายซึ่งยกมาเป็นทหาร, หน้า 40-45.

เรือรบหลวงทั้งหมด

3. กรมเรือพระที่นั่ง ในบังคับบัญชาของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ซึ่งขณะนั้นได้ทรงบังคับบัญชากรมแสงด้วย ต่อมา พ.ศ.2421 รัฐบาลได้สั่งซื้อเรือเวสตราเข้ามาเป็นเรือพระที่นั่งจึงได้ใช้ทหารกรมแสงกับทหารปืนแคดลิ่งกันในกรมแสงเดิมลงประจำลำเรือ¹²⁵

ครั้นถึง พ.ศ.2428 เมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ยุบตำแหน่งกรมพระราชวังบวรฯ และยกการทหารเรือวังหน้ามารวมกับกรมเรือพระที่นั่ง การทหารเรือจึงเหลือเพียง 2 ส่วน คือ

1. กรมเรือพระที่นั่งเวสตรา คือ กรมทหารปืนกลแคดลิ่งกันในกรมแสงเดิม ซึ่งโอนมาเป็นทหารเรือ กับเรือพระที่นั่งทั้งหมด มีพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์เป็นผู้บังคับการ

2. กรมอรุสมพล คือ กรมเรือรบ ประกอบด้วยเรือปืนและเรือลำเล็กกับเรือกลไฟพระที่นั่ง และทหารมะรีนสำหรับเรือรบ ซึ่งได้แก่ อาสามอญและอาสาจาม มีพระยาประกาศรวงศ์วรวิฑูรย์ (ชาย บุนนาค) เป็นผู้บังคับการ¹²⁶

ต่อมา พ.ศ.2430 ได้รวมกรมทหารเรือทั้ง 2 แผนกนี้เข้าด้วยกัน เรียกว่า “กรมทหารเรือ” แยกจากทหารบกเด็ดขาด มีพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์เป็นผู้บัญชาการขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ หลังจากนั้นกรมทหารเรือได้มีการแก้ไขและปรับปรุงระเบียบและกิจการต่าง ๆ ให้รัดกุมอยู่เสมอ กำลังคนที่นำมา

¹²⁵ มลิวัลย์ คงเจริญ, “บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 36-37.

¹²⁶ กระทรวงกลาโหม, อ้างแล้ว, หน้า 276. และ นาวาตรี ประพันธ์ รักษ์แก้ว “ทหารมะรีนกับอั้งยี่ และปัจจุบัน,” นาวีกาศาสตร์ 53, 8 (สิงหาคม 2513) : 45-46.

ใช้ในระแวกแรกนี้ส่วนหนึ่งมาจากคนกองมอญสังกัดกรมต่าง ๆ นอกเหนือไปจากพวกมะรืน คนพวกนี้ได้เข้ามารับราชการในกรมทหารเรือเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ พ.ศ.2434 ซึ่งเป็นปีที่กรมทหารเรือได้แยกออกเป็นกรมอิสระจากกระทรวงยุทธนาธิการ¹²⁷ กิจการทหารเรือในยุคแห่งการปรับปรุงนี้ต้องการกำลังคนเข้าประจำการในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น กำลังที่มีอยู่เดิม เช่น กรมอาสาจาม กรมมะรืน กรมแสง กรมโต๊ะ ก็ไม่เพียงพอกับราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการใช้เรือกลไฟในกิจการของกรมต่าง ๆ ความจำเป็นที่จะต้องมีช่างกลและช่างไฟเพื่อทำหน้าที่ควบคุมและแก้ไขประจำเรือแต่ละลำก็มามากขึ้น แม้จะมีการฝึกบุตรหมู่ในกรมทหารเรือขึ้นใช้ก็มีจำนวนไม่เพียงพอจึงต้องหากำลังคนภายนอกเข้ามาเพิ่ม พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรจรัสวงษ์ ผู้บัญชาการทหารเรือในขณะนั้นทรงพิจารณาเห็นว่า คนกองมอญลาวรักษาโรงเรือในสังกัดกรมพระกลาโหมนั้น เดิมพระยาประภากรวงศ์วรวิฤทธิศักดิ์ได้เคยนำมาปฏิบัติราชการในกรมอรสมุสพลและเป็นวิศวกร ช่างไฟได้เกือบทุกคนและในขณะนั้นไม่ต้องรักษาโรงเรือแล้ว เพียงแต่ใช้เกณฑ์ແ່ແທນและเก็บเงินส่วยส่งพระคลังมหาสมบัติเท่านั้น คนเหล่านี้ได้ไปเที่ยวรับจ้างอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ยกเว้นกรมทหารเรือ เพราะอัตราเงินเดือนที่กรมทหารเรือจ้างนั้นต่ำกว่าของเอกชน ทั้งยังต้องทำงานหนักกว่าด้วย พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรจรัสวงษ์จึงได้ขอพระราชทานกองมอญลาวนี้มาขึ้นกับกรมทหารเรือเมื่อ พ.ศ.2434¹²⁸

¹²⁷ กระทรวงกลาโหม, อ้างแล้ว, หน้า 263 ; กรมยุทธนาธิการที่ตั้งขึ้นใน พ.ศ.2430 นั้นได้ยกฐานะเป็น “กระทรวง” เมื่อ พ.ศ.2433 และถึง พ.ศ.2435 จึงยุบกระทรวงยุทธนาธิการเป็นกรมยุทธนาธิการใหม่อีก มีหน้าที่เกี่ยวกับทหารอย่างเดียว.

¹²⁸ กษ, แฟ้ม ก.13.1/4 หนังสือพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรจรัสวงษ์ ผู้บัญชาการทหารเรือ กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ เสนาบดีกระทรวงยุทธนาธิการ ลงวันที่ 18 พฤษภาคม ร.ศ.110 และสำเนาพระราชหัตถเลขาหลวงวันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ.110.

แม้ว่ากรมทหารเรือจะได้เพิ่มกำลังเข้ามารับราชการมากขึ้น แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อตำแหน่งหน้าที่และการอยู่เวร เนื่องจากกิจการทหารเรือกำลังรุ่งเรืองและทวีความสำคัญต่อการป้องกันบ้านเมืองยิ่งขึ้น จึงต้องการกำลังคนมากสำหรับประจำกองเรือ ประจำป้อม ทหารยามและช่างกลต่าง ๆ โดยเฉพาะสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นอยู่ในภาวะที่ต้องเตรียมพร้อมทั้งกำลังทางบกและทางเรือ เพราะได้เกิดกรณีพิพาทชายแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในบริเวณดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กรณีพิพาทดังกล่าวทวีความรุนแรงขึ้น ต่างฝ่ายต่างรุกล้ำเขตแดนซึ่งกันและกัน และไม่สามารถเจรจาตกลงกันได้ ฝรั่งเศสได้แสดงท่าทีให้เห็นว่าพร้อมที่จะใช้กำลังกับไทยเพื่อให้ไทยยอมรับว่าเขตอิทธิพลของฝรั่งเศสกินอาณาเขตมาจนถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ได้ส่งเรือรบชื่อ ลูแตง (Lutin) เข้ามาสังเกตการณ์อยู่ที่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ.2435 และไม่ยอมกลับออกไปภายใน 7 วันตามกำหนดเนื่องจากไทยไม่ยอมรับข้อเสนอของฝรั่งเศส และยืนยันจะให้ตั้งอนุญาโตตุลาการขึ้นตัดสินกรณีพิพาทต่าง ๆ แต่ฝรั่งเศสไม่เห็นด้วย¹²⁹ ฝ่ายไทยจึงต้องจัดเตรียมกำลังเพื่อป้องกันข้าศึกทางทะเลทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองชายทะเล นอกเหนือไปจากการเจรจาตกลงกันทางการทูต ดังนั้นในเดือนเมษายน พ.ศ.2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยกคนทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ไปขึ้นกับกรมทหารเรือทั้งหมดแทนการชำระไปเป็นพลตระเวน ซึ่งอาจเป็นเพราะทรงเห็นว่าในขณะนั้นการทหารเรือเป็นราชการที่สำคัญและจำเป็นรีบด่วนกว่าพลตระเวน นอกจากนี้ยังโปรดฯ ให้พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ปรึกษากับเจ้าพระยาพลเทพสมุหพระกลาโหม

¹²⁹ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับปัญหากรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้ใน Hall, A History of South-East Asia, chapter 37, pp. 643-664.

เพื่อพิจารณานำคนกองทุนเมืองนครเขื่อนขันธ์ที่ไม่ต้องอยู่ช่วยราชการในเมืองนครเขื่อนขันธ์ไปเป็นทหารเรือด้วย ทั้งนี้เพราะโปรดฯให้การพิจารณาความกับการรักษาราชการบ้านเมืองอยู่ในกระทรวงกลาโหมตามเดิม ยกแต่การรักษาป้อมไปขึ้นกรมทหารเรือ¹³⁰

การยกคนทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์กับคนกองทุนเป็นทหารเรือนั้นทำให้เกิดความหวั่นไหวในหมู่รามัญที่สังกัดกรมอื่น ๆ อีก 8 กรม ซึ่งรับราชการอยู่ในกรมกองตระเวน เนื่องจากเกิดการเล่าลือว่าคนพวกนี้จะต้องเป็นทหารเรือเช่นเดียวกับพวกทหารปืนเมืองนครเขื่อนขันธ์ เพราะเป็นคนพวกเดียวกัน จึงพากันระส่ำระสายหลบหนีเข้าป่าไปบ้าง เพราะคนพวกนี้เคยอยู่สบายมาก่อนและกลัวว่าถ้าเป็นทหารแล้วต้องทำงานหนัก¹³¹ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลผู้บังคับบัญชากองมอญทั้ง 8 กรม ก็มีท่าทีไม่ค่อยเต็มพระทัยที่จะให้คนพวกนี้ไปเป็นทหารเรือเมื่อพระองค์เจ้าจรรจรสังข์ทูลขอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระองค์เพ็งจะได้รับพระราชทานคนเหล่านี้ไปใหม่ ๆ และได้ทำการฝึกหัดจนสามารถรับราชการในกรมกองตระเวนได้แล้ว จึงมีความหวงแหนและเสียดาย พระองค์ได้ทูลแนะให้ทำการเกณฑ์เป็นครั้งคราวแทนที่จะโอนไปเป็นทหารเรือเลยทีเดียว เพราะจะเกณฑ์ได้ง่ายกว่าและยังเป็นการป้องกันมิให้เกิดการระส่ำระสายหลบหนีในหมู่ไพร่ แต่พระองค์เจ้าจรรจรสังข์กลับไม่ทรงเห็นด้วย ได้ทรงแย้งว่าการหลบหนีนั้นเป็นเรื่องปกติของบรรดาไพร่ทุกกรมอยู่แล้ว แต่เมื่อไพร่เหล่านั้นทราบว่าคุณ

¹³⁰ กจข, แฟ้ม ก.14/5 พระราชหัตถเลขา ถึง พระองค์เจ้าจรรจรสังข์ ลงวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2436 และหนังสือเจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2436

¹³¹ กจข, แฟ้ม ก.14/5 ต้นร่างพระราชหัตถเลขาที่ 57/4977 ถึงพระองค์เจ้าจรรจรสังข์ ลงวันที่ 20 มิถุนายน ร.ศ.112.

ไปก็ไม่เกิดประโยชน์แล้วก็จะยอมรับการเกณฑ์แต่โดยดี¹³² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับพระองค์เจ้าจรจรัสวงษ์ในเรื่องนี้ ดังนั้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2436 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ยกกรมมัญทั้ง 8 กรมไปขึ้นกับทหารเรือ กรมทหารเรือได้จัดพวกมอญลงประจำลำเรือทำหน้าที่ฝ้ายช่างไฟและฝ้ายมะรืนซึ่งเป็นกำลังบนบกของทหารเรือ ประจำอยู่ในกรุงเทพฯและตามสถานีชายทะเลกับป้อมปากน้ำ¹³³

คนกองมอญทั้งหมดที่ยกไปเป็นทหารเรื่อนั้นยังคงแยกกันอยู่เป็นหมวดเป็นกองตามชื่อกรมเดิมที่เคยสังกัด และมีการสั๊กแขนต่างกันไปตามชื่อกรมที่สังกัดด้วย เช่น พวกมะรืน สั๊กแขนตัว “ม” พวกมอญ 8 กรม สั๊กแขนตัว “ม.ป.” และพวกมอญลาว สั๊กแขนตัว “ม.ล.” เป็นต้น¹³⁴ กรมทหารเรือได้จัดแบ่งหน้าที่ราชการในกรมออกไปตามกรมกองต่าง ๆ ที่ยกมาเป็นทหารเรือตามความถนัด และกำหนดเป็นหน้าที่ตายตัวสำหรับคนแต่ละพวก เช่น พวกอาสาจามให้ทำหน้าที่ปากเรือ พวกโตะทำหน้าที่ในการรักษาและทำความสะอาดอาคารฐานปืน ส่วนพวกมอญซึ่งแยกกันอยู่หลายพวกก็ให้ทำหน้าที่แยกกันไปด้วย กล่าวคือ

พวกมะรืนกับพวกมอญ 8 กรม ส่วนใหญ่จะทำหน้าที่เป็นพวกห้องเรือ ตั้งแต่ตัวนายรองจากฝรั่งลงมา ตลอดจนพลช่างไฟประจำในเรือใหญ่ นอกจากนี้ก็มีกระแสนกระสายอยู่ตามหน้าที่อื่นบ้างเล็กน้อย คนพวกนี้ไม่ค่อยซกจุงญาติพี่น้องให้เข้ามาประจำหน้าที่เดียวกับตนเหมือนพวกอื่น เพราะงานชั้นแรก

¹³² กจข, แฟ้ม ก.14/5 ลายพระหัตถ์พระองค์เจ้าจรจรัสวงษ์ กรบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 22 มิถุนายน ร.ศ.112.

¹³³ มลิวลีย์ คงเจริญ, อ้างแล้ว, หน้า 69.

¹³⁴ ตาหม่องล่าย (นามแฝง), “ตาทหารโรงหล่อ,” นวีกาศาสตร์ 20, 9 (กันยายน 2480)

ของแผนกนี้คือหน้าที่ช่างไฟซึ่งเปรียบเสมือนนรกในเรื่องเนื่องจากต้องผจญกับความยากลำบาก จึงไม่ต้องการให้ญาติพี่น้องของตนเข้ามารับความทุกข์ยากด้วย นอกจากจะถูกเกณฑ์เข้ามาเองซึ่งก็ต้องทนทำไปจนกว่าจะได้ออกเวรหรือได้รับการเลื่อนชั้นให้มีหน้าที่ช่างไฟนรกออกมาหรือตายไป

พวกมอญลาวบางไส้ไก่กับพวกมอญปากลัด ส่วนมากจะทำงานอยู่ในกรมอุ่หลวง และมักจะชักจูงญาติพี่น้องให้เข้ามาทำหน้าที่นั้นด้วย¹³⁵

ในการยกคนมอญมาเป็นทหารเรือ นั้น กรมทหารเรือต้องประสบปัญหาในการชำระตัวไพร่เข้ามาประจำการ เพราะพวกไพร่เมื่อได้ทราบข่าวว่าจะถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารเรือก็พากันระส่ำระสายหลบหนีเข้าป่าไปบ้าง ทำให้ต้องเสียเวลาในการตามตัวว่าจะชำระได้ตามจำนวนในบัญชี และการเกณฑ์เลิกในสมัยก่อน พ.ศ.2442 นั้น¹³⁶ เจ้าหมื่นคนหนึ่งจะคุมคนหลายแขวงหัวเมืองกระจัดกระจายออกไป บางคราวตัวเลกอยู่ไกลมากเกินกำลังที่เจ้าหมื่นจะไปตามมาชำระได้ ที่พอจะตามได้ก็เสียเวลามากเพราะอยู่ห่างไกลกัน จึงเกิดปัญหาในการชำระเลกส่งกรมทหารเรือให้ทันตามกำหนด ยิ่งไปกว่านั้นเจ้าหมื่นบางคนยังหวงแหนดตัวเลกซึ่งเป็นแรงงานสำคัญของตน ไม่ยอมให้ความร่วมมือในการชำระเลก มักปิดบังไม่ยอมนำส่งตัวเลก บางครั้งก็มีการทุจริตหาช่องทางให้เลกหลบหนีโดยได้รับสินบนจากตัวเลกเป็นการตอบแทน¹³⁷ นอกจากนี้การที่เจ้าหมื่น

¹³⁵ เพิ่งอ้าง, หน้า 2283-2284.

¹³⁶ ใน ร.ศ.118 (พ.ศ.2442) ได้มีประกาศเปลี่ยนการควบคุมตัวเลกโดยให้อำเภอ ดำเนินควบคุมตัวเลกที่อยู่ในท้องที่แขวงนั้น ๆ - กจข, เพิ่ม ม.1.4/5 “ประกาศเปลี่ยนการควบคุมตัวเลก”

¹³⁷ กจข, เพิ่ม ก.8/13 หนังสือ พระอรุณพลาภิบาลเจ้าพนักงานใหญ่กองเร่ชำระกราบตุลพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ผู้บัญชาการทหารเรือ ลงวันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ.113 และหนังสือพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ผู้บัญชาการทหารเรือ ลงวันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ.113 และหนังสือพระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์ผู้บัญชาการทหารเรือ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ราชเลขานุการ ลงวันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ.113.

นายหมวดนายกองไม่ได้เข้มงวดในการจัดทะเบียนตัวเลขในสังกัดกรมของตน ทำให้มีลูกหมู่บางคนรอดพ้นการสีกไปรับราชการอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ โดยที่บางคนไม่รู้สังกัดเดิมของตน ดังเช่น กรณีนายมั่ง บุตรหมู่รามัญ 8 กรม ได้เข้ารับราชการอยู่ในกรมกองตระเวนจนได้เลื่อนเป็นนายยามกองตระเวนโรงพักบางหวาย แขวงเมืองธัญบุรี โดยไม่ได้สีกตามหมู่เดิมของตน เพราะบิดามารดาเสียชีวิตตั้งแต่ยังเด็ก¹³⁸ อีกประการหนึ่งในสมัยที่คนกองมอญมาขึ้นกับกรมพระกลาโหมแล้วนั้น กรมพระกลาโหมได้แบ่งคนส่งไปรับราชการในกระทรวงต่าง ๆ ครั้นเมื่อมีการชำระลูกหมู่ไปเป็นทหารเรือ จึงเกิดปัญหาไม่สามารถชำระได้ตามจำนวนที่แท้จริง เพราะมีลูกหมู่ไปรับราชการอยู่ในกรมกองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระทรวงกลาโหม พระยามนตรีสุริยวงศ์ผู้ว่าที่สมุหกลาโหม ได้กราบบังคมทูลชี้แจงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อกรมทหารเรือมาตามจับลูกหมู่ที่รับราชการอยู่ในกระทรวงกลาโหมว่า

...บรรดาข้าราชการซึ่งเป็นพนักงาน นายเวร และเสมียนในกระทรวงกลาโหม ซึ่งได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาแต่เดิมนั้น ก็เป็นเชื้อรามัญเสียโดยมาก พนักงานนายเวรและเสมียนพวกนี้ก็ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ในหน้าที่อันสำคัญทั้งนั้น ถ้ากรมทหารเรือจะรื้อถอนเอาคนพวกนี้ไปแล้ว นายเวรและพนักงาน หัวหน้าซึ่งรับราชการในหน้าที่อันสำคัญก็เป็นอันหมดตัว ครั้นจะหานายเวรแลพนักงานใหม่มาใช้ในการเงินก็ไม่เป็นที่ไว้วางใจได้เหมือนกับคนเก่าที่ได้เคยกระทำการมาแล้ว

¹³⁸ กช, แพ้ม น.8.2/28 เรื่อง ขอยืมนายมั่งบุตรหมู่รามัญกรมทหารเรือไว้รับราชการในกรมกองตระเวน.

ทั้งราชการก็จะบกพร่อง การที่กรมทหารเรือคิดจะถอนคนซึ่งมี
หน้าที่รับราชการในกระทรวงไปแทบจะทั้งกรมกลาโหมเช่นนี้ ก็
เป็นการเหลือสติกำลัง...¹³⁹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชโองการ
โปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทนเสนาบดีและผู้บัญชาการทหารเรือปรึกษาและได้ส่วนกัน
ว่าผู้ใดรับราชการในกลาโหมจริงแล้วก็ให้ยกเว้นจากราชการทหารเรือ เพราะ
ทรงเห็นว่าเป็นราชการเหมือนกัน แต่ไม่ถือว่าเป็นการยกขาดหมู่ขาดกรมไป
เป็นแต่เพียงการยืมตัวคนไปรับราชการ และเมื่อพ้นจากหน้าที่ราชการนั้น ๆ แล้ว
ก็ต้องกลับเข้าสังกัดกรมทหารเรือตามเดิม นอกจากกระทรวงกลาโหมแล้ว ยัง
มีลูกหมู่รามัญทหารเรือไปรับราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทยเป็นกรรมการ
หัวเมืองบ้าง¹⁴⁰ เป็นเสมียนอยู่ในกระทรวงการคลังบ้าง¹⁴¹ และเป็นเสมียน
สารวัตร นายยามในกรมกองตระเวน ซึ่งบางคนก็ยังไม่ได้ไปลงทะเบียน
และสักเลกหมายหมู่ คนพวกนี้ได้รับราชการมีตำแหน่งสูงเป็นถึงนายยาม
กองตระเวนประจำโรงพัก จึงมีความชำนาญในท้องที่ที่ตนประจำอยู่ พระเจ้า
น้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ต้องทำเรื่อง
ขอยืมตัวคนเหล่านี้ที่อยู่เสมอ และย่อมจะไม่เป็นที่พอใจของกรมทหารเรือ

¹³⁹ กจข, แฟ้ม ก.8/9 หนังสือพระยามนตรีสุริยวงศ์กราบบังคมทูล รัชกาลที่ 5 ลงวันที่
20 พฤษภาคม ร.ศ.117.

¹⁴⁰ กจข, แฟ้ม ก.8/12 หนังสือสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
รัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 24 มิถุนายน ร.ศ.113.

¹⁴¹ กจข, แฟ้ม ค.1/7 หนังสือพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ กราบบังคม
ทูลรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 27 เมษายน ร.ศ.111 และลายพระหัตถ์รัชกาลที่ 5 ทรงตอบ ลงวันที่ 28
เมษายน ร.ศ.111.

เพราะเป็นฝ่ายเสียผลประโยชน์ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการทหารเรือว่า

แลการเช่นนี้ กรมทหารเรือย่อมรังเกียจอยู่แต่เพียงว่าจะเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นให้หลบหนีจากราชการตามหมู่ไปทำการซึ่งได้ผลประโยชน์มากกว่า ซึ่งเสมอกับเป็นทางหากินอย่างปกติ ถ้าเป็นผู้ที่ได้รับราชการในกรมทหารเรือมาแล้วแลกระทรวงนครบาล จะยืมไปกรมทหารเรือจะไม่มี ความรังเกียจเลย¹⁴²

อย่างไรก็ตาม กรมทหารเรือก็ต้องขอมอบอนุญาตให้มีการยืมตัวไป แต่มีข้อกำหนดว่าต้องส่งบุตรหมู่ผู้นั้นไปสังกัดทะเบียนกับกรมทหารเรือก่อน และเมื่อบุตรหมู่ผู้นั้นพ้นจากราชการแล้ว ต้องกลับกรมทหารเรือตามระเบียบ

ด้วยเหตุที่มีการร้องขอรวมหมู่ทหารเรือไว้รับราชการในกรมกองต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “ผู้บัญชาการกรมทหารเรือไม่มีอำนาจที่จะยกเว้นหมู่ทหารเรือให้ไปแก่ผู้ใดผู้หนึ่งแต่ลำพังได้ นอกจากที่ไปรับราชการอยู่ในกระทรวงอื่น ซึ่งมีหน้าที่สูงกว่าที่ผู้นั้นจะมารับราชการในกรมทหารเรือ”¹⁴³ และได้ใช้เป็นหลักในการตัดสินใจในเวลาต่อมาว่าบุตรหมู่คนใดควรจะให้คงรับราชการในกระทรวงนั้น ๆ ต่อไปหรือควรจะให้ยกคืนมาเป็นทหารเรือ

ปัญหาและอุปสรรคในการชำระตัวเลขมาเป็นทหารเรือดังกล่าว ทำให้มี

¹⁴² กชข, แฟ้ม น.8.2/28 อ้างแล้ว.

¹⁴³ กชข, แฟ้ม น.1.2/42 สำเนาพระราชหัตถเลขาทรงมีไปยังสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ลงวันที่ 9 กันยายน ร.ศ.123.

ตัวเลขเข้ามาประจำการในราชการน้อย ไม่เพียงพอที่จะแบ่งเป็นหลาย ๆ ผลิต และราชการในกรมทหารเรือก็เป็นงานหนัก บางครั้งต้องอยู่เวรทั้งกลางวันและ กลางคืนเนื่องจากหาคนผลิตได้ยาก ทำให้ไพร่ที่เข้าประจำการได้รับความ เดือดร้อน ต้องเข้าเวรนานเกินกว่าที่กำหนดไว้เดิมคือ 2 เดือน 10 วัน มาเป็น 3 เดือน 3 วัน¹⁴⁴ และแม้ว่าต่อมาจะกำหนดให้อยู่เวรจนครบ 3 เดือน แต่ ไพร่ก็ยังคงถูกกักตัวไว้อีก 10-15 วัน บางคนก็ถูกหน่วงเหนี่ยวไว้ถึง 4 หรือ 6 เดือน¹⁴⁵ ขณะเดียวกันบรรดาราษฎรอื่น ๆ ก็พลอยหวาดผวากับการเกณฑ์ เลกด้วย เพราะเมื่อคนไม่พอและไปตามมาทำผลิตไม่ทัน ก็ใช้วิธีจับคน ข้อมือชาวที่เป็นรามัญทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็รรามัญ 8 กรมหรือไม่ก็ตาม บาง บ้านก็จับผู้ชายไปหมดทั้งบ้านเหลือแต่ผู้หญิงไว้ ทำให้เกิดโจรผู้ร้ายเข้าปล้นอยู่ เนือง ๆ¹⁴⁶ นอกจากนี้บรรดาเจ้าหมู่ นายกองก็ได้รับความเดือดร้อนถึงกับพากัน มาร้องทุกข์เนื่องจากไม่สามารถทำผลิตส่งตัวเลขได้ทันตามที่กรมทหารเรือกำหนด เพราะตัวเลขอยู่ห่างไกลกัน นายกองเองก็ไม่มีกำลังในการตามตัวเลข จึงมัก ถูกลงโทษโดยการกักขัง¹⁴⁷

ความเดือดร้อนดังกล่าวมีผลให้ไพร่บางคนหนีไปเข้าเป็นคนในบังคับ ฝรั่งเศส¹⁴⁸ และกำลังเตรียมจะไปเข้าในบังคับอังกฤษอีกมาก บางคนที่ถูก

¹⁴⁴ กจข, แฟ้ม ก.14/11 หนังสือฎีกาของพระยาผลงผลาญศึก หลวงแสงสิทธิการ ฯลฯ ร้องทุกข์ว่าเจ้าพนักงานกรมทหารเรือเร่งเอาตัวเลขให้ได้แต่คนที่จะช่วยตามเลขหามาไม่ ลงวันที่ 8 ธันวาคม ร.ศ.112.

¹⁴⁵ กจข, แฟ้ม ก.14/128 หนังสือฎีกาของรามัญทหารเรือร้องทุกข์เรื่องเจ้าพนักงาน กักขังไว้หาจ่ายเวรให้ไม่ (ไม่มีวันที่)

¹⁴⁶ กจข, แฟ้ม ก.14/12 หนังสือฎีกาพระยาพรหมจักรและพระยาผลงผลาญศึกร้อง ทุกข์เรื่องในกรมทหารเรือ ลงวันที่ 29 ธันวาคม ร.ศ.112.

¹⁴⁷ กจข, แฟ้ม ก.14/11 และ 14/12 อ้างแล้ว.

¹⁴⁸ กจข, แฟ้ม ก.14/16 หนังสือฎีกานายกองมอญ กล่าวโทษพระยาเกียรติ พระยา นครินทร์ เรื่องนำตัวเลขเข้ารับราชการ ลงวันที่ 29 กันยายน ร.ศ.113.

หน่วงเหนี่ยวไว้นานถึง 4-5 เดือนก็คิดหาช่องทางหลบหนีไปหงสาวดี ส่วนราษฎรทั่วไปก็มีความหวาดกลัวว่าจะถูกจับไปเป็นทาสเรือ ได้พากันละทิ้งบ้านเรือนหนีไปยังที่ต่าง ๆ บางรายถึงกับขายบ้านเรือนไร่นาโคกระบือ แล้วอพยพครอบครัวหนีไปหาที่อยู่ใหม่¹⁴⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้กรมทหารเรือทำการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนดังกล่าว โดยการปรับระเบียบการเกณฑ์ทหารให้ผ่อนปรนลง และเกณฑ์คนตามหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออกซึ่งเคยเป็นไพร่ส่วยเข้ามาเป็นพลทหารเพิ่มขึ้น ต่อมาใน พ.ศ.2448 ได้มีพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 จึงได้ยกเลิกการเกณฑ์แบบเก่าตามกรมที่ไพร่สังกัด มาเป็นการเกณฑ์ตามท้องที่ที่ไพร่อาศัยอยู่ ใน พ.ศ.2448 นี้ได้เกณฑ์คนในเขตท้องที่เมืองต่าง ๆ คือ ปทุมธานี นนทบุรี มีนบุรี ธัญบุรี พระประแดง (นครเขื่อนขันธ์) สมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง แกลง ชลุม ต่อมาใน พ.ศ.2449 ได้ขยายบริเวณออกไปยังสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และจันทบุรี¹⁵⁰

3.6 มอญหัวเมืองชายแดน : รามัญ 7 เมือง

บริเวณหัวเมืองชายแดนตะวันตกของประเทศซึ่งติดต่อกับประเทศพม่า โดยเฉพาะเมืองกาญจนบุรีและราชบุรีนั้น เป็นบริเวณที่พวกมอญมักจะอพยพเข้ามาอาศัยพึ่งพระบรมโพธิสมภารในยามที่ได้รับความเดือดร้อนจากพม่าอยู่เนื่อง ๆ ทางราชการได้จัดให้คนพวกนี้อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่าตามเมืองหน้าด่านที่เป็นเมืองหน้าศึกกับพม่า เรียกรวมกันว่า รามัญ 7 เมือง ขึ้นต่อเมือง

¹⁴⁹ กช, แฟ้ม ก.14/12 อ่างแล้ว.

¹⁵⁰ กระทรวงกลาโหม, อ่างแล้ว, หน้า 269.

กาญจนบุรี ได้แก่ เมืองสิงห์ (หรือสมิงชะบุรี) เมืองลุ่มลุ่ม เมืองไทรโยค เมืองทองผาภูมิ เมืองท่าตะกั่ว เมืองท่าขนุน และเมืองท่ากระดาน เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ในแควลำน่าน้อย ยกเว้นเมืองท่ากระดานเท่านั้นที่ตั้งอยู่บนแควใหญ่ ลำน่านเมืองกาญจนบุรีได้เมืองศรีสวัสดิ์ลงมา¹⁵¹

รามัญทั้ง 7 เมือง มีเจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ปกครองดูแล และมีหลวงปลัดยกกระบัตร์ หลวงพลกรมการ ขุน หมื่น ไพรเมืองละมาก ๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นคนมอญด้วยกันทั้งหมด เจ้าเมืองมียศเป็น “พระ” เรียกตามชื่อเมืองนั้น ๆ เช่น พระไทรโยค พระท่าขนุน เป็นต้น ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานชื่อผู้ว่าราชการเมืองทั้ง 7 เป็นตำแหน่งยศดังนี้

พระเมืองสิงห์	เป็น	พระสมิงสิงหนรินทร์
พระลุ่มลุ่ม	เป็น	พระนินนภูมิบดี
พระท่าตะกั่ว	เป็น	พระชินดิษฐ์บดี
พระไทรโยค	เป็น	พระนิโครธาภิโยค
พระทองผาภูมิ	เป็น	พระเสถกฐาธิการ
พระท่าขนุน	เป็น	พระบันนัสดิษฐ์บดี
พระท่ากระดาน	เป็น	พระผลกะดิษฐ์บดี ¹⁵²

บริเวณที่เป็นที่ตั้งเมืองทั้ง 7 นั้น ไม่สู้จะมีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก เนื่องจากพื้นที่เป็นป่าทึบและภูเขาสูง ซึ่งไม่สามารถทำนาทำไร่ให้ได้ผลเพียงพอ

¹⁵¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์, จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสในรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสไทรโยคครั้งที่ 2 ปีชวด สัมฤทธิศก พ.ศ.2431 (พิมพ์ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463), หน้า 29-30.

¹⁵² เพิ่งอ้าง, หน้า 30.

พระบันนัสติษฐบดี (ซ่ง) ผู้ว่าราชการเมืองท่าขุน ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งใน 7 หัวเมืองมอญ
(ภาพจาก วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2527)

ที่จะยังชีพอยู่ได้ บรรดาชาวเมืองส่วนใหญ่จึงพากันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นครชุมบ้านบางเลา บ้านโพธารามแขวงเมืองราชบุรี แม้ว่าเจ้าเมืองกรมการจะไม่ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตแขวงเมืองนั้น ๆ แต่ก็มีย่านเรือนของขุนหมื่นนายด่านตั้งอยู่เป็นระยะ ๆ และผู้ว่าราชการ กรมการก็ได้ไปตรวจตราอยู่เสมอ เพราะเป็นช่องทางติดต่อกับเมืองนอกพระราชอาณาเขตได้หลายช่องทางหลายตำบล บางเมืองก็มีคนไทยบ้าง กะเหรี่ยงบ้าง มอญบ้าง เข้าไปตั้งทำไร่ตัดไม้อยู่เป็นระยะ และถ้ามีบ้านเรือนมากก็จะมีกรมการเมืองออกไปกำกับอยู่ด้วย เช่น แขวงไทรโยค เป็นต้น

รามัญทั้ง 7 เมือง มีอาชีพเกี่ยวกับการตัดไม้ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าและเขา กล่าวคือ เมืองไทรโยคนั้นมีป่าไม้สักขนาดเล็ก ที่ใหญ่ที่สุดประมาณ 7 กำ ชาวเมืองจะตัดผูกแพล่องมาขายแถบกาญจนบุรี ราชบุรีเสมอ แขวงเมืองท่าตะกั่วเมืองลุ่มลุ่มจะมีการทำเสาไม้เต็ง รั้ง และตัดไม้ไฟป่า ล่องแพลงมาขาย แขวงเมืองสิงห์ตัดไม้ฝาง ไม้รวกใหญ่ขนาดทำรั้ว โป๊ะปลา ซึ่งชาวเมืองสมุทรสงครามมารับเป็นสินค้าไป และยังมีไม้เสาเล็ก ๆ บ้าง นอกจากนี้ก็มีการหาของป่า ทำน้ำมันยาง ทำได้ เป็นต้น บางแห่งมีการทำไร่บ้างแต่ก็เพียงพอใช้ในครอบครัวเท่านั้น¹⁵³ ส่วนพวกมอญที่เข้ามาอยู่แถบบ้านแขวงเมืองราชบุรีนั้นมียาชีพในการทำนา

โดยทั่วไปแล้วอาชีพที่ราษฎรรามัญทั้ง 7 เมือง ทำนั้นเป็นการทำเพื่อยังชีพไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น เนื่องจากภูมิประเทศกันดารและอึดคึดมาก ราษฎรส่วนใหญ่จัดอยู่ในขั้นที่ขัดสน ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่าทางราชการไม่เคยเก็บภาษีอากรจากคนพวกนี้เลย¹⁵⁴ อีกประการหนึ่งการทำทะเบียนจำนวนคนก็ไม่ผู้

¹⁵³ เพิ่งอ้าง, หน้า 48.

¹⁵⁴ สมุทรราชบุรี, อ้างแล้ว, หน้า 76.

จะแน่นอนเพราะมีการอพยพกลับไปพม่าบ้าง อพยพจากพม่าเข้ามาเพิ่มบ้าง
 ครั้งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 หลังจากที่มีการแก้ไขการปกครองเป็นแบบมณฑล
 เทศาภิบาลแล้ว พระยาราชเสนาเจ้าเมืองเชียงใหม่ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี ได้
 เสนอให้เก็บเงินค่าราชการจากราษฎรชาวมอญชาวกะเหรี่ยงที่ประกอบอาชีพ
 อยู่ตามชายพระราชอาณาเขต เพื่อให้เป็นการเสมอภาคกับราษฎรทั่ว ๆ ไป
 แต่ให้เก็บคนละ 3 บาทต่อปี เนื่องจากคนพวกนี้ยากจน การทำมาหากินฝืด
 เคืองและกัณดารจึงไม่สามารถเก็บตามอัตราปีละ 6 บาทเท่ากับคนทั่วไปได้¹⁵⁵
 หลังจากที่เสนอเรื่องนี้เข้าที่ประชุมเทศาภิบาลใน พ.ศ.2443 พร้อมทั้งพระราช
 คำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงแนะนำให้มีการกำหนด
 อัตราการเก็บโดยการแบ่งเขตตำบลตามความขัดสนมากน้อยแทนการกำหนด
 ตามเชื้อชาติแล้ว ปรากฏว่าคนมอญในรามัญ 7 เมืองได้รับการลดเงินส่วยลง
 คนละ 2 บาทต่อปี ทั้งนี้ได้ยกเว้นคนที่เพิ่งอพยพครอบครัวเข้ามาอยู่
 เป็นปีแรก เมื่อถึงปีที่สองจึงให้เสียเท่ากับคนที่อยู่เดิม¹⁵⁶ การเก็บเงินค่าราชการ
 จากราษฎรในรามัญ 7 เมืองในอัตราดังกล่าวได้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและ
 เหมาะสม ดังปรากฏในรายงานของพระยาราชเสนาเจ้าเมืองเชียงใหม่
 ตรวจราชการเมืองกาญจนบุรีว่า

*เงินค่าราชการที่เก็บแก่คนเกรียง มอญ ลาว ซึ่งอยู่ปลาย
 พระราชอาณาเขตในที่กัณดาร โปรดเกล้าฯ ให้เก็บแต่เพียงคนละ
 กึ่งตำลึงนั้นเป็นการสมควรแก่ภูมิโนที่เข้าพระพุทเจ้าได้ไปเห็น*

¹⁵⁵ กจข, แฟ้ม ค.13.2/23 หนังสือพระยาศรีสหเทพกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 เรื่อง
 การเก็บเงินส่วยพวกมอญและเกรียงในมณฑลราชบุรีและเพชรบุรี ลงวันที่ 24 สิงหาคม ร.ศ.119.

¹⁵⁶ กจข, แฟ้ม ค.13.2/23 หนังสือสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีมหาดไทย
 กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 เรื่องการเก็บเงินส่วย ลงวันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ.119.

ในเวลานี้ ถ้าต่อไปผลประโยชน์มีความเจริญขึ้นจึงคิดเก็บให้มาก
ขึ้นตามสมัย...¹⁵⁷

คนมอญในรามัญ 7 เมืองมีฐานะเป็นไพร่ส่วย กล่าวคือมีหน้าที่ต้องส่ง
ส่วยทองแก่ทางราชการทุกปี เมื่อถึงเทศกาลแล้งราว ๆ เดือนธันวาคม-มกราคม
จะโปรดเกล้าฯให้เจ้าเมืองกรมการเกณฑ์ไพร่หลวงรามัญ 7 เมืองออกไป
ร่อนทองที่คลองปี่ลอก คลองพลู ให้ร่อนได้ทองขุนหมื่นไพร่คนละ 3 สลึง
บุตรหมื่นนายทาสคนละ 1 สลึง 1 เฟื้อง¹⁵⁸ และให้เจ้าเมืองกรมการเก็บ
รวบรวมทองส่วยนำขึ้นทูลเกล้าฯถวาย หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือต้อง
ลาดตระเวนรักษาด่านอยู่เป็นประจำ ทั้งฤดูฝนและฤดูแล้ง โดยเฉพาะในสมัย
รัชกาลที่ 2 และ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อป้องกันมิให้พม่าเสียดลอดเข้ามา
สืบข่าวความเคลื่อนไหวของฝ่ายไทย ขณะเดียวกันเนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่าน
ชั้นนอกต่อแดนเมืองเมาะลำเลิงก็ต้องหมั่นสืบฟังข่าวราชการในประเทศพม่าด้วย
ในบางครั้งเมื่อมีคินในพระราชอาณาจักรหลบหนีออกนอกพระราชอาณาเขต
เช่น พวกมอญ บรรดาเจ้าเมืองรามัญทั้ง 7 จะได้รับคำสั่งให้กำชับนายด่านทาง
ทุกแห่งทุกตำบลให้กวาดขันบริเวณปลายด่านเป็นพิเศษ และออกสกัดจับผู้ที่
หลบหนีเพื่อส่งกลับไปกรุงเทพฯโดยเร็ว คนมอญที่หนีออกไปส่วนมากมักเป็น
พวกที่อพยพเข้ามาอยู่ในแขวงเมืองราชบุรี ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถึงกับมีรับสั่งให้อพยพมอญใหม่ที่เข้ามาตั้ง
บ้านเรือนอยู่ที่คลองบางสองร้อย โปธาราม บางเลา นครชุมแขวงเมืองราชบุรี

¹⁵⁷ กจข, แฟ้ม ม.2.14/54 รายงานพระยาราชเดโชศักดิ์อาวุธข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล
ราชบุรี ตรวจราชการเมืองกาญจนบุรี ลงวันที่ 24 มีนาคม ร.ศ.119.

¹⁵⁸ กจข, ใบออกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 17 จ.ศ.1221, หน้า 99.

เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วยเกรงว่าจะหลบหนีไปอีก¹⁵⁹ ในชั้นหลัง ต่อมาก็ยังมีการหลบหนีอยู่บ้าง เช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 ราว พ.ศ.2396 มีพวก มอญโรงเรือ หลบหนีออกไปทางเมืองอุทัยธานีและเมืองตากจำนวน 12 ครอบครัว¹⁶⁰ และในขณะเดียวกันก็มีพวกมอญลาวที่หนีไปอยู่เมาะลำเลิงและ ทวาย ลักลอบเข้ามาชักชวนญาติพี่น้องแถบเมืองราชบุรี กาญจนบุรี ให้อพยพ หนีไปด้วย¹⁶¹ เรื่องการหลบหนีออกนอกพระราชอาณาเขตนี้ได้กลายมาเป็น ปัญหาใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีมอญตำบลบางเสา แขวงเมืองราชบุรี อพยพหนีไป 6 ครอบครัว และกำลังขายบ้านเรือนไรรณาเตรียมการอพยพอีก 7 ครอบครัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้พระยามนตรี- สุริยวงศ์แทนสมุหกลาโหม ออกไปจัดการระงับเหตุแห่งความเดือดร้อนอัน ทำให้พวกมอญต้องอพยพทิ้งบ้านเรือนไป และให้กำชับพวกด่านทางให้ป้องกัน เข้มแข็งขึ้น¹⁶²

นอกจากงานดังกล่าวแล้ว รมัญ 7 เมืองยังมีงานอื่น ๆ ที่เป็นการจร โดยได้รับคำสั่งมาเป็นคราว ๆ ไป เช่นเกณฑ์ให้ตัดไม้เพื่อใช้ทำด้ามพระแสงหอก¹⁶³ ทำพลับพลาที่ประทับเวลาเสด็จพระราชดำเนินไปประพาสแคว้น้อยไทรโยค¹⁶⁴

¹⁵⁹ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทคำ รัชกาลที่ 2 จ.ศ.1183 เลขที่ 3.

¹⁶⁰ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทคำ รัชกาลที่ 4 จ.ศ.1215 เลขที่ 47.

¹⁶¹ กจข, โบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 5 จ.ศ.1215 เลขที่ 67, หน้า 185-188.

¹⁶² กจข, แฟ้ม ม.5.1ก./31 เรื่องพวกรามัญแขวงเมืองราชบุรีหนีออกไปนอกพระราช อาณาเขต ร.ศ.109-110.

¹⁶³ กจข, โบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 5 จ.ศ.1215 เลขที่ 72, หน้า 199.

¹⁶⁴ กจข, แฟ้ม ม.2.12ก./3 โบบอกเมืองกาญจนบุรีเรื่องได้เกณฑ์ผู้ว่าราชการรามัญ 7 เมือง ไปรับราชการทำพลับพลารับเสด็จพระราชดำเนินตามระยะทางถึงไทรโยค ลงวันที่ 6 กันยายน ร.ศ.109.

และในระยะหลังที่ไทยมีการติดต่อกับหัวเมืองพม่าตอนล่างที่เป็นของอังกฤษแล้ว ก็มีการไปมาค้าขายติดต่อกับเมะตะมะ เมะลาลิง ร้างกุ้ง เป็นต้น ครั้นเมื่อมีราชการที่จะออกไปยังเมืองเหล่านั้น ก็ได้อาศัยพวกรามัญ 7 เมืองคอยรับส่ง จัดที่พักและนำทางพวกอาทมาตเข้าไปถึงปลายทางอยู่เสมอ ๆ¹⁶⁵

ส่วนในยามสงครามนั้น รามัญ 7 เมืองจะถูกเกณฑ์เข้ากองทัพด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเมืองเหล่านี้เป็นเส้นทางที่ยกทัพไปมาของพม่า และฝ่ายไทยเวลายกทัพไปรบก็อาศัยการเดินทางเรือในลำน้ำแควน้อยไปขึ้นบกที่ไทรโยค และได้อาศัยพวกรามัญ 7 เมืองในการนำทาง จัดตั้งกองเสบียงอาหาร และที่พักระยะ ๆ ไป

บรรดานายด่านนายกองได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดคนหนึ่งปีละ 6-20 บาท ส่วนเจ้าเมืองได้ปีละ 40 บาท เป็นอย่างสูง¹⁶⁶ ทั้งเจ้าเมือง กรมการ นายด่าน นายกอง จะต้องไปถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาปีละ 2 ครั้ง ในเทศกาลตรุษและสารทเช่นเดียวกับข้าราชการทั่วไป โดยเข้าไปทำพิธีร่วมกับพระยากาญจนบุรี และกรมการณ วัดวาอารามในเมืองนั้น กระทำสัตยาบันสัจบายหน้าไปยังกรุงเทพฯ

ครั้นเมื่อมีการจัดการปกครองตามระเบียบใหม่ พ.ศ.2438 รามัญทั้ง 7 หัวเมืองก็ถูกยุบลงเป็นหมู่บ้านและกิ่งอำเภอสังกัดอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดกาญจนบุรี ดังนี้คือ

เมืองทองผาภูมิ ยุบลงเป็นหมู่บ้าน อยู่ในเขตกิ่งอำเภอสังขละบุรี

เมืองท่าขนุน (สังขละบุรี) ยุบลงเป็นกิ่งอำเภอสังขละบุรี ขึ้นอำเภอวังกะซึ่งเป็นอำเภอที่ตั้งขึ้นใหม่

เมืองไทรโยค ยุบลงเป็นกิ่งอำเภอไทรโยค ขึ้นอำเภอวังกะ

¹⁶⁵ กช, โบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 33 จ.ศ.1229, หน้า 237-238.

¹⁶⁶ สมุทธราชบุรี, อ้างแล้ว, หน้า 23.

เมืองท่าตะกั่ว ยบุลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตกิ่งอำเภอไทรโยค

เมืองลุ่มลุ่ม ยบุลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตกิ่งอำเภอไทรโยค

เมืองสิงห์ ยบุลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอเมืองกาญจนบุรี

เมืองท่ากระดาน ยบุลงเป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตกิ่งอำเภอศรีสวัสดิ์ ขึ้น
อำเภอเมืองกาญจนบุรี¹⁶⁷

จากสภาพความเป็นอยู่และฐานะของชาวมอญในประเทศไทยตามที่ได้
กล่าวมาในบทนี้ สามารถตั้งข้อสังเกตได้ 2 ประการ คือ

1. ชาวมอญในประเทศไทยมีสถานภาพเท่าเทียมกับคนไทย และ
ค่อนข้างเป็นอิสระภายใต้การควบคุมของไทย สามารถตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกัน
ในหมู่บ้านของตนและมีการปกครองกันเองในระดับหมู่บ้าน ประกอบอาชีพ
ต่าง ๆ ตามความถนัด และภายใต้ระบบไพร่ไพร่หลวงรามัญบางส่วนถูกเกณฑ์
แรงงานเข้า “ทำราชการ” สังกัดกรมรามัญต่าง ๆ ในบังคับบัญชาของหัวหน้า
ชาวมอญ บางส่วนสามารถเสียเงินหรือสิ่งของแทนการเข้าเวร “ทำราชการ”
บางส่วนก็เป็นไพร่ในสังกัดกรมของเจ้าซึ่งไม่ต้อง “ทำราชการ” ความเป็นอิสระ
ดังกล่าวทำให้ชาวมอญไม่ค่อยเห็นด้วยที่ทางราชการเปลี่ยนแปลงการเกณฑ์
แรงงานและยกคนกองมอญทั้งหมดไปเป็นทหารเรือ ชาวมอญจึงมีบทบาทใน
ทางการเมืองและการทหาร ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ 4

2. ชาวมอญที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย ส่วนใหญ่อยู่ในเมืองหลวง
และบริเวณใกล้เคียง บางส่วนอยู่ชายแดนแถบราชบุรี กาญจนบุรี มอญ
ชายแดนจึงมีสถานภาพเป็นอิสระแตกต่างจากเมืองหลวง บุคคลเหล่านี้สืบ
เชื้อสายมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์และมีบทบาทมาจนถึงปัจจุบัน

¹⁶⁷ เพิ่งอ้าง, หน้า 76-77.

บทที่ 4

บทบาทและความสำคัญของชาวมอญในประเทศไทย

ชาวมอญในประเทศไทยเป็นส่วนประกอบของสังคมไทยหน่วยหนึ่ง มีบทบาทและความสำคัญต่อสังคมไทยทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และศิลปวัฒนธรรม นอกเหนือไปจากมรดกทางวัฒนธรรมที่ไทยรับมาจากมอญในอดีต คือ การรับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อสถาบันการปกครองของไทย

4.1 บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม

ก. อิทธิพลของมอญที่มีต่อสถาบันในสังคมไทย

ได้แก่ สถาบันทางการปกครอง ศาสนาและด้านศิลปวัฒนธรรม

1. สถาบันทางการปกครอง ได้แก่ สถาบันกฎหมาย และสถาบันพระมหากษัตริย์ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมฮินดูผสมกับพุทธศาสนา มหายาน โดยรับผ่านทางมอญและขอม จากมอญ ไทยได้รับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์หรือที่มอญเรียกว่า “ธรรมสัจถัม” มาใช้เป็นแม่บทหรือแบบแผนในกฎหมายไทย ดังปรากฏในคถาเบืองตันของพระธรรมศาสตร์ว่า

ณ จ โลกहित สตุถ์

ภาสิต มนุสาเรณ

ธมมสตุถนุ ติ ปากฎ์

มุลกาตาย อาทิตไค

ปรมปรากฏ ทานี	รามณฺเญสุ ปตฺถิจูติ
รามณฺญสุส จ ภาสาย	ทฺศคาพุทฺ ปรึ เสนินท
ตฺสฺมา ตํ สามภาสาย	รจิสฺสนฺ ตํ สฺตฺนาถ เมติ

ความว่า คัมภีร์อันใดเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก ปรากฏชื่อว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์อันพระมนุสราฤๅษี (มโนสราฤๅษี) ได้กล่าวไว้ในมูลภาษาหรือภาษาเดิม (คือภาษามคธหรือบาลี) ครั้นแล้วได้มาประดิษฐานแต่สมัยปริมปรา ในดินแดนของพวกรามัญ แต่ในบัดนี้เป็นสิ่งยากที่อำมาตย์จะเข้าใจได้ ฉะนั้นจึงได้แปลออกจากภาษารามัญเป็นภาษาสยาม¹

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่ไทยได้รับจากมอญนี้ มีต้นเค้ามาจากพระมนุสราธรรมศาสตร์หรือมานวธรรมศาสตร์ของอินเดีย² ซึ่งเป็นคัมภีร์พราหมณ์ของชาวฮินดู ในพระมนุสราธรรมศาสตร์ได้บรรยายถึงอุดมคติของชนที่นับถือศาสนาพราหมณ์ซึ่งต้องศึกษาต่อเนื่องกันไปกับการศึกษาพระเวท แต่เนื่องจากมอญเป็นชาวพุทธจึงได้นำพระมนุสราธรรมศาสตร์มาขุบและตัดทอนข้อความที่มีลักษณะของลัทธิพราหมณ์ออกไป เลือกลงเฉพาะส่วนที่เป็นหลักกฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองโดยแท้จริง เพื่อนำมาปรับให้เข้ากับพุทธศาสนา ฉะนั้นจึงปรากฏว่าลักษณะของเรื่องในพระมนุสราธรรมศาสตร์ของอินเดียกับพระธรรมศาสตร์หรือ

¹ กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : ครุสภา, 2505) 1 : 7-8.

² พระธรรมศาสตร์ที่ใช้อยู่ในอินเดียมีหลายฉบับ ฉบับที่นิยมใช้แพร่หลายที่สุดคือฉบับของพระมนุ ซึ่งเป็นฉบับที่เก่าเป็นลำดับที่ 4 ได้รวบรวมหลักของพระธรรมศาสตร์ฉบับที่เก่ากว่ามาเรียบเรียงให้พิสดารและต่อเติมบางส่วน จึงนับเป็นฉบับที่เรียบร้อยและดีว่าทุกฉบับ มอญได้นำพระธรรมศาสตร์ฉบับของพระมนุนี้มาแปลและแต่งขึ้นใช้ในประเทศของตน - พระวรกัณฑ์พิบูลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2512), หน้า 28.

ธรรมสัจธรรมของมอญต่างกัน และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ก็มีขนาดเล็กกว่าพระมนูธรรมศาสตร์ด้วย³ ส่วนไทยนั้นนับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับมอญจึงรับคัมภีร์ธรรมสัจธรรมของมอญมาใช้ได้โดยตรง

การรับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาใช้นี้ มีหลักฐานแน่นอนว่ามีใช้กันอยู่ก่อนแล้วดังปรากฏในจารึกหลักที่ 38 กฎหมายลักษณะโจร⁴ ซึ่งได้อ้างถึงพระธรรมศาสตร์ในต้วบทกฎหมายเช่น จารึกด้านที่ 2 ต้วบทที่ 23-24-25

23. *ฝูงอันขโมยลักไป และตนจะส่ง
(ไปให้โดย) ประสงค์สินชื้อฤกคี่
และตนพาไปถวายไปเวนแก่เจ้าไท*
24. *ท่านจักให้พันอาชญาท่านตั้งอัน
ขนาดราชศาสตร์ธรรมศาสตร์*

³ R. Lingat, "Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam," JSS, XXXVIII, pt. i. (1950) : 12-14.

⁴ จารึกหลักที่ 38 นี้แต่เดิมเข้าใจว่าเป็นจารึกของสมัยสุโขทัยซึ่งจารึกขึ้นใน พ.ศ.1887 ในรัชกาลพระเจ้าเลอไทย ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2510 ดร.ประเสริฐ ณ นคร และมหาประสาน บุญประคอง ได้ทำการอ่านและตรวจสอบวันเวลาของจารึกนี้ใหม่อีกครั้งหนึ่ง และได้เสนอความเห็นว่าเป็นจารึกของสมเด็จพระรามาธิบดีราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจารึกขึ้นใน พ.ศ.1940 สมเด็จพระรามาธิบดีราชได้เสด็จขึ้นไปตีกรุงสุโขทัยเพื่อให้สุโขทัยยอมรับอำนาจและความยิ่งใหญ่ของอยุธยาเหนือสุโขทัย และโปรดฯให้ทำจารึกกฎหมายของอยุธยานำไปปักไว้ใจกลางเมืองสุโขทัย เพื่อเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าพระองค์ได้มีอำนาจมาตีสุโขทัย - คุรยละเอียดการตรวจสอบวันเวลาของจารึกและเรื่องราวของจารึกนี้ได้ใน A.B. Griswold and Prasert na Nagara, "A Declaration of Independence and its Consequences : Epigraphic and Historical Studies Number 1," JSS, LVI, pt.ii (1968) : 219-220 และ A Law Promulgated by the King of Ayudha in 1397 A.D. : Epigraphic and Historical Studies No.4," JSS, LVII, pt. i (1969) : 109-148.

อันท่านแต่งได้คำสิน

25. จ้างตนก็ได้ ได้ค่าคนชู้ก็ได้ ค่าได้
ของผุვნั่นก็ได้ ซึ่งรู้ว่าเจ้าใหญ่
จักบำเหน็จดังท่านแต่งให้⁵

พระธรรมศาสตร์นี้ได้เข้ามาตลอดสมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงเลิกไป

อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่ไทยรับมาใช้ ได้มาจากพระธรรมศาสตร์ฉบับใดของมอญ เนื่องจากพระธรรมศาสตร์ของมอญมีหลายฉบับเช่นเดียวกับพระธรรมศาสตร์ของอินเดีย และเมื่อนำมาเทียบกันดูแล้วปรากฏว่าพระธรรมศาสตร์ของไทยนั้นไม่ตรงกับฉบับใดของมอญเลย พระธรรมศาสตร์มอญฉบับที่รู้จักกันแพร่หลายได้แก่ พระธรรมศาสตร์ฉบับที่พระเจ้าฟ้ารั่ว (Wareru) โปรดให้แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษามอญ แม้ว่าพระธรรมศาสตร์ของไทยจะมีบางส่วนคล้ายกับพระธรรมศาสตร์ของพระเจ้าฟ้ารั่ว เช่น คำานานที่กล่าวถึงเรื่องพระเจ้ามหาสมมตติราช แต่ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่าพระธรรมศาสตร์ของไทยเป็นฉบับเดียวกับของพระเจ้าฟ้ารั่ว เพราะเนื้อหาในด้านอื่น ๆ แตกต่างกันออกไป เช่น ตอนที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระมณู พระธรรมศาสตร์ไทยได้ขยายความและมีรายละเอียดมากกว่าฉบับของพระเจ้าฟ้ารั่ว⁶ และที่สำคัญคือ พระธรรมศาสตร์ไทยมีมูลคดีถึง 39 ประการ แยกเป็น

⁵ “จารึกหลักที่ 38 : จารึกกฎหมายลักษณะโจรสมัยสุโขทัย,” ใน ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 (พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2508), หน้า 33.

⁶ Lingat, op. cit., p. 24 ; ดูรายละเอียดของเรื่องดังกล่าวได้ใน กฎหมายตราสามดวง, 1 : 9-18.

มุลคติแห่งผู้พิพากษาคุดาการ 10 ประการ และมุลคดีวิวาท 29 ประการ ในขณะที่มอญมีมุลคติเพียง 18 ประการ⁷ ที่เป็นเช่นนี้ นายแลงกาด (R. Lingat) นักกฎหมายชาวฝรั่งเศส ผู้เป็นอาจารย์สอนประวัติศาสตร์กฎหมายไทย ให้ความเห็นว่า อาจเป็นไปได้ที่ว่าพระธรรมศาสตร์ของไทยมีหลายฉบับเช่นเดียวกับของมอญและอินเดีย และในชั้นหลังต่อมาไทยได้นำพระธรรมศาสตร์เหล่านั้นมารวมกันเป็นฉบับเดียว คือ ฉบับที่ได้ใช้กันมาตลอดจนกระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เพราะเนื้อหาในพระธรรมศาสตร์นั้นมีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นการรวบรวมมาจากพระธรรมศาสตร์หลายฉบับ⁸

ความสำคัญของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นี้แยกออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง หมายถึง พระมหากษัตริย์ กับส่วนของผู้ถูกปกครอง หมายถึง ราษฎร

ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้ปกครองนั้น ตามทัศนคติของไทยได้ถือตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งกำหนดฐานะของพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็น “ธรรมิกราช” คุงตั้งพระเจ้ามหาสมมตราชแห่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ และยังได้บรรยายถึงคุณลักษณะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ไว้ว่า

พระเจ้ามหาสมมตราชก็ตั้งอยู่ในราชธรรม 10 ประการทรง
เบญจางคิกะศีลแปนปรกตศีล แลอัยยะฎางคิกะศีลแปนอุโบสถศีล
เมตตากรุณาแก่สัตว์ทั้งปวง แล้วทรงพระอุสาหะมะนะสิการะซึ่ง
คำภีร์พระธรรมสาตราเป็นนิจกาล ทรงประพฤติธรรม 4 ประการ คือ

⁷ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับมุลคติในพระธรรมศาสตร์ไทยและมอญได้ใน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2505), 1 : 649-654.

⁸ Lingat, op. cit., p. 25.

พิจารณาซึ่งความชอบความผิดแห่งผู้กระทำให้เป็นประโยชน์แลมิ
ได้เป็นประโยชน์แก่พระองค์ 1 ทะนุกบำรุงซึ่งบุทคลผู้มีศีลสัง 1
ปรมูลมาซึ่งพระราชทรัพย์โดยยุติธรรม 1 รักษาพระนครราชเสมา
ให้สุขเกษมโดยยุติธรรม 1 เปน 4 ประการ⁹

ในสมัยอยุธยา ฐานะของพระมหากษัตริย์ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง
เนื่องจากเกิดความเชื่อตามลัทธิพราหมณ์ว่า กษัตริย์เป็นประมุขที่ศักดิ์สิทธิ์ ดัง
ปรากฏในพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในพิธีนั้น
พราหมณ์สาธยายมนต์อัญเชิญพระเป็นเจ้าลงมาสู่องค์พระมหากษัตริย์แล้วใช้
คำพูดกับพระองค์เช่นเดียวกับที่ใช้กับพระอิศวร คำสั่งของพระองค์เรียกว่า
“โองการ” หมายถึง คำสั่งของพระเป็นเจ้าทั้งสาม พร้อมทั้งถวาย
พระสังวาลย์ธรรมาซึ่งพราหมณ์ในประเทศอินเดียถือว่าเป็นเครื่องทรงเฉพาะ
พระอิศวร นอกจากนี้ในบรรดาพระแสงราชอาวุธทั้ง 8 ของพระมหากษัตริย์
ก็มีพระแสงตรีของพระอิศวรและพระแสงจักรของพระนารายณ์รวมอยู่ด้วย
และในพระบรมนามาภิไธยเต็มก็มีสำนวนว่า “ทิพยเทवादารา” ซึ่งแปลว่า
อวดาราของพระเป็นเจ้าบนสวรรค์¹⁰ ไทยไม่ได้เชื่อตามขอมว่า พระมหากษัตริย์
เป็นพระศิวะหรือพระนารายณ์อวดารา มา แต่กลับเชื่อตามพระธรรมศาสตร์ว่า
พระมหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของธรรมะ คือ เป็น “ธรรมิกราช” ส่วนการ
พระราชพิธีต่าง ๆ ที่มีพิธีพราหมณ์อยู่ด้วย ตลอดจนการถวายพระสังวาลย์ธรรมา
และพระแสงราชอาวุธ เป็นแต่เพียงเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศขององค์

⁹ กฎหมายตราสามดวง, 1 : 16.

¹⁰ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, “บรมราชาภิเษก,” ใน ชุมชุม
พระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์ในงานพระศพของผู้นิพนธ์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517), หน้า 89.

พระมหากษัตริย์เท่านั้น จึงเห็นได้ว่าวัฒนธรรมอินดูมิได้แทรกเข้าไปในเนื้อหาของวัฒนธรรมไทย ต่างกับการรับวัฒนธรรมมอญซึ่งสามารถเข้ากันได้สนิทและผสมกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมไทย

ส่วนด้านที่เกี่ยวกับราชฎ พระธรรมศาสตร์ได้กำหนดมุลคดีไว้ 39 ประการ จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ มุลคดีแห่งผู้พิพากษาศาลฎการ 10 ประการ ซึ่งเป็นกฎหมายที่กล่าวถึงวินัยของผู้พิพากษา อำนาจศาลและระเบียบวิธีพิจารณาความ กับมุลคดีวิวาทของราชฎ 29 ประการ อันเป็นกฎหมายลักษณะคดีต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้ประชาชนทะเลาะวิวาทกัน¹¹ พระมหากษัตริย์ทรงใช้มุลคดีเหล่านี้เป็นหลักในการบัญญัติกฎหมายเพื่อใช้บังคับราชฎตามความเหมาะสมแก่ประเพณีนิยมและความเจริญของบ้านเมือง กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงบัญญัติขึ้นนี้เรียกว่า “พระราชศาสตร์” และพระมหากษัตริย์ไม่ทรงถือสิทธิที่จะทำการนิติบัญญัตินอกเหนือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้แต่อย่างใด¹² เท่ากับว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้จำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการออกกฎหมาย ฉะนั้นกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงบัญญัติขึ้นจึงมีผลใช้บังคับได้เพราะเป็นไปตามหลักพระธรรมศาสตร์ และเพื่อให้พระราชศาสตร์นั้นศักดิ์สิทธิ์ ในคำปรารภของกฎหมายนั้น ๆ จึงมักอ้างอิงถึงบทบัญญัติในพระธรรมศาสตร์ไว้ข้างต้นกฎหมายเป็นทำนองแสดงความเกี่ยวเนื่องกัน¹³

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการติดต่อกับชาวตะวันตกมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับวิทยาการ

¹¹ พระวรภักดีพิบูลย์, อ้างแล้ว, หน้า 35, 37.

¹² พระวรวงค์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, อ้างแล้ว, หน้า 88.

¹³ พระวรภักดีพิบูลย์, อ้างแล้ว, หน้า 39-40.

และความรู้สมัยใหม่จากการศึกษาและการติดต่อกับชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ทำให้ทรงเห็นว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้นล้าสมัย ไม่เหมาะสมกับเหตุการณ์ในสมัยนั้น การที่จะจำกัดให้ออกกฎหมายอยู่ในมุลคดี 39 ประการนั้น ย่อมเป็นไปได้ เพราะบ้านเมืองมีผู้คนมากขึ้น ปัญหาการปกครองและการตัดสินใจความก็กว้างขวางเพิ่มขึ้นหลายเท่า และมุลคดีในพระธรรมศาสตร์ก็ไม่สามารถใช้กำหนดความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมได้ เพราะเงื่อนไขการกระทำและความเป็นอยู่ของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป มิได้ตายตัวอยู่เฉพาะในมุลคดีเหล่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯให้ยกเลิกพระธรรมศาสตร์เสีย แล้วทำการออกกฎหมายใหม่ขึ้นแทนโดยพิจารณาให้เข้ากับสถานการณ์ในขณะนั้น¹⁴ ส่วนด้านที่เกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปในรัชกาลนี้เช่นกัน คือ เป็นไปในทางที่จำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลง¹⁵ เช่นการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งธรรมเนียมใหม่เกี่ยวกับการถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา ซึ่งแต่เดิมข้าราชการเป็นฝ่ายตี่มน้ำสาบานว่าจะซื่อตรงต่อพระมหากษัตริย์แต่ฝ่ายเดียว ครั้นถึงรัชสมัยของพระองค์ ๆ ได้ทรงตี่มน้ำพระราชทานสัจยก่ข้าราชการด้วย

2. *สถาบันทางศาสนา* จากหลักฐานในพงศาวดารและตำนานต่าง ๆ ของไทย เช่น จีนกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมุลศาสนา ศาสนวงศ์ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าไทยได้รับพุทธศาสนาจากลังกาผ่านมอญที่เรียกว่า “รามัญนิกาย” เข้ามาเผยแพร่ตั้งแต่สมัยสุโขทัย บางครั้งพระภิกษุชาวไทยได้เดินทางไปยังอาณาจักรมอญ บวชแปลงใหม่ตามลัทธิวิธีของรามัญ แล้วอยู่เรียนพระธรรม

¹⁴ Lingat, op. cit., pp. 30-31.

¹⁵ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, อ้างแล้ว, หน้า. 90.

วินัยในอาณาจักรนั้น จนมีความรู้ความสามารถแล้วจึงกลับมาเผยแพร่มุทธศาสนาตามอย่างลัทธิรามัญในประเทศไทย บางครั้งพระมหากษัตริย์ไทยก็ส่งราชทูตออกไปยังอาณาจักรรามัญ แล้วขอบวชอีกครั้งหนึ่งในสำนักของพระอุทุมพรมหาสामीและได้อยู่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมที่นั่น ต่อมาพระมหาสामीอุทุมพรได้ส่งพระสุนทรเถระให้แก่พระเจ้าธรรมราชาแห่งสุโขทัยตามที่พระองค์ทรงขอเพื่อไปทำสังฆกรรมทุกอย่างในกรุงสุโขทัย¹⁶ เมื่อมาถึงสุโขทัยแล้วได้ทำการผูกพัทธสีมาและบวชพระสงฆ์ที่สุโขทัยตามแบบรามัญนิกาย¹⁷

ตามตำนานมูลศาสนา ปรากฏว่าพุทธศาสนาแบบรามัญนิกายได้เข้ามาประดิษฐานในกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง พ.ศ.1893-1912) กล่าวคือ หลังจากที่พระสุนทรเถระมาอยู่สุโขทัยได้ระยะหนึ่งแล้วได้กลับไปยังอาณาจักรรามัญอีก และได้นำพระภิกษุชาวสุโขทัยจำนวน 8 รูปไปบวชใหม่และอยู่เรียนพระพุทธรศาสนาที่นั่นด้วย ครั้นเมื่อกลับมาถึงกรุงสุโขทัยแล้ว พระสงฆ์ทั้ง 8 รูปได้แยกย้ายกันไปเผยแพร่มุทธศาสนาแบบรามัญนิกาย หนึ่งในจำนวนนั้นคือ พระปิยทัสสี ซึ่งได้นำพุทธศาสนามรามัญนิกายเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา¹⁸ นอกจากตำนานมูลศาสนาและตำนานทางพุทธศาสนาอื่น ๆ แล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นที่แน่นอนว่าได้มีการนำพุทธศาสนาแบบรามัญนิกายเข้ามาในประเทศไทยเมื่อใดและอย่างไร

¹⁶ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, ผู้แปล, ชินกาลมาลีปกรณ์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์แต่นายกนิมมานเหมินทร์, พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2510), หน้า 108-109.

¹⁷ พระพุทธพุกามและพระพุทธรญาณ, ตำนานมูลศาสนา แปลโดยสุด ศรีสมวงศ์ และพรหม ขมาลา อ้างใน พระมหาบุญช่วย สขวโน, คณะสงฆ์รามัญในประเทศไทย (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูปริยัติสุนทร (เจี๊หว พุทธรฤจิโต), กรุงเทพมหานคร : พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, 2517), หน้า 43.

¹⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 42-43.

หลังจากนั้นพุทธศาสนารามัญนิกายจะได้เป็นที่แพร่หลายมากขึ้นเพียงใดนั้นก็ไม่มีหลักฐานที่ปรากฏแน่ชัด จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ.2112-2133) จึงปรากฏหลักฐานว่า มีพระเถระมอญเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาพร้อม ๆ กับคัมภีร์รามัญที่อพยพเข้ามาเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยา นับแต่นั้นมาพุทธศาสนาแบบรามัญนิกายก็ประดิษฐานอย่างมั่นคงในประเทศไทย ได้มีผู้สืบลัทธินิกายต่อ ๆ มา ซึ่งมีทั้งบุตรหลานของพวกที่อพยพเข้ามาอยู่ก่อนและทำการบวชเรียนในประเทศไทยและพระสงฆ์รามัญที่อพยพเข้ามาใหม่ ดังเช่นในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งเป็นสมัยที่มีพระสงฆ์รามัญอพยพเข้ามาจำนวนมากสมัยหนึ่ง เนื่องจากในสมัยนั้นพระเจ้าอลองพญาได้โปรดให้ทำการกวาดล้างพระสงฆ์มอญซึ่งถูกกล่าวหาว่าทำมกคลประเจียด ตะกรุดลงเลขยันต์กันอาวุธให้ชาวมอญ ทำให้ชาวมอญพากันมีกำลังใจกล้าหาญในการทำสงครามกับพระองค์ พระสงฆ์มอญจึงพากันแตกตื่นและอพยพหนีไปยังที่ ๆ ปลอดภัย เช่น กรุงศรีอยุธยาและหัวเมืองชายแดน เป็นต้น¹⁹

จะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์ในประเทศไทย ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ตลอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมี 2 นิกาย คือ นิกายเดิมที่ไทยได้รับโดยตรงจากลังกาที่เรียกว่า มหานิกาย กับ รามัญนิกาย จากประเทศรามัญ²⁰ ดังจะได้กล่าวถึงบทบาทของคณะสงฆ์รามัญนิกายในประเทศไทยในตอนต่อไป

3. ด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้นำขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของตน

¹⁹ “พงศาวดารมอญพม่า,” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 1 (พระนคร : ครุสภา, 2506), 2 : 114-115.

²⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นิกาย (พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, 2457), หน้า 21.

เข้ามาถือปฏิบัติสืบต่อมาอย่างเคร่งครัด จนบางส่วนของวัฒนธรรมเหล่านั้นได้เข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทย ที่สำคัญได้แก่ ดนตรี ภาษา วรรณคดี ตลอดจนประเพณีบางอย่าง

ด้านดนตรี เครื่องดนตรีของมอญที่ไทยรับมาใช้กันโดยทั่วไป คือ ปี่พาทย์มอญ โดยนำมาใช้เฉพาะงานศพ เพราะฟังดูโศกครวญชวนให้เศร้าโศก คนไทยส่วนมากจึงคิดว่าปี่พาทย์มอญใช้บรรเลงในงานศพเท่านั้น แต่ความจริงแล้วชาวมอญใช้ปี่พาทย์มอญเป็นเครื่องบรรเลงประจำกลุ่มของคนในทุกโอกาส ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลหรืองานอวมงคลรวมทั้งการทรงเจ้าเข้าผีโดยใช้เพลงต่างกัน เพลงมอญมีที่ใช้เฉพาะหลายอย่างและเป็นแบบแผน จนชาวมอญเกือบทุกคนฟังเพลงของตนออก เมื่อได้ยินเสียงปี่พาทย์บรรเลงก็จะรู้ได้ทันทีว่างานนั้นเป็นงานประเภทใด²¹

ปี่พาทย์มอญได้รับแบบอย่างมาจากอินเดียเช่นเดียวกับปี่พาทย์ไทยซึ่งใช้ประกอบประกอบการฟ้อนรำ เช่น เล่นหนัง โขน ละคร เป็นต้น²² ปี่พาทย์มอญคงจะเริ่มมีขึ้นในสมัยอยุธยา เพราะมีชาวมอญอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยหลายคราว ชาวมอญเหล่านั้นคงจะนำเอาเครื่องประกอบการรื่นเริงบันเทิงใจเข้ามาด้วย แม้ว่าในชั้นต้นจะมีได้นำเครื่องดนตรีเข้ามาพร้อมกับตน แต่ก็อาจมาหาวัสดุในประเทศไทยสร้างขึ้นตามพื้นความรู้ของตน แต่ที่แน่นอนก็คือ มีการบรรเลงปี่พาทย์มอญแล้วในสมัยกรุงธนบุรี ดังจะเห็นได้จากงานฉลองพระแก้วมรกต ซึ่งมีปี่พาทย์มอญบรรเลงในงานนั้นด้วย ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อปี่พาทย์ของไทยได้วิวัฒนาการขึ้นตามลำดับ โดยการ

²¹ โชติ ตรียประณีต, วงปี่พาทย์ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพผู้เขียน, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2517), หน้า 12-13.

²² สอ สัจจวาที, "ปี่พาทย์," ชาวกรุง 13, 5 (กุมภาพันธ์ 2507) : 22.

เพิ่มเครื่องดนตรีบางชิ้นเข้าไปในวงปี่พาทย์ไทย ทำให้เกิดเป็นปี่พาทย์เครื่องคู่ ปี่พาทย์เครื่องใหญ่ ปี่พาทย์มอญที่บรรเลงในประเทศไทยก็ได้เพิ่มเติมและปรับปรุงขึ้นโดยอนุโลมตามแบบไทยตลอดมาทุกระยะ²³

การที่คนไทยหันมานิยมใช้ปี่พาทย์มอญในงานศพนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าว่า พระองค์ได้ทรงทราบจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ปี่พาทย์มอญมิใช่ในงานศพหลวงครั้งแรกเมื่องานพระศพสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 4 เพราะทรงเป็นเชลยมอญ และอาจเนื่องมาจากเหตุนั้น ในงานพระศพของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นเชื้อสายของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี จึงโปรดฯ ให้มีปี่พาทย์มอญเพิ่มขึ้น คนภายนอกทั่วไปไม่ทราบถึงเหตุเดิม อาจนำแบบอย่างงานพระศพหลวงไปใช้หรือไปหาปี่พาทย์มอญมาบรรเลงในงานศพบ้าง แล้วมีการปฏิบัติตามกันต่อมาจากนั้นเข้าใจว่างานศพต้องมีปี่พาทย์มอญจึงจะเป็นศพผู้ดี²⁴ แต่เดิมนั้นปี่พาทย์มอญมีอยู่แต่ในตำบลหมู่บ้านของมอญ ผู้บรรเลงก็เป็นชาวมอญล้วน ๆ ภายหลังเมื่อประชาชนชาวไทยนิยมมีปี่พาทย์มอญในงานศพกันมากขึ้น เจ้าของปี่พาทย์ไทยเห็นเป็นช่องทางที่จะเพิ่มอาชีพของผู้มีวงปี่พาทย์ จึงสร้างปี่พาทย์มอญขึ้นและให้ศิลปินไทยฝึกหัดรำเรียนเพลงมอญสืบมา วงปี่พาทย์มอญจึงได้แพร่หลายอยู่ในประเทศไทยเกือบทุกจังหวัดมาจนทุกวันนี้

ด้านภาษา การที่ไทยมีความสัมพันธ์กับมอญมาช้านานทำให้มีการรับคำ

²³ ดูรายละเอียดของปี่พาทย์ไทยและปี่พาทย์มอญได้ใน โชติ ดุริยประณีต, อ่างแล้ว, หน้า 1-14.

²⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระนคร : คุรุสภา, 2505), 18 : 236-237.

ในภาษามอญมาใช้ในภาษาไทยด้วย เช่นคำว่า กรุง นาย คลอง ฯลฯ เป็นต้น ในพระบรมราชธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวว่า “กรุง” เป็นภาษามอญ แปลว่า แม่น้ำ ไทยเรานำมาใช้ในความหมายว่า เมืองหลวง เนื่องจากว่าเมืองหลวงของประเทศไทยมักจะตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำ เพื่อความสะดวกในการปกครองและการสัญจรไปมา ผู้เป็นเจ้าของ ก็หมายถึง ผู้เป็นเจ้าของเหนือแม่น้ำตลอดทั้งสาย คำว่า “กรุง” จึงมีความหมายเคลื่อนมาเป็นเมืองหลวง ส่วนคำว่า “นาย” เสฐียรโกเศศกล่าวว่า เป็นคำเดิมในภาษามอญ ซึ่งในพจนานุกรมมอญ-อังกฤษ ของนายฮัลลiday (Halliday) ให้คำแปลไว้ว่า เจ้าหรือนาย (lord, master) แต่ปัจจุบัน “นาย” ในภาษามอญเป็นคำใช้นำหน้าชื่อบุคคลที่เป็นชายสูงอายุ เช่น ผู้เป็นบัณฑิต หรือผู้สมควรยกย่อง ให้เกียรติเช่นเดียวกับไทย นอกจากนี้ไทยเรายังนำคำ “นาย” มาใช้เป็นคำประกอบตำแหน่งหน้าที่เพื่อยกย่องด้วย เช่น นายเรือ นายช่าง เป็นต้น คำว่า “นาย” ในภาษามอญนี้เมื่อมาอยู่กับไทยนานเข้าก็กลายเป็นคำไทยและเรามากจะนำมาเข้ากับคำเดิมของไทยว่า “เจ้านาย” ซึ่งมีความหมายคงเดิม คำว่า “คลอง” ก็มาจากภาษามอญ แปลว่า ทาง เช่น คลองเลี้ยว คลองธรรม ไทยเรานำมาใช้กันเป็นสามัญในความหมายว่า ทางน้ำ²⁵

ด้านวรรณคดี วรรณคดีไทยที่ได้รับอิทธิพลจากมอญในด้านเนื้อเรื่องคือเรื่อง *ราชาธิราช* ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับพงศาวดารมอญ ตั้งแต่เริ่มสร้างเมืองมาแต่ตะมะ แต่รายละเอียดส่วนใหญ่เป็นเรื่องมหายุทธสงครามระหว่างพระเจ้าราชาธิราช (มอญ) กับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (พม่า) การแต่งวรรณคดีเรื่องนี้ปรากฏในบานแพนกว่าโปรดฯ ให้กวี 4 ท่าน คือ พระยาพระคลัง (เจ้าพระยา

²⁵ พระยาอนุমানราชธน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน โดย เสฐียรโกเศศ, (นามแฝง) (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2510), หน้า 28-29, 31, 38.

พระคลัง (หน) พระยาอินทอัครราช พระภิรมย์ศรี และพระศรีภูมิปริชา
 แปลและเรียบเรียงขึ้นเมื่อปีมะเส็ง พุทธศักราช 2328²⁶ เรื่องราชาธิราชนี้
 นอกจากจะเป็นหนังสือที่อ่านสนุกและมีสาระเพิ่มพูนสติปัญญาแล้ว ยังให้รส
 ทางวรรณคดีอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่ากระทรวงศึกษาธิการได้คัดเลือกตัดเฉาะ
 ตอนศึกพระเจ้าฟ้างุ้มง้อไปตีพิมพ์เป็นแบบเรียนสอนอ่านกวีนิพนธ์ซึ่งได้รับ
 ยกย่องว่า “เป็นหนังสือที่ท่านกวีแต่เก่าก่อนได้ร้อยกรองด้วยถ้อยคำอันไพเราะ”²⁷
 นอกจากนี้ภาพลักษณ์ของชาวมอญในด้านความเป็นอยู่ คติความเชื่อเกี่ยวกับ
 ไสยศาสตร์ต่าง ๆ ยังปรากฏในวรรณคดีบางเรื่องของไทย เช่น ขุนช้างขุนแผน
 ตอนพระไวยแตกทัพ เป็นตอนที่พลายชุมพล บุตรขุนแผนได้ปลอมตัวเป็น
 มอญใหม่ชื่อ สมิงมัตรา ไปรบกับพระไวย (พลายงามบุตรขุนแผนเช่นกัน)
 วรรณคดีเรื่องนี้เป็นที่นิยมอ่านของคนไทยมาก และได้มีการนำมาดัดแปลงเป็น
 บทละครเพื่อใช้แสดงละครด้วย และตอนหนึ่งจากบทละครยังได้นำมาเป็น
 เนื้อร้องเพลงมอญดูดาว ใช้สอนวิชาดนตรีในชั้นประถมและเป็นที่นิยมร้องกัน
 โดยทั่วไป เนื้อเพลงเน้นความเชื่อด้านไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลังต่าง ๆ
 ชัดเจน ดังนี้

แล้วจัดแจงแต่งกายพลายชุมพล   ปลอมตนเป็นมอญใหม่ดูคมสัน
 นุ่งผ้าตาหมากรุกของรามัญ   ใส่เสื้อลงยันต์ข้อมว่นายา
 คอผูกผ้าประเจียดของอาจารย์   โอมอ่านเสกผงผัดหน้า
 คาคตะกรุดโทนทองของบิดา   โปกผ้าสีทับทิมริมขลิบทอง

²⁶ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), ราชาธิราช (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2509),
 หน้า 1-2.

²⁷ เฟิงอั้ง, “คำนำ” หน้า ข.

ถือหอกลั่นตะโลหะชนะชัย   เหมือนสมิงมอญใหม่ดูไวว่อง
 ขุนแผนขีสีหมอกออกกล่าวพอง   ชุมพลขึ้นกระเสียวพองนำโยธา²⁸

ด้านประเพณี ประเพณีสำคัญของมอญที่ถือปฏิบัติมาจนทุกวันนี้ และบางส่วนได้เข้ามาปะปนอยู่ในวัฒนธรรมและประเพณีของไทย คือ ประเพณีสงกรานต์ ตรงกับกลางเดือนเมษายนของทุกปี ทั้งมอญและไทยโบราณถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ ชาวมอญยังคงรักษาประเพณีเก่า ๆ ในเทศกาลสงกรานต์ไว้ เช่น การแห่กแห่ปลาไปปล่อย การทำบุญด้วยข้าวสงกรานต์ (ข้าวแช่) ตลอดจนการเล่นสบ้า ประเพณีเหล่านี้เป็นที่นิยมและสนใจของคนไทยทั่วไป และจะเห็นได้ว่าประเพณีสงกรานต์ของมอญนั้นมีคนไทยไปร่วมงานด้วยจำนวนมาก โดยเฉพาะที่พระประแดง ประเพณีอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ที่มีบทบาทเข้ามาปะปนในสังคมไทย ได้แก่ ประเพณีแต่งงาน ถ้าชายไทยแต่งงานกับหญิงมอญก็ต้องเพิ่มพิธีแบบมอญเข้าไปด้วย คือ พิธีเซ่นไหว้ผี ทั้งผีบ้านผีเรือนและผีประจำหมู่บ้านของฝ่ายเจ้าสาว ประเพณีอุปสมบทก็เช่นกัน ถ้าชายไทยไปบวชในวัดมอญ พิธีในโบสถ์ก็จะจัดแบบมอญ โดยใช้วิธีสวดญัตติจตุตถกรรมวาจาแบบมคธก่อนแล้วจึงสวดแบบรามัญทับอีกทีหนึ่ง²⁹ การครองผ้าและวัตรปฏิบัติก็ถือตามแบบมอญ และในด้านศาสนานี้พระสงฆ์มอญยังมีบทบาทสำคัญที่ทำให้มีการปฏิรูปทางศาสนาของไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดของเรื่องนี้ในตอนต่อไป

²⁸ สุดจิตต์ ดุริยประณีต, “บทร้องมอญดูดาว,” ใน หนังสือรายการแนะนำผีร้องเพลงไทย (พระนคร : โรงพิมพ์กัณฑ์ประเสริฐ, 2514), หน้า 46.

²⁹ พระมหาบุญช่วย สวาโน, อ้างแล้ว, หน้า 124.

ข. การศึกษา

ชาวมอญมีบทบาทร่วมอยู่ในการศึกษาในสังคมไทย ซึ่งแยกออกเป็นการศึกษาของฝ่ายฆราวาสและการศึกษาของฝ่ายพระสงฆ์ กล่าวคือ

ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรของชาวมอญคงจะมีคติเหมือนกับชาวไทย คือ ถ้าเป็นผู้ชายเมื่อเติบโตขึ้นก็ให้รับราชการเป็นขุนนางมียศบรรดาศักดิ์เช่นเดียวกับคนไทย ดังจะเห็นได้จากบทกล่อมเด็กของชาวมอญโบราณซึ่งเป็นเรื่องราวทำนองรำพึงรำพันตอนหนึ่งว่า

...โอ้ว่าลูกหัวปีของพ่อเติบโตใหญ่ขึ้นมาแล้วหนอ อันธรรมา
ของสามัญชนทั่วไปก็จะให้ลูกเล่าเรียนวิชาแต่ยังเล็ก จงหลบเสีย
เถิดนะลูกผู้เป็นดวงใจของพ่อ เมื่อเจ้าเติบโตใหญ่ขึ้นไปภายหน้าจะ
ได้ถวายตัวพระเจ้าผู้ทรงธรรมนะเจ้า เจ้าก็จะได้พานทองของ
ประทาน จะได้อยู่ในวัง...³⁰

เนื้อความของบทกล่อมเด็กข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงความนึกคิดของชาวมอญแต่โบราณที่มีต่อบุตรของตน คือ การส่งเสริมให้บุตรได้เรียนหนังสือเพื่อเตรียมเข้าถวายตัวต่อพระเจ้าแผ่นดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาบุตรของขุนนาง เป็นการฝึกหัดไว้รับราชการเป็นขุนนางต่อไป

การศึกษาของเด็กรามัญก็เช่นเดียวกับเด็กไทย คือ ถ้าเป็นเด็กหญิงจะเรียนเกี่ยวกับวิชาการบ้านการเรือน โดยการช่วยมารดาทำงานบ้าน หัดทำครัว เลี้ยงน้อง ทอผ้า ฯลฯ ส่วนเด็กชายเมื่อมีอายุได้ 7-8 ปี มักจะส่งไปเรียน

³⁰ “บทกล่อมเด็กของโบราณ” อ้างใน ส.พลายน้อย, “เล่าเรื่องรามัญ : การศึกษา,” วัฒนธรรมไทย 10, 6 (สิงหาคม 2513) : 44.

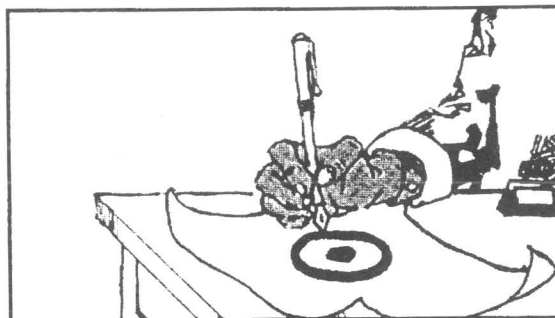
บุรุษอักษร-๒๑-๖
 ปัยนมน - ป็อยอี่ซุน - เม็ยะ
 พยัญชนะมอญ 35 ตัว

က ก๊ะ (ก)	ခ คะ (ข)	ဂ เก็ย (ค)	ဃ เข็ยะ (ฌ)	င เง็ยะ (ง)
စ จ๊ะ (จ)	ဆ ซะ (ฉ)	ဇ เจ็ยะ (ช)	ဈ ເမိဲး (ฌ)	ည ເညိဲး (ญ)
ဋ ฎ๊ะ (ฎ)	ဋ ทะ (ฐ)	ဋ ติะ (ฑ)	ဃ ເမိဲး (ฌ)	ဏ ณะ (ณ)
တ ติะ (ด)	ထ ทะ (ถ)	ဒ เต็ยะ (ด)	ဓ เซ็ยะ (ธ)	န เน็ยะ (น)
ပ ป๊ะ (ป)	ဖ พะ (ฝ)	ဖ เป็ยะ (ฟ)	ဘ เก็ยะ (ภ)	မ เม็ยะ (ม)
ယ เย็ยะ (ย)	ရ เร็ยะ (ร)	လ เล็ยะ (ล)	ဝ เว็ยะ (ว)	သ ซะ (ส)
ဟ ฮะ (ห)	ဗ พะ (พ)	ဝ บ๊ะ (บ)	အ อ๊ะ (อ)	ဗ ເပိဲး (ไม่มีในภาษาไทย)

๑ ๑อาร์ด มร์จลลลล

บ๊ะ บ๊ะอะคอ ม่นชูโล่

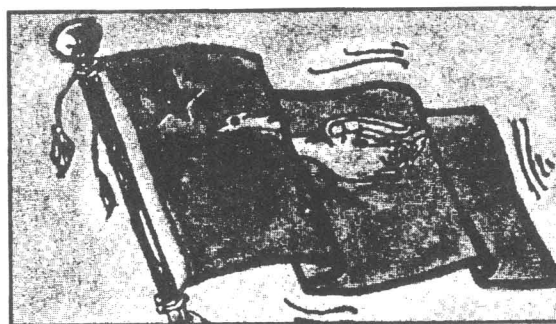
บ อักษรบ๊ะ มอญเขียนไว้

อ อลว่าดอ์ จูบ์อ์อ์อ์

อ๊ะ อ๊ะเล่่มชะวอ รูปบ๊อบทอ

อ ธงพริ้วสะบัด รูปหงส์ทอง

แบบเรียนภาษามอญสมัยใหม่ ชั้นเด็ก ๆ
(ภาพจากหนังสือ 20 ปีชมรมเยาวชนมอญ กรุงเทพฯ, 2538)

หนังสือกับพระที่วัด การเรียนการสอนในสมัยนั้นเน้นหนักที่การอ่าน การเขียน และการคิดเลข นอกจากนี้ยังมีวิชาพิเศษซึ่งสอนเฉพาะผู้ที่สนใจสมัครเรียน คือ วิชาโหราศาสตร์ ซึ่งผู้เรียนต้องผ่านการเรียนวิชาเลขขั้นสูงมาแล้วเพื่อจะได้ใช้ความรู้นั้นในการคำนวณเลขยาม

การศึกษาในสมัยโบราณตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทำการปฏิรูปการศึกษา ใช้วัดเป็นโรงเรียนและมีพระเป็นครู เป็นการศึกษาที่เป็นไปตามใจสมัครของแต่ละคน และสอนกันโดยไม่มีหลักสูตรหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ มุ่งแต่เพียงให้อ่านออกเขียนได้ และเนื่องจากครูผู้สอนเป็นพระ การสอนจึงหนักไปทางด้านศาสนาและจริยศึกษาเป็นสำคัญ ครั้นเมื่อกุลบุตรมีอายุได้ 12 ปี ก็บรรพชาเป็นสามเณร และอุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่ออายุครบ 20 ปี³¹ การบวชเป็นพระภิกษุนี้เป็นวิถีทางหนึ่งของสามเณรในการยกฐานะทางสังคม คือ ทำให้มีโอกาสเข้ารับราชการในกรุงได้หากสามารถสอบพระปริยัติธรรมได้เปรียญต่าง ๆ และสึกออกมา แม้ว่าเรื่องนี้จะไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดในสมัยอยุธยา แต่ก็ก็มีหลักฐานที่แน่นอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งปรากฏว่ามีพระสงฆ์สึกออกมารับราชการมากจนทรงพระปริวิตกว่า แบบการศึกษาของคณะสงฆ์จะเสื่อมทรามลง เนื่องจากพระราชาคณะ พระครูผู้สอนพระปริยัติธรรมลดจำนวนลง³²

³¹ เสถียน สุภโสภณ, ประวัติการโรงเรียนราษฎร์และทำเนียบโรงเรียนราษฎร์ (พระนคร : สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์, 2505), หน้า 3 ; ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการเรียนหนังสือในโรงเรียนวัดในสมัยโบราณได้ใน พระยาอนุนามราชชน, อ้างแล้ว, หน้า 146-166.

³² ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน เดวิด เค. วัลยาจ, “คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ,” ศิลปากร, 10, 1 (พฤษภาคม 2509) : 41-44.

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แม้จะมีการตั้งโรงเรียนราษฎรโดยคณะบาทหลวงนิกายโรมันคาทอลิกชาวฝรั่งเศสหลายโรงเรียน³³ แต่ก็ไม่มีหลักฐานว่ามีเด็กมอญเข้าศึกษาในโรงเรียนเหล่านั้นหรือไม่ สันนิษฐานว่าในสมัยอยุธยาเนื่องจากมีอุปสรรคด้านภาษา ชาวมอญส่วนใหญ่คงนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาในวัดมอญประจำหมู่บ้านตนเพื่อให้เรียนหนังสือมอญและมคธ (บาลี) และเมื่อถึงวัยจะบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ จะได้ทำการที่วัดนั้น ๆ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากโรงเรียนวัดแล้วยังมีการจัดการศึกษาฝ่ายโรงเรียนราษฎรเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา โดยคณะมิชชันนารีชาวอเมริกันนิกายโปรเตสแตนต์ และได้เริ่มสอนในหมู่ชาวมอญก่อน กล่าวคือ ใน พ.ศ.2391 นางแม็ตตูน (Mrs. Mattoon) ได้จัดให้มีการสอนหนังสือแก่พวกเด็ก ๆ เป็นครั้งแรกในหมู่บ้านของชาวมอญใต้คลองบางหลวงลงไปเล็กน้อย โดยรับเด็กมอญเข้ามาอยู่ในครอบครัวของพวกเขาแล้วสอนหนังสือให้ และอาศัยเด็กเหล่านั้นช่วยทำงานบ้านด้วย เด็กที่รับเข้ามาในระยะเริ่มทดลองนี้มีทั้งชายและหญิง ต่อมาเมื่อคณะมิชชันนารีมีหลักแหล่งถาวรแล้วจึงได้ตั้งโรงเรียนอย่างแท้จริงขึ้นในหมู่มอญใน พ.ศ.2395 นับเป็นการเริ่มโรงเรียนเข้าไปยืนกกลับขึ้นเป็นแห่งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ ตามบันทึกของหมอเฮ้าส์ (Rev. Samuel House) กล่าวว่า นางแม็ตตูนเป็นผู้เริ่มตั้งโรงเรียนดังกล่าวขึ้นเมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2395 ปรากฏว่าเมื่อแรกตั้งนั้นมีนักเรียนชาย 8 คน ต่อมาอีก 2 เดือน จำนวนนักเรียนเพิ่มเป็น 27 คน ทั้งนี้รวมทั้งเด็กหญิง 4 คนในครอบครัวด้วย และได้ใช้ภาษาไทยในการสอน³⁴

³³ “พงศาวดารเรื่องฝรั่งเศสกับไทย,” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 (พระนคร : คุรุสภา : 2507), 16 : 26-27.

³⁴ เสถียร สุกใสภณ, อ้างแล้ว, หน้า 34, 36.

หลังจากที่โรงเรียนเข้าไปเย็นกลับแห่งนี้ตั้งได้เพียง 17 วัน ก็มีโรงเรียนของคณะมิชชันนารีอีกแห่งหนึ่งตั้งขึ้นข้าง ๆ วัดอรุณราชวราราม เป็นโรงเรียนประจำแห่งแรกเช่นกัน และอีก 4 เดือนต่อมาโรงเรียนเข้าไปเย็นกลับของนางแม่ตุนก็ยุบมารวมกับโรงเรียนประจำแห่งนี้³⁵ นางแม่ตุนได้แนะนำให้บิดามารดาของเด็กส่งเด็กไปอยู่โรงเรียนประจำ ดังจะเห็นได้จากบันทึกของหมอแฮร์

9 กุมภาพันธ์ (ค.ศ.1853 ตรงกับ พ.ศ.2395 ในสมัยนั้น) พຽ່ງนี้จะมีนักเรียนมาอยู่ประจำโรงเรียนจำนวนหนึ่ง โดยมากเป็นเด็กหมู่บ้านมอญที่นางแม่ตุนทำให้บิดามารดาเชื่อถือและเด็กก็รักใคร่ ครูเกียงบอกว่าในวันนี้มารดาของเด็กได้ล้างและขจัดอุจจาระเสียสะอาดและฟันของเด็กก็ค่อนข้างขาวเพราะเด็กเลิกกินหมากมาหลายวันแล้ว

10 กุมภาพันธ์ พวกเด็กได้มากันแล้ว คือพวกที่นางแม่ตุนไปชักชวนจากมารดาให้มาอยู่กับเรา มารดาของเด็กบอกว่าเด็กนอนไม่ใคร่หลับและตื่นกันแต่เช้ามืด บางคนก็ร้องให้ มารดาของเด็กได้มาด้วย ได้พาไปคูห้องเรียน เตียงไม้ไผ่ที่ทำใหม่ แผนที่ประเทศจีน พม่า ลังกา อังกฤษ สหรัฐอเมริกา...³⁶

จะเห็นได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ การศึกษาของเด็กชาวมอญมีทั้งการศึกษาในวัดซึ่งใช้ภาษามอญ และการศึกษาในโรงเรียนของคณะ

³⁵ เฟ็งฮ้าง, หน้า 39.

³⁶ George Haws Feltus, *Samuel Renolds House of Siam*, (New York : Fleming

มิชชันนารีซึ่งใช้ภาษาไทย

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ รัฐเริ่มเข้ามาบีบบทบาทในการจัดการศึกษาโดยตรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้มีการตั้งโรงเรียนตามแผนใหม่ขึ้น และทรงชักชวนให้พระราชวงศ์และข้าราชการส่งบุตรหลานเข้ามาเล่าเรียนในโรงเรียนที่ทรงตั้งขึ้น และยังได้ขยายการศึกษาออกไปยังราษฎรสามัญด้วย โรงเรียนสำหรับราษฎรในครั้งนั้นตั้งอยู่ในวัด เพราะตามปกติบิดามารดาก็พาบุตรหลานไปฝากเล่าเรียนที่วัดซึ่งตนนับถืออยู่แล้ว และการตั้งโรงเรียนในวัดยังเป็นการประหยัดค่าซื้อที่ดินตลอดจนค่าก่อสร้างอาคารเรียน โรงเรียนแห่งแรกที่ตั้งขึ้นคือโรงเรียนวัดมหรณพาราม ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2427 และมีโรงเรียนวัดอื่น ๆ ตั้งตามต่อมา บางโรงเรียนก็ตั้งขึ้นโดยการอุดหนุนของข้าราชการ เช่น ที่วัดประยูรวงศ์ บางโรงเรียนก็ได้รับความอุปการะจากทางวัดและเอกชนร่วมกัน เช่น วัดระฆัง เป็นต้น³⁷ ส่วนการศึกษาตามแบบหลวงหรือตามแผนใหม่ในหัวเมืองต่าง ๆ นั้น โปรดฯให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นผู้ดำเนินการ โดยได้รับการอุดหนุนจากพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้เริ่มดำเนินการใน พ.ศ.2441 และใช้วัดเป็นโรงเรียนเพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายเช่นเดียวกับการจัดการศึกษาในกรุงเทพฯ³⁸ ในการนี้ได้โปรดฯให้จัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนหลวงทั้งในส่วนที่จะสอนธรรมปฏิบัติและวิชาความรู้ขึ้นจำนวนมาก เพื่อพระราชทานแก่

³⁷ David K. Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn* (New Haven and London : Yale University Press, 1969), pp. 113-114.

³⁸ กจข, แฟ้ม ศ.12/7 เรื่องจัดการเล่าเรียนตามหัวเมือง.

พระสงฆ์ไว้สำหรับสอนกุลบุตรทั่วไป³⁹

ในระยะแรก การจัดการศึกษายังเป็นไปอย่างเชื่องช้า ดังปรากฏในสำเนาลิขิตของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เมื่อ พ.ศ.2442 ทรงชี้แจงถึงสาเหตุที่ไม่สามารถจัดการศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯและมณฑลกรุงเก่าให้ดำเนินไปโดยเร็วได้ว่า เนื่องจากการสอนตามแบบหลวงในขณะนั้น ยังไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายของคนทั่วไป และพระสงฆ์ผู้จะสอนตามแบบหลวงได้ก็มีน้อยรูป นอกจากนี้ตำราแบบเรียนของหลวงที่ใช้เป็นหลักก็ยังคงแจกไม่ทั่วถึง⁴⁰ วัดที่จัดการสอนแบบใหม่ที่สอนทั้งเลขและหนังสือจึงยังมีน้อยส่วนใหญ่แล้วการศึกษาตามวัดในหัวเมืองทั่วไปในระยะนั้นใช้แบบมูลบทในการสอนบ้าง สอนตามแบบเก่าโดยใช้แบบปฐม ก.กา บ้าง เช่น หัวเมืองมณฑลราชบุรี ตามรายงานของพระอมรโมลี ผู้อำนวยการศึกษามณฑลราชบุรีใน พ.ศ.2442 ปรากฏว่ามีวัดที่สอนตามแบบใหม่ได้ 18 วัด คือ วัดในจังหวัดราชบุรี 3 วัด กาญจนบุรี 2 วัด สมุทรสงคราม 11 วัด เพชรบุรี 2 วัด รวมเป็นนักเรียนทั้งหมด 461 คน ส่วนวัดที่สอนด้วยแบบมูลบทก็มีหลายตำบล ส่วนใหญ่เป็นวัดธรรมยุต มีวัดมหานิกายบ้าง นอกนั้นสอนด้วยแบบปฐม ก.กาทั้งสิ้น⁴¹ ส่วนการศึกษาในวัดรามัญตามหัวเมืองโดยทั่วไปยังคงสอนด้วยหนังสือรามัญ เพราะพระสงฆ์รามัญส่วนใหญ่ยังมีความนิยมในภาษาของคนอยู่

³⁹ “ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง,” ใน เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : กุรุสภา, 2511), หน้า 206.

⁴⁰ ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ลายพระหัตถ์ที่ 115 ลงวันที่ 11 กันยายน ร.ศ.118 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 41-42.

⁴¹ กจข, แฟ้ม ศ.12/10 รายงานของพระอมรโมลี ผู้อำนวยการศึกษามณฑลราชบุรี ร.ศ.118.

จึงยังไม่คิดจัดสอนด้วยหนังสือไทย อย่างไรก็ตามได้มีวัดรามัญบางวัดที่จัดสอนหนังสือไทยโดยใช้แบบมูลบท เช่น วัดคงคาราม ในจังหวัดราชบุรี⁴²

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ได้มีการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การศึกษาของชาวมอญในประเทศไทย มีแนวโน้มที่จะหันมาศึกษาเป็นภาษาไทย โดยใช้หลักสูตรและแบบเรียนของไทยมากขึ้น เนื่องจากมีโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไปหลายแห่งทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่าง ๆ แม้กระทั่งวัดมอญเองซึ่งเคยสอนกุลบุตรรามัญด้วยภาษามอญบางวัดก็หันมาสอนหนังสือไทย โดยใช้แบบมูลบทดังกล่าวข้างต้น นอกจากนี้ยังปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 มีชาวมอญรับราชการอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ มีตำแหน่งเป็นสมุหบัญชีบ้าง เสมียนบ้าง สารวัตรบ้าง ฯลฯ จำนวนไม่น้อย ชาวมอญเหล่านี้ต่างก็ได้ผ่านการศึกษามาตามแบบเรียนของไทยมาแล้วทั้งสิ้น เช่น นายจำปี บุตรพระยาภักดีสงครามเจ้ากรมอาทมาตซ้าย ได้รับราชการในตำแหน่งสารวัตรแขวงในกรมกองตระเวนฝ่ายกองรักษา กรมพระนครบาล เมื่อ พ.ศ.2437 เคยเรียนหนังสือไทยกับพระปลัดเน่า วัดไก่อี๊ แขวงเมืองปทุมธานี และหลวงพิพิธพลภักดี (ปุย) บุตรพระยาเกียรติ เจ้ากรมตั้งทองซ้าย รับราชการเป็นสมุหบัญชีกลางกรมกองตระเวน เมื่อ พ.ศ.2436 ก็เคยเรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนหลวง โดยเป็นศิษย์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) เป็นต้น⁴³

ส่วนการศึกษาของฝ่ายพระสงฆ์ ได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งหมายถึงการศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าพระไตรปิฎก ได้แก่ พระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม ในสมัยอยุธยา พระสงฆ์และสามเณรได้รับการส่งเสริมให้ใฝ่ใจในการศึกษาพระธรรม ดังจะ

⁴² เฟิงอั้ง.

⁴³ กชข, แฟ้ม น.1.2/23 ประวัติข้าราชการกรมกองตระเวน.

เห็นได้จากพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ซึ่งกำหนดให้พระสงฆ์และสามเณรที่รู้ธรรมมีศักดินาสูงกว่าพระสงฆ์สามเณรที่ไม่รู้ธรรมดังนี้ คือ

สามเณรรู้ธรรม เสมอณา 300 สามเณรมิได้รู้ธรรม เสมอณา 200
 ภิกษุรู้ธรรม เสมอณา 600 ภิกษุมิได้รู้ธรรม เสมอณา 400
 พระครูรู้ธรรม เสมอณา 2400 พระครูมิได้รู้ธรรม เสมอณา 1000⁴⁴

จากพระไอยการนี้ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า คงจะมีการสอบพระปริยัติธรรมตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และมีหลักฐานแน่นอนว่า มีการสอบพระปริยัติธรรมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ตั้งปรากฏในหนังสือของลาลูแบร์ (La Loubère) ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยนั้นว่า สมเด็จพระนารายณ์มีพระราชดำรัสสั่งให้ออกหลวงสรศักดิ์ และออกพระพิพิธราชาสมุหพระคชบาล เป็นแม่กองประชุมสงฆ์สอบความรู้พระภิกษุสามเณร⁴⁵

การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยอยุธยา นั้นแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก เวลาสอบพระนักเรียนจะแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการ ถ้าแปลได้พระสูตรจะได้บาเรียนตรี แปลได้ทั้งพระสูตรและพระวินัยจะได้บาเรียนโท และถ้าแปลได้พระสูตรพระวินัยและพระปรมัตถ์ก็จะได้บาเรียนเอก หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมนี้ได้ใช้มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงโปรดฯ ให้มีการแก้ไขแบบเรียนและการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ เพื่อให้ผู้สอบได้มีความรู้ยิ่งกว่าแต่ก่อน

⁴⁴ กฎหมายตราสามดวง 1 : 315.

⁴⁵ La Loubère, A New Historical Relation of the Kingdom of Siam (London : Oxford University Press, 1969), p. 115.

หลักสูตรใหม่ได้กำหนดวิธีสอบเป็น 9 ประโยค ผู้สอบได้ 3 ประโยคขึ้นไปจึงจะได้เป็นบาเรียน และเรียกตามลำดับชั้นว่า บาเรียน 3 ประโยค บาเรียน 4 ประโยค เรื่อยไปจนถึงบาเรียน 9 ประโยค⁴⁶ หลักสูตรดังกล่าวได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับกาลเวลาอยู่เสมอ แต่ยังคงมีกำหนดชั้นเป็น 9 ประโยคเช่นเดิม และคำว่า “บาเรียน” ซึ่งใช้เรียกผู้สอบได้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา นั้นได้เปลี่ยนมาเป็น “เปรียญ” ในตอนปลายรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์⁴⁷

พระสงฆ์รามัญในประเทศไทยก็มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมเช่นเดียวกับพระสงฆ์ไทย แต่ใช้หลักสูตรอีกแบบหนึ่งต่างหากจากของไทย และยังไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าหลักสูตรบาเรียนรามัญนี้ กำหนดขึ้นโดยอนุโลมตามหลักสูตรที่เคยใช้อยู่ในอาณาจักรรามัญแต่โบราณหรือมากำหนดขึ้นใหม่ในประเทศไทย หนังสือที่ใช้เป็นแบบเรียนและใช้สอบก็ใช้แต่คัมภีร์พระวินัยปิฎก เพราะการศึกษาของพระสงฆ์รามัญนั้นถือพระวินัยเป็นสำคัญ ดังมีคำเปรียบเปรยว่า “มอญวินัย ไทยพระสูตร พม่าอภิธรรม”⁴⁸ กำหนดชั้นของการสอบบาเรียนรามัญแต่เดิมมี 3 ประโยค ภายหลังเพิ่มประโยค 4 ขึ้นอีกประโยคหนึ่งรวมเป็น 4 ประโยค ดังนี้คือ

---

⁴⁶ มีอัตราเทียบกับชั้นบาเรียนอย่างเก่าคือ บาเรียน 3 ประโยค เป็นบาเรียนตรี บาเรียน 4-6 ประโยคเป็นบาเรียนโท และบาเรียน 7-9 ประโยคเป็นบาเรียนเอก - ดูรายละเอียดของบาเรียนและการสอบบาเรียนประโยคต่าง ๆ ได้ใน พระมหาอุทัย พุทฺธวงโส, “การศึกษาปริยัติธรรม,” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษที่ 4 (สิงหาคม 2509) : 57. และ พระมหาบุญช่วย สรวโน, อ้างแล้ว, หน้า 134-135.

⁴⁷ แต่ยังไม่ทราบถึงผู้เปลี่ยนและเหตุผลในการเปลี่ยน - พระมหาอุทัย พุทฺธวงโส, อ้างแล้ว, หน้า 56.

⁴⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 58.

ประโยค 1 สอบคัมภีร์อาทิกกรรม หรือ ปาจิตตีย์ แล้วแต่นักเรียนจะเลือก เข้าใจว่าแต่เดิมถ้าแปลได้ประโยค 1 ก็ได้เป็นเปรียญ ครั้นตั้งประโยค 4 ขึ้นจึงกำหนดว่า ต้องสอบประโยค 2 ได้ด้วย จึงนับว่าเป็นเปรียญ

ประโยค 2 สอบคัมภีร์มหาวรรค หรือ จุลวรรค แล้วแต่นักเรียนจะเลือก สอบได้นับว่าเป็นเปรียญจัตวา เหมือนเปรียญไทย 3 ประโยค

ประโยค 3 สอบคัมภีร์บาลีมุตตกวินัยวินัจฉัยสังคหะ เรียกกันโดยย่อว่า บาลีมุตตสอบได้นับเป็นเปรียญตรี เสมอเปรียญไทย 4 ประโยค

ประโยค 4 สอบคัมภีร์ปฐมสมันตปาสาทิกา สอบได้เป็นเปรียญโทเสมอเปรียญไทย 5 ประโยค⁴⁹

สันนิษฐานได้ว่าการศึกษาและการสอบพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์รามัญคงจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เพราะคณะสงฆ์รามัญได้มาตั้งเป็นหลักฐานมั่นคงในประเทศไทย และมีเจ้าคณะใหญ่ปกครองมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และที่แน่นอนคือ มีการสอบเปรียญรามัญในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังปรากฏว่า พระรามัญมณี (ยิ้ม) เจ้าอาวาสวัดบวรเมณฑล รูปที่ 3 ได้เป็นเปรียญรามัญ 4 ประโยค ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์⁵⁰

⁴⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, “อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม,” ในประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพคุณาธาร (ผล ชินบุโฑ) พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514), หน้า 243-244.

⁵⁰ พระมหาสรเชต คมภิรมโม, ประวัติวัดบวรเมณฑล (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดบวรเมณฑลราชวรวิหาร, พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 24 ; แต่ใน “อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม,” ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส กล่าวว่า พระรามัญมณี (ยิ้ม) เป็นเปรียญ 8 ประโยค ซึ่งคงจะหมายถึงเปรียญฝ่ายไทยมิใช่ของรามัญ.

ในการสอบพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์รามัญนั้น จะมีพระเถระของทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายรามัญและฝ่ายไทยร่วมประชุมเป็นกรรมการ พังการแปลของพระนักเรียน พระนักเรียนจะแปลประโยคในคัมภีร์ตามที่ตนจับสลากได้เป็นภาษารามัญ เมื่อมีศัพท์อะไรที่แปลก กรรมการฝ่ายไทยจึงจะทักและให้กรรมการฝ่ายรามัญเป็นล่ามแปลความหมายของคำที่พระนักเรียนตอบนั้นให้กรรมการฝ่ายไทยฟังว่าถูกต้องหรือไม่ เมื่อแปลเป็นภาษารามัญไปจนจบประโยคแล้ว พระนักเรียนก็ต้องบอกสัมพันธมคฺให้กรรมการฝ่ายไทยฟังอีกรอบหนึ่ง เพื่อจะได้ทราบว่าที่พระนักเรียนแปลเป็นภาษารามัญไปนั้นถูกต้องตามความเกี่ยวเนื่องของศัพท์ต่าง ๆ ในประโยคที่แปลนั้นหรือไม่ เมื่อถูกต้องก็เป็นอันตัดสินว่าสอบได้ประโยคนั้น⁵¹

วิธีการสอบดังกล่าวได้ใช้มานานจนตลอดสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเลิกไปด้วยเหตุที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกได้ทรงมีพระราชปรารภว่า การเล่าเรียนของภิกษุสามเณรรามัญเสื่อมลง พระราชาคณะเปรียญรามัญก็มีน้อยรูปและไม่มีความสามารถพอที่จะสอบความรู้ของพวกรามัญได้ เพียงแต่ใช้เป็นล่ามแปลเท่านั้น การอนุญาตให้แปลเป็นภาษารามัญก็ไม่ได้เป็นการเพิ่มพูนความรู้แก่พวกรามัญเลย และยังเป็นเหตุให้พวกรามัญไม่เอาใจใส่ในภาษาประจำชาติคือภาษาไทย นอกจากนี้พวกรามัญเองก็ไม่สามารถบำรุงความรู้ปริยัติธรรมของตนให้เจริญ ครั้นฝ่ายไทยจะช่วยบำรุงก็มีอุปสรรคที่ไม่รู้ภาษารามัญ⁵² ดังนั้น

⁵¹ พระมหาบุญช่วย สรวโน, อ้างแล้ว, หน้า 137.

⁵² คำหนักจันทร์ วัดบวรนิเวศวิหาร, สำเนาพระมหาสมณศาสน์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เล่ม ร.ศ.129-130 ลายพระหัตถ์ที่ 64/169 ถึงพระยาศุทธิสุนทรยศศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ ร.ศ.130 หน้า 259 และลายพระหัตถ์ที่ 31/72 ถึงเจ้าพระยาวิชิตวงศุฉิไกร ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ.129 หน้า 36.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงให้ยกเลิกการสอบพระปริยัติธรรมแบบรามัญใน พ.ศ.2454 ให้พระภิกษุสามเณรรามัญหันมาศึกษาเล่าเรียนตามแบบไทย ในการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ พระองค์ทรงแสดงเหตุผลว่า

...บรรพชิตรามัญเหล่านี้มิใช่ชาวต่างประเทศ เกิดในเมืองไทยนี้เองสืบมาหลายชั่วคนแล้ว ยังร้องว่าไม่ชำนาญภาษาไทย เอาอะไรมาพูด นักเรียนของเราผู้ออกไปศึกษาที่ยุโรป ต้องเรียนภาษาสำหรับบ้านเมืองของเขา ผิดกันมากกับพวกรามัญ ถ้าคิดจะบำรุงความรู้ของพวกบรรพชิตรามัญ ฉันเห็นควรเลิกการไล่ภาษารามัญเสียทีเดียว หากจะมีพระรามัญผู้มีความรู้บาลีก็ทรงตั้งให้เป็นเปรียญยกเช่นนี้ดีกว่า เมื่อเลิกไล่ในภาษารามัญแล้ว จะจัดประโยครัฐธรรมนูญขึ้นแทน เห็นว่ามีผลดีกว่า พระรามัญอยากจะเล่าเรียนก็ให้เรียนเหมือนอย่างฝ่ายไทย ด้วยประการทั้งปวงเช่นนี้จักเข้ากันได้กับการเล่าเรียนสามัญที่จะจัดเป็นพื้นของวัดทั่วไปตลอดถึงการเรียนชั้นพิเศษเพื่อเป็นเปรียญ⁵³

การเปลี่ยนแปลงในครั้งนั้นยังได้ยกเลิกการสอบปากเปล่า มาเป็นการให้แปลโดยวิธีเขียนลงในกระดาษคำตอบทุกประโยค โดยอนุโลมตามแบบประโยค 1 ฝ่ายไทยซึ่งใช้วิธีเขียนเช่นกัน จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแบบรามัญได้ยกเลิกไปใน พ.ศ.2454 และตั้งแต่นั้นมาพระภิกษุสามเณร

⁵³ เพิ่งอ้าง, ลายพระหัตถ์ที่ 64/169 ถึงพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ ร.ศ.130, หน้า 259-260.

รามัญในประเทศไทยก็หันมาศึกษาเล่าเรียนตามแบบไทยโดยใช้หลักสูตรเดียวกับพระภิกษุไทย

ค. การศาสนา

การเข้ามาของพระสงฆ์มอญทำให้เกิดคณะสงฆ์รามัญนิกายในประเทศไทย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่คำสั่งสอนในพุทธศาสนาแบบรามัญนิกาย รวมทั้งการปฏิรูปศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 3 จนเกิดคณะสงฆ์นิกายใหม่ขึ้นคือ *ธรรมยุติกนิกาย* นอกจากนี้พระสงฆ์มอญยังมีบทบาทสำคัญในการสวดพระปริตร ทำน้ำพระพุทธรมนต์ ดังจะได้แยกกล่าวต่อไป

1. คณะสงฆ์รามัญนิกายในประเทศไทย

ชาวมอญได้นำพุทธศาสนาแบบของตนเข้ามาในประเทศไทยพร้อมกับ การอพยพ ดังจะเห็นได้จากการอพยพครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้มีพระเถระมอญชั้นผู้ใหญ่ คือ พระมหาเถรคันฉ่องและพระภิกษุสามเณรรามัญอื่น ๆ ร่วมขบวนอพยพเข้ามาด้วย สมเด็จพระมหาธรรมราชาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่สำหรับสร้างวัดถวายคณะสงฆ์รามัญนั้น และทรงตั้งพระมหาเถรคันฉ่องให้เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะสงฆ์รามัญเพื่อปกครองพระสงฆ์รามัญด้วยตนเอง หลังจากนั้นคงมีพระสงฆ์รามัญอพยพเข้ามาอีกเรื่อย ๆ พร้อม ๆ กับการอพยพของชาวมอญที่เป็นฆราวาสทั่วไป เพราะความเดือดร้อนจากนโยบายการปกครองของพม่ามิได้เกิดเฉพาะกับราษฎรทั่วไปเท่านั้น แม้แต่พระมอญ พม่าก็มีได้ละวัน ดังจะเห็นได้จากการกระทำของพระเจ้านันทบุเรงที่จับพระมอญสี่กออกมาเป็นทหาร หรือในสมัยพระเจ้าอลองพญา พระองค์ก็ได้ส่งจับพระมอญมาประหารชีวิตเป็นจำนวนมากดังได้กล่าวแล้ว เป็นเหตุให้พระมอญพากันอพยพหนีไปยังดินแดนที่สงบกว่าคือ

กรุงศรีอยุธยา

พระสงฆ์รามัญเมื่ออพยพเข้ามาแล้ว ได้แยกย้ายไปอยู่ตามวัดในบริเวณที่มีชาวมอญตั้งบ้านเรือนอยู่ ในบางแห่งที่ยังไม่มีวัดมอญ ชาวมอญในหมู่บ้านนั้นก็ได้ร่วมมือกันสร้างขึ้นให้เป็นวัดมอญประจำหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาและเป็นที่บวชเรียนของกุลบุตรชาวมอญในหมู่บ้านนั้น พุทธศาสนาแบบรามัญนิกายจึงประดิษฐานอย่างมั่นคงในประเทศตั้งแต่นั้นมา

การปกครองคณะสงฆ์รามัญในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ได้แยกออกไปต่างหากจากคณะสงฆ์ไทย มีเจ้าคณะใหญ่ปกครองและมีพระราชาคณะชั้นรอง ๆ ลงมาเป็นผู้ช่วยการคณะ ส่วนตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีพระสงฆ์รามัญอยู่ ก็ให้มีเจ้าคณะเมืองประจำเมืองนั้น ๆ ปกครองกันรอง ๆ ลงไป ดังปรากฏรายชื่อพระราชาคณะฝ่ายรามัญบางชื่อในบัญชีตำแหน่งพระราชาคณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ พระไตรสรณธัมม์ วัดจอมปู จันทคณะซ้ายองค์หนึ่ง กับพระอรียธัมม์ วัดจวงกรม จันทคณะขวาองค์หนึ่ง⁵⁴ และในบัญชีรายชื่อเจ้าคณะเมืองในหัวเมืองปักษ์ใต้ที่จันทคณะคามวาสีฝ่ายชาวกรุงศรีอยุธยา มีรายชื่อพระครูเจ้าคณะเมืองฝ่ายรามัญปรากฏอยู่หลายชื่อคือ พระครูรามัญญาธิบดี พระครูอินทมนี ประจำเมืองกาญจนบุรี พระครูอินทเขมา ประจำเมืองราชบุรี เป็นต้น⁵⁵ จะเห็นได้ว่า แม้คณะสงฆ์รามัญจะแยกออกไปปกครองกันเองต่างหากจากคณะสงฆ์ไทย โดยมีพระราชาคณะฝ่ายรามัญเป็นผู้ควบคุม แต่บรรดาพระสงฆ์เหล่านั้นยังต้องอยู่ภายใต้การปกครองของคณะสงฆ์ไทย กล่าวคือ พระราชาคณะฝ่ายรามัญจะแยกกันไปขึ้นกับคณะซ้ายบ้าง คณะขวาบ้าง แล้ว

⁵⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาต่อราชานุภาพ, ตำนานคณะสงฆ์ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.อนันต์ ชูอม, พระนคร : วัชรินทร์การพิมพ์, 2513), หน้า 23, 27.

⁵⁵ เพิ่งอ้าง, หน้า 28.

แต่ว่าวัดที่ตนอยู่นั้นจะสังกัดในคณะไหน เพราะในสมัยอยุธยาการปกครองถือวัดเป็นหลัก และในการจัดคณะในสมัยอยุธยา นั้น แบ่งพระราชกณะออกเป็น 3 คณะ แต่ละคณะจะมีเจ้าคณะเป็นหัวหน้า ดังนี้คือ

1. ความวาสีฝ่ายซ้าย มีสมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี แห่งวัดมหาธาตุเป็นเจ้าคณะ และมีอำนาจคลุมไปถึงพระราชกณะความวาสีทั้งหมดในหัวเมืองเหนือ

2. อรัญวาสีคณะกลาง เจ้าคณะคือ พระพุทธานุรักษ์วัดโบสถ์ ควบคุมพระราชกณะอรัญวาสีทั่วประเทศ

3. ความวาสีฝ่ายขวา มีพระวันรัต วัดป่าแก้ว หรือที่เรียกว่า วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นเจ้าคณะ มีอำนาจคลุมไปถึงพระราชกณะความวาสีในหัวเมืองทางใต้ทั้งหมด⁵⁶

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สถาปนาการของคณะสงฆ์ตกอยู่ในความวิปริตเสื่อมโทรมและระส่ำระสาย สืบเนื่องมาจากการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าใน พ.ศ.2310 และแม้ว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงขวนขวายฟื้นฟูขึ้นใหม่ แต่ยังไม่ทันจะเรียบร้อยพระองค์ก็เสวยพระจริตการคณะสงฆ์จึงทรุดลงไปอีก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงถือเป็นเรื่องรีบด่วนในการที่จะแก้ไขฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ขึ้นใหม่พร้อม ๆ กับการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและการทะนุบำรุงประเทศด้านอื่น ๆ ได้ทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชและพระราชกณะที่ถูกสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถอดถอนโดยไม่มีคามผิดให้กลับดำรงตำแหน่งเดิม และยังทรงทะนุบำรุง

---

⁵⁶ เฟื่องอ้าง, หน้า 22-29 - เป็นหลักฐานที่รวบรวมได้จากรายชื่อพระราชกณะในกรุงนอกกรุงครั้งกรุงเก่าคืออยุธยาตอนปลาย ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็นสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยamarinทร์ และมารวบรวมในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์.

สังฆมณฑลให้มันคงกว่าแต่ก่อน ออกกฎหมายพระสงฆ์รวบรวมและทำการสังคายนาพระไตรปิฎก เป็นต้น⁵⁷ ส่วนคณะสงฆ์รามัญซึ่งได้รับความเสียหายเช่นเดียวกันนั้น ปรากฏตามพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ว่าเมื่อแรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พระราชาคณะฝ่ายรามัญยังไม่มีตัว ดังนั้นหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงแต่งตั้งพระเถรานุเถระฝ่ายไทยให้ดำรงสมณศักดิ์ต่าง ๆ ตามสมควรแก่คุณธรรมแล้ว ได้ทรงพระกรุณาให้จัดหาพระมหาเถระฝ่ายรามัญซึ่งรู้พระวินัยปริยัติได้ 3 รูป ทรงตั้งเป็นพระมหาสุเมธาจารย์องค์หนึ่ง พระไตรสรณธัมม์องค์หนึ่ง และพระสุเมธน้อยองค์หนึ่ง ครั้นเมื่อสมเด็จพระอนุชาธิราชทรงสร้างวัดทองปู้ (วัดชนะสงคราม) ขึ้นใหม่ โปรดฯให้พระสงฆ์รามัญมาอยู่วัดทองปู้ และให้พระมหาสุเมธาจารย์เป็นเจ้าอาวาส ให้พระไตรสรณธัมม์ไปอยู่วัดบางหลวง เป็นเจ้าคณะรามัญในแขวงเมืองนนทบุรีและสามโคก ส่วนพระสุเมธน้อยก็โปรดฯให้ครองวัดบางยี่เรือใน⁵⁸

สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ในรัชกาลนี้ยังคงจัดตามแบบครั้งกรุงศรีอยุธยาโดยมีการแก้ไขบ้างเล็กน้อย เช่น เปลี่ยนนามพระธรรมโศดม เจ้าคณะรองคามวาสีฝ่ายขวาเป็นพระธรรมอุดม และพระราชาคณะตำแหน่งพระอุบาลีเป็นพระวินัยรักจิต ตลอดจนชื่อคณะที่เปลี่ยนไปเรียกว่า คณะเหนือคณะใต้ ส่วนคณะกลางนั้นไม่ได้แยกไว้เป็นคณะต่างหาก คงไว้แต่ตำแหน่งพระพุฒาจารย์เจ้าคณะใหญ่ ซึ่งคงเป็นเพราะมีพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีน้อย⁵⁹ ส่วนคณะสงฆ์รามัญก็ใช้การปกครองแบบเดียวกับที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

⁵⁷ เพิ่งอ้าง, หน้า 42-43.

⁵⁸ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 (พระนคร : คุรุสภา, 2503), หน้า 30.

⁵⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาดีรงราชานุภาพ, ตำนานคณะสงฆ์, หน้า 43.

เช่นกัน และมีปรากฏนามเจ้าคณะใหญ่ว่า พระมหาสุเมธาจารย์ ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็น พระสุเมธาจารย์⁶⁰ และมีเจ้าคณะรองหนึ่งตำแหน่งคือ พระคุณวงศ์หรือพระคุณวงศ์ นอกจากนี้ยังมีพระราชคณะชั้นรอง ๆ ลงมาช่วยราชการคณะอีกหลายรูป ตลอดจนพระครูเจ้าคณะเมืองประจำเมืองต่าง ๆ⁶¹ ที่มีวัดและชาวมอญอาศัยอยู่ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าคณะสงฆ์รามัญสังกัดอยู่ในคณะใด สันนิษฐานว่าคงจะขึ้นต่อสมเด็จพระสังฆราชโดยตรง ดังจะเห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งในกฎพระสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 1 ว่า “ให้มอญลาวทั้งปวงฟังบังคับบัญชาสมเด็จพระสังฆราชแต่ผู้เดียว”⁶²

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้รวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพฯ เข้ามาเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่า “คณะกลาง” ขึ้นในกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนั้นการคณะสงฆ์จึงแยกเป็นคณะใหญ่ 4 คณะ ได้แก่ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี (ซึ่งคงมีแต่ตำแหน่งเจ้าคณะ)⁶³ ส่วนคณะรามัญนั้นก็ได้รวมวัดที่พระสงฆ์เป็นรามัญเข้าไว้ด้วยกัน มีพระสุเมธาจารย์เป็นเจ้าคณะเช่นเดิม และมีคำกล่าวว่าคุณคณะสงฆ์รามัญได้ไปขึ้นกับคณะกลาง ทั้งนี้คงเป็นเพราะวัดชนะสงครามซึ่งเป็นวัดเจ้าคณะไปขึ้นกับคณะกลางนั่นเอง แต่ความจริงแล้วมีแต่วัดชนะสงครามกับวัดในเมืองนครเขื่อนขันธ์⁶⁴ เท่านั้นที่ขึ้นคณะกลาง ส่วน

⁶⁰ ตำแหน่งพระสุเมธาจารย์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-5 เท่าที่ปรากฏหลักฐานมี 5 รูป, ดูรายละเอียดและประวัติของพระสุเมธาจารย์ได้ใน พระมหาบุญช่วย, อ้างแล้ว, หน้า 67-70.

⁶¹ ดูรายชื่อจากภาคผนวก

⁶² กฎหมายตราสามดวง, 4 : 205.

⁶³ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานคณะสงฆ์, หน้า 47.

⁶⁴ วัดรามัญในเมืองนครเขื่อนขันธ์เหล่านี้ เริ่มมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อครั้งที่ย้ายครัวมอญพุมธานี พวกพระยาแจ้ง 300 คน ไปตั้งบ้านเรือนที่นั่น

วัดรามัญในเขตเมืองใดก็ขึ้นคณะเมื่อนั้น⁶⁵ และในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ยังได้มีการปรับปรุงคณะสงฆ์ครั้งสำคัญ คือ การปฏิรูปศาสนา ซึ่งมีผลทำให้เกิดนิกายใหม่ในวงการสงฆ์ไทย คือ ธรรมยุติกนิกาย ในการนี้พระสงฆ์รามัญได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปอย่างสำคัญ ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

ในสมัยรัชกาลที่ 4 การปกครองคณะสงฆ์ทั้งฝ่ายไทยและรามัญยังคงใช้แบบที่เคยปฏิบัติมาในรัชกาลก่อน และมีการตั้งราชทินนามพระราชาคณะฝ่ายรามัญเพิ่มอีก 2 ตำแหน่ง คือ พระรามัญมุนี และพระรามัญมหาเถร⁶⁶

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แม้ว่าการคณะสงฆ์จะยังคงแยกเป็น 4 คณะเช่นเดิม แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย คือได้เพิ่มคณะธรรมยุตขึ้นมาคณะหนึ่งแทนคณะอรัญวาสี และให้คณะอรัญวาสียุบไปรวมกับคณะธรรมยุต โดยเพิ่มตำแหน่งพระอุบาลีคุณูปมาจารย์เป็นเจ้าคณะรองฝ่ายอรัญวาสี คู่กับพระสาสนโสภณ เจ้าคณะรองคณะธรรมยุต⁶⁷ ส่วนคณะเหนือ คณะกลาง และคณะใต้นั้นให้คงไว้ตามเดิม

ฝ่ายคณะสงฆ์รามัญนิกายในรัชกาลนี้ก็ยังคงแยกย้ายไปขึ้นอยู่กับคณะทั้ง 4 แต่ปรากฏว่าการศึกษาล่าเรียนของคณะสงฆ์รามัญร่วงโรยไปมาก เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เสนาบดีกระทรวงธรรมการจึงเห็นควรที่จะรวมคณะรามัญนิกายทั้งในกรุงและหัวเมืองที่ขึ้นคณะต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แล้วยกไปขึ้นคณะธรรมยุต เพราะมีวิธีการคณะแบบเดียวกัน เพื่อจะได้ปรับปรุงการศึกษา

⁶⁵ “แถลงการณ์ก่อนนำพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121,” ใน แถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 2 พ.ศ.2457 (ม.ป.ท.), หน้า 16-17.

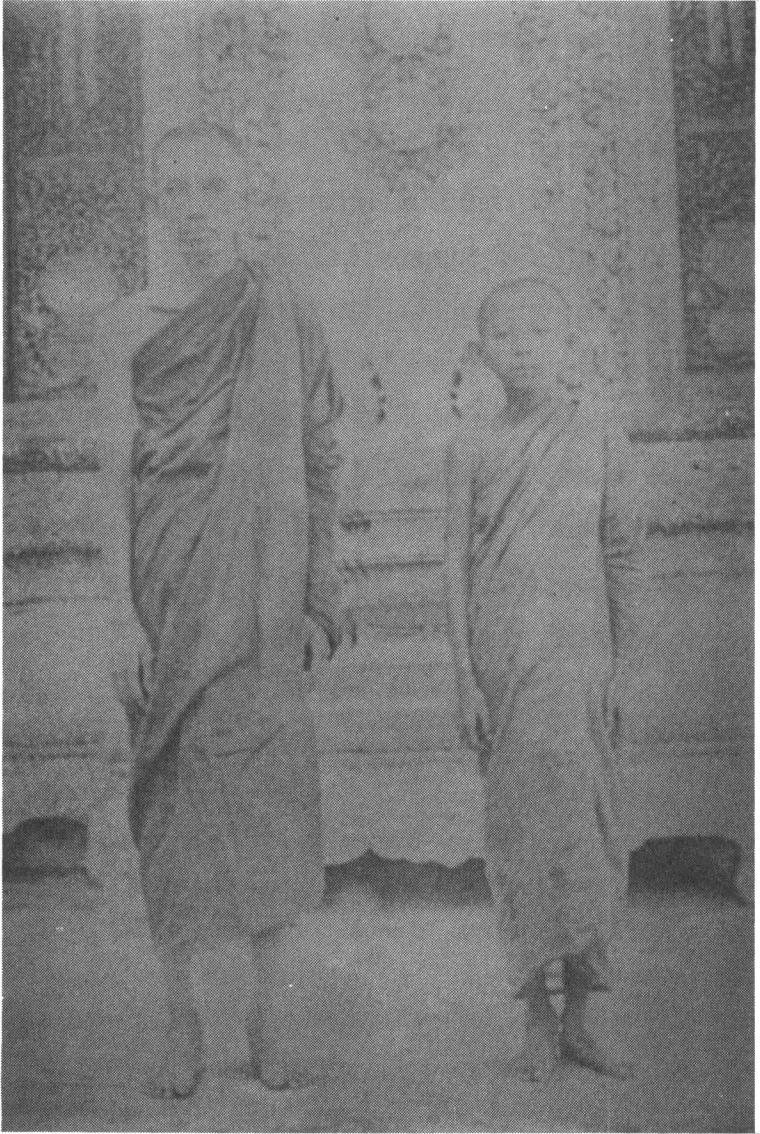
⁶⁶ เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร, ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมณศักดิ์ (พิมพ์ในงานศพท่านผู้เขียน, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, 2457), หน้า 169.

⁶⁷ พระมหาบุญช่วย สวโน, อ้างแล้ว, หน้า 90-91.

ให้ตั้งขึ้น และจะขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้ง พระสุเมธอาจารย์
 ขึ้นเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะรามัญตามเดิม⁶⁸ และให้พระคุณวงศ์เป็นเจ้าคณะรอง
 ด้วยเห็นว่าพระสุเมธอาจารย์มีพรรษาอายุมากและหมั่นในการศึกษา ประกอบ
 กับตำแหน่งพระสุเมธอาจารย์นี้เป็นตำแหน่งใหญ่ฝ่ายรามัญมีฐานานุศักดิ์ตั้ง
 ฐานานุกรมได้ 5 รูป ทั้งพระสุเมธอาจารย์เองก็มีความประพฤติเรียบร้อยขึ้น⁶⁹
 หลังจากที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้กลับมาดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตามเดิมแล้ว
 พระสุเมธอาจารย์ได้มีหมายไปยังพระคุณวงศ์ให้ส่งบัญชีจำนวนวัดรามัญเจ้าอาวาส
 เจ้าอธิการ ตลอดจนพระสงฆ์สามเณรที่ขึ้นกับพระคุณวงศ์ไปยังพระสุเมธอาจารย์
 เพื่อจะได้รวบรวมส่งให้กับกรมสังฆการี กระทรวงธรรมการ แล้วจึงยกไปรวม
 กับธรรมยุตอีกทีหนึ่ง ฝ่ายพระคุณวงศ์ซึ่งคงจะเคยมีเรื่องขัดแย้งกับ
 พระสุเมธอาจารย์มาก่อน ก็ไม่ยอมปฏิบัติตามและไม่ยอมขึ้นกับพระสุเมธอาจารย์
 ต่างฝ่ายต่างเกี้ยวแก่งจะเอาชนะซึ่งกันและกัน กรมสังฆการีจึงต้องทำการ
 ไกล่เกลี่ยและรับเป็นผู้บังคับบัญชาพระคุณวงศ์ โดยเป็นผู้เรียกเก็บบัญชี

⁶⁸ พระสุเมธจารย์นี้เคยกระทำความผิด คือได้ทำฆตกรรมพระปลัดวัดปรมัยยิกาวาส
 เกินความผิด จึงถูกลดยศเป็นพระอุคฺมญาณ จนกระทั่งถึง พ.ศ.2430 จึงทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าตั้งเป็นพระสุเมธจารย์อีก แต่ไม่มีหลักฐานว่าจะได้เป็นเจ้าคณะใหญ่อย่างเดิมหรือไม่
 สันนิษฐานว่าถ้าได้เป็นเจ้าคณะอย่างเดิม ต่อมาคงเกิดเรื่องวิวาทกับพระคุณวงศ์เจ้าคณะรองขึ้น
 อีก เพราะโดยปกติพระสุเมธจารย์เป็นผู้ที่มักใหญ่ใฝ่สูงและชอบวางอำนาจ ส่วนพระคุณวงศ์ก็
 ไม่มีความนับถือพระสุเมธจารย์ ในครั้งนั้นพระสุเมธจารย์คงจะถูกปลดออกจากตำแหน่งเจ้า
 คณะใหญ่ เนื่องจากไม่สามารถปกครองคณะให้เรียบร้อยได้ และได้ปล่อยให้ตำแหน่งนั้นว่างอยู่
 หรือไม่ก็อาจเป็นไปได้ว่าในครั้งนั้น (พ.ศ.2430) เพียงแต่ตั้งให้มีศเป็นพระราชคณะที่
 พระสุเมธจารย์อย่างเดียว ไม่ได้ให้เป็นเจ้าคณะด้วยเกรงว่าจะมีเรื่องวิวาทกับผู้ที่อยู่ใต้บังคับ
 บัญชีอีก

⁶⁹ กจข, แฟ้ม ศ.10ก/4 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงษ์กราบทูลในพระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ราชเลขานุการ ลงวันที่ 10 ธันวาคม ร.ศ.113.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ซ้าย) และ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ ทรงผนวชสามเณร พ.ศ.2447
(ภาพจากหนังสือ ในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7, 9 เมษายน พ.ศ.2528)

วัดมอญที่เคยขึ้นกับพระคุณวงศ์ทั้งหมด สำหรับพระสุเมธาจารย์นั้นก็ให้เป็นผู้จัดการคณะรามัญอื่น ๆ⁷⁰ ส่วนการยกคณะสงฆ์รามัญไปรวมกับคณะธรรมยุตก็มีอุปสรรคไม่สามารถจัดการให้ลุล่วงไปได้ เนื่องจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตไม่เต็มพระทัยที่จะรับเพราะเป็นภาระหนัก และการเล่าเรียนฝ่ายรามัญก็ต้องจัดใหม่ให้เป็นแบบไทยทั้งหมด สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส จึงทรงมอบคณะรามัญให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร เจ้าคณะรองปกครอง พระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากรก็ไม่เต็มพระทัยเช่นกัน ทรงอ้างว่าคณะรามัญกับวัดชนะสงครามนั้นมีขอบเขตและปริมาณงานมากเกินกว่าที่จะดูแลรักษาได้ จึงทรงเห็นสมควรให้ขึ้นอยู่ในคณะมหานิกายไปตามเดิม ในที่สุดกรมสังฆการีจึงต้องรับหน้าที่ในการปกครองคณะรามัญทั้งหมดที่ถอนมาจากคณะเหนือ คณะกลางและคณะใต้ และการสังฆการีในคณะรามัญนั้น กรมสังฆการีต้องส่งไปทั้ง 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายพระสุเมธาจารย์และฝ่ายพระคุณวงศ์⁷¹

กล่าวได้ว่ากรณีที่เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ขอพระราชทานฯ ให้พระสุเมธาจารย์กลับมาเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะรามัญอีกครั้งหนึ่งนั้นเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่ง เพราะนอกจากพระสุเมธาจารย์จะไม่สามารถปกครองคณะสงฆ์รามัญให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว ยังก่อให้เกิดความแตกร้าวิวาทกันภายในหมู่คณะอีกด้วย บรรดาว่าที่ได้รับความกตัญญูและความอนุเคราะห์จากการปกครองของเจ้าคณะ พวกนักเรียนมายังกรมสังฆการีให้ทำการวินิจฉัยได้ส่วนอยู่เสมอ ๆ ยิ่งไปกว่านั้นใน พ.ศ.2440 วัดรามัญบางวัดที่ไม่พอใจการปกครองของ

⁷⁰ กจข, แฟ้ม ศ. 12/2 เรื่องพระสุเมธาจารย์กับพระคุณวงศ์ก็ขงแย่งกันในการจัดคณะ

⁷¹ กจข, แฟ้ม ศ.12/12 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงษ์กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ราชเลขานุการ ลงวันที่ 22 เมษายน ร.ศ.118.

พระสุเมธาจารย์เจ้าคณะใหญ่ ได้พากันเลียงออกจากการปกครองของเจ้าคณะ โดยยกไปบวชแปลงเป็นธรรมยุตและขอขึ้นกับคณะธรรมยุต ดังปรากฏในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสว่า “เมื่อก่อนแต่จัดการคณะมณฑล พวกพระรามัญพากันเห็นไปว่า เจ้าคณะรามัญประพฤตินี้ไม่เป็นธรรมในพวกของตนเอง จึงหาทางหลบหนีออกจากอำนาจ ทางนี้ (หนี) ก็คือเข้าไปในหมู่พระธรรมยุติกา จึงเข้าหาพระธรรมราชาอนุวัตร (ต่าย)⁷² แลขอแปลงเป็นพระธรรมยุติ”⁷³ วัดรามัญที่แปลงเป็นธรรมยุตแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงรับให้ขึ้นอยู่ในคณะธรรมยุต แต่มีจำนวนไม่มากนัก ถึงกระนั้นก็ดียังมีพระรามัญที่แปลงเป็นธรรมยุตบางสำนัก มีความประพฤติไม่ถูกต้องตามธรรมเนียมของคณะธรรมยุต สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส จึงไม่ทรงรับสำนักนั้น ๆ เข้าอยู่ในสังกัดของคณะธรรมยุต ได้ทรงเรียกพระสงฆ์เหล่านั้นว่า “รามัญแปลง” หรือ “มอญแปลง”⁷⁴

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดังกล่าว ทำให้เจ้าพระยาภาสกรวงษ์มีความเห็นว่าพระสุเมธาจารย์ไม่สามารถจัดการปกครองคณะรามัญให้เรียบร้อยได้ เพราะ “เป็นนิสัยรามัญปกครองตัวเองไม่ได้ต้องมีผู้ใหญ่บังคับ”⁷⁵ ดังนั้น พ.ศ.2442 เจ้าพระยาภาสกรวงษ์จึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ยกคณะรามัญทั้งในกรุงและหัวเมืองไปขึ้นกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดราชบูรณะ เพื่อ

⁷² วัดเสนาสนาราม เป็นเจ้าคณะกรุงเก่า (ระหว่าง พ.ศ.2428-2441).

⁷³ ตำนานกัจจันท์ วัดบวรนิเวศวิหาร, อ้างแล้ว, ลายพระหัตถ์ที่ 31/59 ถึงพระยาวิสุทธ์สุริยศักดิ์ รองเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 26 สิงหาคม ร.ศ.130, หน้า 125.

⁷⁴ เพิ่งอ้าง.

⁷⁵ กชข, แฟ้ม ศ.12/15 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงษ์กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ราชอาณาจักร ลงวันที่ 30 มกราคม ร.ศ.118.

จัดการปกครองคณะต่อไป ทั้งนี้ได้ยกเว้นวัดบรมวงศลักษณ์วัดมอญที่แปลงเป็น
 ธรรมยุตทั้งวัด⁷⁶ ส่วนพระสุเมธาจารย์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯให้ถอดออกจากตำแหน่งเจ้าคณะ ดังปรากฏในลาย
 พระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปยังเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ว่า

พระสุเมธาจารย์มีกิเลสในการอยากเป็นใหญ่มาเสมอแต่
 ไม่รู้จักทางว่าจะเดินอย่างไรจึงสมควรจะเป็นผู้ใหญ่ พระสงฆ์
 รามัญจึงมีความเดือดร้อนแตกร้างกันเนื่อง ๆ...เห็นว่าบัดนี้ก็ชรา
 มากแล้วพ้นเพื่อนหนักขึ้น ให้ยกเสียด่าให้ว่าคณะ เป็นแต่
 ตำแหน่งพิเศษเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวัดเดียว⁷⁷

ต่อมาใน พ.ศ.2445 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะ
 ปกครองคณะสงฆ์ แบ่งการปกครองออกเป็น 4 คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้
 คณะธรรมยุต และคณะกลาง ตามพระราชบัญญัตินั้นได้กำหนดให้มีเจ้าคณะ
 ปกครองลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ คือ มีเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะมณฑล
 เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะหมวด และเจ้าอาวาส คณะสงฆ์รามัญ
 นิกายก็มีได้แยกเป็นคณะหนึ่งต่างหากเพราะ “พระสงฆ์ในคณะนี้ไม่เจริญด้วย
 คุณธรรม และมีจำนวนน้อย เจ้าคณะเอาไว้ไม่อยู่จึงไม่ได้รับยกย่องเป็นคณะ
 ต่าง วัดรามัญอยู่ในเขตรเมืองใดคณะใด ก็ขึ้นเมืองนั้นคณะนั้น คณะรามัญเป็น
 อันมีแต่ชื่อ”⁷⁸ ดังนั้นตามพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงทำให้ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่

⁷⁶ กจข, แฟ้ม ศ.12/12 เรื่อง ยกคณะรามัญทั้งในกรุงและหัวเมืองไปขึ้นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์.

⁷⁷ กจข, แฟ้ม ศ.12/15 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงมีไปยังเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ.118.

⁷⁸ แดลงการณคณะสงฆ์ เล่ม 2, อ้างแล้ว, หน้า 17.

ฝ่ายรามัญสิ้นสภาพไปด้วย และไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีพระเถระรามัญรูปใด ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนี้อีก หรือหากว่าจะมีผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็น พระราชาคณะที่พระสุเมธาจารย์ต่อมาก็คงจะไม่ได้เป็น “รามัญสงฆคณาธิบดีฯ” ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญดังแต่ก่อน พระสุเมธาจารย์เจ้าอาวาสวัดชนะสงครามที่มีเรื่องวิวาทกับพระคุณวงศ์ จึงเป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญองค์สุดท้าย

โดยทั่วไปพระสงฆ์รามัญได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัย มาแต่โบราณ และเป็นพระธรรมวินัยที่ถูกต้องตามพระบัญญัติของพระพุทธเจ้า ในด้านวัตรปฏิบัติและการสังฆวัชระต่าง ๆ (การสวดมนต์ท่องบ่น) ของพระสงฆ์รามัญนั้น ในชั้นแรกก็เป็นไปตามแบบอย่างที่เคยปฏิบัติมาเมื่อครั้งอยู่ในอาณาจักรรามัญ เพราะพระสงฆ์เหล่านั้นเป็นพระที่บวชมาจากอาณาจักรรามัญ หรือที่เรียกว่า “มอญนอก” ครั้นเมื่อมาอยู่ในประเทศไทยในระยะแรก ๆ ก็ยังรวมกันอยู่เป็นเอกเทศในหมู่ของพวกตน ด้วยยังมีอุปสรรคในเรื่องภาษา สังฆกรรมและสังฆวัชระต่าง ๆ จึงใช้ภาษามอญเป็นพื้น ดังเช่นการบรรพชาอุปสมบทซึ่งทำกันในวัดมอญประจำหมู่บ้าน กุลบุตรที่เข้าทำการอุปสมบทก็เป็นชาวมอญในหมู่บ้านนั้น สังฆกรรมทุกอย่างจึงเป็นแบบมอญล้วน และคงจะเป็นเช่นนั้นมาจนกระทั่งถึงสิ้นสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระสงฆ์รามัญมีส่วนเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับพระสงฆ์ไทยมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการปกครองเพราะต้องไปขึ้นกับคณะใดคณะหนึ่งดังได้กล่าวมาแล้ว ประกอบกับมีคนไทยที่นิยมนับถือลัทธินิกายแบบรามัญ ได้เข้าอุปสมบทในคณะสงฆ์รามัญมากขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ชาวมอญในชั้นหลัง ๆ ก็เป็นผู้ที่เกิดในประเทศไทยสามารถพูดและรู้ภาษาไทยได้ดีเหมือนกับคนไทยทั่วไป จึงมีการบางอย่างที่อนุวัตตามแบบไทย แต่ส่วนใหญ่ยังคงพยายามรักษาแบบอย่างของรามัญไว้ ดังปรากฏหลักฐานใน

สมัยรัชกาลที่ 3 ว่า พระสงฆ์รามัญได้ทำสังฆกรรมโดยเฉพาะการอุปสมบท ทั้งแบบรามัญ (ใช้สำเนียงรามัญ) และแบบมคธ (ใช้สำเนียงมคธ) ต่อมาเมื่อ มีคณะรามัญธรรมยุตขึ้นใน พ.ศ.2440 วัดรามัญที่แปลงเป็นธรรมยุตก็ขึ้นตรง ต่อคณะธรรมยุต ระเบียบพิธีการบางอย่างจึงอนุวัตตามอย่างธรรมยุต บางอย่าง ก็ยังคงเดิม เช่นการบรรพชาอุปสมบท นิยมใช้ควงคู่ไปทั้งแบบรามัญและแบบ ธรรมยุต (แบบมคธ) กล่าวคือ ถ้าผู้บวชเป็นชาวรามัญก็สวดอุตติจตุตถกรรม วาจารามัญก่อนแล้วจึงสวดแบบมคธทับอีกทีหนึ่ง ถ้าผู้บวชมิใช่ชาวรามัญก็ สวดอุตติจตุตถกรรมวาจาแบบมคธก่อนแล้วจึงสวดแบบรามัญทับอีกทีหนึ่ง เท่ากับว่ามีการสวดทั้งสองแบบในการบรรพชาอุปสมบท ด้านวัตรปฏิบัติทาง พระวินัย ส่วนมากก็ยังคงเป็นไปตามลัทธินิยมของรามัญนิกายซึ่งปฏิบัติกันมา แต่โบราณ ส่วนวัดรามัญอื่น ๆ ที่มีได้แปลงเป็นธรรมยุตก็ขึ้นต่อคณะมหานิกาย ซึ่งในภายหลังลัทธิวิธีและสังฆกรรมต่าง ๆ ก็ได้อนุวัตตามอย่างมหานิกาย และร่วมสังฆกรรมกับคณะมหานิกายได้ทั่วไป⁷⁹

2. การปฏิรูปศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 3

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการปรับปรุงคณะสงฆ์ครั้งใหญ่หรือเรียกได้ว่าเป็นการปฏิรูปการศาสนา โดยมีพระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นผู้นำ และได้ ดำเนินการปรับปรุงตามแบบระเบียบของพระสงฆ์รามัญ ซึ่งทรงยกย่องให้เป็น “ครู” ในทางการศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัย มูลเหตุที่จะมีการปรับปรุงการ ศาสนาในครั้งนั้น สืบเนื่องมาจากการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉานของ พระภิกษุสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ ทำให้ทรงเห็นว่าวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ไทยผิด แบบแผนไปจากพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ จึงทรงพยายามที่จะ

⁷⁹ พระมหาบุญช่วย สวาโน, อ้างแล้ว, หน้า 121-124.

แสวงหาทางปฏิบัติอันถูกต้องเกี่ยวกับพระธรรมวินัยตามพระพุทธบัญญัติ อันที่จริงเมื่อแรกทรงผนวช สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงตั้งพระทัยที่จะศึกษา วิปัสสนาธุระ⁸⁰ เช่นเดียวกับเจ้านายที่ทรงผนวชเคยศึกษากันมาแต่ก่อน เพราะมี พระประสงค์จะผนวชเพียงพรรษาเดียว แต่บังเอิญสมเด็จพระบรมชนกนาถ คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตในระหว่างนั้น และ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ราชสมบัติต่อมา พระองค์จึงทรง ตัดสินพระทัยที่จะอยู่ในสมณเพศต่อไปโดยไม่มีกำหนด และทรงมีเจตจำนงที่จะ ศึกษาพระพุทธศาสนาให้รอบรู้ต่อไปตามหน้าที่ของพระภิกษุ ได้ทรงศึกษา วิปัสสนาธุระอย่างขะมักเขม้น และในไม่ช้าก็ทรงทราบสิ้นตำราที่พระอาจารย์ เคยสอนเจ้านายมา ความซื่อใตที่ทรงสงสัยพระอาจารย์ก็ไม่สามารถชี้แจง ถวายให้สิ้นสงสัยได้ เป็นเหตุให้ทรงหันมาเริ่มศึกษาคันถธุระแทน และได้เสด็จ ไปประทับที่วัดมหาธาตุ ทรงศึกษาภาษามคธอย่างขะมักเขม้นเพียง 3 ปี ก็ ทรงรอบรู้ภาษามคธแตกฉานผิตกับผู้อื่น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้เข้าแปลพระปริยัติธรรมถวายหน้าพระที่นั่ง ก็ทรงแปลได้ตลอด ไม่มี พลาดพลั้งให้พระมหาเถระในที่ประชุมพระราชคณะต้องทักท้วงเลย จึงได้รับ พระราชทานพัดยศสำหรับเปรียญเอก 9 ประโยค ให้ทรงถือเป็นสมณศักดิ์ ต่อมา⁸¹

⁸⁰ เป็นการเรียนวิธีที่จะพยายามชำระใจของตนเองให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลส และ ยังมีการเรียนอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า คันถธุระ เป็นการเรียนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยการ พยายามอ่านพระไตรปิฎกให้รอบรู้พระธรรมวินัย ซึ่งต้องใช้เวลาในการเรียนหลายปี เพราะต้อง เรียนรู้ภาษามคธก่อนจึงสามารถอ่านพระไตรปิฎกได้เข้าใจ

⁸¹ สมเด็จพระบรมฯดำรงราชานาภาพ, ความทรงจำ (พระนคร : สมาคมสังคมาศศาสตร์ แห่งประเทศไทย, 2505), หน้า 45-48. และ เอ.บี. กริสโวลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้ากรุงสยาม ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล (ม.จ.จงจิตรถนอม ดิศกุล ทรงพิมพ์โดยเสด็จ พระราชกุศลในมหามงคลสมัยพระชนมายุเสมอด้วยสมเด็จพระราชบิดา, พระนคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508), หน้า 24-26.

การที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงศึกษาค้นถุระผิตกับผู้อื่น ก็เพราะทรงตั้งพระทัยที่จะเรียนพระพุทธศาสนาให้รอบรู้อย่างถ่องแท้ ฉะนั้นเมื่อทรงทราบภาษามคธจนสามารถอ่านพระไตรปิฎกเข้าพระทัยได้โดยลำพังพระองค์ จึงทรงพยายามพิจารณาหลักฐานในพระพุทธศาสนา ต่อมาได้ทรงพยายามศึกษาพระไตรปิฎกทุกพระคัมภีร์อย่างสุขุม ทำให้ทรงทราบหลักที่แท้จริงแห่งพระพุทธศาสนา และทรงเห็นว่าวัตรปฏิบัติที่พระสงฆ์ไทยประพฤติกันเป็นแบบแผนและสั่งสอนกันสืบ ๆ มานั้น คลาดเคลื่อนผิดกับพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เป็นอันมาก จึงเกิดความสลดในพระราชหฤทัย และทรงวิตกว่าพระสมณวงศ์ที่สืบเนื่องมาจากอัครสาวกของพระพุทธเจ้าคงจะสูญไปแล้ว ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็ควรจะลาผนวชออกเป็นอุบาสกดีกว่าที่จะประพฤติวัตรปฏิบัติต่อไปในทางที่ผิดพุทธบัญญัติ

ในขณะที่กำลังทรงพระวิตกและยังไม่ทรงเห็นทางที่จะแก้ไขนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงได้กิตติศัพท์ว่ามีพระเถระมอญรูปหนึ่งชื่อ *ชาย* นามฉายาว่า *พุทธวงศ* บวชมาแต่เมืองมอญ มาอยู่วัดบวรเมษคได้เป็นพระราชาคณะที่ *พระสุเมธมุนี* เป็นผู้ชำนาญพระวินัยปิฎกและประพฤติวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎจึงเสด็จไปทรงวิสาสะสนทนากับ พระสุเมธมุนีได้ทูลอธิบายระเบียบวัตรปฏิบัติของพระมอญ คณะที่ท่านอุปสมบทมาให้ทรงทราบโดยพิสดาร สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงพิจารณาเห็นว่าไม่ห่างไกลจากพระพุทธบัญญัติเหมือนวัตรปฏิบัติของพระไทย ก็ทรงยินดีและเลื่อมใสใคร่ที่จะประพฤติวัตรปฏิบัติตามแบบพระมอญ แต่มีความขัดข้องเนื่องจากประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุ อันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช ไม่ทรงสามารถที่จะประพฤติให้ผิดกับระเบียบแบบแผนของพระสงฆ์ในวัดนั้นได้ พระองค์จึงเสด็จย้ายไปประทับ ณ วัดสมอราย (วัดราชธิวาส) เมื่อ พ.ศ.2372 โดยมีพระภิกษุที่เป็นศิษย์ของพระองค์และเลื่อมใสในพระดำริตามเสด็จไป

วัดสมอรายด้วย⁸² สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎได้ทรงกระทำทัฬหกรรมอุปสมบทซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ณ สีมาน้ำหน้าวัดสมอราย พระภิกษุที่เป็นพระอุปัชฌาย์ พระกรรมวาจาจารย์ และพระอันดับเป็นพระรามัญทั้งหมดจำนวน 18 รูป⁸³ ทุกรูปล้วนมีพรรษา 20 ขึ้นไปและได้อุปสมบทมาจากสีมาภคณานิในประเทศรามัญ การทำทัฬหกรรมครั้งนั้นได้ทำเต็มพระราชอัธยาศัยเพื่อให้หมดความแคลงพระราชหฤทัยกล่าวคือ พระกรรมวาจาจารย์สวดอุตติจตุตถกรรมวาจาทั้งแบบรามัญ (สวดด้วยสำเนียงรามัญ) และแบบมคธ (สวดด้วยสำเนียงมคธ) จบครั้งหนึ่งแล้วก็เปลี่ยนพระอุปัชฌาย์และพระกรรมวาจาจารย์ชุดใหม่เวียนกันไปในจำนวน 18 รูปนั้น ได้ทำอยู่ทำนองนี้ถึง 6 ครั้งจนเป็นที่พอพระราชหฤทัย เสร็จแล้วได้ทรงเปลี่ยนทำให้แก่พระศิษย์หลวงจำนวน 9 รูปด้วย⁸⁴ คณะสงฆ์เกิดใหม่ภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎนี้ได้ชื่อต่อมาในภายหลังว่า *ธรรมยุติก* และกล่าวได้ว่าพระสงฆ์คณะธรรมยุตินี้มีพระสงฆ์รามัญนิกายเป็นครู

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเมื่อทรงผนวชแปลงเป็นรามัญนิกายแล้ว ทรงร่วมสมาคมแต่เฉพาะกับพระมอญในคณะของพระสุเมธมุนี ผู้ซึ่งพระองค์ทรงนับถือว่าเป็นพระอาจารย์ในการศึกษาพระธรรมวินัยและพระไตรปิฎกเท่านั้น มิได้ร่วมสมาคมกับพระมอญทั้งปวงทั่วไป ทรงรับเอาการครองผ้าแหวกอย่างพระมอญ และวิธีการสวดมนต์แบบมคธ คือ ต้องออกเสียงสระและพยัญชนะให้ถูกต้องตามอักษร ฐาน กรณฺ์ ลิลิต และธนิต ไกลเคียงกับภาษาบาลี

⁸² สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี, ความทรงจำ, หน้า 49-50 และ เอ.บี. กริสวอลล์, อ้างแล้ว, หน้า 27-29.

⁸³ ในหนังสือประวัติวัดบวรเมณฑป กล่าวว่าพระสงฆ์รามัญที่เข้าร่วมในพิธีนั้นมีจำนวน 20 รูป - พระมหาสรเชต คมภิรมโม, อ้างแล้ว, หน้า 21.

⁸⁴ พระมหาบุญช่วย สขวาโน, อ้างแล้ว, หน้า 80-81, 123.

ทรงถือพระวินัยบัญญัติ 227 ข้อ เป็นหลักปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ต่อมาเมื่อทรงตั้งระเบียบวัตรปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ธรรมยุติกา ได้ทรงถือพระวินัยตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก วัตรปฏิบัติอย่างที่พระสงฆ์สยาม (มหา) นิิกายหรือพระสงฆ์รามัญนิกายประพฤติ ถ้าทรงสอบสวนเห็นว่าถูกต้องตามพระพุทธรูปบัญญัติก็คงไว้ ถ้าเห็นว่าผิดก็เลิกไปหรือทรงแก้ไขไปตามที่ทรงดำริว่าถูกต้องตามพระพุทธรูปบัญญัติ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์คณะธรรมยุตจึงมีวัตรปฏิบัติผิดแปลกกับพระมหานิกายและพระรามัญนิกาย มีแต่การห่มผ้าเท่านั้นที่ยังเป็นอย่างพระมอญ⁸⁵

การจัดระเบียบพระสงฆ์ธรรมยุตของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎนี้ ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบ และไม่ทรงรังเกียจในทางธรรมคือวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ธรรมยุต เห็นได้จากการที่ทรงตั้งพระสงฆ์ธรรมยุตเป็นพระราชาคณะหลายรูป แต่ทรงมีข้อรังเกียจอยู่ประการหนึ่งคือการห่มผ้าอย่างพระมอญ ถึงกระนั้นพระองค์ก็ได้มีรับสั่งทั่วทั้งแต่ประการใดจนเวลาใกล้เสด็จสวรรคต จึงทรงร้อนพระราชหฤทัย เมื่อทรงตระหนักดีว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎจะเป็นผู้สืบราชสมบัติต่อไปด้วยพระราชวิตกว่า เมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชย์แล้วคงจะบังคับให้พระมหานิกายแปลงเป็นธรรมยุตนุ่งห่มแบบพระมอญไปหมด ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงทราบความเรื่องนี้ก็เข้าพระทัยในพระราชวิตก จึงทรงเขียนคำสารภาพถวายว่าที่ทรงจัดการเรื่องต่าง ๆ มานั้นมีพระราชประสงค์แต่จะประพฤติพระธรรมวินัยให้ถูกต้องตามพระพุทธรูปบัญญัติโดยทรงเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับราชการบ้านเมือง แต่เมื่อทราบว่ามีบางอย่างที่ไม่ชอบพระราชอัธยาศัยก็จะไม่ฝ่าฝืน แล้วพระองค์ได้ตรัสสั่งให้พระสงฆ์ธรรมยุตกลับมาห่มคลุมอย่างมหานิกายตามเดิม และพระองค์

⁸⁵ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 71.

ก็ทรงเลิกล้มจีวรแหวกแบบมอญตั้งแต่นั้นมาจนลาผนวช การทั้งนี้ก็เป็นทีพอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและมีได้ทรงแสดงความรังเกียจต่อไป⁸⁶

ครั้นถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสงฆ์ธรรมยุตซึ่งมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์⁸⁷ เป็นประธานของหมู่คณะ ได้เข้าชื่อกันขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกลับป้ห่มแหวกอย่างมอญอีก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า พระองค์ไม่ทรงถือการพระศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องการแผ่นดิน ถ้าพระสงฆ์เห็นว่าปฏิบัติอย่างไรถูก ประรณานจะทำจงทำได้ตามใจ เท่ากับว่า ได้พระราชทานเสรีภาพในการปฏิบัติพระศาสนาแก่พระสงฆ์ทั่วไป ตั้งแต่นั้นมาพระสงฆ์ในคณะของกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (วัดบวรนิเวศวิหาร) จึงได้กลับมาครองจีวรแหวกอีก⁸⁸ และพระสงฆ์ธรรมยุตก็ห่มผ้าแหวกแบบพระมอญตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงทุกวันนี้

3. การสวดพระปริตร

ธรรมเนียมของพระสงฆ์รามัญอย่างหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ และได้รับการสืบทอดกันมาจนกลายเป็นราชประเพณีอย่างหนึ่งของราชสำนักไทยมาจนทุกวันนี้ คือการสวดพระปริตรแบบรามัญ

การสวดพระปริตรเป็นการสวดเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ

⁸⁶ เฟิงอ้าง, หน้า 72.

⁸⁷ ครั้นนั้นทรงดำรงพระยศเป็น กรมหมื่นบวรรั้งษิสุริยพันธ์

⁸⁸ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร (พิมพ์ในงานฉานปกศพนายแจ้ง พรหมรัตน์วงศ์, พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2504), หน้า 19-20.

(ปริศน แปลว่า คุ่มครอง) ไทยเรารับตำราการสวดพระปริตรมาจากลังกา มี 2 ชนิด คือ ราชปริตร 7 ตำนาน และราชปริตร 12 ตำนาน แต่ก่อนถ้าเป็นงานมงคลสามัญ เช่น ทำบุญบ้าน ฉลองพระ โคนจุก จะสวดปริตร 7 ตำนาน ถ้าเป็นงานใหญ่เช่นพระราชพิธีสวดมนต์วันเดียว ได้แก่ พิธีถือน้ำ พิธีแรกนา หรืองานฉลองอายุ งานแต่งงาน จะสวดปริตร 12 ตำนาน ต่อมาปริตร 12 ตำนานก็ใช้เฉพาะงานหลวง เช่น พระราชพิธีต่าง ๆ⁸⁹

สำหรับกระบวนการสวดพระปริตรนั้น โดยปกติพระรามัญนิภายจะสวดทำนองหนึ่ง พระมหานิกายทำนองหนึ่ง (เรียกการสวดอย่างสังโยค) และพระธรรมยุติกนิกายอีกทำนองหนึ่ง (คล้ายกับทำนองลังกาผสมมอญ) แต่ถ้าสวดรวมกันก็จะใช้ทำนองของมหานิกาย ส่วนระเบียบพระปริตรที่ใช้สวดนั้น พระมหานิกายกับพระรามัญนิภายสวดเหมือนกัน แต่สำหรับพระธรรมยุติกนิกายนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแก้ไขเป็นแบบต่างหาก คือ ทรงตัดทอนคาถาที่เพิ่มนอกปริตรหลายแห่ง นอกจากนี้พระธรรมยุติกนิกายจะสวดแต่ปริตร 7 ตำนานเท่านั้น การทำน้มนต์ก็เป็นส่วนหนึ่งของการสวดพระปริตร ฉะนั้นจึงเป็นประเพณีบ้านเมืองมาแต่โบราณเมื่อมีการสวดพระปริตรจะตั้งบาตรหรือหม้อใส่น้ำมีเทียนจุดติดไว้ และผูกด้ายสายสิญจน์ล่ามมาให้พระสงฆ์ถือในเวลาสวดพระปริตร⁹⁰

การสวดพระปริตรทำน้มน้ำพระพุทธมนต์ถือเป็นสิ่งสำคัญในราชประเพณีอย่างหนึ่ง มีตำแหน่งพระครูพระปริตรไทย 4 รูป พระครูพระปริตรมอญ 4 รูป สำหรับสวดทำน้มน้ำพระพุทธมนต์ ในงานพระราชพิธีซึ่งมีการสงฆ์อภิเษก

⁸⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, “ตำนานพระปริตร,” ใน ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา, หน้า 209, 218.

⁹⁰ เพิ่งอ้าง, หน้า 219.

จะมีพระราชกณะไทยรูปหนึ่ง มอญรูปหนึ่ง กับพระครูพระปริตรไทย 4 รูป มอญ 4 รูป สวดทำน้ำพระพุทธรณ์สำหรับใช้สรงมุรธาภิเษกทุกงาน และโดยปกติพระครูพระปริตรมอญต้องเข้าไปสวดทำน้ำพระพุทธรณ์ที่หอศาสตราคมทุกวัน น้ำมนต์พระปริตรนั้นส่วนหนึ่งแบ่งส่งไปเป็นน้ำสรงพระพักตร์และโสรงจสรง อีกส่วนหนึ่งใส่บาตร 2 ใบ ให้สังฆการีถือตามพระครูพระปริตร 2 รูปเข้าไปเดินประดัวด้วยอุณาโลมในพระราชวังในเวลาบ่าย 14 นาฬิกาทุกวัน เสมอมาตั้งแต่โบราณ⁹¹

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับเรื่องการสวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธรณ์นี้ว่า ตามประเพณีที่เป็นมาแต่โบราณนั้น โปรดฯให้พระสงฆ์รามัญสวดพระปริตรตามแบบอย่างรามัญ ถวายน้ำพระพุทธรณ์และน้ำสรงพระองค์พระเจ้าอยู่หัว และใช้เป็นน้ำสรงพระพักตร์ประพรมเป็นทักษิณาวรรตรอบพระราชมณฑลเศียรทุกวัน พระสงฆ์อื่น ๆ แม้จะมีฐานันดรยศปรากฏด้วยเกียรติคุณเรียนรู้พระคัมภีร์ทั้งที่เป็นพระราชกณะเปรียญหรือเป็นอาจารย์บอกภาวนาวิธี หรือพระสงฆ์ที่รู้ประกอบวิทยาคมมีเวทมนตร์เป็นที่นับถือของคนจำนวนมาก ก็ไม่เคยมีบทบาทบุญดีให้มารับการผลัดเปลี่ยนในการสวดพระปริตรถวายน้ำพระพุทธรณ์เลย⁹² การที่นิยมให้พระสงฆ์รามัญแต่พวกเดียวทำการสวดพระปริตรเป็นประจำ ก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงเหตุผลที่ทำเช่นนั้นเป็นลายลักษณ์อักษร มีเพียงเรื่องราวที่เล่าต่อ ๆ กันมาหลากหลายความเห็น ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างคือ พวกหนึ่ง

⁹¹ เพิ่งอ้าง, หน้า 222.

⁹² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ประเพณีพระสงฆ์รามัญสวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธรณ์ในพระราชวังชั้นใน,” ใน ชุมชุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันตรีหม่อมเจ้าไตรทิพเทพลสุด, พระนคร : โรงพิมพ์มหาสมุทรวิทยาลัย, 2505), หน้า 58.

กล่าวว่าเนื่องจากสมัยสมเด็จพระนเรศวร พระองค์ทรงนับถือพระมหาเถรคันฉ่องว่าเป็นพระอาจารย์ และโปรดฯให้อารานาแต่พระสงฆ์รามัญมาสดพระปริตรในพระราชวัง อีกพวกหนึ่งเล่าว่าพระสงฆ์รามัญรูปหนึ่งได้เดินทางมายังประเทศไทยกับน้องสาว เมื่อมาถึงแล้วได้แสดงให้พระสงฆ์ทั้งหลายที่ไม่ยอมร่วมสังฆกรรมกับตน เห็นว่าตนยังบริสุทธิ์อยู่โดยใช้พร้าที่ถือมาด้วยเล่มหนึ่งเป็นพยาน หลังจากที่ตั้งสัตยาธิษฐานแล้ว ได้ขว้างพร้านั้นลงไปในแม่น้ำพร้านั้นก็ลอยขึ้นมาให้ปรากฏ ครั้นพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบความ ก็ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใส ตั้งพระภิกษุนั้นเป็นพระไตรสรณธัมม์ แล้วทรงนับถือพระสงฆ์รามัญซึ่งเป็นศิษย์ของพระไตรสรณธัมม์นั้นสืบมา จึงให้อารานาแต่พระสงฆ์รามัญมาสดในพระราชวัง ยังมีอีกพวกหนึ่งกล่าวว่า เมื่อครั้งที่เกิดปีศาจคะนองทำการหลอกหลอนในพระราชวัง (บางพวกว่ามีสายรุ้งตกในพระราชวังทุกวัน) พระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา โปรดฯให้นิมนต์พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงว่าดีมีอำนาจมาสดพระปริตรตลอดจนผู้รู้วิทยาคมต่าง ๆ มาทำการแก้ไข แต่ไม่สามารถขจัดเหตุร้ายนั้นได้ ภายหลังจึงได้นิมนต์พระสงฆ์รามัญวัดทองปุมมาสดพระปริตร ในการนั้นพระสงฆ์รามัญได้ปฏิเสธที่จะรับพระราชทานไทยธรรมต่าง ๆ เพราะจะทำให้พระปริตรเสื่อมอำนาจยอมรับแต่อาหารบิณฑบาตอย่างเดียว เมื่อพระสงฆ์รามัญเจริญพระปริตรแล้วปีศาจคะนอง (หรือสายรุ้ง) ก็สงบหายไป ตั้งแต่นั้นมาพระสงฆ์รามัญจึงได้เข้าไปสวดพระปริตรในพระราชวังทุกวัน และถือเป็นธรรมเนียมที่พระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานแต่อาหารบิณฑบาตซึ่งเรียกว่าทรงบาตรพระปริตร ก่อนในเวลาเช้าทุกวัน และมีได้มีไทยธรรมอื่นถวายเลย⁹³ อย่างไรก็ตามไม่ว่าความนิยมในการให้พระสงฆ์รามัญแต่พวกเดียวทำการสวดพระปริตรจะมีสาเหตุเนื่องมาจาก

⁹³ เพิ่งอ้าง, หน้า 59-60.

อะไรก็ตาม เราก็ได้ถือปฏิบัติเป็นประจำทุกวันดังกล่าวดังกล่าวแล้ว ถ้ามีการเสด็จพระราชดำเนินเป็นระยะทางไกล ต้องไปประทับแรม ณ ตำบลใด ๆ หรือเสด็จไปในการสงครามหรือการโพนช้าง พระสงฆ์สามัญสวดพระปริตรนี้ก็

นอกจากการสวดพระปริตรตามปกติประจำวันดังกล่าวแล้ว ถ้ามีการเสด็จพระราชดำเนินเป็นระยะทางไกล ต้องไปประทับแรม ณ ตำบลใด ๆ หรือเสด็จไปในการสงครามหรือการโพนช้าง พระสงฆ์สามัญสวดพระปริตรนี้ก็ ต้องตามเสด็จพระราชดำเนินด้วยทุกครั้ง ดังมีหลักฐานปรากฏว่า ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ได้เสด็จไปประทับที่เมืองลพบุรีเป็นเวลา 8 เดือนในฤดูแล้งทุกปี และได้อาราธนาพระสงฆ์สามัญวัดตองปุ (อยุธยา) ให้ตามเสด็จขึ้นไปตั้งอารามชื่อวัดตองปุ อยู่สวดพระปริตรถวายน้ำพระพุทธมนต์ทุกวัน⁹⁴

พระครูพระปริตรสามัญ 4 รูป ที่ทำหน้าที่สวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์ที่หอศาสตราคมในพระบรมมหาราชวัง ได้แก่ พระครูราชสังวร พระครูสุนทรวิลาส พระครูราชปริตร และพระครูสิทธิเดชะ ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระครูทั้ง 4 รูปนี้ประจำอยู่ที่วัดชนะสงคราม ส่วนพระครูพระปริตรไทย 4 รูป ที่ร่วมในการสวดพระปริตรได้แก่ พระครูปริตรโกศล พระครูพุทธมนต์ปรีชา พระครูอุดมสังวร และพระครูอมรวิชัย สองรูปแรกเป็นตำแหน่งประจำวัดบวรนิเวศวิหาร สองรูปหลังประจำวัดพระเชตุพนฯ ประเพณีการสวดพระปริตรแบบสามัญเป็นประจำทุกวันได้ถือปฏิบัติมาจนกระทั่งถึง พ.ศ.2489 ปรากฏว่า พระภิกษุที่สามารถสวดสามัญได้นั้นมีน้อยรูป ไม่พอจะผลัดเปลี่ยนกันมาทำการสวดพระปริตรได้ทุกวัน พระครูราชสังวร (อายุวฑฒโก พิศ) ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามในครั้งนั้น ได้มีหนังสือถึงกรมการศาสนา ขอลดวันสวดพระปริตรลง กระทรวงศึกษาธิการได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล ก็ได้รับ

⁹⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 61.

⁹⁵ พระมหาบุญช่วย สวาโน, อ้างแล้ว, หน้า 130.

พระบรมราชานุญาตให้ลดวันลงมาทำการสวดเฉพาะวันธรรมสวนะ (วันพระ) เท่านั้น พิธีในการสวดก็ยังคงเป็นไปตามปกติเช่นที่เคยปฏิบัติมา⁹⁶

4.2 บทบาทด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของชาวมอญในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้ เศรษฐกิจส่วนใหญ่หมุนเวียนอยู่ในระดับท้องถิ่นภายในหมู่ของคนหรือบริเวณใกล้เคียงเท่านั้น ส่วนการค้าขายก็เป็นการรับซื้อสินค้าจากตำบลหนึ่งส่งเรือไปขายยังอีกตำบลหนึ่ง ไม่มีการค้ากับต่างประเทศโดยตรงเหมือนชาวจีนซึ่งเป็นผู้กุมเศรษฐกิจและการค้าที่สำคัญของประเทศไทย⁹⁶ อาชีพของชาวมอญส่วนใหญ่คล้ายกับคนไทยทั่วไป คือ การทำนาทำไร่ นอกจากนี้ยังมีการทำอุตสาหกรรมและหัตถกรรมต่าง ๆ แตกต่างกันไปตามท้องถิ่น ได้แก่ การเย็บและค้าจากที่ใช้สำหรับมุงหลังคาบ้าน การทำอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องจักสาน ทอผ้า ทอเสื่อ ฯลฯ ตลอดจนการทำนาเกลือและตัดฟันขาย เป็นต้น ในบรรดาอาชีพเหล่านี้อาชีพที่รู้จักกันดีและถือว่าเป็นของมอญโดยเฉพาะคือ การทำเครื่องปั้นดินเผาและการทำอิฐ ซึ่งเป็นอาชีพที่ชาวมอญทำกันมาแต่ดั้งเดิมในสมัยที่อยู่ในพม่า ครั้นเมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็ได้เข้ามาทำเป็นอาชีพต่อมาด้วย⁹⁷ แหล่งสำคัญที่มีการทำเครื่องปั้นดินเผาที่รู้จัก

⁹⁶ บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจได้ใน G.W. Skinner, *Chinese Society in Thailand : An Analytical History* (New York : Cornell University Press, 1957), pp. 99-125.

⁹⁷ James Low, "History of Tenasserim," *JBR*, III (1836) : 50.

กันดี ได้แก่ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ภาชนะที่ทำมีหลายชนิดตั้งแต่ ตุ่มใส่น้ำขนาดต่าง ๆ ไห หม้อ อ่าง ครก ตลอดจนถ้วยชามและอื่น ๆ ในระยะแรก ๆ คงจะทำงานอดิเรกในครัวเรือนควบคู่กันไปกับการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลัก ต่อมาภาชนะดินเผาเหล่านั้นได้เป็นที่นิยมของประชาชน และวัสดุที่ใช้คือดินเหนียวก็หาได้ไม่ยาก ในแถบเมืองนนทบุรีนั้นเอง มอญแถบนั้นจึงหันมาทำอาชีพนี้อย่างเป็นทางการเป็นลำเป็นสัน สันนิษฐานว่าคงจะเป็นในสมัยกรุงธนบุรีหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งเป็นช่วงที่มีมอญอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่ปากเกร็ดกันมาก ภาชนะดินเผาเหล่านั้นเมื่อทำเสร็จแล้วจะมีมอญอีกพวกหนึ่งล่องเรือมารับซื้อแล้วนำไปขายทางภาคกลางและภาคเหนือ

ส่วนการทำอิฐนั้นทำกันมากแถบสามโคก ปทุมธานี และคงจะทำกันมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาเช่นเดียวกับการทำเครื่องปั้นดินเผา ส่วนมากมักทำเป็นงานอดิเรกในยามว่างจากฤดูกาลทำนา อิฐดังกล่าวมีลักษณะเป็นก้อนสี่เหลี่ยมผืนผ้าเล็ก ๆ ผิวไม่เรียบ เรียกกันว่า “อิฐมอญ” ซึ่งอาจเป็นเพราะชาวมอญเป็นผู้นำเข้ามาและทำกันมากจนดูเหมือนจะเป็นผู้ผูกขาดการทำอิฐชนิดนี้โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังจะเห็นได้ว่าการก่อสร้างป้อมค่ายและกำแพงเมืองต่าง ๆ ในสมัยนั้น โปรดฯให้เกณฑ์ไพร่หลวงรามัญไปตั้งเตาทำอิฐเพื่อใช้ในการก่อสร้าง เช่น การสร้างป้อมกำแพงเมืองกาญจนบุรีฝั่งตะวันออกใน พ.ศ.2375⁹⁸ การสร้างป้อมปราการเมืองบางพระ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา ในพ.ศ.2377⁹⁹ และการสร้างป้อมค่ายและกำแพงเมืองปราจีนบุรี

⁹⁸ “บูรพภาคพระธรรมเทศนา...” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 33 (พระนคร : คุรุสภา, 2510), 20 : 114.

⁹⁹ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทยคำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ.1196 เลขที่ 14 เรื่อง “หนังสือเจ้าพระยาจักรี ถึงเจ้าพระยาอมราช เจ้าพระยามหาโยธา เร่งให้ส่งรายงานการสร้างป้อมปราการเมืองฉะเชิงเทรา”

ใน พ.ศ.2413¹⁰⁰ เป็นต้น

นอกจากอาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผาและการทำอิฐแล้ว มอญบางพวกยังมีอาชีพในการค้าขาย แม้ว่าการประกอบอาชีพทางการค้าจะมีชีวิตที่ยากลำบากโดยทั่วไป แต่ก็ปรากฏว่ามีชาวมอญจำนวนมากไม่น้อยที่หันมายึดอาชีพนี้ ทำให้อาชีพค้าขายมีความสำคัญไม่แพ้อาชีพอื่น ๆ ของมอญ โดยเฉพาะการค้าพวกเครื่องปั้นดินเผาซึ่งอยู่ในกำมือของมอญชาวเรืออำเภอสามโคกมาเป็นเวลานาน¹⁰¹ สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นอาชีพที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการทำเครื่องปั้นดินเผานั้นเอง การค้าขายของมอญมักทำกันตามแม่น้ำและลำคลองโดยเฉพาะในแม่น้ำเจ้าพระยา พ่อค้ามอญจะเป็นเจ้าของเรือซึ่งมีขนาดต่าง ๆ กันแล้วแต่ฐานะของแต่ละคน และใช้เรือเป็นพาหนะรับซื้อสินค้าจากที่หนึ่งล่องเรือรอนแรมขึ้นไปขายยังบริเวณต่าง ๆ สองฟากแม่น้ำตั้งแต่ภาคกลางไปจนกระทั่งถึงพิษณุโลก อุตรดิตถ์ ในภาคเหนือ สินค้าที่มอญชาวเรือนำไปขายนั้น นอกจากเครื่องปั้นดินเผาพวกหม้อ ไห โอ่ง ฯลฯ แล้ว ยังมีจากมุงหลังคาตลอดจนการขนส่งสินค้าบางชนิด เช่น อิฐ ทราย หิน ซีเมนต์ และวัสดุอื่น ๆ จากแหล่งผลิตไปยังพ่อค้าคนกลางอีกด้วย มอญชาวเรือจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในเรือ ดังนั้นเรือที่ใช้เป็นพาหนะในการขนส่งสินค้าจึงต้องปรับสภาพให้มีลักษณะเป็นบ้านอยู่ในนั้นด้วยและเวลาไปค้าขายก็จะพากันไปหมดทั้งครอบครัว มอญชาวเรือบางพวกเมื่อขายสินค้าหมดแล้วก็จะอยู่ทำไร่ตามตลิ่งในหัวเมือง

¹⁰⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรีและเรื่องจังหวัดปราจีนบุรี (พิมพ์ในงานฉานปณิกศพนางแม่นัน ยูปานนท์, พระนคร : ธนะการพิมพ์, 2503), หน้า 41.

¹⁰¹ Brian L. Foster, "Ethnicity and Economy : The Case of the Mons in Thailand" (Unpublished Doctoral Dissertation, The University of Michigan, 1972), p. 14.

กล่าวคือ ในฤดูแล้งจะซื้อสินค้าจากกรุงเทพฯบรรทุกเรือไปขายตามหัวเมืองทางเหนือจนถึงอุดรดิตต์ พอจะเข้าฤดูฝนก็จะถอยเรือลงมาจอดตามที่ว่างในลำน้ำแควใหญ่ ถางดิ่งทำไร่ปลูกแดงและยาสูบ ครั้นถึงฤดูน้ำหลากก็เก็บของในไร่บรรทุกเรือล่องลงมาขายที่กรุงเทพฯ แล้วซื้อสินค้ากรุงเทพฯกลับขึ้นไปอีก วนเวียนอยู่เช่นนี้ทุกปี¹⁰²

ยังมีอีกอาชีพหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานว่าชาวมอญได้ทำกันมาแต่เมื่อใดและทำกันมากน้อยเพียงใด คือ การค้าทราย แต่มีหลักฐานว่าได้ทำกันอยู่แล้วในสมัยรัชกาลที่ 5 แถบบางพูด นนทบุรี และคงจะทำกันเป็นกลุ่มใหญ่พอสมควรและเห็นได้ชัด จึงเป็นที่กล่าวถึงในตอนที่เกิดเหตุเรือพระประเทียบของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ล่มที่บางพูดว่า ขณะที่เกิดเหตุนั้นมีมอญค้าทรายอยู่แถบนั้นเต็มไปหมดแต่ก็ไม่มีใครกล้าเข้าไปช่วยกู้เรือ¹⁰³ ทรายที่ค้าได้แล้วนั้นถ้าไม่นำไปขายเองก็คงจะมีมอญอีกพวกหนึ่งหรือพ่อค้าคนกลางมารับซื้อไปขายต่ออีกทีหนึ่ง

นอกจากการประกอบอาชีพต่าง ๆ แล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นสมัยที่มีการพัฒนาประเทศอย่างมากโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ มีหลักฐานปรากฏว่าชาวมอญได้มีส่วนในการพัฒนาประเทศในด้านนี้ด้วย กล่าวคือใน พ.ศ.2440 มอญจำนวนหนึ่งพากันเข้าซื้อโดยมีสมิงปันทะเล นายกองคุมเลกรมัญฑหารเรือ สังกัดพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรบักษ์ ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ เป็นหัวหน้า มาขอพระบรมราชานุญาตจับจองที่รกร้างว่างเปล่า

¹⁰² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย, 20 : 270-271.

¹⁰³ ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, สมเด็จพระนางเจ้าเรือล่ม (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2509), หน้า 154. และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน (กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า, 2518), 1 : 314.

ตำบลบ้านบางเลาแขวงเมืองสมุทรปราการเพื่อปรับเป็นที่นา และจะขุดคลองขึ้นสายหนึ่งเพื่อใช้ในการเพาะปลูกในที่นั้น โดยชาวมอญเหล่านั้นจะช่วยกันออกเงินจ้างเงินมาทำการขุดแล้วก็ให้เป็นคลองของรัฐ คลองดังกล่าวจะขุดตั้งแต่คลองบางเลาแขวงเมืองสมุทรปราการไปออกคลองบางเหี้ย มีความยาว 260 เส้น กว้าง 5 วา ลึก 4 ศอก¹⁰⁴ ครั้นเมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงเริ่มทำการขุดหลังจากที่ได้มีการทำหนังสือสัญญาระหว่างพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงการคลังกับสมิงบันทะละ ลงวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2441¹⁰⁵ การดำเนินการดังกล่าวก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจหลายประการ คือ ทำให้ที่ดินรกร้างนั้นเกิดประโยชน์ในทางเกษตรกรรม เป็นการช่วยเพิ่มผลผลิต และการขุดคลองนอกจากจะใช้เป็นประโยชน์ในการเพาะปลูกแล้วยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าของประชาชนโดยทั่วไปอีกด้วย นอกจากนี้ที่ที่ดินนั้นอาจจะมีทรัพยากรธรรมชาติจำพวกแร่โลหะต่าง ๆ ซึ่งตามหนังสือสัญญาระบุไว้ว่าให้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ โดยรัฐจะخذใช้ค่าที่ดินแก่ผู้จับจองหรืออาจให้ผู้จับจองนั้นมารับผูกขาดการขุดแร่จากรัฐ¹⁰⁶ อันจะเป็นโอกาสให้ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์เป็นการเพิ่มรายได้แก่แผ่นดิน

พื้นฐานทางเศรษฐกิจของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึง

¹⁰⁴ กจข, แฟ้ม น.40.2/11 เรื่องสมิงบันทะละนายกองคุมเลขทหารเรือขออนุญาตขุดคลองตำบลบางเลาสมุทรปราการ และ แฟ้ม น.42.1/43 สำเนาที่ 267/11826 หนังสือพระราชทานพระบรมราชานุญาตขุดคลอง ลงวันที่ 5 ธันวาคม ร.ศ.117.

¹⁰⁵ กจข, แฟ้ม น.42.1/43 อ้างแล้ว.

¹⁰⁶ กจข, แฟ้ม น.42.1/43 สำเนาที่ 268/11832 หนังสือพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลัง ถึงสมิงบันทะละนายกองคุมเลขทหารเรือ ลงวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2441.

รัตนโกสินทร์ตอนต้นที่สำคัญคือ แรงงานของไพร่หลวง ในฐานะที่มอญเป็นไพร่หลวงจึงเท่ากับว่าเป็นส่วนประกอบหน่วยหนึ่งของเศรษฐกิจไทย แม้ว่าจะมิใช่หน่วยใหญ่ เนื่องจากมอญมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับพลเมืองทั้งหมดของประเทศ หน้าที่ซึ่งไพร่หลวงมอญพึงกระทำแก่ทางราชการมีทั้งในรูปของแรงงานเงินและสิ่งของ ดังจะเห็นได้ว่า ไพร่หลวงมอญมีหน้าที่เข้าเวร “ทำราชการ” ตามระยะเวลาที่กำหนดทุกปีตั้งแต่อายุ 20-60 ปี¹⁰⁷ ทางราชการได้ใช้แรงงานของไพร่หลวงมอญในกิจการด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การขุดลอกคูคลองเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมและประโยชน์ในด้านเกษตรกรรม นอกจากนี้คลองบางแห่งยังขุดเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองคือ ใช้เป็นเส้นทางลำเลียงเสบียงอาหารในยามสงคราม เช่น คลองแสนแสบ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เกณฑ์ชาวมอญมาช่วยกันขุดเพื่อเตรียมไว้รบกับญวน¹⁰⁸ เป็นต้น ทางราชการได้อาศัยแรงงานจากไพร่หลวงในด้านต่าง ๆ เรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 จึงได้ใช้วิธีจ้างชาวจีนให้ดำเนินการเกี่ยวกับการขุดคลองบางแห่งแทนไพร่¹⁰⁹

แต่ถ้าไพร่หลวงมอญไม่ต้องการมาเข้าเวรทำราชการ ก็ใช้วิธีเสียเงินแทนได้ เงินนี้เรียกว่า เงินค่าราชการ จัดเป็นส่วยชนิดหนึ่ง เรียกว่า ส่วยแทนแรง ซึ่งเป็นรูปของเงิน การเสียเงินค่าราชการในชั้นต้นเป็นการจ่ายเงินเพื่อจ้างเอาตัวคนมาทำงานแทน แต่ภายหลังเมื่อทางราชการต้องการตัวเงินใช้จ่าย

¹⁰⁷ คุบที่ 3 หัวข้อเรื่อง ฐานะของคณมอญในสังคมไทย

¹⁰⁸ สุกิจ นิมมานเหมินทร์, “มอญที่ข้าพเจ้ารู้จัก,” แดลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 6, 3 (กันยายน 2515) : 105.

¹⁰⁹ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394) (นครหลวงฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2515), หน้า 245.

มากกว่าตัวคน เงินเหล่านี้ก็ได้กลายมาเป็นรายได้ทางหนึ่งของทางราชการ ส่วยแทนแรงอีกชนิดหนึ่งมาจากไพร่ส่วยที่อยู่ตามหัวเมือง ซึ่งมีหน้าที่ส่ง สิ่งของที่ทางราชการต้องการใช้มาให้แทนการเข้าเวร เช่น ทอง ขี้ผึ้ง แต่บางครั้งอาจขัดข้องไม่สามารถหาสิ่งของนั้น ๆ ส่งได้ ก็ใช้วิธีเสียเป็นเงินแทน¹¹⁰ และในระยะหลังทางราชการก็พอใจที่จะให้เสียเป็นเงินมากกว่าสิ่งของ โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ.2393-2398 ปรากฏว่าทางราชการมีแนวโน้มในการเปลี่ยน ส่วยสิ่งของมาเป็นการเสียเงิน¹¹¹

นอกจากนี้ทางราชการยังมีรายได้จากการเก็บภาษีอากรจากชาวมอญในการประกอบอาชีพต่าง ๆ แม้ว่าไพร่หลวงจะได้รับตราภูมิคุ้มห้ามสำหรับลดหย่อนภาษีในการประกอบอาชีพ แต่ก็ได้ลดหย่อนเฉพาะ 3 อาชีพ ตามที่ได้รับบัญญัติในตราภูมิคือ ทำไร่ ทำการประมง และตั้งร้านค้า¹¹² ส่วนไพร่หลวงมอญที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจากอาชีพทั้ง 3 ดังกล่าว ก็ต้องเสียภาษีอากรโดยเฉพาะชาวมอญซึ่งมีเป็นจำนวนมากกว่าอาชีพอื่น ๆ ชาวมอญต้องเสียอากรค่านา โดยปกติเสียเป็นข้าวเปลือกที่เรียกว่า “หางข้าว” ตามอัตราที่ทางราชการกำหนด กรมनाจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการเก็บรวบรวมหางข้าวขึ้นฉางหลวงทุกปี แต่มีบางสมัยที่ให้ชาวนาเสียเป็นเงินแทนหางข้าว เช่นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่พอถึงรัชกาลต่อ ๆ มาก็ก็นำเสียเป็นข้าวดังเดิม ครั้งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็อนุญาตให้ชาวนาเสียอากรได้ทั้งหางข้าวและเงินในอัตราไร่ละ 0.375 บาท ในรัชกาลต่อมาราว พ.ศ.2397 ก็ให้ชาวนาเสียค่าอากรเป็นเงินทั้งหมดในอัตราเดิม¹¹³ ส่วนอาชีพ

¹¹⁰ ดูรายละเอียดบทที่ 3.

¹¹¹ James C. Ingram, *Economic Change in Thailand 1850-1970*, (Stanford : Stanford University Press, 1971), p. 29.

¹¹² ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้แก้ไขตราภูมิใหม่ให้คุ้มภาษีอากรได้ทุกชนิด - ดูบทที่ 3.

¹¹³ Ingram, op.cit., p. 31.

อื่น ๆ เช่น การเย็บจาก การตัดฟัน ทำอิฐ ทำสวน ก็ต้องเสียภาษีอากรเช่นกัน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีอัตราการเก็บอย่างไร

ส่วนการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งเป็นรายได้ที่สำคัญอีกทางหนึ่งของทางราชการนั้น ทางราชการได้อาศัยสิ่งของที่มาจากสวยและอากรที่เก็บจากราชฎารเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าที่นำไปค้าขายกับต่างประเทศ เช่น ข้าว ซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญชนิดหนึ่งมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ปริมาณการส่งออกไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของแต่ละปีและสภาพบ้านเมืองว่าอยู่ในภาวะของสงครามหรือไม่ ตลอดจนพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาลที่จะให้ส่งออกมากน้อยเท่าใด บางครั้งก็อาจระงับการส่งออก เช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว¹¹⁴

จะเห็นได้ว่า ชาวมอญในสังคมไทยเป็นกลุ่มเศรษฐกิจที่สำคัญกลุ่มหนึ่งในอดีต แม้ว่าชาวมอญจะมีสถานภาพเป็น “ไพร่” แต่ก็ค่อนข้างเป็นอิสระพอสมควรทางเศรษฐกิจ สามารถประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามความถนัดตั้งแต่แรกเข้ามา ซึ่งแตกต่างกับชาวจีนที่เริ่มเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างโดยตรง การประกอบอาชีพต่าง ๆ ของชาวมอญดังกล่าวข้างต้นก่อให้เกิดผลผลิตนำไปสู่การซื้อขายแลกเปลี่ยนตลอดจนการหมุนเวียนของเครื่องอุปโภคบริโภคและเงินตรา เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ชาวมอญมีบทบาทเป็นผู้ประกอบการสำคัญทางเศรษฐกิจ คือ เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้ขาย มาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนหน้าการเข้ามามีบทบาทในด้านนี้ของชาวจีน นอกจากนี้ภายใต้ระบบไพร่ ไพร่หลวงรามัญยังเป็นที่มาของรายได้ส่วนหนึ่งของรัฐ ทั้งในรูปของแรงงาน เงิน และสิ่งของ ตลอดจนภาษีอากรที่เกิดจากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ของชาวมอญ

¹¹⁴ Ibid., p.23.

4.3 บทบาทด้านการเมือง

ก. กบฏมอญ

ชาวมอญที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามที่ตนถนัด บางส่วนก็เข้ารับราชการเป็นกำลังของชาติในด้านต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว แต่มีมอญบางกลุ่มบางพวกที่ก่อการจลาจลวุ่นวายถึงขั้นเป็นกบฏเป็นที่เดือดร้อนและเป็นภาระให้ทางราชการต้องทำการปราบปรามเพื่อให้บ้านเมืองกลับเป็นปกติสุข ชาวมอญที่ก่อการกบฏบางครั้งได้คิดการใหญ่ถึงขั้นจะแย่งชิงราชสมบัติและตั้งตนเป็นกษัตริย์โดยลำพัง เช่น กบฏธรรมเถียรในสมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ.2231-2246) บางครั้งชาวมอญก็ได้เป็นผู้ดำเนินการเอง แต่ได้ร่วมมือกับเจ้านายหรือขุนนางไทยคบคิดกันเป็นกบฏ เช่น กบฏพระยาสรรงค์ ในปลายสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กบฏหม่อมเหม็นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเท่าที่ปรากฏหลักฐานพบว่า ชาวมอญได้มีส่วนร่วมในการกบฏรวมทั้งหมด 5 ครั้ง เป็นกบฏในสมัยอยุธยา 3 ครั้ง ในสมัยกรุงธนบุรี 1 ครั้ง และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ 1 ครั้ง ดังนี้คือ

1. กบฏธรรมเถียร

ในสมัยสมเด็จพระเพทราชา¹¹⁵ หลังจากที่พระองค์ได้ทำการปราบปราม

¹¹⁵ ในปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์ขณะที่พระองค์ทรงประชวรอยู่นั้น พระเพทราชา กับหลวงสรศักดิ์ ได้ทำการชิงราชสมบัติโดยมีมอญพวกสมิงพิตปะประมาณ 300 คนเป็นกำลังร่วมอยู่ด้วย (ดูรายละเอียดได้ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน, หน้า 474-486) แต่การกระทำครั้งนั้นจะถือว่าเป็นกบฏหรือไม่ขึ้นอยู่กับการใช้คำนิยามของคำว่า “กบฏ” กับเหตุผลในการกระทำ ถ้าดูในแง่ที่ว่าพระเพทราชากับหลวง

ผู้ที่ไม่ยอมอ่อนน้อม ขัดรับสั่ง ไม่ยอมเข้าไปถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาถวายสัจย์ต่อพระองค์ในพิธีราชาภิเษกจนสิ้นเสียนหนามแล้ว¹¹⁶ มีมอญคนหนึ่งชื่อ *ธรรมเถียร* เป็นข้าหลวงเดิมของเจ้าฟ้าอภัยทศ พระเจ้าน้องยาเธอของสมเด็จพระนารายณ์ ได้ปลอมตัวเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศมาแสดงตนให้ประชาชนเห็นว่าเจ้าฟ้าอภัยทศซึ่งถูกนำตัวไปสำเร็จโทษนั้นยังไม่ตาย และจะมาชิงราชสมบัติคืนจากพระเพทราชา มอญธรรมเถียรคงจะมีสมัครพรรคพวกอยู่บ้างเป็นจำนวนพอสมควรจึงสามารถดำเนินการให้ประชาชนเชื่อถือได้ เพราะปรากฏว่ามีผู้คนหลงเชื่อไปเข้าด้วยเป็นอันมาก ได้ช่องสุ่มคนจากนครนายกมาจนถึงสระบุรี ลพบุรี และแขวงขุนนคร จนสามารถยกกองทัพเข้ามาได้ถึงธานี

^{115(ต่อ)} สรศักดิ์กระทำการชิงราชสมบัติ และได้ประหารชีวิตพระปีย์กับเจ้าพระยาวิชเยนทร์ในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์ยังมีพระชนม์อยู่โดยมิได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบ และต่อมาได้ขึ้นครองราชย์โดยมิได้มีสิทธิอันชอบธรรมคือมิได้เป็นเชื้อสายของกษัตริย์องค์ก่อนแล้ว ก็กล่าวได้ว่าพระเพทราชากับหลวงสรศักดิ์เป็นกบฏ มอญที่เข้าร่วมในการกระทำครั้งนั้นก็กบฏด้วย แต่ถ้าพิจารณาในแง่ที่ว่าพระเพทราชาเป็นผู้ที่เห็นการณ์ไกลและหวังดีต่อชาติบ้านเมือง จึงเสี่ยงที่จะกระทำการเพื่อช่วยให้ประเทศชาติรอดพ้นจากเงื้อมมือของชาวต่างชาติโดยเร็ว เพราะถ้าเจ้าพระยาวิชเยนทร์รวบอำนาจได้สำเร็จ ส่วนพระปีย์ก็เป็นคนอ่อนแอและอาจเป็นเครื่องมือของเจ้าพระยาวิชเยนทร์ได้ง่าย อาจเกิดปัญหาใหญ่หลวงกับประเทศไทย ดังนั้นแล้ว พระเพทราชาก็ควรจะได้รับ การสรรเสริญว่าเป็นผู้ทำคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศ แม้ว่า การกระทำนั้นจะเกิดผลประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่พระเพทราชาด้วยเช่นกัน - ดูรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของพระเพทราชา ใน วัลยา ปิยรัตน์, “พระเพทราชาเป็นขบถหรือ,” อักษรศาสตร์ วิจารณ์ 1, 2 (กรกฎาคม 2516) : 6-13.

¹¹⁶ แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า สมเด็จพระเพทราชาโปรดฯ ให้จัดเตรียมกองทัพเพื่อยกไปปราบพระยามราชกับพระยารามเดโช ซึ่งตั้งแข็งเมืองอยู่ที่นครราชสีมาและนครศรีธรรมราชตามลำดับ และไม่ยอมเข้ามาถือน้ำถวายสัจย์ในพิธีบรมราชาภิเษก ภายหลังจากที่ทรงเสร็จสิ้นการปราบกบฏธรรมเถียรแล้ว - พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 504-505.

พระนคร¹¹⁷ การที่ธรรมเถียรสามารถโน้มน้าวให้ผู้คนโดยเฉพาะในชนบทเข้าร่วมในการชิงราชสมบัติได้นั้น เป็นผลมาจากทัศนคติและความรู้สึกของประชาชนต่อฐานะของพระมหากษัตริย์ แม้ว่าในสมัยอยุธยาวิถีทางที่จะขึ้นสู่อำนาจพระมหากษัตริย์ จะมีทั้งวิถีปกติตามสิทธิโดยชอบธรรมคือสืบจากพระบิดาไปยังโอรสหรือจากเชษฐาไปยังอนุชา กับวิถีไม่ปกติโดยการชิงราชสมบัติก็ตาม แต่ในความรู้สึกของประชาชนก็ยังนิยมการสืบราชสมบัติโดยวิถีปกติมากกว่าการแย่งชิงราชสมบัติ และยังเป็นการชิงราชสมบัติโดยสามัญชนด้วยแล้ว ยังเป็นการยากที่ประชาชนจะยอมรับด้วยความสนธิใจดังนั้นระหว่างเจ้าฟ้าอภัยทศซึ่งเป็นอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์กับสมเด็จพระเพทราชาซึ่งมาจากสามัญชน ประชาชนย่อมเลือกข้างเจ้าฟ้าอภัยทศเพราะมีเชื้อสายกษัตริย์สายตรง และเห็นว่าราชสมบัติควรจะเป็นของเจ้าฟ้าอภัยทศผู้มีสิทธิอันชอบธรรมมากกว่า¹¹⁸

อย่างไรก็ตามเมื่อพวกกบฏยกมาถึงกำแพงพระนคร ก็ได้รับการต้านทานจากสมเด็จพระราชวังบวรฯจนพ่ายแพ้กลับไป มอญธรรมเถียร

¹¹⁷ เฟิ่งอ้าง, หน้า 499.

¹¹⁸ ตามหลักฐานของ Kaempfer ชาวฮอลันดาที่เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเพทราชา กล่าวว่า สมเด็จพระเพทราชาเป็น "...his (สมเด็จพระนารายณ์) most intimate friend, who was his Sister's Son,..." *The History of Japan, Together with a Description of the Kingdom of Siam, 1690-92*, Translated by J.G. Scheuchzer, (Glasgow : James MacLehose and Sons, 1906), I, p. 35. นับเป็นหลักฐานฉบับเดียวที่กล่าวถึงกำเนิดของพระเพทราชาว่า มีพระมารดาเป็นภคินีของสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งขัดแย้งกับหลักฐานฝ่ายไทยทั้งหมดที่บอกว่า พระเพทราชาเป็นสามัญชน มีบ้านเดิมอยู่ที่บ้านพลูหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี อย่างไรก็ตามถ้าความจริงเป็นไปตามหลักฐานของ Kaempfer ผู้ที่น่าจะมีสิทธิอันชอบธรรมในการสืบราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระนารายณ์ ก็ควรเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศผู้เป็นพระอนุชาอยู่นั่นเอง

คกช้างได้รับบาดเจ็บและหนีไป สมัครพรรคพวกอื่น ๆ ก็แตกหนีไปยังตำบลต่าง ๆ เช่นกัน ครั้นข้าหลวงติดตามจับกุมพวกกบฏได้แล้ว โปรดฯให้ประหารชีวิตธรรมเถียรและพรรคพวกที่สมรู้ร่วมคิดทั้งหมด ส่วนพวกที่เพียงแต่มาร่วมด้วยก็ให้จำคุกบ้าง ส่งไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้างบ้าง พวกที่จับไม่ได้ก็แตกหนีเข้าป่าไปจำนวนมาก ทำให้บ้านแขวงเมืองสระบุรี ลพบุรี และแขวงขุนนครร้างไปหลายตำบล¹¹⁹ กบฏครั้งนั้นแม้ว่าจะไม่ใช่เรื่องใหญ่โตเพราะสามารถปราบได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็ทำให้บ้านเมืองวุ่นวายไปชั่วขณะหนึ่งโดยเฉพาะตามชนบท และผลที่ตามมาคือผู้คนหลบหนีเข้าป่าไปจนบ้านเมืองร้างไปหลายตำบล เป็นผลเสียทางด้านเศรษฐกิจ

2. กบฏชาวมอญที่อพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีชาวมอญอพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายคราวดังได้กล่าวรายละเอียดในบทที่ 2 ในระยะต่อมาปรากฏว่ามีชาวมอญที่อพยพเข้ามาในสมัยนั้นเป็นกบฏ 2 พวก ดังนี้

พวกแรกคือ พวกพระยาพระราม ซึ่งอพยพมาจากเมืองเจกอง ได้คิดอุบายที่จะหลบหนีออกจากพระราชอาณาจักร เผอิญในขณะนั้นเจ้าประเทศเขมรแตกแยกเป็น 2 ฝ่ายและแก่งแย่งอำนาจกันคือ ฝ่ายนักพระองค์อิง กับฝ่ายของนักพระรามาธิบดีและนักพระศรีไชยเชษฐ ฝ่ายแรกได้ขอกำลังจากญวนมาช่วย ฝ่ายหลังสู้ไม่ได้จึงพาสมัครพรรคพวกหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทางเมืองปราจีนบุรี กรมการเมืองปราจีนบุรีมีหนังสือบอกเข้ามาให้

¹¹⁹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, อ้างแล้ว, หน้า 501-504 และ Hall, A History of South-East Asia (New York : St. Martin's Press, 1966), p. 424. กล่าวว่ามีบางพวกอพยพหนีไปพม่า

นำความขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ข้าหลวงออกไปรับเจ้าเขมรทั้งสองกับสมัครพรรคพวกเข้ามายังพระนคร แล้วมีพระบรมราชโองการตรัสสั่งให้เกณฑ์พล 10,000 ให้พระยาราชสุภาวดีออกไปตั้งประชุมพลอยู่ ณ วัดพระเจดีย์แดง พระยาพระรามจึงเห็นเป็นโอกาสที่จะดำเนินการตามที่คิดไว้ ได้เข้าเรียนต่อท่านอัครมหาเสนาบดีว่าจะขออาสาไปทัพด้วย 50 คน แต่ยังขาดอาวุธ ครั้นกราบทูลพระกรุณาก็โปรดฯ ให้จ่ายอาวุธแก่พวกของพระยาพระรามจนครบทุกคน แต่แล้วแทนที่พระยาพระรามจะยกไปกับทัพพระยาราชสุภาวดีก็กลับยกไปที่โพธิ์สามต้นในตอนค่ำแล้วพาครอบครัวหนีไป ส่วนพระยากลางเมืองและพระยาน้อยวันดีที่เคยอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยพร้อมกับพระยาพระรามนั้นมิได้ร่วมหนีไปด้วย เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบจึงดำรัสสั่งให้ข้าหลวงไปจับพวกมอญกบฏ ได้ตามไปที่ตำบลทุ่งบ้านริบางแก้ว และจับตัวได้ทั้งหมด มีพระราชโองการตรัสสั่งให้ลงพระราชอาญาเขียนพระยาพระรามและพรรคพวก บรรดาชายทั้งปวงก็ให้ประหารชีวิต เว้นแต่ครอบครัวซึ่งโปรดฯ ให้ไปอยู่บ้านโพธิ์สามต้นตามเดิม¹²⁰

พวกที่สอง คือ พวกมอญเมืองเมาะตะมะ ซึ่งอพยพเข้ามาทางเมืองทวายหลังจากที่พระเจ้าอลองพญาตีได้หงสาวดีแล้ว ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ในราว พ.ศ.2303 ก็กลับคิดเป็นกบฏ จับเจ้าเมืองฝ่ายไทยฆ่าเสียโดยหาว่าเจ้าเมืองนั้นไม่มีความยุติธรรม¹²¹ แล้วคุมสมัครพรรค

¹²⁰ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2505), 2 : 227.

¹²¹ ตามหลักฐานคือจดหมายเหตุของมองเซนเยอร์ บริโกต์ ซึ่งมีไปถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ ไม่ได้ให้รายละเอียดแน่ชัดว่าเป็นเจ้าเมืองเมืองไหน กล่าวไว้แต่เพียงว่าเป็นหัวเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเท่านั้น - “จดหมายเหตุของพวกบาทหลวงฝรั่งเศส...” ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 (พระนคร : ศุภสภา, 2511), 23 : 23.

พวกยกเข้ามาทางเขานางขวแดนเมืองนครนายก และเข้าตีเมืองนครนายก กรมการเมืองจึงมีหนังสือแจ้งเหตุเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ได้โปรดฯ ให้พระยาสิทธิราชเดโชเป็นแม่ทัพยกพล 2,000 ออกไปจับมอญกบฏ เกิดการสู้รบกัน พวกมอญไม่มีอาวุธจึงได้เสียมไม้สะแกใช้เป็นอาวุธไล่ขว้างจนกองทัพไทยแตกพ่ายกลับมา จากนั้นก็คิดการกำเริบยิ่งขึ้น ได้เอาไฟเผาหมู่บ้านต่าง ๆ จนเกือบถึงพระนคร คือ เหลือเพียงหนทางวันเดียวจะถึงพระนคร และขณะที่พวกมอญเข้าไปตามหมู่บ้านก็ได้ปล้นสะดมเก็บบริบททรัพย์สินสมบัติของชาวบ้านไปจนหมด แล้วหนีกลับไปตั้งมั่นอยู่ในค่าย สมเด็จพระเจ้าเอกทัศจึงโปรดฯ ให้พระยายมราชเป็นแม่ทัพคุมทหาร 2,000 และพระยาเพชรบุรีเป็นทัพหน้าถือพล 1,000 ยกออกไปปราบพวกมอญกบฏอีก กองทัพทั้งสองได้ตีพวกมอญแตกพ่ายหนีไปทางเมืองหล่มสัก¹²²

มอญกบฏในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศนี้ เป็นสัญญาณอันหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของไทยในสมัยนั้น เพราะทั้ง ๆ ที่มอญมีกำลังน้อยกว่าไทยมาก¹²³ กองทัพไทยที่ส่งไปปราบในครั้งแรกก็ยิ่งพ่ายแพ้กลับมา และผลของการกบฏครั้งนี้ นอกจากประชาชนตามหมู่บ้านที่ถูกพวกกบฏเข้าไปปล้นจะต้องสูญเสียทรัพย์สินของแล้ว การปราบพวกกบฏยังทำให้ผู้คนบาดเจ็บล้มตายลงไปทั้งคนไทยคนมอญ เป็นการสูญเสียกำลังของชาติไปโดยไร้เหตุ แทนที่จะใช้กำลังคนเหล่านั้นไว้ป้องกันประเทศ ความอ่อนแอและเหตุวุ่นวายต่าง ๆ ได้

¹²² พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา 2 : 258 ; และ “จดหมายเหตุของพวกบาทหลวงฝรั่งเศส...” อังแล้ว, หน้า 23-25. ในจดหมายนั้น มองเซนเยอร์ บริโกต์ กล่าวว่าพวกมอญถูกจับเป็นเชลย 50 คน

¹²³ ตามจดหมายเหตุของมองเซนเยอร์ บริโกต์ กล่าวว่าพวกมอญมีกำลังเพียง 600 คนเท่านั้น เพิ่งอ้าง, หน้า 25.

สะสมกันต่อ ๆ มาจนในที่สุดไทยก็ไม่สามารถต่อต้านการรุกรานของพม่าได้ จึงเสียกรุงศรีอยุธยาไปอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ.2310

3. กบฏสุกี้พระนายกอง

ในการทำสงครามกับพม่าคราวเสียกรุงครั้งหลัง พ.ศ.2310 นั้น ถ้า มอญสุกี้ซึ่งได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานจะไม่แปรพักตร์ หนีไปเข้ากับพม่าอาสายกทัพมาตีค่ายบางระจันของไทยแล้ว ฝ่ายไทยก็น่าจะ สามารถยึดระยะเวลาการเสียกรุงออกไปได้อีก กล่าวคือ หลังจากที่พม่าตีได้ หัวเมืองรายทางของไทยเข้ามาจนถึงเขตพระนครศรีอยุธยาแล้ว ก็มาตั้งค่ายอยู่ ห่าง ๆ ยังมีได้เข้าตีกรุงศรีอยุธยาในทันที แต่แต่งกองโจรออกตีชิงทรัพย์ สมบัติและจับเชลย ในเวลานั้นบ้านบางระจันกลายเป็นที่รวมของราษฎรชาว เมืองวิเศษไชยชาญและเมืองสรรคร์ที่พากันหลบหนีพม่ามา เพราะที่บ้าน บางระจันมีเสบียงอาหารบริบูรณ์และเป็นบ้านดอน อยู่บริเวณพรมแดนเมือง วิเศษไชยชาญกับเมืองสุพรรณและเมืองสิงห์ต่อกัน เข้าศึกเข้าไปถึงได้ยาก ชาวบ้านบางระจันประกอบด้วยบุคคลชั้นหัวหน้าทั้งหมด 11 คน ได้แก่ นายแท่น นายโชติ นายอิน นายเมือง นายดอก นายทองแก้ว ขุนสรรคร์ พันเรือง นายทองเหม็น นายจันทร์หนวดเขี้ยว และนายทองแสงใหญ่ ได้ชักชวนกัน ช່องสุ่มผู้คนต่อสู้พม่า และได้นิมนต์พระอาจารย์ธรรมโชติวัดเขานางบวช แขวงเมืองสุพรรณ ซึ่งชาวบ้านนับถือกันว่าเป็นผู้รู้วิyakคม ให้มาช่วยคุ้มครอง ที่วัดโพธิ์เก้าต้น ในบ้านบางระจันด้วย เมื่อตกลงกันแล้วจึงช่วยกันตั้งค่าย รอบบ้านบางระจัน 2 ค่าย แล้วจัดหมวดหมู่พร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธที่หาได้ ในตำบลนั้นเตรียมรักษาหน้าที่ และวางกองสอดแนมคอยสืบสวนกองทัพพม่า ที่จะติดตามเข้ามา

ชาวบ้านบางระจันได้ทำการต่อสู้พม่าอย่างกล้าหาญและสามารถเอาชนะ

กองทัพพม่าที่ส่งมาปราบได้ถึง 7 ครั้ง ได้ฆ่าฟันทหารพม่าล้มตายเป็นจำนวนมาก พม่าพยายามที่จะปราบปรามพวกชาวบ้านบางระจันอยู่ถึงปีเศษก็ยังไม่สามารถเอาชนะได้ เนเมียวสีหบดีแม่ทัพใหญ่พม่าจึงร้อนใจเกรงว่าชาวบ้านบางระจันซึ่งมีกำลังมากขึ้นทุกทีจะยกเป็นทัพใหญ่ลงมาตีกระหนาบแต่ไม่สามารถหาผู้อาสาคุมทัพไปปราบปรามชาวบ้านบางระจันได้อีก เพราะบรรดานายทัพนายกองพม่าต่างพากันครั่นคร้าม ขณะนั้นมีมอญคนหนึ่งซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน แล้วไปฝากตัวอยู่กับพม่า ได้ช่วยพม่ารบพุ่งจนเนเมียวสีหบดีตั้งให้เป็นตำแหน่งสุกี้ ได้เข้ารับอาสาจะตีบ้านบางระจันให้ได้ เนเมียวสีหบดีจึงเกณฑ์กองทัพทั้งพม่าและมอญให้สุกี้คุมไปรบชาวบ้านบางระจัน สุกี้ได้เปรียบนายทัพพม่าคนอื่น ๆ ด้วยเหตุที่อยู่ในประเทศไทยมานาน จึงคุ้นเคยกับคนไทยจนรู้ว่าคนไทยนั้นใจกล้าแต่มีจุดอ่อนคือ การรบในที่แจ้ง ขณะเดียวกันฝ่ายไทยก็ชำนาญทางซึ่งมีลักษณะเป็นป่าเปลี่ยว ดังนั้นสุกี้จึงเคลื่อนทัพอย่างช้า ๆ ด้วยความระมัดระวัง และตั้งค่ายพักอย่างมั่นคงในแต่ละแห่งที่ไปถึง เมื่อไปถึงเขตบ้านบางระจัน สุกี้ได้ให้ทหารสู้รบอยู่แต่ในค่ายชาวบ้านบางระจันพยายามตีค่ายสุกี้หลายครั้งแต่ไม่สำเร็จเพราะขาดปืนใหญ่ที่ใช้ยิงทำลายค่าย และเมื่อยกออกไปคราวใดก็ถูกพม่ายิงบาดเจ็บล้มตายลงทุกคราว ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาก็ไม่ยอมมอบปืนใหญ่ให้ตามที่ได้ขอไปด้วยเกรงว่าข้าศึกจะแย่งชิงไประหว่างทาง แต่ชาวบ้านบางระจันก็มีได้ทอดลอยได้พยายามหล่อปืนใหญ่ขึ้นใช้เองถึง 2 กระบอก แต่ไม่สามารถใช้การได้ เพราะปืนนั้นรัวเสียก่อน ดังนั้นชาวบ้านบางระจันจึงหมดหนทางต่อสู้ข้าศึก ขณะเดียวกันรัพลก็ถูกพม่าฆ่าฟันล้มตายลงทุกทีรวมทั้งตัวนายทัพ เช่น นายทองเหม็น ขุนสรรค นายจันทร์หมวดเขียว เป็นต้น เพราะสุกี้ใช้กลยุทธ์หลอกล่อให้ไทยยกออกไปรบนอกค่าย พวกที่เหลือก็ยิ่งหมดกำลังใจและพากันทอดลอย การต่อสู้ข้าศึกจึงอ่อนแอลง ในที่สุดค่ายบางระจันก็เสียแก่สุกี้ หลังจากที่ได้ต่อสู้มาเป็นเวลา

5 เดือน¹²⁴

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวบ้านบางระจันจะไม่สามารถเอาชนะพม่าได้ แต่ก็ต่อสู้อย่างกล้าหาญและสามารถถ่วงเวลาพม่าได้เกือบ 2 ปี ทั้งยังได้ฆ่าฟันพม่าล้มตายไปมาก ซึ่งถ้าพม่าไม่มีมอญสุกี้มาเป็นแม่ทัพแล้ว พม่าคงจะไม่สามารถปราบชาวบ้านบางระจันได้ และชาวบางระจันก็จะยังคงรวมตัวกันต่อสู้พม่าต่อไปได้อีก

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ.2310 แล้ว พม่าตั้งให้สุกี้เป็นนายทัพคุมพลพม่ามอญรวม 3,000 คน ตั้งอยู่ที่ค่ายโพธิ์สามต้น คอยสืบจับผู้คนและเก็บทรัพย์สินของส่งไปยังเมืองพม่า แต่สุกี้ก็ไม่สามารถรักษาค่ายโพธิ์สามต้นได้นานนัก เพราะทันทีที่พระยาตากตั้งตัวได้ที่จันทบุรี ก็รีบยกกองทัพเรือเข้ามายังปากน้ำเจ้าพระยาตีได้กรุงธนบุรี แล้วเลยไปปราบสุกี้ที่ค่ายโพธิ์สามต้น ปรากฏว่าสุกี้ถูกฆ่าตายในที่รบ ส่วนไพร่พลได้หนีไปบ้าง ส่วนที่ถูกจับได้ก็ยอมอ่อนน้อมต่อพระยาตากทั้งหมด

4. กบฏพระยาสรรคร์

ตอนปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เกิดการจลาจลขึ้นในขณะที่ยสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปตีเขมร เนื่องจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงติดพระทัยในการนั่งกรรมฐานหนักขึ้นจนพระอารมณ์พั่นเพื่อน เกิดมีสัญญาณวิปัสสนาสำคัญพระองค์ว่าเป็นพระโสดาบัน ได้ลงอาญาและถอดสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราชกับพระราชาคณะที่ไม่ยอมกราบไหว้พระองค์ นอกจากนี้ยังทรงระแวงข้าราชการว่าลอบลักพระราชทรัพย์ โปรดฯให้

¹²⁴ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ไทยรบพม่า (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 349-357 และ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, 2 : 269-272, 274-276.

โบายดีและจำจง บางครั้งก็นำตัวผู้ต้องหาขึ้นย่างไฟให้ยอมรับสารภาพ ขณะเดียวกันก็พระราชทานรางวัลแก่ผู้เป็นโจทก์ฟ้องร้อง ทำให้มีคนพลแกล้งใส่ความฟ้องผู้อื่นมากมาย จึงมีคนได้รับโทษกักขัง เหมียนตี และถูกประหารชีวิตมากขึ้น เป็นเหตุให้ชาวพระนครได้รับความเดือดร้อนกันมาก จนบางพวกต้องอพยพหนีไปอยู่ตามป่า บางพวกก็ไปอยู่กรุงศรีอยุธยา เหตุการณ์ความจลาจลวุ่นวายในกรุงธนบุรีแพร่ออกไปจนถึงชาวกรุงศรีอยุธยา ซึ่งกำลังได้รับความเดือดร้อนจากการเก็บอากรภาคหลวงชุดทรัพย์ที่ซ่อนไว้ตามที่ต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยา ชาวกรุงศรีอยุธยาจึงชักชวนกันเป็นกบฏ โดยมีหัวหน้า 3 คน คือ ขุนสุระ นายขุนนาคนบ้านแม่ตา และขุนแก้วน้องพระยาสรรรค์ พวกกบฏได้เข้าปล้นจวนพระยาอินทอภัยผู้รักษาการกรุงศรีอยุธยา ทางกรุงธนบุรีได้ส่งพระยาสรรรค์เป็นข้าหลวงมาชำระแต่กลับถูกพวกกบฏเกลี้ยกล่อมให้เข้าเป็นพวกด้วย และยกให้เป็นหัวหน้านำทัพลงมาตีกรุงธนบุรีในเวลาค่ำ พวกกบฏได้เข้าปล้นพระราชวังและบังคับให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีออกผนวช แล้วคิดอ่านกับกรมขุนอนุรักษ์สงครามหลานสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จะตั้งตัวเป็นใหญ่โดยให้กรมอนุรักษ์สงครามรับเป็นหัวหน้าต่อสู้กับสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ส่วนพระยาสรรรค์จะเป็นผู้อุทหนุนให้เงินหลวงในท้องพระคลังไปแจกจ่ายจ้างหาคนเป็นพรรคพวก

ในเวลานั้นพวกมอญที่เป็นขุนนางผู้ใหญ่และเคยมีความดีความชอบในราชการได้แตกแยกเป็น 2 พวก พวกหนึ่งมีพระยารามัญวงศ์และพระยากลางเมืองนายกองมอญเป็นหัวหน้าได้พาสมัครพรรคพวกไปเข้ากับพวกกบฏ อีกพวกหนึ่งมีพระยาแจ้งกับพระยาพระรามเป็นหัวหน้าพวกนี้ไม่ยอมร่วมกับพวกกบฏ ขณะที่พวกกบฏกำลังเตรียมการอยู่นั้น พระยาสุริยอภัยซึ่งสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกให้มาคอยฟังเหตุการณ์เมืองธนบุรีอยู่ที่นครราชสีมา ได้ยกกองทัพเมืองนครราชสีมาเข้ามาถึงกรุงธนบุรี พระยาสรรรค์ก็ให้กรมขุน

ด้านอนุเขตพระมหาทักษิณพระธาตุ : พ.ช.

วัดระฆังโฆสิตาราม ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในสมัยกรุงธนบุรี ด้านใต้ของวัดเป็น “คลองมอญ” และพระราชनिเวศน์เดิมของรัชกาลที่ 1
ด้านเหนือวัดเป็นบ้านปูนและสวนมังคุด

อนุรักษ์สงครามยกพลเข้าปล้นบ้านพระยาสุรียอภัยที่ตำบลสวนมังคุด แต่กรมขุนอนุรักษ์สงครามมีรีพลน้อยเพราะชาวพระนครไม่ยอมเข้าด้วย มีแต่พวกมอญในกองพระยารามัญวงศ์และพระยากลางเมืองเป็นกำลังสำคัญเท่านั้น ได้จุดไฟเผาบ้านเรือนราษฎรที่บ้านปูนติดกับสวนมังคุดเพื่อให้ไฟลุกลามไปยังบ้านของพระยาสุรียอภัย และยังใช้ปืนยิงเข้าไปในบ้านพระยาสุรียอภัยด้วย เมื่อเกิดการสู้รบกันขึ้น เจ้าศิริรจนาท่านผู้หญิงของเจ้าพระยาสุรสีห์อยู่ที่บ้านปากคลองบางลำพู จึงคิดอ่านกับพระยาแจ้ง พระยาพระรามนายกongมอญซึ่งนับถือสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ช่วยกันจัดเรือรับพวกมอญในพระยาทั้งสองข้ามปากไปช่วยพระยาสุรียอภัยต่อสู้ข้าศึก พวกกรมขุนอนุรักษ์สงครามสู้ไม่ได้พากันแตกพ่ายหนีไป พระยาสุรียอภัยตามจับตัวกรมขุนอนุรักษ์สงครามได้ที่วัดยาง ทางคลองบางกอกน้อย แล้วให้จำคุกไว้รอสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก

ฝ่ายสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกครั้งนี้ได้ทราบข่าวกบฏในกรุงธนบุรี ก็มอบการศึกด้านเขมรให้เจ้าพระยาสุรสีห์บังคับบัญชา แล้วรีบยกกองทัพกลับมายังกรุงธนบุรี ครั้นมาถึงพวกราษฎรและข้าราชการทั้งปวงก็พากันอ่อนน้อมสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกได้ทำการไต่สวนและปรึกษาโทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แล้วให้พิจารณาโทษกรมขุนอนุรักษ์สงครามซึ่งได้ให้การขัดทอดถึงผู้ร่วมคิดทั้งหมดโดยเฉพาะพระยาสรรรค์ จึงได้พิพากษาลงโทษตามความผิดทุกคน¹²⁵ สันนิษฐานว่าพระยารามัญวงศ์คงจะถูกปลดออกจากตำแหน่งจักรีมอญและได้รับโทษอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับพวกกบฏอื่น ๆ ทำให้ตำแหน่งจักรีมอญว่างไป จนถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ตั้งพระยาแจ้งเป็นพระยามหาโยธา ที่จักรีมอญแทนที่พระยารามัญวงศ์

¹²⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร, ไทยรบพม่า, หน้า 537-546.

5. กบฏหม่อมเหม็น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นเสวยราชย์ใน พ.ศ.2352 นั้น ปรากฏว่าพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ (บุตรสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) ซึ่งขณะนั้นเป็นกรมขุนกษัตริย์ และพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันอีก 2 คน คือ นายหนูดำกับเจ้าจอมมารดาสาส์ในพระบัณฑูรน้อย ได้คบคิดกับขุนนางไทยและมอญหลายคนจะแย่งชิงราชสมบัติ แต่ยังไม่ทันจะได้ดำเนินการตามที่คิดไว้ก็ถูกจับได้เสียก่อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้ได้สวนกรมขุนกษัตริย์ ก็ได้รับความขัดทอดไปถึงผู้ร่วมคิดที่สำคัญ 10 คน ในจำนวนนี้เป็นคนมอญเสียเกือบครึ่งหนึ่ง ดังนี้คือ เจ้าพระยาพลเทพ (บุญนาค) พระยาเพชรปानी (กล่อม) พระยาอินทรเดช (กระต่าย) จมื่นประธานมณเฑียร (อ่อน) พระยาราม (ทอง) นายขุนเณรหลานเจ้าพระยาพลเทพ สมิงรอดสองราม สมิงสิริบุญโต บุตรเจ้าพระยามหาโยธา สมิงพัดเบ็ด (ม่วง) สมิงปอนทะเล และยังมีข้าในกรมทั้งชายหญิงอีก 30 คน ครั้นได้ตัวมาชำระเป็นที่เรียบร้อย จึงโปรดฯ ให้ถอดกรมขุนกษัตริย์ออกจากตำแหน่ง เรียกตามชื่อเดิมว่า หม่อมเหม็น แล้วให้สำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่วัดประทุมคงคา บุตรชายให้ถ่วงน้ำที่ปากอ่าว ส่วนพวกกบฏอีก 40 คน ให้นำตัวไปประหารชีวิต บุตรและภรรยาพวกกบฏโปรดฯ ให้ยกโทษประหารชีวิต พระราชทานให้เป็นโทษระบาท¹²⁶

ข. การเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้ว ประเทศไทยก็ต้องประสบกับท่าทีคุกคามของชาวตะวันตก โดย

¹²⁶ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 2 จ.ศ.1171 เรื่อง กาคาบฟ้องเรื่อง หม่อมเหม็นกับพวกเป็นกบฏ

เฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษซึ่งได้ส่ง เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) ราชทูตเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับไทยใน พ.ศ.2398 ทั้ง ๆ ที่เป็นสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค (Unequal Treaty) และไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แต่นับว่าเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องและดีที่สุดแล้ว เพราะการส่งราชทูตเข้ามาในครั้งนั้นอังกฤษหมายมั่นปั้นมือว่าการเจรจาจะต้องประสบผลสำเร็จตามที่ตนต้องการทุกประการ เรื่องนี้ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง เองก็ได้เคยเปิดเผย กุศโลบายของตนแก่ แชมมวล เฮาส์ มิชชันนารีอเมริกันที่อยู่ในประเทศไทย ในขณะนั้นว่า เขา “...มาพร้อมด้วยกิ่งมะกอกในมือแต่ทว่าเบื้องหลังผมนั้น...”¹²⁷ นอกจากอังกฤษแล้วยังมีสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส โปรตุเกส และประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเข้ามาขอทำสนธิสัญญาอย่างอังกฤษบ้าง¹²⁸ สนธิสัญญาที่ทำกับประเทศต่าง ๆ ดังกล่าวทั้งในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ได้ยึดเอาสนธิสัญญาที่ทำกับเซอร์ จอห์น เบาว์ริง ใน พ.ศ.2398 เป็นแบบฉบับ

ข้อเสียเปรียบจากสนธิสัญญาดังกล่าวได้ปรากฏผลอย่างใหญ่หลวงในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะได้ให้สิทธิพิเศษแก่ชาวต่างประเทศหลายประการ ที่สำคัญคืออิทธิทธิทางการศาล ที่เรียกว่า “สิทธิสภาพนอกอาณาเขต” (Extra-Territoriality) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นยังมีชาวต่างประเทศเข้ามาอาศัยและติดต่อค้าขายน้อย ไทยจึงยังไม่เดือดร้อนจากการให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาวตะวันตก ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวนชาวต่างประเทศในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นชาวตะวันตกยังตีความในสนธิสัญญา

¹²⁷ “...come with an olive branch in my hand, but behind me - !” - George Haws Feltus, op. cit., p. 133.

¹²⁸ ดูรายละเอียดการทำสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ได้ใน ทรงศรี อัจจุรณ, สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506), หน้า 57-59.

ดังกล่าวบิดเบือนไป ทำให้สถิติสภาพนอกอาณาเขตนี้แผ่ออกไปครอบคลุมถึงชาวเอเชียหรือแม้แต่คนไทยด้วยกันเองที่เข้าเป็นคนในบังคับของประเทศนั้น ๆ การตีความเช่นนี้ก่อให้เกิดปัญหาความยุ่งยากและซับซ้อนแก่ไทยมาก เพราะทำให้ชาวเอเชียที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยพากันไปสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาวตะวันตกเพื่อหวังผลประโยชน์ต่าง ๆ กันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งเป็นชาติที่กำลังมีอิทธิพลมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้น ดังนั้นชาวไทยจึงเป็นฝ่ายเสียเปรียบชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขายและตั้งบ้านเรือนอยู่ในประเทศไทยซึ่งได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ มากกว่าอยู่ในประเทศของตนเองเสียอีก

ปริมาณของคนในบังคับชาวต่างชาตินั้นวันจะเพิ่มพูนขึ้นโดยเฉพาะคนในบังคับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสพยายามทุกวิถีทางในการเพิ่มจำนวนคนในบังคับ เพราะการมีคนในบังคับจำนวนมากย่อมหมายถึงอิทธิพลของชาติตนได้แผ่ออกไปเป็นที่นิยมของประชาชนพลเมืองในประเทศนั้น และในขณะนั้นฝรั่งเศสกำลังขยายอำนาจแข่งกับอังกฤษ นอกจากนี้ยังเป็นที่ย่ำแย่กว่าการอยู่ในบังคับของคนต่างชาตินั้นสะดวกสบาย ได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องขึ้นศาลไทย แต่ไปขึ้นกับศาลกงสุล ซึ่งการลงอาญาก็ล้วนแต่ได้รับโทษสถานเบา ดังนั้นจึงมีชาวเอเชียชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยพากันไปเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาตินาน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวมอญที่ได้รับหนังสือเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาตินั้น เท่าที่ปรากฏหลักฐานเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสทั้งหมดแต่สันนิษฐานว่าคงมีชาวมอญไปเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษด้วย เพราะหัวเมืองมอญในพม่าและประเทศพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษจึงย่อมจะมีความสัมพันธ์กับอังกฤษมากกว่าชาติอื่น ชาวมอญที่ไปเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสนั้น จะต้องทำหนังสือร้องทุกข์ไปยื่นต่อราชทูตฝรั่งเศสแจ้งว่า

ได้รับความกดขี่อย่างไรบ้าง หลังจากที่ราชทูตทำการสอบสวนแล้วจึงรับไว้และ
ทำหนังสือประจำตัวแสดงว่าเป็นคนในบังคับให้¹²⁹

สาเหตุที่ชาวมอญไปเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส มีดังนี้

1. เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกชำระ (เกณฑ์) ไปเป็นทหารเรือ ในสมัยรัชกาล
ที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไพร่หลวงรามัญสังกัดกรมกองต่าง ๆ ถูกยกไป
เป็นทหารเรือทั้งหมด เนื่องจากกิจการทหารเรือในสมัยรัชกาลที่ 5 กำลังเจริญ
รุ่งเรืองและทวีความสำคัญต่อประเทศชาติยิ่งขึ้นทุกที จึงต้องการกำลังคนเป็น
จำนวนมากเข้าประจำราชการในหน่วยงานต่าง ๆ ในสังกัดกรมทหารเรือคงได้
กล่าวมาแล้ว แต่เนื่องจากบรรดาไพร่หลวงรามัญเคยอยู่อย่างสุขสบายมาก่อน
เพียงแต่เสียส่วยหรือค่าราชการบ้างเล็กน้อยเท่านั้น และการปกครองบังคับ
บัญชาที่เป็นไปอย่างหละหลวมไม่เข้มงวด แต่การมาเป็นทหารเรือต้องเข้ารับ
ราชการและปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจัง การปกครองบังคับบัญชาก็เข้มงวดและ
เป็นระเบียบมากกว่าที่เคยเป็นมา ชาวมอญจึงไม่ต้องการไปเป็นทหารเรือ
และพยายามหาวิธีหลบเลี่ยงจากการเกณฑ์ วิธีหนึ่งที่นิยมคือการไปสมัครเป็น
คนในบังคับ นอกจากนี้การที่กรมทหารเรือประสบปัญหาและอุปสรรคในการ
ชำระตัวเลขมาเป็นทหารเรือคงได้กล่าวมาแล้ว ทำให้มีตัวเลขเข้าประจำการ
น้อยไม่เพียงพอต่อตำแหน่งหน้าที่และการแบ่งเวรเป็นหลาย ๆ ผลัด ในบาง
ครั้งกรมทหารเรือจึงมีความจำเป็นต้องหวังเหนี่ยวไพร่ชุดเดิมไว้ทำงานต่อไป
อีกระยะหนึ่งจนกว่าจะตามตัวเลขมาเปลี่ยนผลัดได้ ทำให้ไพร่ได้รับความ
เดือดร้อนเพราะนอกจากจะต้องเหน็ดเหนื่อยต่อไปแล้ว ยังไม่มีเวลาออกไป

¹²⁹ กจข, แฟ้ม น. 8.8/1 หนังสือพระอนันต์นรินทร์ เจ้ากรมกองตระเวนฝ่าย
กองรักษา กราบทูล กรมหมื่นนเรศวรฤทธิเสนาบดีนครบาล ลงวันที่ 28 กรกฎาคม ร.ศ.114.

ประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวอีกด้วย เมื่อทอนไม้ไหว ขวามอญ เหล่านั้นจึงพากันเลี้ยงไปเข้าเป็นคนในบังคับทั้ง ๆ ที่ได้รับการสักข้อมือแล้ว เพื่อจะได้หลุดพ้นจากภาระหน้าที่ในฐานะของไพร่หลวง

2. ถูกเกลี้ยกล่อมให้ไปเข้าเป็นคนในบังคับ การที่ฝรั่งเศสต้องการเพิ่มปริมาณคนในบังคับเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและการแผ่ขยายอำนาจของตน ทำให้มีการให้สินจ้างพวกเขมรและญวนเป็นนายหน้า เทียวไปเกลี้ยกล่อมและนำคนชาติต่าง ๆ ทั้ง เขมร ลาว มอญ ญวน ฯลฯ เข้ารับหนังสือเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส¹³⁰

3. ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการเป็น “คนในบังคับ” นอกจากสิทธิพิเศษทางการศาล คือ เวลาทำผิดไม่ต้องขึ้นศาลไทย แต่ไปขึ้นศาลกงสุลของประเทศที่ตนสังกัดแล้ว การเป็นคนในบังคับยังได้รับความช่วยเหลือและความคุ้มครองทางด้านผลประโยชน์ต่าง ๆ จากสถานกงสุลที่ตนเข้าสังกัด คือ ทำให้ไม่ต้องเสียเงินค่าราชการ ไม่ต้องถูกเกณฑ์เลก ซึ่งช่วยให้มีเวลาประกอบอาชีพได้อย่างเต็มที่ รายได้ก็เพิ่มขึ้นกว่าเดิม อีกทั้งไม่ต้องไปถือน้ำพระพิพัฒน์สังจาด้วย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุจูงใจให้ขวามอญพากันไปสมัครเป็นคนในบังคับ

ผลจากการที่ไพร่หลวงรามัญไปเข้าเป็นคนในบังคับ

การที่ขวามอญไปเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสนั้นยังไม่สู้จะมีผลกระทบกระเทือนต่อรัฐบาลไทยมากนัก เพราะมีจำนวนไม่มากเหมือนชาติอื่น ๆ ประกอบกับฝ่ายไทยได้พยายามตรวจตราและขัดขวางมิให้ขวามอญไปขอหนังสือ

¹³⁰ เฟ็งอั้ง, หนังสือพระอนันต์นครารักษ์กราบทูลกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 4 กันยายน ร.ศ.114.

เป็นคนในบังคับ โดยทั่วไปชาวมอญส่วนมากรู้สึกอบอุ่นที่ได้รับการอุปถัมภ์ บำรุงจากพระมหากษัตริย์ไทย อย่างไรก็ตามการเข้าเป็นคนในบังคับก็เป็นเหตุ ให้ฝรั่งเศสวางอำนาจเหนือไทย แสดงตนเป็นที่พึ่งพิงของชาวมอญทั้ง ๆ ที่ ชาวมอญเหล่านั้นเป็นไพร่หลวงของไทย สร้างความขมขื่นให้แก่ชาวไทยผู้เป็น เจ้าของประเทศยิ่งนัก ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ในเดือนกันยายน พ.ศ.2437 พระยาเกียรติ เจ้าพนักงานแม่กองทหารเรือ ได้จับพวกมอญทหารเรือจำนวน 23 คนที่ไปชุมนุมอยู่ที่ปากตรอกสุลคสถานหน้าบ้านหลวงบุรีรัฐพิจารณาณ สารวัตรใหญ่กองรักษากรมกองตระเวน เพื่อจะเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส แล้วคุมตัวไว้ที่โรงพักบางรัก ในขณะที่พระยาเกียรติกำลังจัดซื้อพวกมอญ อยู่ นั้น เมอร์ซีเออร์ อาร์ดูแอง (Hardouin) กงสุลฝรั่งเศสที่ 2 ก็มาเรียก คนมอญทั้ง 23 คนไป และยังได้กล่าวกับพระยาเกียรติว่า *“จะมาจับคนตาม ถนนไม่มีธรรมเนียม เขาจะเข้ามาอยู่ในบังคับก็ต้องจับด้วยเหตุ”*¹³¹ แล้ว กงสุลฝรั่งเศสผู้นั้นก็พาคนมอญทั้ง 23 คนไปจากโรงพัก จะเห็นได้ว่าทั้ง ๆ ที่ ชาวมอญเหล่านั้นเป็นคนในปกครองของไทย แต่ไทยกลับไม่มีอำนาจที่จะ จัดการกับคนเหล่านั้น ปล่อยให้ฝรั่งเศสพากลับไปได้ตามใจชอบ นอกจากนี้ การที่ชาวมอญหลบไปเป็นคนในบังคับยังทำให้ฝ่ายไทยขาดกำลังคนที่ใช้ใน ราชการทหารเรือไปจำนวนหนึ่ง และยังก่อให้เกิดความเลื่อมล้ำระหว่างชาว มอญทั่วไปกับมอญในบังคับฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่เป็นคนชาติเดียวกันและอพยพ เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในฐานะเดียวกัน แต่มอญในบังคับกลับได้รับผล ประโยชน์และสิทธิพิเศษมากมายต่างกับมอญทั่วไป

¹³¹ กช, แพ้มน น.8.1/60 หนังสือหลวงบุรีรัฐพิจารณาณ สารวัตรใหญ่กองรักษากรม กองตระเวน รายงานต่อพระอนันต์นรารักษ์เจ้ากรมกองตระเวนฝ่ายกองรักษา ลงวันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ.113.

การแก้ไขของรัฐบาลไทยในปัญหาเรื่องมอญเข้าเป็นคนในบังคับ

รัฐบาลมิได้นิ่งนอนใจในปัญหาเรื่องมอญเข้าเป็นคนในบังคับ และได้พยายามหาวิธีแก้ไขและป้องกัน กล่าวคือ เมื่อรัฐบาลทราบว่ามีสาเหตุประการหนึ่งของการหนีไปเป็นคนในบังคับคือความเดือดร้อนจากการเป็นทหารเรือ รัฐบาลก็ได้ปรับระเบียบการเกณฑ์ทหารในกรมทหารเรือให้ผ่อนปรนลง ตลอดจนขยายขอบเขตการเกณฑ์คนไปตามหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออกเพื่อให้ได้คนมากขึ้นเพียงพอที่จะมาพลัดให้คนชุดเดิมได้ออกเวรไปเมื่อถึงกำหนด ขณะเดียวกันรัฐบาลได้ส่งคนไปคอยสอดส่องตรวจดูตามสถานทูตและซัดขวางมิให้ชาวมอญไปรับหนังสือเข้าเป็นคนในบังคับ เมื่อคนสอดแนมสืบทราบหรือสงสัยว่าจะมีชาวมอญไปสมัครเป็นคนในบังคับก็จะรีบรายงานกรมทหารเรือทันที เพื่อจะได้ส่งคนมาดูตัวและรับตัวชาวมอญเหล่านั้นกลับไปยังกรมทหารเรือ แต่ก็ไม่สามารถจะรับตัวกลับมาได้ทุกครั้ง เพราะบางครั้งถ้าฝรั่งเสสมาพบเข้าก็ถืออำนาจพาชาวมอญเหล่านั้นไปตั้งได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามวิธีนี้แม้ว่าจะไม่ได้ผลเต็มที่แต่ก็ช่วยดึงคนมอญกลับมาได้บ้าง นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ดำเนินการแก้ปัญหาในระยะยาว โดยการพยายามแก้ไขสนธิสัญญาเพื่อยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งได้ดำเนินการเป็นขั้น ๆ จนประสบผลสำเร็จในที่สุด¹³²

ก. บทบาทและความสำคัญของหัวหน้าชาวมอญ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1. เจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง)

เจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) เป็นชาวมอญชั้นหัวหน้าคนหนึ่งที่อยู่

¹³² ดูรายละเอียดเรื่องการแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ได้ ใน ทรงศรี อัจจุรณ,

เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และได้เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลชาวมอญทั้งหมดในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตามประวัติกล่าวว่า เป็นบุตรของเจ้าเมืองเมียวดี หรือ เมียวดีบนแม่น้ำเมยคนละฝั่งกับเมืองแม่สอด เจ้าเมืองเมียวดีผู้นี้เป็นน้องชายของพระยาทะเล พระเจ้ากรุงหงสาวดีองค์สุดท้ายก่อนที่มอญจะสูญเสียดินแดนแก่พม่าในสมัยของพระเจ้าอลองพญา เจ้าพระยามหาโยธา มีชื่อเดิมว่า “เจ่ง” ก่อนที่จะอพยพเข้ามาในประเทศไทย ได้เคยรับราชการอยู่กับพม่า คนทั่วไปเรียกกันว่า พระยาเจ่ง ใน พ.ศ.2315 เมื่อพม่ายกมาตีเมืองหลวงพระบาง พระยาเจ่งได้คุมกองมอญสมทบทัพพม่าเข้ามาด้วย ปรากฏว่าครั้งนั้นพม่าให้พระยาเจ่งเป็นผู้รักษาเมืองเชียงแสนอยู่ราว 1 ปี หลังจากที่ถูกขับจากเมืองเชียงแสนแล้ว พม่าได้ยกความดีความชอบตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเตริน หรือ อัครัน ซึ่งเป็นหัวเมืองมอญอยู่ในระหว่างเมืองเมาะตะมะกับแดนไทยทางด้านพระเจดีย์สามองค์¹³³

ในขณะนั้นเป็นเวลาเดียวกับที่พม่าเสร็จศึกกับจีน พระเจ้ามังระ (Hsinbyushin พ.ศ.2306-2319) จึงคิดเตรียมการที่จะมาตีกรุงธนบุรีให้ยับเยินเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.2310 โดยจะให้กองทัพยกเข้ามา 2 ทาง คือ ทางเมืองเชียงใหม่กับทางด้านพระเจดีย์สามองค์ แล้วตรงมาสมทบตีกรุงธนบุรีพร้อมกัน

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 ว่า ในการเตรียมทัพที่จะยกเข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์นี้ ชาวมอญจะถูกเกณฑ์ให้ทำทาง ตั้งอยู่จางเตรียมเสบียงไว้ตาม

---

¹³³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, “ประวัติต้นสกุลคชเสนี,” ใน หนังสือลำดับสกุลคชเสนีและเล่าวีรสตรี (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายมงคล คชเสนี, พระนคร : ด. ศิริสาร, 2509), หน้า 11-12.

ระยะทาง ตลอดจนถูกเกณฑ์เข้ากองทัพเช่นเคย มอญที่ไม่พอใจบางพวกได้หลบหนีการเกณฑ์ พม่าจึงตามจับคนในครอบครัวมาเป็นตัวจำนำ แต่ไปจับถูกลูกหลานญาติพี่น้องของพวกที่ทำทางอยู่ในป่าด้วย ทำให้ชาวมอญที่ทำทางเหล่านั้นพากันโกรธแค้นและพร้อมใจกันเป็นกบฏ จับแพกจีจาและทหารพม่าที่มาคุมพวกคนฆ่าตายทั้งหมด พวกมอญกบฏซึ่งมีพระยาเจ่งเป็นหัวหน้า ครั้นเห็นว่ามีกำลังมากพอก็ยกไปตีเมืองเมาะตะมะ และได้คิดการที่จะตีหัวเมืองมอญทั้งปวงจากพม่า แต่ไม่เป็นผลสำเร็จเพราะพระเจ้ามังระให้อะแซหวุ่นกี้ยกทัพใหญ่ลงมาปราบ พวกมอญมีกำลังน้อยกว่าสู้ไม่ได้ก็แตกหนีกลับมา แล้วพากันอพยพเข้ามาในประเทศไทย มอญที่อพยพเข้ามาในครั้งนั้นมีหลายพวก พวกหนึ่งมีพระยาเจ่งและพระยามอญอีก 3 คน เป็นหัวหน้าอพยพเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ส่วนพวกอื่น ๆ ได้เข้ามาทางเมืองตาก

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้การต้อนรับชาวมอญอพยพเช่นเคย ทรงตั้งพระยามอญและพวกหัวหน้าที่พาสัมภักดิ์พวกเข้ามาในครั้งนั้นให้มียศศักดิ์เป็นข้าราชการทุกคน สันนิษฐานว่า พระยาเจ่ง ซึ่งเป็นนายใหญ่คงจะได้เป็นพระเกียรติ คู่กับ ตละเกลิบ ซึ่งได้เป็นพระยาพระรามตามทำเนียบมอญ ส่วนพระยามอญอีก 2 คน คงจะได้ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในกองมอญในบังคับบัญชาของพระยารามัญวงศ์ที่จักรีมอญ

หลังจากที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้ว พระยาเจ่งได้มีบทบาทร่วมอยู่ในกองทัพไทยในการทำสงครามแทบทุกครั้ง ดังปรากฏว่าในสมัยกรุงธนบุรีคราวรบศึกอะแซหวุ่นกี้ที่เมืองเหนือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้พระยาเจ่งคุมกองมอญสมทบกับชาวเมืองชัยนาท ยกไปสกัดกองทัพพม่าที่อะแซหวุ่นกี้ส่งลงมายังเมืองกำแพงเพชรเพื่อคอยตัดทางลำเลียงยุทธภัณฑ์และเสบียงส่งกองทัพหลวงของไทย พระยาเจ่งได้ยกไปตั้งขุมอยู่ที่เกาะร้านดอกไม้

แขวงเมืองกำแพงเพชร เมื่อพ่ายกลงมาก็เข้าโจมตีทันที พม่าไม่ทันรู้ตัวก็แตกพ่ายหนีไปหมด เสร็จสงครามในครั้งนั้นแล้วพระยาเจ่งกับนายทัพก็ได้รับพระราชทานบำเหน็จเป็นพิเศษ¹³⁴

ในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อคราวเกิดกบฏพระยาสรרך พระยาเจ่งยังได้มีบทบาทร่วมในการปราบกบฏ ได้คิดอ่านกับเจ้าศิริจนา ท่านผู้หญิงของเจ้าพระยาสุรสีห์ ช่วยกันจัดเรือรับพวกมอญในกองของตนยกข้ามฟากไปช่วยพระยาสุรียอภัย สู้กับพวกกบฏตั้งได้กล่าวมาแล้ว

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏว่าตำแหน่ง “จักรีมอญ” วางลง เพราะพระยารามัญวงศ์จักรีมอญคนเดิมซึ่งมีส่วนร่วมในกบฏพระยาสรרך ถูกถอดออกจากตำแหน่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงตั้งพระยาเจ่งเป็นพระยามหาโยธาที่จักรีมอญแทนพระยารามัญวงศ์ให้บังคับบัญชากองมอญทั้งปวง และพระยามหาโยธา (เจ่ง) คงจะได้ควบคุมกองทหารมอญโดยเสด็จในการสงครามต่อมาทุกคราว ดังเช่นใน พ.ศ.2328 คราวศึกพระเจ้าปดุง ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรฯ ยกกองทัพใหญ่ออกไปตั้งรับข้าศึกที่ตำบลลาดหญ้า แขวงเมืองกาญจนบุรี สมเด็จพระราชวังบวรฯ มีรับสั่งให้พระยามหาโยธาคุมกองมอญจำนวน 3,000 ยกออกไปตั้งค่ายขัดดาทัพอยู่ที่ด่านกรามช้าง ซึ่งเป็นช่องเขาริมลำน้ำแควใหญ่ในทางที่ข้าศึกจะยกมา¹³⁵ พระยามหาโยธา (เจ่ง) เห็นจะมีความชอบพิเศษเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จยกกองทัพหลวงไปตีเมืองทวายใน พ.ศ. 2330 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศขึ้นเป็น เจ้าพระยามหาโยธา¹³⁶

¹³⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 14.

¹³⁵ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า 565.

¹³⁶ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, “ประวัติต้นสกุลชเสณี,” หน้า 15.

จะเห็นได้ว่าบทบาทของเจ้าพระยามหาโยธาส่วนใหญ่หนักไปในด้านการศึกสงครามระหว่างไทยกับพม่า กล่าวคือ นอกจากจะเป็นผู้คุมกองมอญเข้าร่วมในกองทัพไทยแล้ว เจ้าพระยามหาโยธายังมีบทบาทและความสำคัญต่อไทยในฐานะที่เป็นผู้อำนวยการสืบข่าวความเคลื่อนไหวในแดนพม่า ไม่ว่าจะเป็นตัวเจ้าพระยามหาโยธาเองหรือมอญกองอาทมาต ต่างก็มีญาติและมิตรอยู่ในหัวเมืองมอญจำนวนมากคอยให้ความสะดวกและแจ้งข่าวให้ทราบ ที่สำคัญก็คือ เจ้าพระยามหาโยธาเป็นที่นิยมนับถือของชาวมอญทั่วไป เพราะเคยเป็นเจ้าเมืองเตรินหรืออัครันมาก่อน จึงมักจะได้รับความร่วมมือจากชาวมอญเหล่านั้นเป็นอย่างดี ดังนั้นไม่ว่าพม่าจะคิดการสิ่งใด เจ้าพระยามหาโยธาและกองมอญอาทมาตก็สามารถสืบข่าวมาให้ฝ่ายไทยทราบได้โดยสะดวกทุกราวไป ดังปรากฏว่าในบางครั้งราวถึงกับจับพม่าส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ เพื่อซักถามความเคลื่อนไหวและเหตุการณ์ในประเทศพม่า การสืบข่าวดังกล่าวนับว่าเป็นงานสำคัญและให้ประโยชน์ต่อการสงครามอย่างมาก เพราะทำให้ไทยสามารถเตรียมจัดทัพและวางแผนในการตั้งรับการโจมตีหรือยกออกไปขัดตาทัพได้ทันทั่วทั้งที่เป็นเหตุให้พม่าไม่สามารถเอาชนะไทยได้เหมือนแต่ก่อน เพราะฝ่ายไทยรู้ตัวและเตรียมการได้ทันเสมอ ดังนั้นแม้ว่าเจ้าพระยามหาโยธาจะมีความสำคัญต่อไทยมากมายเพียงใดก็ตาม แต่สำหรับพม่าแล้ว เจ้าพระยามหาโยธากลับเป็นเสมือนเส้นหนามสำคัญที่คอยกีดขวางไม่ให้พม่าทำการได้สำเร็จ พม่าจึงคิดหาทางที่จะแยกเจ้าพระยามหาโยธาออกจากไทย

ใน พ.ศ.2340 พม่าได้ส่งหนังสือมายังเสนาบดีไทย ขอให้ไทยส่งตัวเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ซึ่งพม่าถือว่าเป็นคนของพม่าคืนให้แก่พม่าไป มิฉะนั้นแล้วพม่าจะชกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา (คือกรุงเทพฯ) ในหนังสือนั้น พม่ายังได้อวดอ้างถึงแสนยานุภาพของตนว่ายิ่งใหญ่มากจนแม้ประเทศไทย ๑ อย่างอังกฤษ (ที่อินเดีย) และจีน ยังต้องส่งบรรณาการมาให้เพื่อขอเป็น

ไมตรีด้วย¹³⁷ ครั้นเห็นว่าไทยไม่ยอมปฏิบัติตาม พม่าจึงนำหนังสือขู่จะมาตีไทยไปปักไว้ตามชายแดนหลายเมืองตลอดจนถึงเชียงใหม่ ฝ่ายไทยจึงได้เตรียมการต่อสู้ แต่ปรากฏว่าพม่าไม่ได้ตั้งใจจะมารบจริง กลับแต่งกองทัพยกมาตีเชียงใหม่ซึ่งในขณะนั้นเป็นหัวเมืองประเทศราชของไทย แต่ก็พ่ายแพ้ยับเยินกลับไป ฝ่ายไทยจับได้ตัวอุบาคองนายทัพคนหนึ่งของพม่า ได้ส่งตัวมาจำคุกที่กรุงเทพฯ อุบาคองผู้นี้เกิดในประเทศไทยและมีมารดาเป็นคนไทยซึ่งในขณะนั้นก็ยังมีชีวิตอยู่ และอาศัยอยู่ที่บางแคกับญาติพี่น้องของอุบาคองส่วนบิดานั้นเข้าใจว่าเป็นคนมอญ แต่ถูกพม่ากวาดต้อนไปเมื่อคราวเสียกรุง อุบาคองจึงไปเติบโตในประเทศพม่าและรับราชการกับพม่า¹³⁸ ในระหว่างที่อยู่ในคุก อุบาคองได้สอนตำราดุฎษยามซึ่งต่อมาเรียกกันว่า “ยันต์อุบาคอง” แก่เพื่อนนักโทษ ต่อมาเมื่ออุบาคองสามารถหนีออกจากคุกไปได้ (หลังจากที่ติดคุกอยู่ 3 ปี) คนจึงนับถือยันต์อุบาคองกันแพร่หลาย ครั้นถึง พ.ศ.2346 พม่าได้ใช้ให้อุบาคองเขียนหนังสือมายังเจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งเป็นผู้ที่อุบาคองคุ้นเคยเป็นส่วนตัวเพื่อทาบถามเรื่องพม่าจะขอเป็นไมตรีกับไทย โดยจะให้เจ้าพระยามหาโยธานำความขึ้นกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว¹³⁹ แต่เจ้าพระยามหาโยธาทราบดีว่าเป็นกลศึกของพม่าซึ่งเคยใช้ลวงไทยให้ประมาทในครั้งก่อน ๆ มาแล้วหลายครั้ง จนเป็นที่สังเกตได้ว่าถ้าพม่ามาชวนไทยเป็นไมตรีด้วยเมื่อใด ในปีรุ่งขึ้นจะยกกองทัพเข้ามาโจมตีทางใดทางหนึ่งเสมอ

¹³⁷ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทคำ รัชกาลที่ 1 จ.ศ.1159 เลขที่ 2 เรื่อง “หนังสือเจ้าเมืองเมาะตะมะถึงเสนาบดีผู้ใหญ่ฝ่ายไทย เรื่องให้ส่งพญาแจ้งพญาทวายคืน”

¹³⁸ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทคำ รัชกาลที่ 1 จ.ศ.1165 เลขที่ 1 เรื่อง “หนังสือเจ้าพระยามหาโยธาถึงอุบาคองผู้หลาน”

¹³⁹ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทคำ รัชกาลที่ 1 จ.ศ.1164 เลขที่ 1 เรื่อง “หนังสืออุบาคองถึงพญามหาโยธา”

เจ้าพระยามหาโยธาจึงนำความปรึกษากับอัครมหาเสนาบดีเห็นว่าไม่ควรนำขึ้นกราบบังคมทูล จึงได้มีหนังสือตอบปฏิเสธไปเป็นการส่วนตัวเช่นกัน พร้อมกับกล่าวว่หนังสืออุบายฉบับนี้เกือบจะทำให้ตนมีความผิดไปด้วย¹⁴⁰

ส่วนในด้านศาสนานั้น เจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) เป็นผู้ที่มีความศรัทธาและเคร่งในพระพุทธศาสนาอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่าในบั้นปลายของชีวิตเจ้าพระยามหาโยธาได้สร้างวัดเชิงท่า ที่ตำบลปากคลองบางตลาด ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งซ้าย ในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นตำบลที่ตั้งภูมิลำเนาของท่านมาก่อน¹⁴¹

เจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) จะถึงแก่อสัญกรรมปีใดไม่มีหลักฐานสันนิษฐานว่าอาจเป็นตอนต้นรัชกาลที่ 2 เพราะในสมัยรัชกาลที่ 2 (พ.ศ.2363) ได้ปรากฏชื่อ พระยามหาโยธา (ทอเรียะ) บุตรคนโตของท่าน ในตำแหน่งหัวหน้าชาวมอญแทนท่าน เจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ผู้นี้เป็นต้นสกุล “คชเสนี” ในปัจจุบัน มีบุตรหลานสืบเชื้อสายต่อมาเป็น 2 สาย คือ สายทางกรุงเทพฯ ใช้สกุล *คชเสนี* กับสายเหนือใช้สกุล *ณ ลำปาง* เนื่องจากเมื่อครั้งที่พม่าตั้งให้เป็นผู้รักษาเมืองเชียงแสนนั้น พระยาเจ่งได้ชาวเมืองเชียงแสนเป็นภรรยา จึงมีบุตรหลานสืบสกุลอยู่ที่นั่น

2. เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ)

เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) เป็นบุตรเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) เกิดในเมืองมอญและอพยพเข้ามาในประเทศไทยพร้อมบิดาในสมัยสมเด็จพระ

¹⁴⁰ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 1 จ.ศ.1165 เลขที่ 1 อ้างแล้ว.

¹⁴¹ วัดเชิงท่านี้ ถูกรื้อไปใน พ.ศ.2501 เนื่องจากกรมชลประทานปากเกร็ดซึ่งอยู่ติดกับวัดนี้ต้องการขยายสถานที่ แล้วกรมชลประทานได้สร้างวัดชลประทานรังสฤษดิ์ให้แทนที่ริมเส้นทางหลวง

พระเจ้ากรุงธนบุรี สมเด็จพระยามหาราชานุภาพทรงสันนิษฐานประวัติของท่านในวัยหนุ่มว่า เนื่องจากอพยพเข้ามาในตอนหนุ่ม ๆ จึงสามารถเรียนรู้ภาษาและขนบธรรมเนียมไทยได้รวดเร็วกว่าพวกมอญที่เป็นชนผู้ใหญ่ ทำให้เข้ากับคนไทยได้สนิทสนม และคงจะได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ 1 คราวเมื่อบิดาได้เป็นพระยามหาโยธา เพราะเป็นบุตรข้าราชการผู้ใหญ่ ต่อมาน่าจะได้เป็นขุนนางทางกรมฝ่ายไทยเช่น หุ้มแพร มหาดเล็ก มียศเป็นหลวงหรือพระ เนื่องจากอุปนิสัยเป็นคนฉลาดและเคยรับราชการในราชสำนัก แล้วจึงเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นในกรมกองมอญ เช่นเป็น พระยาเกียรติ หรือพระยาพระราม ช่วยบิดาเมื่อแก่ชรา ครั้นเมื่อเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ถึงแก่อสัญกรรม จึงได้เป็นที่พระยามหาโยธาควบคุมกองมอญทั้งหมดแทนบิดา¹⁴²

บทบาทของเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ส่วนใหญ่นักไปในด้านการศึกสงครามเช่นเดียวกับผู้เป็นบิดา เพราะในช่วงชีวิตของท่านนั้นเป็นระยะเวลาที่ไทยยังคงมีศึกสงครามกับพม่า บทบาทในการสงครามของพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ปรากฏหลักฐานครั้งแรกใน พ.ศ.2363 พระเจ้าจักกายแมง (Bagyidaw พ.ศ.2362-2381) ให้เตรียมกองทัพจะยกเข้ามาตีไทย ได้ตั้งประชุมพลและรวบรวมเสบียงอาหารที่เมืองเมาะตะมะ แต่ข่าวที่พม่าเตรียมกองทัพครั้งนั้นก็ทราบเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ด้วยกองมอญอาทมาตที่ตระเวนด่านได้เข้าไปสืบข่าวในแดนพม่าถึงแขวงเมืองเร หรือ เย เหนือเมืองทวาย และจับได้ขุนนางพม่าผู้เชิญตราลงมาเกณฑ์ทัพเมืองทวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดฯ ให้เกณฑ์กองทัพจัดเป็นทัพใหญ่ 4 ทัพ ทัพที่ 1 โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งขัด

¹⁴² สมเด็จพระยามหาราชานุภาพ, “ประวัติสกุลคชเสนี (บางคน),” ใน ลำดับสกุลคชเสนีและเล่าวีสุทธิ์, หน้า 29.

ดาทัพอยู่ที่เมืองกาญจนบุรี คอยต่อสู้อพม่าที่จะยกเข้ามาทางด้านเจดีย์สามองค์ พระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ได้คุมกองมอญเป็นทัพหน้าของทัพนครหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทัพที่ 2 กรมพระราชวังบวรฯ เป็นแม่ทัพยกไปตั้งที่เพชรบุรี คอยรับทัพพม่าที่จะเข้ามาทางด้านสิงขร ทัพที่ 3 พระยา กลาโหมราชเสนา เป็นแม่ทัพยกไปรักษาเมืองกลาง และทัพที่ 4 พระยานคร (น้อย) เป็นแม่ทัพยกไปคอยต่อสู้อพม่าที่จะยกมาทางหัวเมืองปักษ์ใต้ แต่ปรากฏว่าในครั้งนั้น ไม่ได้มีการรบพุ่งกันแต่อย่างใด เพราะแม่ทัพพม่าได้แต่งคนมาสอดแนม ได้คิดว่าไทยเตรียมกองทัพไว้พร้อมที่จะต่อสู้อทุกเวลา พม่าจึงไม่กล้ายกมากองทัพไทยได้ตั้งอยู่จนกระทั่งถึง พ.ศ.2364 ก็ยังไม่มีความเห็นว่าพม่าจะยกเข้ามาสู้รบได้ข่าวว่าพม่าเพียงแต่ขนเสบียงอาหารขึ้นยังฉางไว้เท่านั้น ดังนั้นพอถึงฤดูฝน จึงโปรดฯ ให้กองทัพกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์และกรมพระราชวังบวรฯ ยกกลับกรุงเทพฯ แต่ยังคงให้กองทัพของพระยามหาโยธาตั้งรักษาการอยู่ พร้อมด้วยกองทัพของเจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ซึ่งตั้งอยู่ที่ราชบุรี จนกระทั่งได้ข่าวว่าพม่าเลิกทัพกลับไปหมด ฝ่ายไทยจึงเลิกการเตรียมทัพทั้งปวง¹⁴³

โดยทั่วไปในยามปกติที่ไม่มีราชการสงคราม พระยามหาโยธา (ทอเรียะ) จะมีหน้าที่คุมกองทัพมอญออกไปตรวจตระเวนด่านอยู่เป็นประจำทุกปีเช่นเดียวกับเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ผู้บิดา ต่อมาพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ได้มีบทบาทสำคัญยิ่งขึ้น เมื่ออังกฤษรบกับพม่าและต้องการให้ไทยเป็นสัมพันธมิตรร่วมรบด้วย เพราะอังกฤษประสงค์ความยุ่งยากในการรบมากขึ้น หลังจากที่ยึดร่างกุ้งได้ใน พ.ศ.2367 ด้วยไม่ชำนาญทางจึงต้องการพาหนะเพื่อลำเลียงกำลังและเสบียงอาหารในระหว่างยกทัพ และอังกฤษทราบดีว่าไทยกับพม่าเป็นศัตรูกันมานาน ฝ่ายไทยคงจะไม่ปฏิเสธที่จะช่วยอังกฤษรบพม่า

¹⁴³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ไทยรบพม่า, หน้า 663-666.

ซึ่งจะทำให้อังกฤษได้กำลังมาช่วยอีกทางหนึ่ง หลังจากที่ไทยได้รับจดหมายชักชวนจากนายจอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawford) ผู้สำเร็จราชการเมืองสิงคโปร์ผู้เคยเป็นทูตเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 และทราบข่าวเป็นที่แน่นอนว่าอังกฤษรบกับพม่าแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำริที่จะให้กองทัพไทยยกออกไปช่วยอังกฤษรบกับพม่า ด้วยทรงเห็นเป็นโอกาสที่จะทำการตัดกำลังพม่าซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของไทยเพื่อมิให้พม่ามีโอกาสมารุกรานไทยได้อีก แต่พระองค์ยังทรงระแวงว่าอังกฤษต้องการเอาไทยไปใช้สอยแทนพลทหารของตนมากกว่าจะชวนให้ไทยไปร่วมรบในฐานะพันธมิตร เพราะสิ่งที่อังกฤษต้องการมากคือ ช้าง ม้า และพาหนะที่จะใช้ในการเดินทัพทางบก¹⁴⁴ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเตรียมแผนการที่จะไปรบกับพม่าแต่ลำพัง จุดมุ่งหมายของการทำสงครามในครั้งนั้นมีปรากฏในท้องตราพระราชสีห์ข้างท้ายพระราชดำริว่า “จะต้องคิดราชการกวาดต้อนเอาครอบครัวเมืองเมาะตะมะเข้ามาให้ได้จงมาก อย่าให้อ้ายพม่าตั้งเมืองเมาะตะมะขึ้นได้ดังแต่ก่อน”¹⁴⁵ การที่ไทยคิดจะตีเมืองเมาะตะมะก่อนเพราะต้องการตัดกำลังพม่า เนื่องจากเมืองเมาะตะมะอยู่ตรงทางร่วมที่จะเข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งพม่าใช้เป็นี่ประชุมพลเวลาจะยกทัพมารบกับไทยเสมอ

เมื่อเป็นที่ตกลงกันดังนั้นแล้ว จึงโปรดฯให้พระยารัตนจักร¹⁴⁶ คุมกองมอญยกล่วงหน้าเข้าไปสืบเหตุการณ์ในแดนพม่า แล้วโปรดฯให้พระยามหาโยธาซึ่งได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยามหาโยธาในครั้งนั้น เป็นแม่ทัพคุม

¹⁴⁴ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 75.

¹⁴⁵ “เรื่องไทยรบพม่าในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์,” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 6 (พระนคร : คุรุสภา, 2506), 7 : 171.

¹⁴⁶ คือ สมิงสอดเบา หัวหน้าครัวมอญใหม่ที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2.

กองมอญยกไปทางด้านเจดีย์สามองค์เมื่อ พ.ศ.2367 เพื่อตีหัวเมืองมอญของพม่า ขณะเดียวกันก็โปรดฯให้พระยาชุมพร (ชุย) เกณฑ์กองทัพเมืองชุมพรไชยา เป็นกองทัพเรือยกขึ้นไปทางเมืองมะริดและเมืองทวายอีกทางหนึ่ง แต่ก่อนที่กองทัพไทยจะยกไปถึงนั้น อังกฤษตีได้เมืองทวาย เมืองมะริดและเมืองเมาะตะมะแล้ว พระยารัตนจักรได้นำความกลับมาแจ้งกับเจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งยกออกไปตั้งที่ด่านหลุมช้างแขวงเมืองไทรโยค ว่าพวกมอญในหัวเมืองรายทางที่อยู่ติดกับแดนไทยต่างพากันมาอ่อนน้อมขอขึ้นกับไทย และเจ้าเมืองชะเมิงเจ้าเมืองทวายยังได้สัญญาว่าถ้ากองทัพเจ้าพระยามหาโยธายกออกไปเมื่อใดจะจัดกองทัพมอญในพื้นที่เมืองประมาณ 3,000 คนช่วยรบพม่าอีกด้วย ส่วนมอญแถบชายทะเลก็พากันไปเข้ากับอังกฤษ อังกฤษได้บอกกับชาวเมืองเมาะตะมะว่าจะรักษาเมืองเมาะตะมะไว้ให้ไทย สำหรับสถานการณ์ในหัวเมืองมอญโดยทั่วไปเป็นปกติ มิได้มีการระส่ำระสายแต่อย่างใด¹⁴⁷ เจ้าพระยามหาโยธาจึงรีบยกกองทัพเข้าไปในแดนพม่า ได้ไปตั้งอยู่ที่เมืองเตริน พวกมอญที่เป็นเจ้าเมืองกรมการเมืองเตรินและเมืองใกล้เคียงก็พากันอ่อนน้อมยอมอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยามหาโยธา ทั้งนี้นอกจากชาวมอญจะหันมาฝักใฝ่ฝ่ายไทยแล้ว ยังเป็นเพราะเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) เป็นบุตรของเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ซึ่งเคยเป็นเจ้าเมืองเตรินมาก่อนที่จะอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ดังนั้นเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) จึงได้ว่ากล่าวหัวเมืองมอญตอนที่อังกฤษยังขึ้นไปไม่ถึงได้ทั่วไป

เมื่อปรากฏว่าลักษณะการสงครามทางเมืองพม่าผันแปรไปจากที่คิดไว้

¹⁴⁷ หสข, เอกสารตัวเขียนสมุดไทดำ รัชกาลที่ 3 จ.ศ.1186 เลขที่ 1 เรื่อง “ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยามหาอำมาตย์พระยาวชิรธรังค์ เรื่องพระยาชุมพรบอกว่าจะจับพม่ามอญทวายได้ มอญพม่าให้การว่าเป็นอริกัน.”

กล่าวคือผู้คนพลเมืองในหัวเมืองมอญของพม่ามิได้เป็นศัตรูกับไทย แต่กลับพากันมาเข้ากับไทยบ้าง เข้ากับอังกฤษบ้าง จึงไม่สมควรที่จะไปกวาดต้อนครอบครัวเข้ามาในฐานะเป็นเชลยศึก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนแผนการทำสงครามเป็นอย่างอื่นต่อไป จึงโปรดฯ ให้แบ่งกำลังคนจากกองทัพพระยามหาอำมาตย์ซึ่งยกไปตั้งที่เมืองตากไปสมทบกับเจ้าพระยามหาโยธา 1 กอง และเกณฑ์กองทัพหัวเมืองชั้นในให้พระยาพิพัฒน์โกษายกหนุนเจ้าพระยามหาโยธาไปอีกกองหนึ่ง แล้วเกณฑ์กองทัพจำนวนพล 3,000 ให้พระยาสุรเสนาคุมเป็นกองหน้ายกจากกรุงเทพฯ ไปตั้งที่แม่น้ำน้อยใกล้พรมแดน และยังเตรียมกองทัพหลวงไว้ที่กรุงเทพฯ อีกทัพหนึ่ง

ในการติดต่อกับอังกฤษในพม่านั้น เจ้าพระยามหาโยธาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญโดยได้รับคำสั่งจากราชสำนัก ได้มีจดหมายไปติดต่อกับ เซอร์ อาชิบอลด์ แคมป์เบลล์ (Sir Archibald Campbell) แม่ทัพอังกฤษ ด้วยเรื่องที่ไทยจะช่วยอังกฤษทำสงครามกับพม่า แม่ทัพอังกฤษได้ส่งพันโทสมิทลงมาพบเจ้าพระยามหาโยธา พร้อมด้วยจดหมายฉบับหนึ่งลงวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2367 (ค.ศ.1825) ขอเชิญผู้แทนไทยไปเจรจากันที่เมืองมะเดาะมะ เจ้าพระยามหาโยธาได้ส่งเจ้านายมาตย์กับพระยาพระราม (น้องชายคนโตของเจ้าพระยามหาโยธา) เป็นผู้แทนไปพบกับแม่ทัพอังกฤษที่มะเดาะมะ¹⁴⁸ เพื่อเจรจาดกลงเรื่องการรบ ในขณะนั้นทางกรุงเทพฯ เกิดเรื่องขัดแย้งกับอังกฤษด้วยเรื่องกองทหารอังกฤษที่เมืองมะริดจับเรือกองทัพพระยาชุมพร จึงมีตราไปเรียกกองทัพเจ้าพระยามหาโยธา กลับ โดยไม่ทราบว่เจ้าพระยามหาโยธาได้เจรจาปรองดองเป็นไมตรีกับแม่ทัพอังกฤษไปชั้นหนึ่งแล้ว ความเรื่องนี้หลังจากสอบสวนแล้ว

¹⁴⁸ ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 77.

ก็ปรากฏความจริงตามที่พันโทสมิทมีหนังสือมาชี้แจงกล่าวโทษพระยาชุมพรที่ไปกวาดต้อนครัวเมืองมะริดของอังกฤษ¹⁴⁹ จึงโปรดฯให้ถอดพระยาชุมพรออกจากตำแหน่งและนำตัวไปขังไว้

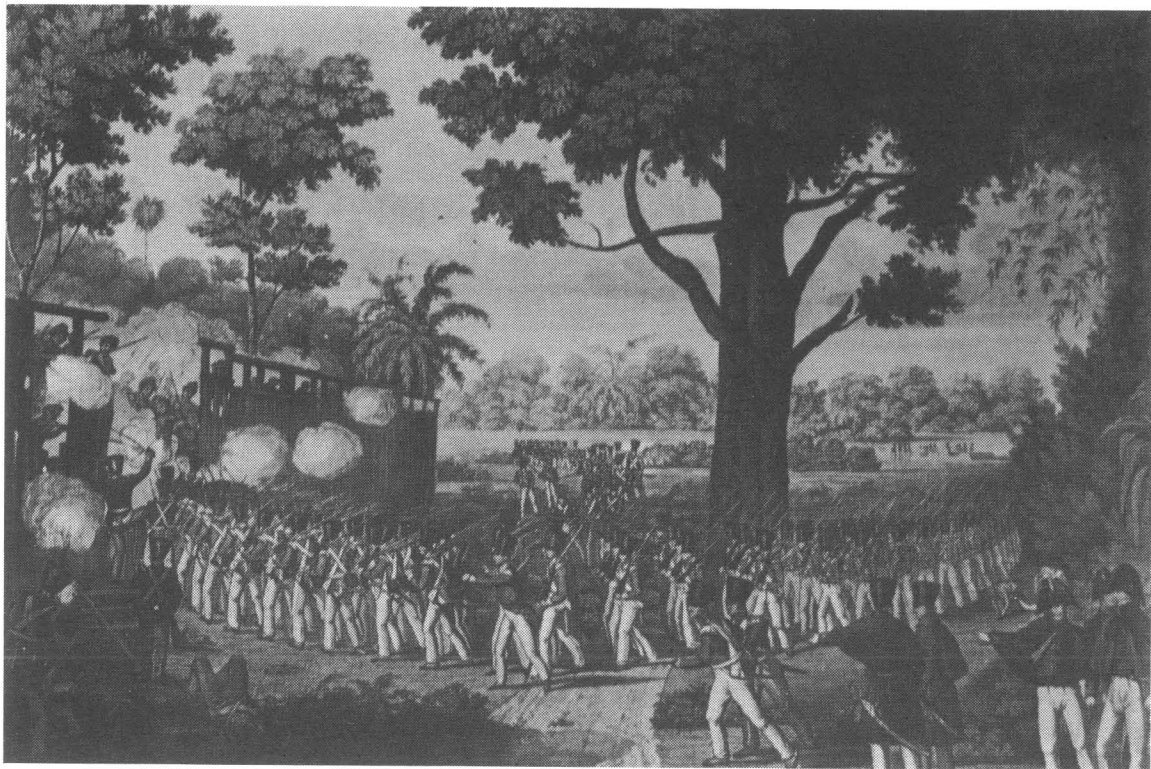
ส่วนเรื่องการสงครามนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริที่จะให้ช่วยอังกฤษทำสงครามกับพม่าต่อไป เพราะทรงเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ราชการ ดังนั้นเมื่อสิ้นฤดูฝนใน พ.ศ.2368 จึงโปรดฯให้เจ้าพระยามหาโยธาคุมพล 10,000 เป็นแม่ทัพหน้ายกไปเมืองมอญก่อน แล้วโปรดฯให้กรมพระราชวังบวรฯเป็นจอมพลเสด็จไปตั้งกองทัพหลวงอยู่ที่ปากแพรก แขวงเมืองกาญจนบุรี คอยเวลาที่จะยกตามไป

ฝ่ายอังกฤษเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีทูตเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ โดยตรง เพื่อมิให้เกิดความเข้าใจผิดกันต่อไป ดังนั้น ลอร์ดแอมเฮสต์ (Lord Amherst) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อินเดีย จึงแต่งตั้งให้ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี่ (Captain Henry Burney) เป็นทูตเข้ามาเจรจากับไทยด้วยเรื่องสงครามที่ยังดำเนินอยู่ เรื่องการทำสัญญาทางการค้า และข้อตกลงเกี่ยวกับหัวเมืองมอญและหัวเมืองในแหลมมลายู¹⁵⁰

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากองทัพเจ้าพระยามหาโยธาจะยกเข้าไปยังเมืองมะตะมะแล้ว แต่ก็ยังมิได้ช่วยอังกฤษรบกับพม่า เพราะรัฐบาลไทยยังไม่ตัดสินใจที่จะให้กองทัพไทยร่วมรบกับอังกฤษในทันที เนื่องจากยังไม่สามารถตกลงกับอังกฤษได้ในเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินการรบและผลที่ไทยจะได้รับภายหลังสงคราม ส่วนอังกฤษหลังจากที่เกิดเรื่องพิพาทกับไทย

¹⁴⁹ สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า 718.

¹⁵⁰ “ทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์,” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 (พระนคร : คุรุสภา, 2512), 35 : 41.

กองทหารอังกฤษเข้ายึดเมืองย่างกุ้ง ค.ศ.1842
(ภาพจาก Alister McCrae, Scots in Burma, 1990)

(ด้วยเรื่องพระยาชุมพร) ในครั้งก่อนแล้ว รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียก็เริ่มไม่เห็นด้วยกับเซอร์ อาชิบอลด์ แคมป์เบลล์ แม่ทัพอังกฤษ ในการคณนโยบายเดิมที่จะให้ไทยช่วยอังกฤษรบพม่า ดังจะเห็นได้จากคำสั่งของผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อินเดียผ่านทางเลขานุการ จี. สวินตัน (G. Swinton) มายังเฮนรี เบอร์นี่ ก่อนที่เขาจะเดินทางมายังกรุงเทพฯ ในคำสั่งนั้นได้กำชับเบอร์นี่ว่า มิให้กระทำการเจรจาใด ๆ ที่จะเป็นการเสนอแนะหรือชักนำให้ไทยเข้าสมทบกับกองทัพอังกฤษ นอกจากว่าถ้าไทยต้องการจะช่วยแล้วให้ยกทัพไปรบโดยลำพังทางตะวันตกเฉียงเหนือในเขตที่อังกฤษยังไม่ได้ยึดครอง¹⁵¹ ดังนั้นเมื่อเบอร์นี่เข้ามาติดต่อกับไทย จึงมิได้รับเร้าให้ไทยช่วยเหมือนแต่ก่อน

ยิ่งไปกว่านั้นระยะเวลาที่ผ่านไปประกอบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้จุดมุ่งหมายในการทำสงครามทั้งของไทยและอังกฤษเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ

ในขั้นแรกที่ไทยส่งกองทัพเจ้าพระยามหาโยธาออกไปทำสงครามนั้นก็คิดแต่เพียงจะกวาดต้อนชาวมอญในมณฑลเมาะตะมะซึ่งเคยเป็นกำลังของพม่าเข้ามายังประเทศไทยให้หมด เพื่อไว้เป็นกำลังของไทย และทำลายเมืองเมาะตะมะมิให้พม่าใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไป แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการตามที่เตรียมการไว้ได้ เพราะอังกฤษตีได้หัวเมืองเหล่านั้นเสียก่อน อีกประการหนึ่งชาวมอญในเมืองเหล่านั้นพากันนิยมที่จะมาขึ้นกับไทย เป็นเหตุให้ไทยเปลี่ยนความคิดใหม่ที่จะหันมาปกครองเมืองเหล่านั้นด้วยตนเอง ซึ่งถ้าหากรักษาไว้ไม่ได้ก็ยังคงจะได้พวกมอญอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยด้วยความสมัครใจเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ฉะนั้นจุดประสงค์ของไทยในการไปทำสงครามใน

¹⁵¹ Henry Burney, *The Burney Papers* (Bangkok : The Committee of Vajirañāna National Library, 1910), I, p. 665.

ครั้งหลังนี้คือ ความต้องการที่จะได้เมืองเมาะตะมะเป็นของไทย

ส่วนอังกฤษนั้น ในชั้นแรกคิดแต่จะตัดทอนกำลังพม่าให้น้อยลงและแสวงหาประโยชน์ในการค้าขายให้สะดวกยิ่งขึ้น จึงคิดจะยกหัวเมืองมณฑลเมาะตะมะให้แก่ไทย เพื่อแลกกับผลประโยชน์ที่อังกฤษต้องการ คือ เรื่องหัวเมืองมลายู¹⁵² และการค้าขายในประเทศไทย แต่หลังจากที่อังกฤษได้ทำการสำรวจหัวเมืองเหล่านั้นแล้วก็กลับมีความคิดขึ้นใหม่เป็น 2 ประการ คือ ประการแรก อังกฤษคิดที่จะตั้งอาณาจักรมอญให้กลับเป็นอิสระดังแต่ก่อน ด้วยเห็นว่าลักษณะภูมิประเทศของหัวเมืองมอญนั้นอยู่ปากน้ำติดทะเลเสมือนเป็นประตูปิดกั้นพม่า และชาวมอญก็เป็นอริและเกลียดชังพม่าอยู่ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นมิตรอันดีกับอังกฤษ เพราะหวังให้อังกฤษเป็นที่พึ่งช่วยป้องกันภัยจากพม่า ฉะนั้นถ้าตั้งอาณาจักรรามัญให้เป็นอิสระแล้ว อังกฤษก็จะได้รับประโยชน์จากการค้าทางเมืองพม่า อังกฤษจึงเล็งความตั้งใจที่จะยกเมาะตะมะให้แก่ไทย ได้เที่ยวสืบหาเชื้อสายของพระเจ้าหงสาวดีองค์ก่อนเพื่อจะตั้งให้เป็นเจ้าเมืองปกครองชาวมอญแต่หาไม่ได้ กลับสืบได้ความว่าชาวมอญทั่วไปทั้งที่เข้ากับอังกฤษแล้วและยังไม่ได้เข้ากับอังกฤษพากันนับถือเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ยิ่งกว่าผู้อื่น อังกฤษจึงคิดที่จะเกลี้ยกล่อมเจ้าพระยามหาโยธาให้เป็นพระยาหงสาวดี ปกครองอาณาจักรรามัญที่อังกฤษจะตั้งขึ้นใหม่ ส่วนความคิดประการที่สองนั้น อังกฤษเห็นว่าเมืองทวายและเมืองมะริดมีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมสำหรับตั้งสถานีการค้าขึ้นอีกแห่งหนึ่งต่อจากสิงคโปร์และเกาะหมาก เพราะมีเกาะและอ่าวเหมาะแก่การใช้เป็นที่ทอดเรือ

---

¹⁵² ดูรายละเอียดเรื่องหัวเมืองมลายูซึ่งชักจูงให้อังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยใน Walter F. Vella, *Siam under Rama III 1824-1851* (New York : J.J. Augustin, 1957), Chapter V, pp. 59-77.

กำปั่นดีกว่าที่อื่น ๆ อังกฤษจึงคิดที่จะยกเฉพาะบริเวณที่เป็นแผ่นดินดอนที่อยู่ห่างทะเลให้เป็นของแลกเปลี่ยนกับประโยชน์ที่อังกฤษต้องการจากไทย แทนที่จะยกให้ทั้งหมด¹⁵³

ดังนั้นในการเจรจา อังกฤษจึงพยายามระมัดระวังเป็นพิเศษในการที่จะพูดถึงหัวเมืองเหล่านี้โดยเฉพาะเรื่องเมืองเมาะตะมะ ดังจะเห็นได้จากจดหมายของเซอร์อาชิบอลด์ แคมป์เบลล์ กับข้าหลวงอังกฤษฝ่ายพลเรือนที่มากำกับการทัพ ตอบคำขอของเจ้าพระยามหาโยธาเรื่องหัวเมืองมอญว่า อังกฤษจะจัดการเรื่องหัวเมืองมะริดและเมืองทวายให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ไทยหลังจากที่เสร็จสิ้นการสงครามแล้ว¹⁵⁴ ทั้งนี้อังกฤษได้ละเว้นที่จะกล่าวถึงเมืองเมาะตะมะ

เมื่อวัตถุประสงค์ของทั้งสองฝ่ายเปลี่ยนไปเช่นนี้ ทำให้ผลประโยชน์ขัดกัน โดยเฉพาะความประสงค์ของอังกฤษในการที่จะตั้งหัวเมืองมอญขึ้นเป็นอิสระให้พวกมอญปกครองกันเอง ได้ก่อความไม่พอใจให้แก่ไทยอย่างมาก เพราะตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาได้มีชาวมอญอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก และได้มาเป็นกำลังสำคัญของไทยในกิจการต่าง ๆ เบอร์นีเองก็รู้ความจริงในข้อนี้ดี ในบันทึกของเขาที่เสนอไปยังแม่ทัพอังกฤษที่อังวะและพะโค ได้กล่าวถึงชาวมอญเหล่านี้ว่า “เป็นคนในบังคับสยามที่เป็นช่างฝีมือที่เป็นประโยชน์ที่สุด และทางราชสำนักได้จ้างคนพวกนี้หลายคนให้ทำงานในตำแหน่งที่ได้รับความไว้วางใจและเชื่อใจที่สุด”¹⁵⁵ และยังได้แสดงความเห็นต่อไปว่า ฝ่ายไทยคงจะไม่ยอมให้คนพวกนี้ออกจากประเทศไป เพราะถ้าขาด

¹⁵³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4, ไทยรบพม่า, หน้า 738-741.

¹⁵⁴ Henry Burney, op.cit., II, p. 260.

¹⁵⁵ Ibid., I, p. 238.

คนพวกนี้แล้ว จะมีผลกระทบกระเทือนต่อราชอาณาจักรและราชสำนักไทย¹⁵⁶ นับว่าเป็นความเข้าใจที่ไม่ห่างไกลจากความจริงนัก กล่าวคือ ฝ่ายไทยเกรงว่า ถ้าอังกฤษตั้งประเทศมอญขึ้นสำเร็จ ชาวมอญในประเทศไทยก็จะพากันเอาใจ ออกห่างและอพยพกลับไปบ้านเมืองของตน ทำให้ไทยต้องสูญเสียไพร่พลที่มี ประโยชน์ไปจำนวนมาก และถ้าในภายหน้ามอญมีกำลังมากและกลับกลายมา เป็นศัตรูกับไทยก็จะเป็นผลร้ายแก่ไทย ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ไทย ไม่พอใจ คือ การที่อังกฤษส่งคนมาทาบทามตัวเจ้าพระยามหาโยธาไปเป็น เจ้าเมืองมอญที่จะตั้งขึ้นใหม่ ด้วยเห็นว่าเป็นผู้ที่ชาวมอญโดยทั่วไปนับถือ กันมาก เบอร์นีได้เสนอแนะไปยังแม่ทัพอังกฤษว่า เจ้าพระยามหาโยธาเป็นผู้ที่ เหมาะสมในบัดลี้กเมืองพะโค เพราะ

มหาโยธาไม่เพียงแต่จะเป็นบุคคลที่มีสติปัญญาและอุปนิสัย
ใจคอดีเป็นที่ยอมรับ มีความสามารถจะดูแลรักษาอาณาจักรใหม่
ได้เท่านั้น แต่ยังเป็นบุคคลที่ไม่น่าจะยินยอมให้พม่ากลับเข้ามา
อำนาจในพะโคอีกต่อไป หากเปรียบเทียบกับพวกหัวหน้าชาว
ตะเลงคนอื่น ๆ ที่เคยรับราชการอยู่ในอังวะมาแล้ว หรือที่เคย
เติบโตมาภายใต้อำนาจของอังวะ...มหาโยธาผู้นี้ไม่เพียงแต่จะมี
ความสามารถและพลังเหนือผู้อื่นเท่านั้น ยังเป็นนายทหารที่
มีฝีมือดีที่สุดในราชการของสยาม และเป็นแม่ทัพที่ถูกส่งไปทำ
การรบกับพม่าบ่อยที่สุด และเป็นผู้ที่พม่าเกรงกลัวที่สุด¹⁵⁷

¹⁵⁶ Ibid., I, p. 238, 70.

¹⁵⁷ Ibid., I, pp. 240-241. ในบันทึกของเบอร์นีเขียนชื่อ “มหาโยธา” เป็น “Maha

แผนการทาบตามตัวเจ้าพระยามหาโยธาไปเป็นเจ้าเมืองมอญนี้ อังกฤษได้กระทำเป็นความลับ แต่ฝ่ายไทยคงจะได้ข่าวระแคะระคายมาบ้าง และมาแนใจในความคิดของอังกฤษยิ่งขึ้นเมื่อเบอร์นีย์มีหนังสือแจ้งมาให้ไทยทราบว่ายอังกฤษจะตั้งหัวเมืองมอญเป็นรัฐอิสระ¹⁵⁸ ทำให้ไทยไม่พอใจมาก เพราะถ้าเจ้าพระยามหาโยธายอมรับข้อเสนอของอังกฤษแล้ว ชาวมอญในประเทศไทยจำนวนมากหรืออาจจะทั้งหมดคงจะอพยพตามเจ้าพระยามหาโยธาไป เนื่องจากเจ้าพระยามหาโยธานอกจากจะเป็นหัวหน้าผู้ควบคุมชาวมอญทั้งหมดในประเทศไทยแล้ว ยังเป็นที่นิยมนับถือของคนเหล่านั้นด้วย ทำให้ไทยต้องสูญเสียทั้งไพร่พลและแม่ทัพที่สามารถ แต่เจ้าพระยามหาโยธาได้แสดงความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และรัฐบาลไทยโดยการปฏิเสธที่จะรับตำแหน่งจากอังกฤษ ทำให้อังกฤษต้องพลอยล้มเลิกความคิดที่จะตั้งประเทศมอญ เพราะไม่สามารถหาตัวผู้มาครองเมืองได้

นอกจากเรื่องการจัดหัวเมืองมอญแล้ว ข้อเสนออื่น ๆ ของอังกฤษก็ล้วนแต่สร้างความไม่พอใจแก่ไทยจนยากที่จะทำความตกลงกันได้ เป็นต้นว่าเรื่องที่อังกฤษจะให้ไทยส่งกองทัพที่ใหญ่ที่สุดไปทางเชียงใหม่ หรือทางเส้นทางสายใดสายหนึ่งเหนือเมาะตะมะ เพื่อจะได้ทำการรบกับพม่าโดยอิสระแยกต่างหากกับกองทัพอังกฤษ ทั้ง ๆ ที่เส้นทางแถบนั้นมีความยากลำบากและทุรกันดารมาก ท้าใหญ่ ๆ ที่ยกขึ้นไปจะไม่สามารถหาเสบียงอาหารได้ ครั้นฝ่ายไทยเสนอที่จะยกทัพผ่านทางเมืองเมาะตะมะซึ่งเป็นทางที่สะดวกที่สุดง่ายต่อการเตรียมทัพและหาเสบียงอาหาร¹⁵⁹ อังกฤษกลับไม่ยอม ฝ่ายไทยจึง

---

¹⁵⁸ เบอร์นีย์ได้แจ้งให้ไทยทราบว่ายอังกฤษจะตั้งอาณาจักรมอญขึ้นให้เป็นเครื่องกันระหว่างพม่า อังกฤษ และไทย โดยหวังว่าจะเป็นทีพอใจของฝ่ายไทย - *Ibid.*, I, p. 125.

¹⁵⁹ *Ibid.*, I, pp. 127-130.

เห็นว่าอังกฤษเอาเปรียบไทยเพราะจะให้ไทยยกกองทัพไปตามเส้นทางที่
กันดารเท่านั้น ส่วนเรื่องที่อังกฤษจะให้เจ้าพระยามหาโยธายกกองทัพไป
สมทบกับทัพอังกฤษของพันเอกเปปเปอร์ (Colonel Pepper) นั้น อังกฤษ
ก็ต้องการให้เจ้าพระยามหาโยธาปฏิบัติตามคำสั่งและเดินทัพตามทิศทางที่
นายพลอังกฤษสั่ง¹⁶⁰ ฝ่ายไทยเห็นเป็นการเสียเกียรติจึงไม่ยอมยกไป นอกจากนี้
นี้ในข้อที่อังกฤษจะให้ไทยส่งแต่ช้างม้าพาหนะไปให้อังกฤษใช้ โดยจะเป็น
ผู้เสียค่าใช้จ่ายในการขนส่งและค่าอาหารสัตว์เองนั้น เสนาบดีไทยเห็นว่า
เป็นการขัดต่อธรรมเนียมเดิมของไทย และการส่งกองทัพช้างม้าขึ้นไปรับจ้าง
รบก็ดูเป็นเรื่องผิดธรรมดา¹⁶¹

ในที่สุดเมื่อไม่สามารถตกลงกันได้ กองทัพไทยจึงรั้งรออยู่ที่เกาะตะมะ
มิได้ยกไปช่วยอังกฤษ ขณะนั้นพอลทิพมายอมแพ้แก่อังกฤษและได้ทำสัญญา
สงบศึกต่อกัน กองทัพไทยจึงยกกลับมา หลังจากนั้นอังกฤษได้จัดการเกี่ยวกับ
หัวเมืองที่ได้ก่อนสงบศึก เนื่องจากอังกฤษล้มความตั้งใจที่จะตั้งประเทศมอญ
ขึ้นใหม่ อังกฤษจึงคืนเมืองเกาะตะมะและหัวเมืองต่าง ๆ เหนือแม่น้ำสาละวิน
ให้แก่พม่า ส่วนหัวเมืองใต้แม่น้ำสาละวินลงมาอังกฤษได้ยึดเป็นเมืองขึ้น¹⁶²

บทบาทในด้านการสงครามของเจ้าพระยามหาโยธา ปรากฏอีกครั้งหนึ่ง
ในการปราบกบฏเวียงจันทน์ พ.ศ.2369 เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ได้ข่าว
ว่าไทยเกิดวิวาทกับอังกฤษ และอังกฤษจะยกทัพเรือเข้ามาตีกรุงเทพฯ จึง
ถือโอกาสที่จะตั้งตัวเป็นอิสระ ได้ยกกองทัพมากวาดต้อนครอบครัวไทยทาง
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงเมืองนครราชสีมา และให้เจ้าราชวงศ์ผู้บุตรมา

¹⁶⁰ Ibid., I, pp. 127, 88.

¹⁶¹ Ibid., I, p. 132.

¹⁶² สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระประชวร, ไทยรบพม่า, หน้า 771.

กวาดต้อนชาวเมืองเวียงจันทน์ที่สระบุรีกลับไปด้วย¹⁶³ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้กรมพระราชวังบวรฯ เป็นจอมทัพยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ ได้จัดกองทัพใหญ่เป็น 2 ทัพคือ ทัพที่ 1 กรมพระราชวังบวรฯ เป็นแม่ทัพใหญ่ ยกจากสระบุรีขึ้นไปนครราชสีมา ทัพที่ 2 กรมหมื่นสุรินทรรักษ์เป็นแม่ทัพ ประชุมพลที่เมืองปราจีนบุรีแล้วยกขึ้นไปทางเมืองอุบลราชธานี ร้อยเอ็ด ไปบรรจบกับทัพที่ 1 ที่เมืองเวียงจันทน์ ในครั้งนั้นโปรดฯ ให้เจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งเพิ่งกลับจากรบศึกพม่ายังไม่ทันถึงปี คุมพลกองมอญยกขึ้นไปทางดงพระยากลาง ไปสมทบกับทัพหลวงกรมพระราชวังบวรฯ ที่เมืองนครราชสีมา โปรดฯ ให้เจ้าพระยามหาโยธา กับขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายวังหน้าสมทบกันเป็นกองทัพหน้ายกไปก่อน แล้วโปรดฯ ให้กรมหมื่นนเรศโยธีกับกรมหมื่นเสนีบริรักษ์คุมพลเป็นกองหนุนยกตามไป แล้วจึงถึงกองทัพหลวง

เจ้าพระยามหาโยธายกกองทัพขึ้นไปถึงหนองบัวลำพู ได้เข้าตีค่ายข้าศึกที่ตั้งดักอยู่ที่นั่นแตก จับตัวพระยานรินทร์แม่ทัพลาวได้ ส่งลงมายังกองทัพหลวง แต่พระยานรินทร์ไม่ยอมสวามิภักดิ์จึงถูกประหาร ในการรบครั้งนั้นฝ่ายไทยได้สูญเสียนายทัพคนหนึ่งคือ พระยาเกียรติบุครเจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งถูกกระสุนปืนข้าศึกตายในที่รบ¹⁶⁴ หลังจากที่ได้ค่ายหนองบัวลำพูแล้ว เจ้าพระยามหาโยธาก็ยกติดตามข้าศึกต่อไป และได้ตั้งค่ายอยู่ที่ทุ่งสัมปอຍ ห่างจากเขาสารประมาณ 250 เส้น เจ้าอนุฯ ครั้นทราบข่าวหนองบัวลำพูแตกก็เสียขวัญ จึงทิ้งค่ายที่เขาสารกลับไปเวียงจันทน์ เก็บทรัพย์สมบัติพาครอบครัวหนีไป

¹⁶³ ดูรายละเอียดเรื่องเจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏได้ใน ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 123-126 และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (พระนคร : คุรุสภา, 2504), 1 : 39-48.

¹⁶⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมบริพัตร, “ประวัติสกุลชเรณี (บางคน),” หน้า 32-33.

เมืองแองอันในแดนญวน ฝ่ายพระยาสุโขเขียนหนังสือไปถึงพระยาเชียงสาให้รวบรวมคนยกเข้าตีโอบกองทัพไทยที่ทุ่งส้มป่อย เจ้าพระยามหาโยธาเห็นข้าศึกมีกำลังมาก ก็ตั้งมั่นต่อสู้ข้าศึกอยู่ภายในค่าย หลังจากที่ถูกล้อมอยู่ 7 วัน กองทัพหนุนของกรมหมื่นนเรศโยธีพร้อมด้วยกองทัพของกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ก็ตามมาพบเข้า จึงได้ช่วยรบพุ่งตีกองทัพข้าศึกแตกพ่ายไป แล้วกองทัพหน้ากับกองทัพหนุนก็รีบติดตามขึ้นไปตีได้เมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นเมืองหลวงของลาว¹⁶⁵

หลังจากปราบกบฏเวียงจันทน์ครั้งนั้นแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) จะได้คุมกองทัพยกไปรบที่ใดอีก จะเห็นได้ว่าเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) เป็นผู้ที่มีความสามารถและกล้าหาญในการศึก และทุกครั้งที่มีส่วนร่วมในการสงครามมักเป็นทัพหน้าที่จะต้องรบข้าศึกก่อนทุกครั้งราวเช่นเดียวกับเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ผู้บิดา

ส่วนในด้านศาสนานั้น เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ก็มีความศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมากเช่นเดียวกับบิดา ได้อุทิศที่ดินสร้างวัดเกาะที่ตำบลบางพูด ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งซ้าย ในเขตอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) มีชีวิตอยู่มาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ไม่มีหลักฐานว่าได้ถึงแก่อสัญกรรมในปีใด

เมื่อสิ้นเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) แล้ว ก็ไม่มีการตั้งเจ้าพระยามหาโยธาอีก กรมกองมอญทั้งปวงจึงไปขึ้นอยู่กับกรมพระกลาโหม ดังได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน อย่างไรก็ตาม เชื้อสายของเจ้าพระยามหาโยธาทั้งสองท่านก็ได้มีบทบาทและทำประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยในราชการต่าง ๆ ที่สำคัญ

¹⁶⁵ ม.ร.ว.แสงโสม เกษนศรี และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 128-129.

และควรยกเป็นตัวอย่าง ได้แก่ ตำแหน่งเจ้าเมืองหรือผู้รักษาราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งปรากฏว่าผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าว ตั้งแต่คนแรกติดต่อกันมาจนถึงคนรองสุดท้าย จำนวน 8 คน เป็นทายาทในสกุลคชเสนี ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยามหาโยธาทั้งหมดดังนี้ คือ

1. พระยานครเขื่อนขันธ์รามัญราชชาติเสนาบดีศรีสิทธิสงคราม (ทอมา) เป็นบุตรของเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง)
2. พระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย คชเสนี) เป็นบุตรเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ)
3. พระยามหาโยธา (นกแก้ว คชเสนี) เป็นบุตรพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย)
4. พระขันธ์สงคราม (เจ๊ก หรือ แป๊ะ หรือ ชื่น คชเสนี) เป็นบุตรพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย)
5. พระยาเกียรติ (ขุนทอง คชเสนี) เป็นบุตรพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย)
6. พระยาดำรงราชพลขันธ์ (หยอย คชเสนี) เป็นบุตรพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย)
7. พระยาพิพิธมนตรี (ปุย คชเสนี) เป็นบุตรพระยาเกียรติ (ขุนทอง)
8. พระยานาคราชกำแพงประแดงบุรีนายก (แจ่ง คชเสนี) เป็นบุตรพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย)

นอกจาก 8 ท่านนี้แล้ว ยังมีทายาทคนอื่น ๆ อีกมากที่เข้ารับราชการทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ อยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ มียศเป็น พระยา พระหลวง ขุน¹⁶⁶

¹⁶⁶ ดูรายชื่อบุคคลต่าง ๆ เหล่านั้นได้ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ จุฬาราชมนตรี และเจ้าพระยาสุรสีห์ หน้าที่ 35-94.

บทที่ 5

การผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย

ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมของไทยได้เป็นอย่างดี นำไปสู่การผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ซึ่งดำเนินไปอย่างเชื่องช้าและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการเก็บข้อมูลร่วมสมัยใน พ.ศ.2518-2519 ในหมู่บ้านมอญ 3 แห่ง คือ ตำบลบ้านม่วง ตำบลคลองควาย และตำบลทรงคนอง ซึ่งนอกจากจะเป็นหลักฐานยืนยันการผสมกลมกลืนที่ต่อเนื่องมาจากอดีตแล้วยังชี้ให้เห็นปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการผสมกลมกลืน รวมทั้งนโยบายของรัฐในการทำให้ชาวมอญมีฐานะเท่าเทียมกับคนไทยภายใต้ระบบไพร่ ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมและผูกพันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยนั้นยังเป็นแรงสนับสนุนที่สำคัญอันหนึ่งในการผสมกลมกลืน ในบทนี้จะได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนโดยใช้ข้อมูลร่วมสมัยจากหมู่บ้านมอญ 3 แห่งข้างต้นมาเป็นตัวอย่างสนับสนุนบทวิเคราะห์นั้น ๆ

5.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการผสมกลมกลืน

1. ความคล้ายคลึงกันในด้านต่าง ๆ ได้แก่ รูปร่างหน้าตา อาชีพ ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งได้แยกชาวมอญออกจากชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ เช่น พวกจีน พวกแขก

ชาวมอญเป็นชนเผ่ามองโกลอยด์เช่นเดียวกับไทย ถ้าดูโดยผิวเผิน

แล้วจะเห็นได้ว่ามีรูปร่างหน้าตาคล้ายกันมาก แม้ว่าโดยทั่วไปชาวมอญจะมีผิวคล้ำกว่าไทย แต่ก็มีคนไทยบางคนที่มีผิวคล้ำแบบมอญและมอญบางคนที่มีผิวขาวเหลืองอย่างไทย การแต่งกายและการทำผมของหญิงมอญในระยะหลัง (ปลายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น) ก็ได้รับอิทธิพลจากไทย คือ แต่งกายเหมือนหญิงไทยในชนบททั่วไป ตัดผมสั้นแทนการเกล้ามวย ชายมอญก็เช่นกันหันมาสวมกางเกงแทนการนุ่ง “สะลั่ง”

อาชีพของชาวมอญส่วนใหญ่คือการทำนา ชาวนามอญมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับชาวนาไทย เนื่องจากอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน

โครงสร้างของสังคมมอญและไทยต่างก็เป็นสังคมชาวพุทธ เพราะนับถือพุทธศาสนาเหมือนกัน จึงสามารถเข้ากันได้ง่าย เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งมีเนื้อหาหลักอันเดียวกัน นอกจากนี้อิทธิพลของพุทธศาสนาซึ่งย้ำความสำคัญของแต่ละบุคคลที่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ใครทำอะไรก็จะได้รับผลเช่นนั้น ผสมกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์ ทำให้ทั้งมอญและไทยมีพื้นฐานทางความคิดในเรื่องบุญเรื่องกรรมแบบเดียวกัน รักความสงบ ไม่เบียดเบียนกัน มุ่งที่จะทำบุญทำทานอย่างเดียว

รูปแบบความสัมพันธ์ในสังคมก็คล้ายคลึงกัน มีการเคารพนับถือกันตามลำดับอาวุโสนับตั้งแต่ระดับครอบครัว ลักษณะของการลำดับญาติพี่น้องตลอดจนคำที่ใช้เรียกญาติพี่น้องทั้งของตัวเองและบิดามารดาฯลฯ มีระบบคล้ายกัน คือ แยกไปตามเพศ อายุ แต่ลักษณะของความสัมพันธ์ทางสายเลือดและการเกี่ยวดอง มีต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น ในการเรียกพี่และน้องร่วมสายโลหิต มอญจะมีคำเรียกพี่ชายว่า กาว (kao) คำเรียกพี่สาวว่า บัว (boa) ส่วนน้องนั้นเรียกว่า เตะ (te) เหมือนกันไม่ว่าจะเป็นน้องชายหรือน้องสาว แต่ของไทยไม่มีการแยกเพศถ้าอายุมากกว่าไม่ว่าหญิงหรือชายเรียก พี่ เหมือนกัน ถ้า

อายุน้อยกว่าเรียก น้อย เป็นต้น¹

นอกจากนี้วัฒนธรรมของมอญก็ไม่แตกต่างจากไทยมากนัก เพราะทั้งมอญและไทยต่างก็ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย ประเพณีต่าง ๆ ของมอญส่วนใหญ่จึงคล้ายกับของไทย ถ้าตัดรายละเอียดและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีของมอญออกไป เช่น ประเพณีการเกิด การแต่งงาน เป็นต้น ยิ่งประเพณีทางศาสนาด้วยแล้วแทบจะไม่ต่างกันเลย เช่น สงกรานต์ เข้า-ออกพรรษา ซึ่งเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญในพุทธศาสนา จึงไม่มีเรื่องของ การนับถือผีเข้ามาปะปนเลย

การที่มอญมีความคล้ายคลึงกับไทยในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว ทำให้มีการผสมกลมกลืนเป็นไทยได้ง่าย

2. การนับถือศาสนาเดียวกันและนโยบายของรัฐในการปกครองคณะสงฆ์มอญและไทยต่างนับถือพุทธศาสนานิกายเดียวกัน จะมีแตกต่างกันบ้างก็เพียงในด้านวินัยปฏิบัติเท่านั้น และแม้ว่าคณะสงฆ์รามัญในประเทศไทยจะได้แยกออกไปต่างหากจากคณะสงฆ์ไทย มีเจ้าคณะใหญ่ปกครองกันเอง โดยมีพระราชคณะชั้นรอง ๆ ลงมา และยังมีราชทินนามสำหรับพระสงฆ์รามัญอันดับต่าง ๆ แยกต่างหากโดยเฉพาะ แต่คณะสงฆ์รามัญก็มีได้เป็นคณะเอกเทศเพราะยังต้องแยกย้ายไปขึ้นกับคณะสงฆ์ไทยคณะใดคณะหนึ่ง หรือไม่ก็ขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราช ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 วัดและคณะสงฆ์รามัญต้องรับนโยบายต่าง ๆ จากวัดและคณะสงฆ์ไทยซึ่งเป็นนโยบายจากรัฐนั่นเอง ขณะเดียวกันทางราชการก็เป็นผู้อุปถัมภ์วัดต่าง ๆ จึงเท่ากับว่า

¹ ดูรายละเอียดของคำที่ใช้เรียกญาติพี่น้องในลำดับชั้นต่าง ๆ ของมอญเทียบกับไทย ใน Brian L. Foster, "Ethnicity and Economy : The Case of the Mons in Thailand" (Unpublished Doctoral Dissertation, The University of Michigan, 1972), pp. 192-208.

รัฐมีอิทธิพลเหนือคณะสงฆ์ทั้งไทยและมอญ นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังเป็นผู้แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะทั้งไทยและมอญ จะเห็นได้ว่าการจัดปกครองคณะสงฆ์ดังกล่าวนอกจากจะทำให้พระสงฆ์มอญได้ใกล้ชิดกับพระสงฆ์ไทยมากขึ้นแล้ว ยังส่งผลให้วัดและพระมอญค่อย ๆ ผสมกลมกลืนเป็นไทยด้วย

นโยบายของรัฐในระยะหลังต่อมาก็มีส่วนเร่งให้วัดและพระมอญผสมกลมกลืนเป็นไทยมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ.2445 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองพระสงฆ์ ซึ่งมีผลให้คณะสงฆ์รามัญนิกายเหลือแต่ชื่อเพราะมิได้ยกเป็นคณะหนึ่งต่างหากดังแต่ก่อน แต่ให้ไปขึ้นกับเมืองหรือคณะตามเขตที่วัดนั้น ๆ ตั้งอยู่ และตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญนิกายก็สิ้นสภาพไปด้วย ต่อมาใน พ.ศ.2454 ได้ยกเลิกการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบรามัญ ให้พระภิกษุสามเณรรามัญในประเทศไทยศึกษาเล่าเรียนตามแบบไทยโดยใช้หลักสูตรเดียวกับพระภิกษุไทย (ดูรายละเอียดบทที่ 4) นโยบายดังกล่าวมีผลปรากฏในปัจจุบันคือ พระสงฆ์มอญและวัดมอญบางแห่งแทบจะไม่มีลักษณะแตกต่างกับพระสงฆ์ไทยและวัดไทยเลย เช่น วัดปทุมทอง วัดสำแล บนฝั่งตะวันออกของคุ้งสามโลกในจังหวัดปทุมธานี เป็นวัดมอญที่กลายเป็นไทย เพราะไม่มีการสวดหรือเทศน์แบบมอญเลย

สำหรับความรู้สึกของชาวมอญในตำบลทั้ง 3 เกี่ยวกับเรื่องความแตกต่างระหว่างวัดมอญกับวัดไทยนั้น ปรากฏว่า ตำบลทรงคะนอง และตำบลคลองควาย ต่างก็ให้คำตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ลักษณะโดยทั่วไปนั้นไม่แตกต่างกันเพราะนับถือพระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน แต่ในด้านลัทธิวิธีปฏิบัติต่างกัน วัดมอญและพระมอญ (ในบางวัด) เครื่องครัดในระเบียบวินัยมากกว่า จึงดูน่าเลื่อมใสมากกว่า ที่แตกต่างอีกประการหนึ่งคือเรื่องภาษาที่ใช้สวดในวัด ส่วนตำบลบ้านม่วงนั้นปรากฏว่า จำนวน 18% บอกว่าไม่สามารถให้คำตอบใน

เรื่องนี้ได้เพราะยังไม่เคยไปวัดไทยเลย นอกนั้นก็ให้คำตอบเช่นเดียวกับตำบลทรงคนองและตำบลคลองควาย

ชาวมอญใน 3 ตำบลยังคงเคร่งครัดและเลื่อมใสศรัทธาในศาสนามาก ดังจะเห็นได้ว่าชาวมอญทุกคน (100%) ในแต่ละตำบลจะไปวัดอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง ในเทศกาลตรุษสงกรานต์ และเข้าหรือออกพรรษาเพื่อทำบุญตามประเพณี นอกจากนี้จำนวน 60% ของตำบลคลองควาย 58% ของตำบลบ้านม่วง และ 12% ของตำบลทรงคนอง ไปวัดทุกวันพระนอกเหนือจากเทศกาลดังกล่าว และสำหรับในรายที่มีอายุ 45 ปีขึ้นไปในตำบลคลองควาย และตำบลบ้านม่วงซึ่งอยู่บ้านว่าง ๆ ก็มักจะไปวัดทุกวัน เพื่อไหว้พระและช่วยงานของวัด (ถ้ามี) (ดูตารางที่ 1)

โดยทั่วไปชาวมอญมักเลือกที่จะไปวัดมอญประจำหมู่บ้าน ด้วยเหตุที่ว่าใกล้ สะดวก และคุ้นเคย ยกเว้นตำบลคลองควาย ซึ่งมีจำนวนเกินครึ่งที่บอกว่าไม่ค่อยได้เลือกวัด เพราะอาชีพค้าขายทางเรือไม่ได้อยู่กับที่ จึงแล้วแต่ว่าจะสะดวกที่วัดไหนซึ่งถ้าศรัทธาแล้วก็ไปวัดนั้น ไม่ได้เลือกว่าจะต้องเป็นวัดมอญเสมอไป ยกเว้นเทศกาลสงกรานต์จะต้องกลับไปทำบุญที่วัดประจำหมู่บ้านของตน อย่างไรก็ตาม ในความรู้สึกของชาวมอญโดยเฉพาะที่ตำบลทรงคนองและตำบลคลองควาย ก็ไม่ได้รังเกียจวัดไทย ได้ไปข้างเหมือนกัน แต่ที่เลือกไปวัดมอญมากกว่าเพราะอยู่ใกล้บ้านและคุ้นเคยมากกว่าเท่านั้นเอง (ดูตารางที่ 2)

นอกจากนี้ ชายทุกคนที่ถูกเลือกขึ้นมาเป็นตัวอย่างบวชแล้วเกือบทุกคน แม้ในเพศหญิงก็มีบุตรที่บวชแล้วหรือกำลังจะให้บวชเช่นกัน ความรู้สึกของชาวมอญที่เห็นว่าวัดมอญเคร่งในระเบียบวินัยมากกว่า มีผลต่อการตัดสินใจเลือกวัดที่ใช้ในการบวชด้วย ดังปรากฏว่า 96% ของตำบลบ้านม่วง 94% ของตำบลคลองควาย และ 80% ของตำบลทรงคนอง เลือกที่จะบวชหรือได้

ตารางที่ 1 โอกาสในการไปวัดของชาวมอญ

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
ไปวัดในเทศกาลสงกรานต์			
และเข้า-ออกพรรษา	100	100	100
ไปวัดทุกวันพระ	12	60	58
ไปวัดทุกวัน	-	28	20
ไม่แน่นอน แล้วแต่จะมีโอกาสว่าง	22	8	18
	<u>134</u>	<u>196</u>	<u>196</u>

ตารางที่ 2 วัดที่ชาวมอญนิยมไป

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
วัดมอญ	60	44	88
วัดใดก็ได้ไม่จำกัด	40	56	12
	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>

บวชแล้วที่วัดมอญประจำหมู่บ้านของตน ตามพิธีแบบมอญ โดยให้เหตุผลว่า อยู่ใกล้บ้าน บรรดาญาติโยมจะไปทำบุญก็สะดวก และยังมีความรู้สึกว่าเป็นวัดของพวกตน นอกจากนี้แล้วยังจะได้เรียนรู้ภาษามอญในระหว่างที่บวชอยู่ด้วย จะเห็นได้ว่าในเรื่องเกี่ยวกับศาสนานี้ ตำบลคลองควายและตำบลทรงคะนอง มีแนวโน้มที่จะผสมกลมกลืนเป็นไทยมากกว่าตำบลบ้านม่วง

เพราะมีการติดต่อกับคนภายนอกกลุ่มมากโดยมีศาสนาเป็นสื่อ กล่าวคือ เจลีย์ประมาณครึ่งหนึ่งที่ไปวัดไทย โอกาสที่จะใกล้ชิดกับคนไทยก็มีมาก ขณะเดียวกันตำบลบ้านม่วงกลับไม่ค่อยได้ติดต่อกับคนภายนอกเท่าใดนัก

3. การคบค้าสมาคมกับภายนอก ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ว่าสังคมมอญในระยะแรก ๆ เป็นสังคมที่เลี้ยงตัวเองได้ และอยู่อย่างโดดเดี่ยวเฉพาะในกลุ่มของตน ทั้งนี้เพราะมีอุปสรรคในด้านภาษาและสภาพภูมิศาสตร์ที่กั้นการติดต่อกับสังคมภายนอก ตลอดจนการคมนาคมที่ล่าช้าและเต็มไปด้วยความยากลำบาก ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น หมู่บ้านขยายขอบเขตออกไป จึงเริ่มมีการติดต่อกันได้บ้าง สภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมบังคับให้มอญได้สมาคมกับคนไทยมากขึ้น ทำให้สังคมมอญกว้างออกไป เป็นสังคมมอญปนไทย มิใช่สังคมมอญล้วนอีกต่อไป เป็นเหตุให้ชาวมอญเริ่มมีการปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่

ในตารางที่ 3 จะแสดงให้เห็นว่าชาวมอญส่วนใหญ่ใน 3 ตำบล มีการคบค้าสมาคมกับคนทั่วไปทั้งในและนอกหมู่บ้าน มีเพียงส่วนน้อยที่คบหาสมาคมกับเฉพาะคนในหมู่บ้านเท่านั้นส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ

สำหรับคำถามที่ว่าเพื่อนฝูงส่วนมากเป็นคนเชื้อชาติเดียวกันหรือไม่นั้น จำนวนกว่าครึ่งของตำบลบ้านม่วง คือ 62% บอกว่าส่วนมากเป็นคนเชื้อชาติเดียวกัน ในขณะที่ตำบลคลองควายมี 48% และตำบลทรงคะนองเพียง 16% เท่านั้นที่เป็นคนเชื้อชาติเดียวกัน (ดูตารางที่ 4)

นอกจากนี้ชาวมอญตำบลทรงคะนองและตำบลคลองควาย ยังมีความสัมพันธ์กับคนภายนอกกลุ่มมากกว่าตำบลบ้านม่วง ดังจะเห็นได้จากการจัดงานต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ฯลฯ ซึ่งจำนวน 88% ของตำบลทรงคะนอง และตำบลคลองควายบอกว่ามีคนภายนอกเข้ามาร่วมงานด้วยทั้งคนไทยและคนมอญ ส่วนตำบลบ้านม่วงมีเพียง 32% เท่านั้นที่มีคนภายนอก

ตารางที่ 3 การคบหาสมาคม

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
สมาคมกับคนทั่วไปทั้งใน และนอกหมู่บ้าน	90	92	66
สมาคมกับเฉพาะคนในหมู่บ้าน	10	8	34
	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>

ตารางที่ 4 เพื่อน

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
เป็นคนมอญส่วนมาก	16	48	62
เป็นคนไทยส่วนมาก	-	2	-
มีทั้งมอญและไทยพอ ๆ กัน	84	50	38
	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>

เข้ามาร่วมงาน

ส่วนการพึ่งพาอาศัยกันนั้น ส่วนมากแล้วทั้ง 3 ตำบล (จำนวนเกินครึ่ง) มักจะพึ่งพาอาศัยคนมอญในหมู่บ้านเดียวกัน นอกจากนี้จำนวน 10% ของตำบลคลองควาย และ 20% ของตำบลบ้านม่วง บอกว่าช่วยเหลือตัวเองไม่พึ่งใครทั้งนั้น อันนี้แสดงให้เห็นลักษณะดั้งเดิมของชาวมอญที่เลี้ยงตัวเองเฉพาะภายในกลุ่มไม่พึ่งพาใคร (ดูรายละเอียดตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 การพึ่งพาอาศัย

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
พึ่งคนมอญในหมู่บ้านเดียวกัน	64	62	52
พึ่งคนบ้านอื่นทั้งมอญและไทย	24	24	14
พึ่งคนไทย	12	4	14
ไม่พึ่งใครเลย	-	10	20
	100	100	100

สรุปได้ว่า ตำบลทรงคะนองและตำบลคลองควาย มีการสมาคมติดต่อกับคนภายนอกกลุ่มมากกว่าตำบลบ้านม่วง และสังคมก็เปิดกว้างกว่าเพราะมีความสัมพันธ์กับคนภายนอกซึ่งมีทั้งมอญและไทยมากกว่า ในขณะที่ตำบลบ้านม่วงนั้นส่วนใหญ่ยังคงมีความสัมพันธ์กับคนภายในกลุ่มอยู่ อย่างไรก็ตามในเรื่องของการพึ่งพาอาศัยนั้น แม้ว่าตำบลบ้านม่วงจะมีการติดต่อกับคนภายนอกน้อยกว่าตำบลทรงคะนองและตำบลคลองควาย และอีกจำนวน 20 % ไม่พึ่งใครทั้งนั้น แต่ปรากฏว่ามีเปอร์เซ็นต์ของการพึ่งคนไทยนอกกลุ่มใกล้เคียงกับตำบลทรงคะนองและมากกว่าตำบลคลองควาย

4. การที่ไม่สามารถดำรงความเป็นกลุ่มเชื้อชาติ “มอญ” ได้ เนื่องจาก

ก. การแต่งงานกับคนไทย

ข. ภาษาและขนบประเพณี ความเชื่อเดิมเสื่อมลง

- ค. นโยบายของรัฐในการทำให้คนมอญมีฐานะเท่าเทียมกับคนไทย ตามกฎหมาย
- ง. การรับวิทยาการและความเจริญจากภายนอกทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสภาพแวดล้อมให้ทันสมัยขึ้น

ก. การแต่งงานกับคนไทย

หลังจากที่มีการติดต่อคบค้าสมาคมกับคนไทยมากขึ้นแล้ว ก็มีการแต่งงานกับคนไทย มีหลักฐานปรากฏการแต่งงานระหว่างมอญกับไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วนมากเป็นมอญชั้นหัวหน้าและบุตรหลานซึ่งได้รับราชการเป็นขุนนางในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น พระยารามจักรรงค์ (สมิงเทวะรังษี) บุตรของพระยาพระรามที่อพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ได้แต่งงานกับนางทอง หลิงไทยบุตรขุนศรีกันดารพล เป็นต้น² ขุนนางมอญบางคนยังได้ส่งบุตรของตนถวายตัวเข้าทำราชการฝ่ายใน ได้เป็นเจ้าจอม เช่น เมี้ยทอง ได้เป็นเจ้าจอมอยู่งานพระสนมโทในกรมพระราชวังบวรฯ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ³ และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ธิดาของเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) คนหนึ่งชื่อ อิม เป็นเจ้าจอมในสมัยรัชกาลที่ 3 และหลานสาวชื่อ กลิ่น เป็นเจ้าจอมในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ เจ้าจอมมารดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ นอกจากจะมีการแต่งงานระหว่างบุตรธิดาของขุนนางมอญกับขุนนางไทยแล้วยังมีการแต่งงานระหว่างมอญกับไทยในระดับสามัญชนทั่วไปด้วย ฮัลลiday

² ดูรายละเอียดเรื่องนั้นใน ประยูทธ ลิขิตพันธ์, ต้นตระกูลขุนนางไทย (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 104-122.

³ เพิ่งอ้าง, หน้า 116-117.

(Halliday) กล่าวว่าในสมัยของเขา (ประมาณต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ตรงกับตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) มีการแต่งงานระหว่างมอญกับไทยอยู่บ่อย ๆ จนเป็นเรื่องธรรมดาและไม่มีปัญหาแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะทั้งมอญและไทยต่างไม่คิดว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็นคนต่างชาติในแง่ของการแต่งงาน ประกอบกับรูปร่างหน้าตาก็คล้ายคลึงกัน จนบางครั้งก็ไม่รู้ว่าคู่แต่งงานของคนไม่ใช่คนเชื้อชาติเดียวกับตน

สำหรับการแต่งงานกับคนไทยในตำบลทั้ง 3 ปรากฏว่า บรรพบุรุษของผู้ให้สัมภาษณ์ตั้งแต่ชั้นของทวดลงมาจนถึงชั้นพ่อยังมีการแต่งงานกับคนไทยน้อยมาก คือ มีเพียง 12% ที่ตำบลทรงคะนอง 2% ที่ตำบลคลองควาย และ 8% ที่ตำบลบ้านม่วง ที่แต่งงานกับคนไทย แต่ในคนรุ่นปัจจุบันมีมากขึ้น เห็นได้จาก ตำบลคลองควายซึ่งมีจำนวน 90% ที่ตัวผู้ให้สัมภาษณ์และญาติพี่น้องแต่งงานกับคนไทย และที่น่าสนใจคือ ตำบลบ้านม่วง แม้ว่าจะมีลักษณะสังคมค่อนข้างจะโดดเดี่ยวกว่าแห่งอื่น แต่กลับมีเปอร์เซ็นต์ของการแต่งงานกับคนไทยสูงถึง 82% ในจำนวนนี้มีรายหนึ่งบอกว่าลูก ๆ ของตนแต่งงานกับคนไทยหมดทุกคนและไปอยู่ที่กรุงเทพฯ อีกรายหนึ่งบอกว่าพี่และน้องของตนรวม 7 คนแต่งงานกับคนไทยทั้งหมด สาเหตุที่ชาวมอญบ้านม่วงแต่งงานกับคนไทยมากอาจจะเป็นเพราะชาวบ้านที่นั่นออกไปทำงานในกรุงเทพฯ มาก ทำให้ได้ใกล้ชิดกับคนไทยมากกว่าคนในหมู่บ้าน ส่วนที่ตำบลทรงคะนองมีการแต่งงานกับคนไทย 76% และในจำนวนที่แต่งงานกับคนไทยทั้ง 3 ตำบลนั้น เห็นได้ว่าการทำพิธีแต่งงานแบบมอญลดจำนวนลงหันมาทำพิธีแบบมอญปนไทยบ้าง แบบไทยบ้าง (ดูตารางที่ 6)

หลังจากที่แต่งงานแล้ว ชาวมอญเหล่านั้น (ที่แต่งงานกับคนไทย) ส่วนใหญ่จะไปอยู่ร่วมกับคนไทย กล่าวคือ ตำบลคลองควาย มี 54% และตำบลบ้านม่วง 64% ที่ไปอยู่ในหมู่มุคนไทยหลังจากแต่งงานแล้ว ส่วนตำบล

ตารางที่ 6 การทำพิธีแต่งงาน

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	76 %	90 %	82 %
พิธีแบบมอญ	28	48	50
พิธีแบบมอญปนไทย	32	32	8
พิธีไทย	16	10	24
	<u>76</u>	<u>90</u>	<u>82</u>

ทรงคะนองนั้นมีจำนวนใกล้เคียงกันคือเกือบครึ่งต่อครึ่ง แสดงให้เห็นว่าชาวมอญได้ขยายตัวออกไปปะปนอยู่ในสังคมไทยมากขึ้น โอกาสที่จะผสมกลมกลืนเป็นไทยก็ยังมีมากขึ้น

ความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องญาติพี่น้องไปแต่งงานกับคนไทย ส่วนใหญ่บอกว่ารู้สึกเฉย ๆ ไม่มีความรังเกียจ และไม่เห็นเป็นเรื่องผิดธรรมดา เพราะอยู่กับคนไทยในประเทศไทยอยู่แล้วจะเป็นคนมอญหรือคนไทยก็เหมือนกัน ถ้าเข้ากันได้ก็อยู่อย่างมีความสุขได้ แสดงให้เห็นว่า ปัญหาเรื่องเชื้อชาติมิใช่สิ่งสำคัญหรืออุปสรรคในการแต่งงาน มีเพียงส่วนน้อยที่บอกว่าไม่ชอบ อยากให้แต่งงานกับคนมอญด้วยกันมากกว่า (ดูตารางที่ 7)

ความเห็นเกี่ยวกับการเลือกคู่ครองโดยทั่วไปไม่ว่าจะเป็นการเลือกคู่ครองให้ตนเองหรือให้บุตรหลาน แสดงให้เห็นว่าชาวมอญมีแนวโน้มที่จะแต่งงานกับคนไทยมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำบลทรงคะนอง จำนวน 72% บอกว่าการเลือกคู่แต่งงานนั้นไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นคนมอญเท่านั้น ส่วนตำบลคลองควาย

ตารางที่ 7 ความเห็นในการแต่งงานกับคนไทย

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	76 %	90 %	82 %
เห็นชอบด้วย	-	-	4
เฉย ๆ	68	64	42
ไม่เห็นชอบด้วย	8	22	18
ไม่มีความเห็น	-	4	18
	<hr/> 76	<hr/> 90	<hr/> 82

ตารางที่ 8 ความเห็นในการเลือกคู่ครอง

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
ต้องการให้แต่งงานกับคนมอญ	28	52	52
ไม่จำกัดเชื้อชาติ	72	48	48
	<hr/> 100	<hr/> 100	<hr/> 100

และตำบลบ้านม่วงมีจำนวนเท่ากัน คือ 48% ที่มีความเห็นดังกล่าว (ดูตารางที่ 8) นอกจากนี้ชาวมอญตำบลทรงคะนองไม่มีใครถือเรื่องเชื้อชาติเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกคู่ครองให้ตนเองหรือบุตรหลานเลย มีที่ตำบลคลองควายเพียง 4% และบ้านม่วง 8% เท่านั้นที่บอกว่าถือเรื่องเชื้อชาติ (คือต้องเป็นคนมอญ) เป็นเกณฑ์อันดับแรกในการพิจารณาเลือกคู่ครอง ชาวมอญส่วนใหญ่

บอกว่ามักจะพิจารณาที่อุปนิสัยใจคอเป็นสำคัญ และฐานะ อาชีพ การศึกษา เป็นอันดับรอง ๆ ลงมา

อย่างไรก็ตาม ชาวมอญส่วนใหญ่จะพยายามรักษาเชื้อชาติของตนไว้ มิให้สูญไปทั้ง ๆ ที่เป็นไปได้ยาก ดังจะเห็นได้จากข้อเลือกระหว่างบุคคล 2 คน ที่มีคุณสมบัติถูกต้องตามเกณฑ์ที่ตนต้องการ แต่คนหนึ่งเป็นมอญ อีกคนหนึ่งเป็นไทย ปรากฏว่าจำนวน 90% ของตำบลคลองควาย และ 80% ของตำบลบ้านม่วง เลือกคนมอญด้วยกัน ในขณะที่ตำบลทรงคะนองเลือกคนมอญเพียง 60% (ดูตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 การเลือกคู่ครองที่มีเกณฑ์ถูกต้องตามที่ตั้งไว้

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
เป็นคนมอญ	60	90	80
เป็นเชื้อชาติใดก็ได้	40	10	20
	100	100	100

สำหรับเหตุผลที่ต้องการเลือกคนมอญนั้นมีต่าง ๆ กัน ดังนี้

- ไม่อยากให้เชื้อชาติมอญสลายไป
- ชอบคนชาติเดียวกัน ภาษาเดียวกัน เพราะพูดกันง่ายและรู้เรื่องดีกว่า
- ชาตินิยม รักในชาติกำเนิดของตน ไม่อยากทิ้งสายเลือดเดิม
- คนชาติเดียวกัน ย่อมจะรู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี วันพระ วันทานดีกว่าซึ่งทำให้เข้ากันได้ง่าย

- มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันและรู้สึกใจอกกันดีกว่า
- คนมอญมีสัมมาคารวะและอยู่ในศีลธรรมมากกว่า
- คนมอญโดยมากเป็นคนดี ซื่อสัตย์และไม่สุรุษสุร่าย
- เกรงจะถูกกลืนโดยคนไทย

ส่วนพวกที่เฝ้าคำตอบว่าเลือกใครก็ได้ นั้น ให้เหตุผลว่า ตนไม่มีความรังเกียจในเรื่องเชื้อชาติ ทั้งคนมอญและคนไทยก็เหมือนกันเพราะนับถือพุทธศาสนาเหมือนกัน และโดยเฉพาะที่ตำบลทรงคะนองนั้นยังบอกว่า ในปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีมอญแล้ว เพราะกลายเป็นไทยไปหมด

ข. ภาษาและชนบประเพณีความเชื่อเดิมเสื่อมลง

ภาษาและชนบประเพณีตลอดจนความเชื่อเป็นเครื่องแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของชาวมอญที่แตกต่างไปจากไทย ในระยะแรกชาวมอญสามารถรักษาเอกลักษณ์ดังกล่าวไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะยังอยู่รวมกันเป็นกลุ่มในหมู่พวกเดียวกันและค่อนข้างจะโดดเดี่ยว ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น อิทธิพลจากภายนอกได้เข้ามาปะปนอยู่ในสังคมมอญ ทำให้ไม่สามารถรักษาเอกลักษณ์ในด้านภาษาและชนบประเพณีไว้อย่างสมบูรณ์ได้

ด้านภาษานั้น การติดต่อกับภายนอกไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือสังคมทำให้มีความจำเป็นต้องหันมาใช้ภาษาไทยเพิ่มขึ้นอีกภาษาหนึ่ง สังคมมอญยิ่งเปิดออกกว้างมากขึ้นเท่าใด การใช้ภาษาไทยก็ยังมีมากขึ้นเท่านั้น และในขณะเดียวกันภาษามอญกลับใช้น้อยลง ทำให้ภาษามอญค่อย ๆ เสื่อมไปจนปรากฏว่าชาวมอญบางกลุ่มในปัจจุบันไม่สามารถพูดภาษามอญได้ ยิ่งภาษาเขียนด้วยแล้วก็ยิ่งมีการเรียนการสอนกันน้อยมาก

นอกจากภาษาจะค่อย ๆ เสื่อมไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมแล้ว นโยบายของรัฐบาลในการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ยัง

เป็นแรงผลักดันที่มีผลอย่างมากที่ทำให้มีการใช้ภาษามอญลดน้อยลง กล่าวคือ ก่อนหน้าที่จะมีการปฏิรูปการศึกษานั้น เด็กมอญเข้ารับการการศึกษาที่วัดมอญประจำหมู่บ้านและใช้ภาษามอญในการเรียนการสอน หลังจากที่มีการปฏิรูปการศึกษาแล้ว รัฐบาลได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาโดยตรง ได้สร้างโรงเรียนหลวงขึ้นแทนโรงเรียนวัดซึ่งเคยสอนกันมาอย่างไม่มีหลักสูตรและกฎเกณฑ์ โรงเรียนหลวงที่ตั้งขึ้นส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในวัดนั้น ๆ แต่รับนโยบายและหลักการไปจากส่วนกลางคือรัฐบาล วัดมอญก็เช่นกัน ได้สอนตามหลักสูตรและใช้แบบเรียนที่รัฐบาลกำหนด ที่สำคัญคือใช้ภาษาไทยในการเรียนการสอนทั้งหมดแทนภาษามอญ ส่วนการศึกษาของฝ่ายพระสงฆ์นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ยกเลิกหลักสูตรบาลีเรียนรามัญใน พ.ศ.2454 ให้พระภิกษุสามเณรรามัญหันมาศึกษาเล่าเรียนตามแบบไทย บทบาทของรัฐบาลในด้านการศึกษาดังกล่าวทำให้มีการใช้ภาษาไทยแพร่หลายยิ่งขึ้นในหมู่ชาวมอญโดยทั่วไปทั้งในและนอกวัด ชาวมอญจึงค่อย ๆ ถูกกลืนในด้านภาษาในปัจจุบันวัดมอญที่มีการสวดและเทศน์ภาษามอญลดจำนวนลง โดยเฉพาะที่จังหวัดปทุมธานีซึ่งมีชาวมอญอยู่หนาแน่นมากที่สุดสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ปรากฏว่ามีจำนวนพระที่สามารถสวดและเทศน์มอญได้น้อยมาก น้อยกว่าที่อำเภอบ้านโป่งและอำเภอโพธารามในจังหวัดราชบุรีหลายเท่า ขณะเดียวกันในหมู่บ้านมอญ ภาษามอญก็มีใช้น้อยลง ส่วนมากในระดับผู้สูงอายุ เท่านั้นที่ยังคงใช้ภาษามอญได้อย่างคล่องแคล่ว นอกนั้นก็ใช้ทั้งภาษามอญและภาษาไทย

สำหรับตำบลทั้ง 3 ที่ทำการสำรวจก็เช่นกัน แม้ว่าในวัยเด็ก ชาวมอญเรียนรู้ที่จะใช้ภาษามอญเป็นภาษาแรก กล่าวคือ 100% ของตำบลบ้านม่วง 94% ของตำบลคลองควาย และ 80% ของตำบลทรงคะนอง พุทธภาษามอญเป็นภาษาแรก แต่พอเข้าโรงเรียนก็มักจะทิ้งภาษามอญ หันมาเรียนและใช้ภาษา

ไทยมากขึ้นทั้งในและนอกโรงเรียน ทำให้บางคนพูดภาษามอญไม่ค่อยได้เพราะใช้แต่ภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ แต่บางคนก็พูดได้ทั้งภาษามอญและภาษาไทย อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกันแล้วจะเห็นได้ว่า ตำบลบ้านม่วงยังมีการใช้ภาษามอญกันมากในชีวิตประจำวันในบ้าน กล่าวคือ จำนวน 88% ของผู้ให้สัมภาษณ์บอกว่าใช้ภาษามอญพูดกับคนในครอบครัว และอีก 12 % ใช้ภาษามอญปนภาษาไทย ส่วนตำบลทรงคะนองและคลองควายนั้นมีเพียง 18% และ 24% ตามลำดับเท่านั้นที่ใช้ภาษามอญในครอบครัว ส่วนใหญ่แล้วจะใช้ภาษามอญปนภาษาไทย และยังมีบางส่วนที่ใช้แต่ภาษาไทยภาษาเดียว (ดูตารางที่ 10)

ตารางที่ 10 ภาษาที่ใช้พูดกับคนในครอบครัว

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
ภาษามอญ	18	24	88
ภาษามอญและภาษาไทย	54	70	12
ภาษาไทย	28	6	-
	100	100	100

ในด้านความรู้สึกของผู้ให้สัมภาษณ์ เกี่ยวกับการที่บุตรหลานหันมาใช้ภาษาไทยแทนภาษามอญ ก็มีรายละเอียดที่น่าสนใจ ดังนี้คือ

ตำบลทรงคะนอง 80 % รู้สึกเฉย ๆ เพราะใช้กันมาจนเกิดความเคยชิน

20 % (ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ) รู้สึกเสียใจเหมือนกัน อยากให้พูดภาษามอญด้วย เพราะเกรงว่าภาษามอญจะสูญไป

ตารางที่ 11 ภาษาที่ปู่ตายายและบิดามารดาใช้กับผู้ให้สัมภาษณ์

	ทรงคะนอง		คลองควาย		บ้านม่วง	
	ชั้นของปู่	ชั้นของบิดา	ชั้นของปู่	ชั้นของบิดา	ชั้นของปู่	ชั้นของบิดา
ภาษามอญ	88	72	98	94	100	100
ภาษามอญ และ						
ภาษาไทย	12	28	2	6	-	-
ภาษาไทย	-	-	-	-	-	-
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

- ตำบลคลองควาย 52 % ไม่รู้สึกละอะไร (เฉย ๆ)
 48 % ไม่ค่อยพอใจ อยากให้พูดภาษามอญบ้าง
 ภาษาจะได้ไม่สูญ
- ตำบลบ้านม่วง 32 % เฉย ๆ
 10 % มีความรู้สึกตั้งแต่ไม่ค่อยพอใจ และไม่ชอบ
 ไปจนถึงขั้นรุนแรง คือ โกรธ และมักจะ
 ระเบิดให้พูดภาษามอญ
 58 % ไม่มีการพูดภาษาไทยในบ้านเรือนของ
 ตนเลย

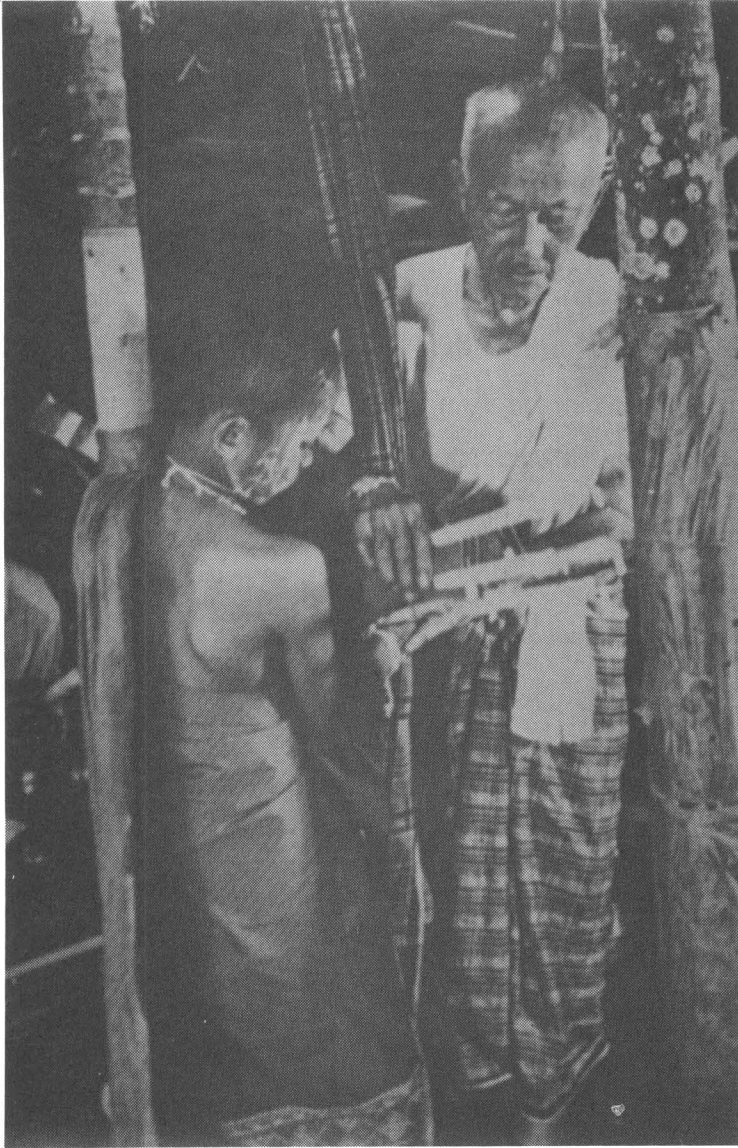
ถ้าจะเทียบการใช้ภาษามอญในตารางที่ 10 กับการใช้ภาษามอญในอดีต
 ในชั้นของปู่ตายาย และชั้นของบิดามารดา ก็จะได้เห็นว่า มีการใช้ภาษา
 มอญลดลงไปจากเดิมมาก โดยเฉพาะตำบลทรงคะนองและตำบลคลองควาย
 แต่ตำบลบ้านม่วงนั้นลดลงไปไม่มากนัก (ดูตารางที่ 11 เปรียบเทียบกับตาราง
 ที่ 10)

สรุปได้ว่าในด้านภาษานี้ ตำบลบ้านม่วงยังคงรักษาภาษามอญไว้ได้ดีกว่าตำบลทรงคนองและคลองควาย ซึ่งเสื่อมไปมากและเร็วกว่าตำบลบ้านม่วง แต่ตำบลบ้านม่วงก็มีแนวโน้มว่าจะเสื่อมลงด้วยในระยะเวลาต่อไป แม้ว่าจะค่อนข้างช้ากว่าอีก 2 ตำบลข้างต้น

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อของชาวมอญก็อยู่ในสภาพที่กำลังเสื่อมไปเช่นเดียวกับภาษา และดูเหมือนว่าจะสูญไปเร็วกว่าภาษาด้วย เพราะในท้องที่บางแห่งความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการนับถือผีจางลงมาก การรำผีหรือการทำพิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับการนับถือผีก็พลอยสูญไปด้วย เช่น ตำบลคลองควายไม่มีการรำผีมาเป็นเวลานานกว่า 30-40 ปีแล้ว ผู้ให้สัมภาษณ์หลายรายบอกว่า ไม่เคยเห็นการรำผีเลยตั้งแต่เกิด ชาวมอญที่นั่นให้เหตุผลว่า ที่เลิกไปก็เพราะไม่มีคนทำเป็น การรำผีหรือการทำพิธีเกี่ยวกับผีนั้นถ้าไม่รู้จริง ทำไปอย่างผิด ๆ ถูก ๆ ก็จะเป็นโทษมากกว่าไม่ทำเสียเลย อีกประการหนึ่ง ในสมัยหลังนี้ผู้คนเสื่อมศรัทธาและเห็นว่าไม่ศักดิ์สิทธิ์ แต่เหนือสิ่งอื่นใด การที่ไม่มีชาวมอญทำพิธีเหล่านั้นได้ก็คงจะเป็นเพราะอุปสรรคในด้านอาชีพ ชาวมอญตำบลคลองควายใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในเรือ เดินทางไปมาค้าขายยังที่ต่าง ๆ จึงค่อนข้างจะห่างเหินจากขนบประเพณีของตน นานเข้าขนบประเพณีเหล่านั้นก็เลือนไป ในชั้นหลังนี้จึงทำกันไม่เป็น

แม้ว่าตำบลคลองควายจะไม่มีการรำผีแล้ว แต่ชาวมอญบางส่วน คือจำนวน 42% ยังคงนับถือผีอยู่ ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งซึ่งนับถือผีสูง ได้เล่าให้ฟังว่า ตอนที่บุตรของตนเกิดนั้น มีงูมานอนขดอยู่ข้าง ๆ เปลเด็ก แต่ไม่ได้ทำอันตรายผู้ใดเลย หลังจากนั้นก็เลื้อยออกจากบ้านไป เมื่อถามว่า ตอนที่เห็นงูมาอยู่ในบ้านนั้นกลัวหรือไม่ ก็ได้รับคำตอบว่าไม่กลัว เพราะรู้ว่างูนั้นไม่ได้มาทำอันตราย แต่มาให้ความคุ้มครองแก่เด็กที่เกิดใหม่ ชาวมอญตำบลคลองควาย 42% ที่บอกว่ายังนับถือผีอยู่นั้น มีความเห็นในเรื่องการนับถือผีแตกต่างกัน

พิธีรำผีฟ้า ที่วัดบางนาโน ; ในภาพ ผู้อำนวยพิธีกำลังให้ต้นผี
 ซึ่งเป็นบุตรชายหัวปีของตระกูลทำพิธีบูชากระทรง
 (ภาพจาก วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2527)

เป็น 2 พวก คือ พวกหนึ่งเชื่อถืออย่างมาก บอกว่าถ้าไม่เชื่อจะมีอันเป็นไป และกล่าวว่ารู้สึกเสียดายที่ไม่มีกรรมาผีแล้วอีกพวกหนึ่งบอกว่าไม่ได้เชื่อทั้งหมด แต่เชื่อและปฏิบัติตามประเพณีต่อ ๆ กันลงมาเท่านั้น ส่วนอีก 58% ที่เหลือบอกว่าไม่นับถือผีแล้ว เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องไร้สาระ ไม่มีเหตุผล ไม่มีมูลความจริง พวกนี้ส่วนมากเชื่อทางพระมากกว่า ส่วนเรื่องกรรมาผีก็ให้ความเห็นว่าเลิกไปก็ดีแล้ว เพราะไม่ได้ประโยชน์อะไร และไม่มีหลักฐานหรือเหตุผลมายืนยันหรือมาพิสูจน์ได้ ในจำนวน 58% นี้มีบางรายเป็นบุตรชายคนโต ซึ่งตามประเพณีต้องเป็นผู้รับผีสืบต่อจากบิดา แต่เนื่องจากไม่เชื่อถือในเรื่องนี้ จึงไม่ได้รับผีตามประเพณี ส่วนที่ตำบลทรงคะนองและตำบลบ้านม่วง ยังมีเปอร์เซ็นต์การนับถือผีสูงกว่าตำบลคลองควายมาก คือ 70% และ 94% ตามลำดับ (ดูตารางที่ 12)

ตารางที่ 12 การนับถือผี

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
ยังมีการนับถือผีอยู่	70	42	94
ไม่มีการนับถือผีแล้ว	30	58	6
	100	100	100

ตำบลทรงคะนองและตำบลบ้านม่วง ยังคงมีการรำผีกันอยู่ โดยเฉพาะที่ตำบลบ้านม่วงนั้นมีการรำผีเฉลี่ยปีละ 30-40 ครั้ง ความเห็นเกี่ยวกับการรำผีนี้ปรากฏว่าชาวมอญตำบลทรงคะนองคลายความเชื่อถือลงไปมาก คือมีเพียง 6% เท่านั้นที่บอกว่ายังคงเชื่อถืออย่างมาก ในขณะที่ตำบลบ้านม่วงมีถึง

68% ที่บอกว่าการรำผีเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์และมีอิทธิพลต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต เป็นเรื่องจริงจึงเชื่อถืออย่างมาก (ในจำนวนนี้ มีบางรายบอกว่าเคยถูกผีเข้า บางรายก็เคยรำผีด้วยตนเอง ซึ่งในขณะที่ยังรำนั้นก็ไม่มีรู้สึกตัวเลย) ส่วนที่เหลือนั้น 30% ของตำบลทรงคนอง และ 18% ของตำบลบ้านม่วง บอกว่าเชื่อถือและปฏิบัติตามมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ตนเองไม่ค่อยรู้เรื่อง แต่ก็ต้องปฏิบัติตามประเพณีต่อ ๆ มา นอกจากนี้ก็มีทั้งที่เชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่งไปจนถึงไม่เชื่อเลย ด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องไร้สาระ (ดูตารางที่ 13)

ตารางที่ 13 ความเห็นในเรื่องการรำผี

	ทรงคนอง	บ้านม่วง
	%	%
มีความเชื่ออย่างมาก	6	68
ต้องเชื่อและปฏิบัติตามบรรพบุรุษ	30	18
เชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง	10	8
ไม่เชื่อเลย	16	6
เฉย ๆ ไม่มีความเห็น	38	-
	100	100

กล่าวได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับการรำผีนี้ค่อย ๆ จางลง โดยเฉพาะที่ตำบลทรงคนอง มีน้อยรายที่จะเข้าใจอย่างลึกซึ้งและยังเชื่อถืออย่างแน่นแฟ้น และผู้ที่ประกอบพิธีที่รู้และเข้าใจในพิธีดีส่วนมากเป็นคนที่มียุแล้ว เชื่อแน่ว่าถ้าคนเหล่านั้นตายลงจะหาผู้มาทำแทนได้ยาก เพราะคนในวัยหนุ่มสาวปัจจุบันนอกจากจะไม่เข้าใจเรื่องราวหรือรายละเอียดอย่างลึกซึ้งแล้ว ยังไม่

ค่อยเชื่อถืออีกด้วย ดังนั้นตำบลทรงคะนองจึงมีแนวโน้มที่จะมีสภาพเดียวกับ ตำบลคลองควาย คือหาผู้รู้และประกอบพิธีไม่ได้ จึงต้องเลิกประเพณีรำผีไป โดยปริยาย ส่วนตำบลบ้านม่วงแม้ว่าจะยังมีการรำผีที่ต่ำกว่าตำบลทรงคะนอง แต่ก็ได้ลดจำนวนลงไปจากเดิม และมีแนวโน้มว่าความเชื่อในเรื่องนี้ค่อย ๆ ลดลงเช่นกันแต่ค่อนข้างช้ากว่าตำบลทรงคะนองมาก

นอกจากการนับถือผีจะค่อย ๆ เสื่อมไปแล้ว ประเพณีต่าง ๆ ของมอญ แม้จะยังคงถือปฏิบัติอยู่แต่ก็นับว่าได้หายไปจากเดิมมาก เช่น การแต่งงาน โดยปกติพระจะไม่มาร่วมในพิธี แต่ในปัจจุบันที่ตำบลทรงคะนองก็มีพระ มาร่วมในพิธีแล้ว เป็นต้น ประเพณีต่าง ๆ ของมอญในตำบลทรงคะนองนั้น มีการถือปฏิบัติลดลงมากกว่าอีก 2 ตำบล คือ มีเพียง 48% เท่านั้นที่ยังคง จัดงานต่าง ๆ แบบมอญ นอกนั้น 40% จัดแบบมอญปนไทย และ 12% จัดงานแบบไทย ในขณะที่ตำบลคลองควายและตำบลบ้านม่วงส่วนใหญ่ยัง จัดงานแบบมอญอยู่ คือ ประมาณ 70-80% ที่เหลือออกนั้นจัดงานแบบ มอญปนไทย โดยเฉพาะงานแต่งงานซึ่งถ้าฝ่ายหญิงเป็นไทยก็จะมีพิธีแบบไทย ปนเข้ามาด้วย

ค. นโยบายของรัฐในการทำให้คนมอญมีฐานะเท่าเทียมกับคนไทยตามกฎหมายตั้งแต่แรกอพยพเข้ามา

ดังจะเห็นได้ว่าคนมอญในประเทศไทยมีฐานะเป็นไพร่หลวง ต้องรับราชการเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป แม้ว่าจะได้จัดหมวดหมู่ให้คนมอญอยู่รวมกลุ่มกัน แยกต่างหากจากกรมกองของคนไทย และให้อยู่ในบังคับบัญชาของหัวหน้าชาวมอญ แต่นั่นก็เป็นเพียงการปกครองกันเองในระดับพื้นฐานเท่านั้น เพราะในระดับสูงขึ้นไปหัวหน้าชาวมอญในตำแหน่งจกัรมอญซึ่งเป็นผู้ควบคุม กองมอญทั้งหมดในประเทศไทยจะต้องไปขึ้นกับเจ้ากรมหรือเสนาบดีไทยอีก

ต่อหนึ่ง เพื่อรับนโยบายและคำสั่งจากทางราชการ และทางราชการมักอ้างถึง ขาวมอญในฐานะไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินควบคู่ไปกับคนไทยเสมอในการออก กฎหมายหรือประกาศต่าง ๆ ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 3 การที่คนมอญมีฐานะ เท่าเทียมกับคนไทยตามกฎหมาย ทำให้ไม่มีการแยกออกไปจากคนไทยในการทำสำมะโนประชากรในสมัยหลังต่อมา โดยถือว่าเป็นคนไทยทุกประการ นโยบายของรัฐดังกล่าวทำให้มอญไม่สามารถดำรงความเป็นกลุ่มเชื้อชาติเป็น เอกเทศแยกออกไปจากคนไทยโดยเด็ดขาดได้ เปิดโอกาสให้มีการผสม กลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยได้ง่าย

ง. การรับวิทยาการและความเจริญจากภายนอกทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสภาพแวดล้อมให้ทันสมัยขึ้น

แม้ว่าจะมิได้มีผลต่อการผสมกลมกลืนเป็นไทยโดยตรง แต่การปรับตัว ให้เข้ากับ ความเจริญสมัยใหม่ก็ทำลายเอกลักษณ์ของความเป็น “มอญ” ลง และทำให้ขาวมอญได้ใกล้ชิดกับสังคมภายนอก (คือสังคมไทย) ยิ่งขึ้น นำไปสู่ การผสมกลมกลืนเป็นไทยได้ง่ายในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและสภาพแวดล้อมดังกล่าวก็มิได้เกิดขึ้นเนื่องจากการรับอิทธิพล ตะวันตก ในยุคที่ไทยเริ่มปรับตัวเข้าสู่สมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุง รัตนโกสินทร์ เพราะการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการรับอิทธิพลตะวันตก ในระยะนั้นมีปรากฏเฉพาะในระดับรัฐบาลและในเมืองหลวงโดยเฉพาะใน ราชสำนักเท่านั้น ยังไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานใด ๆ ในวิถีชีวิต คนไทยโดยทั่วไป เช่น ในด้านเศรษฐกิจ แม้ว่าในระยะนั้นเศรษฐกิจของไทย ถูกแปลงเป็นการค้ามากขึ้น มีการส่งวัตถุดิบที่ผลิตได้เป็นสินค้าออกเพิ่มขึ้น แต่ผู้ผลิตยังคงใช้กรรมวิธีการผลิตแบบเก่า ชาวณายังคงทำนาตามแบบเก่า สภาพสังคมและความเป็นอยู่ก็ยังเป็นแบบเดิม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงใน

ระดับสามัญชนในชนบททั่ว ๆ ไปเกิดขึ้นในสมัยหลังต่อมา จัดว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามกาลเวลา ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ก้าวหน้าและดีขึ้นกว่าเดิม การเปลี่ยนแปลงของสังคมมอญก็เช่นกัน กล่าวคือ หลังจากที่ได้มีการติดต่อกับสังคมภายนอกแล้ว ก็มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมและอารยธรรมซึ่งกันและกัน มีการติดต่อค้าขายโดยผ่านตลาด ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป มีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น เพราะไม่สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ แก่ตนเองได้ดังแต่ก่อน อิทธิพลความเจริญจากสังคมภายนอกได้เปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้นกว่าเดิม ขณะเดียวกันก็ได้ทำลายรูปแบบของสังคมและความเชื่อเก่า ๆ ลง ในที่นี้จะยกตัวอย่างความเจริญด้านสาธารณสุข ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันชาวมอญส่วนใหญ่มีการปรับตัวให้ทันสมัยขึ้น รู้จักและให้ความนิยมที่จะรับบริการด้านการแพทย์สมัยใหม่ยิ่งกว่าการรักษาแบบโบราณทางไสยศาสตร์ ซึ่งมีทั้งการรักษาจากแม่มด หมอผี คนทรง ฯลฯ แล้วแต่ว่าสาเหตุของโรคนั้นเกิดจากอะไร

ชาวมอญในตำบลทรงคะนอง ตำบลคลองควาย และตำบลบ้านม่วง ส่วนใหญ่ได้หันมารับการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบันตามโรงพยาบาลและคลินิก ขณะเดียวกันบางครั้งก็ซื้อยาฝรั่งตามร้านขายยาแผนปัจจุบันมาใช้เองด้วย แต่มีบางส่วนที่ยังคงรักษาแบบโบราณกับหมอแผนโบราณ ซึ่งจะปรุงยาของยาหม้อให้รับประทานบ้าง รักษากับหมอพระบ้าง หมอผีบ้าง ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีบางส่วนที่ให้คำตอบว่าได้รับการรักษาทุกอย่างทั้งแผนโบราณและสมัยใหม่ โดยให้รายละเอียดชี้แจงว่า โรคบางโรคแพทย์สมัยใหม่ก็รักษาไม่หาย ต้องไปหาพระรดน้ำมนต์ บางโรคก็ต้องพึ่งหมอผีเข้าทรงช่วยการรักษา บางโรคต้องอาศัยยาที่หมอแผนโบราณปรุงให้จึงหาย(ดูจำนวนการรักษาแบบต่าง ๆ ในตารางที่ 14)

ตารางที่ 14 การรับการรักษายามเจ็บป่วย

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
รักษากับพระ	10	-	20
รักษาแบบโบราณ	18	18	32
รักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน			
ตามโรงพยาบาลและคลินิก	82	68	48
ซื้อยามาใช้เอง	36	40	34
	146	126	134

ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งที่ตำบลบ้านม่วง เล่าให้ฟังว่า สามีของตนป่วยไม่ทราบว่าเป็นโรคอะไร ตัววมเท้าวมและเป็นอัมพาต มาสืบทราบสาเหตุภายหลังว่าไปเหยียบลูกของผีเข้า จึงต้องพาไปรักษากับหมอแผนโบราณ ซึ่งได้ดัดยาหม้อให้รับประทาน แต่ก็ยังไม่หายขาดทีเดียว เพียงแต่ทุเลาลงบ้าง ทั้ง ๆ ที่รักษามานานร่วมปีแล้ว เมื่อถามว่าทำไมไม่พาไปรักษาที่โรงพยาบาล ก็ได้รับคำตอบว่า ถ้าไปรักษาแบบนั้นคนไข้จะตายได้ อีกรายหนึ่งจากตำบลบ้านม่วงเช่นกันเล่าว่า ตนป่วยอยู่หลายวัน มีอาการซึมเฉยไม่รู้สึกรู้ตัว มีคนบอกว่าผีเข้า มารดาจึงพาไปหาพระ ๆ ก็รดน้ำมนต์และให้ยาหม้อมาดื่มรับประทาน หลังจากนั้นจึงไปราผีแล้วจึงหายเป็นปกติ

นอกจากการรักษายามเจ็บป่วยแล้ว ในการคลอดบุตร ชาวมอญก็ได้หันมารับบริการจากโรงพยาบาลหรือสถานอนามัย ตลอดจนคลินิกผดุงครรภ์แทนการพึ่งหมอดำแยในหมู่บ้าน ดังปรากฏว่า จำนวนกว่าครึ่งของผู้ที่มีบุตรใน

ตำบลทรงคะนอง (36% จาก 64%) และตำบลคลองควาย (40% จาก 78%) ได้ไปคลอดบุตรกับแพทย์และผดุงครรภ์ที่โรงพยาบาลและคลินิก ส่วนตำบลบ้านม่วงยังนับว่าค่อนข้างจะเหินห่างจากโรงพยาบาลมากกว่า 2 ตำบลข้างต้น เพราะมีเพียง 16% จาก 76% เท่านั้นที่ไปรับบริการจากโรงพยาบาลหรือคลินิกผดุงครรภ์ ส่วนใหญ่แล้วยังคงไปรับความช่วยเหลือในด้านนี้จากหมอตำแยประจำตำบล (ดูตารางที่ 15)

ตารางที่ 15 การคลอดบุตร

	ทรงคะนอง	คลองควาย	บ้านม่วง
	%	%	%
รับบริการจากแพทย์และผดุงครรภ์ใน			
โรงพยาบาล	36	40	16
คลอดที่บ้านกับหมอตำแยประจำตำบล	28	28	50
รับบริการทั้ง 2 แบบข้างต้น	-	10	10
	<hr/> 64	<hr/> 78	<hr/> 76

การที่ชาวมอญในตำบลทั้ง 3 หันมาพึ่งวิทยาการสมัยใหม่ เช่นในด้านการแพทย์ ทำให้มีการติดต่อและต้องพึ่งพาทายนอกมากขึ้น และนำไปสู่การรับอิทธิพลจากภายนอกเพิ่มขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะการบริการด้านการแพทย์สมัยใหม่นี้ไม่สามารถหาได้ภายในหมู่บ้านของชาวมอญหรือในตำบลใกล้เคียง ยกเว้นตำบลทรงคะนอง กล่าวคือ ชาวมอญตำบลคลองควายจะสามารถรับบริการด้านการแพทย์สมัยใหม่ที่ใกล้ที่สุดที่โรงพยาบาลประจำจังหวัดปทุมธานี

เพียงแห่งเดียว เพราะที่ตัวอำเภอสามโคกนั้นเล็กมาก ไม่มีแพทย์หรือคลินิก แพทย์แผนใหม่เลย ทว่าสำหรับชาวมอญตำบลคลองควายซึ่งเดินทางไปมาทางเรืออยู่เป็นประจำแล้วก็มีโอกาสที่จะไปรับบริการจากโรงพยาบาลอื่น ๆ หรือคลินิกแพทย์ที่อยู่ห่างไกลออกไป (หรือแม้ในกรุงเทพฯ) ได้ง่าย แต่สำหรับตำบลบ้านม่วงซึ่งมีสภาพเดียวกับตำบลคลองควาย คือ ไม่มีแพทย์แผนใหม่ประจำตำบล ต้องออกไปที่อำเภอบ้านโป่งจึงจะมีโรงพยาบาลและคลินิกแพทย์ แต่เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นอุปสรรคในการติดต่อกับสังคมภายนอก ทำให้ชาวบ้านม่วงมารับบริการจากตัวเมืองน้อยกว่าตำบลคลองควาย ส่วนตำบลทรงคนองอยู่ใกล้กรุงเทพฯ จึงได้รับความเจริญและวิทยาการต่าง ๆ ไว้ได้เร็วกว่าและมากกว่าตำบลคลองควายและบ้านม่วง ดังปรากฏว่ามีคลินิกและร้านขายยาแผนปัจจุบันหลายแห่งในอำเภอพระประแดง นอกจากนี้ การไปรับการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาลในกรุงเทพฯ ก็เป็นไปได้ง่ายและสะดวกรวดเร็วกว่าอีก 2 ตำบลด้วย จะเห็นได้ว่าการรับวิทยาการและความเจริญดังกล่าวนอกจากจะทำให้ชาวมอญไม่สามารถรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นมอญไว้ได้แล้ว ยังทำให้มีการติดต่อกับสังคมไทยภายนอกกว้างขวางขึ้น ซึ่งมีผลต่อการผสมกลมกลืนเป็นไทย

5.2 ประเมินผลกระทบกระบวนการผสมกลมกลืน

จากปัจจัยต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ตลอดจนผลของการวิจัยข้อมูลในตำบลทรงคนอง ตำบลคลองควาย และตำบลบ้านม่วง ได้แสดงให้เห็นว่าชาวมอญมีแนวโน้มในการผสมกลมกลืนเป็นไทยมากขึ้นเป็นลำดับ แต่ระดับขั้นของการผสมกลมกลืนในหมู่บ้านมอญแต่ละแห่งมีมากน้อยแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศตลอดจนฐานะและอาชีพ ซึ่ง

จะเป็นอุปสรรคหรือเครื่องส่งเสริมการผสมกลมกลืนในแต่ละแห่ง ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

สถานที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศของตำบลบ้านม่วงนั้นอยู่ห่างตัวเมืองออกไป แม้จะมีทางรถยนต์แยกจากถนนใหญ่ (ทางหลวง) เข้าถึงตัวหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ค่อยมีรถแล่นเข้าออกประจำ ชาวมอญในหมู่บ้านนั้นติดต่อกับสังคมภายนอกโดยใช้วิธีเดินเข้า-ออกหมู่บ้าน หรือขี่จักรยาน หรืออาศัยเรือในเส้นทางแม่น้ำราชบุรีที่อยู่อีกฟากหนึ่งของหมู่บ้าน หมู่บ้านมอญที่บ้านม่วงอยู่ในลักษณะที่ค่อนข้างโดดเดี่ยวจากชุมชนใหญ่ มีการติดต่อกับภายนอกและรับอิทธิพลความเจริญจากภายนอกน้อยกว่าอีก 2 ตำบล ทำให้ยังคงความเป็นมอญไว้ได้มากกว่าอีก 2 ตำบล ดังจะเห็นได้ว่า ชาวมอญที่นั่นยังคงรักษาประเพณีของมอญไว้ได้ดีกว่า เช่น การรำผี และภาษามอญก็ยังคงใช้กันทั่วไป ในเปอร์เซ็นต์ที่สูงกว่าอีก 2 ตำบลมาก (ตารางที่ 10) ส่วนตำบลคลองควายนั้นสภาพหมู่บ้านอยู่ปะปนกับคนไทย แม้ว่าชาวมอญจะยังคงอยู่รวมกันในหมู่บ้านของตน แต่ก็มิได้แยกออกไปโดยเด็ดขาด เพราะลักษณะหมู่บ้านอยู่ติดกันกับหมู่บ้านคนไทย และในหมู่บ้านคนไทยบางหมู่ที่อยู่ติดกันนั้นก็มีการวิวชาวมอญปะปนอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังมีทางเท้าเลียบริมแม่น้ำติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านมอญและไทยโดยตลอด การคมนาคมเข้าสู่หมู่บ้านตำบลคลองควายก็สะดวกกว่าของตำบลบ้านม่วงเพราะมีรถโดยสารประจำทางแล่นเข้า-ออกประจำนอกเหนือไปจากเส้นทางตามลำน้ำเจ้าพระยา ดังนั้นชาวมอญตำบลคลองควายจึงมีการติดต่อกับคนภายนอกกลุ่มมากกว่าตำบลบ้านม่วง และการที่ตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพฯ ก็ทำให้มีโอกาสได้รับอิทธิพลและความเจริญต่าง ๆ จากเมืองหลวงได้ง่ายและเร็วกว่าตำบลบ้านม่วงด้วย สำหรับตำบลทรงคนอง ลักษณะที่ตั้งและภูมิประเทศยิ่งส่งเสริมให้มีการผสมกลมกลืนได้ง่ายกว่าอีกสองตำบลที่กล่าวมาแล้ว เพราะหมู่บ้านมอญตั้งอยู่ในตัวอำเภอพระประแดง ซึ่งอยู่ใกล้

กรุงเทพฯ ที่สุดในบรรดาอำเภอทั้ง 3 นี้ การคมนาคมก็สะดวกและรวดเร็ว มีรถโดยสารประจำทางจากกรุงเทพฯ มายังอำเภอพระประแดงหลายสาย จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าชาวมอญจะมีการติดต่อกับสังคมภายนอกอย่างกว้างขวาง และสภาพความเป็นอยู่ก็ทันสมัยใกล้เคียงกับกรุงเทพฯ มากกว่าอีก 2 ตำบล

การที่ตำบลทรงคะนองและตำบลคลองควายมีการติดต่อและอยู่ใกล้ชิดกับคนไทยมาก ทำให้เอกลักษณ์ของมอญในด้านภาษาเสื่อมไป เพราะมีการใช้ภาษามอญน้อยลงและหันมาใช้ภาษาไทยกันมากขึ้น (ตารางที่ 10) นอกจากนี้ยังทำให้ความรู้สึกในความเป็น “มอญ” ของชาวมอญใน 2 ตำบลนี้ลดลงไป ดังจะเห็นได้ว่า ทันทีที่ได้รับคำถามว่า “คุณคิดว่าคุณเป็นคนมอญหรือไทยหรือมอญปนไทย ?” มีหลายรายที่เดียวที่ตอบว่าเป็นคนไทย (แต่เมื่อสืบสาวขึ้นไปชั้นของบรรพบุรุษก็ได้ความว่าเป็นมอญทั้งหมด) พร้อมกับให้เหตุผลว่าเกิดในประเทศไทยและปัจจุบันไม่มีคนมอญแท้ ๆ อีกแล้ว กลายเป็นคนไทยไปหมด และโดยเฉพาะที่ตำบลทรงคะนองมีจำนวนถึง 42% ที่บอกว่าเป็นคนมอญปนไทยทั้ง ๆ ที่มีเพียง 12% เท่านั้นที่มีบรรพบุรุษ (ชั้นทวดและปู่) แต่งงานกับคนไทย นอกนั้นมีบรรพบุรุษเป็นมอญทั้งหมด

ด้านฐานะและอาชีพของชาวมอญใน 3 ตำบลก็แตกต่างกันไป ถ้าเทียบกันในระหว่าง 3 ตำบลแล้ว ตำบลบ้านม่วงมีฐานะยากจนที่สุด จึงมีสภาพความเป็นอยู่ไม่ดีเท่าตำบลคลองควายหรือตำบลทรงคะนอง ซึ่งเป็นพวกที่มีฐานะดีที่สุด เนื่องจากเป็นเจ้าของที่ดินที่มีราคาเป็นจำนวนมาก อาชีพชาวมอญในตำบลบ้านม่วงและตำบลทรงคะนองคือการทำนา ส่วนตำบลคลองควายมีอาชีพในการค้าขายทางเรือ ดังนั้นตำบลบ้านม่วงและตำบลทรงคะนองจึงมีการรวมกลุ่มในหมู่พวกของตนเองมากกว่าตำบลคลองควาย ทำให้สามารถรักษาประเพณีต่าง ๆ ไว้ได้ เช่น การรำผี เพราะการได้อยู่รวมกันโอกาสที่จะประกอบพิธีก็มีมากและเป็นไปได้ง่าย จึงมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา ต่างกับ

ตำบลคลองควาย อาชีพค้าขายทางเรือทำให้ต้องแยกย้ายจากกันไปคนละทิศ
 ละทาง และใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในเรือ โอกาสที่จะอยู่รวมกันมีน้อยเพียงปีละหนึ่ง
 หรือสองครั้งเท่านั้น ทำให้ชาวมอญกลุ่มนี้ค่อนข้างจะห่างเหินจากชนบประเพณี
 ของตนเอง ประเพณีจึงค่อย ๆ สูญไป เช่น การรำผี ซึ่งขาดหายไปจากตำบล
 คลองควายมาเป็นเวลานานกว่า 30-40 ปีแล้ว และความเชื่อในเรื่องการ
 นับถือผีก็ลดน้อยลง นอกจากนี้อาชีพค้าขายทางเรือยังทำให้มอญตำบลคลอง
 ควายมีโอกาสติดต่อกับคนภายนอกกลุ่มมากกว่าอีก 2 ตำบล

อาชีพของชาวมอญทั้ง 3 ตำบลดังกล่าว เป็นอาชีพที่ทำกันมาตั้งแต่
 สมัยบรรพบุรุษ แต่ในปัจจุบันชาวมอญบางส่วนในแต่ละตำบลได้เลิกอาชีพ
 ดังกล่าว ตำบลทรงคะนองเหลือเพียง 40% ที่ยังคงมีอาชีพในการทำนา
 นอกนั้นหันไปทำงานรับจ้างตามบริษัทบ้าง รับราชการบ้าง ฯลฯ ส่วนที่น่านั้น
 ได้ขายให้แก่โรงงานแถบอำเภอสำโรงบ้าง ให้ผู้อื่นเช่าทำนาบ้าง สาเหตุที่เลิกไป
 เพราะต้องการทำงานที่สบายกว่า สำหรับตำบลบ้านม่วงนั้นยังคงทำนาเป็น
 ส่วนใหญ่ คือมีจำนวน 88% และตำบลคลองควายจำนวน 88% ยังคงยึด
 อาชีพค้าขายทางเรืออยู่ ถึงกระนั้นก็ดี แม้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ในตำบล
 บ้านม่วงและตำบลคลองควายจะยังคงรักษาอาชีพเดิมของบรรพบุรุษอยู่ แต่ก็
 คงจะอยู่ได้เฉพาะในรุ่นของผู้ให้สัมภาษณ์นี้เท่านั้น สำหรับคนรุ่นต่อไปจำนวน
 ที่จะยึดอาชีพเดิมคงจะลดลง เพราะในบรรดาผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนมากหรือเกือบ
 ทั้งหมดรวมทั้งตำบลทรงคะนองด้วย ต่างก็ไม่สนับสนุนให้บุตรธิดาสืบทอด
 อาชีพตนเพราะเป็นอาชีพที่ลำบาก เหน็ดเหนื่อยต้องใช้แรงงานมาก และโดย
 เฉพาะอาชีพค้าขายทางเรือเริ่มจะฝืดเคือง ไม่นั่นอน ไม่ก้าวหน้า และยัง
 ไม่ได้ได้รับความคุ้มครองอีกด้วย ชาวมอญเหล่านั้นต้องการให้บุตรธิดาของตนได้
 รับการศึกษาระดับสูง ๆ ถึงขั้นมหาวิทยาลัยหรือเทียบเท่า เพื่อให้มีโอกาสทางสังคม
 ยิ่งขึ้น ให้ได้รับราชการซึ่งเป็นงานสบาย ก้าวหน้า และมีเกียรติ อย่างไรก็ตาม

สำหรับตำบลบ้านม่วง ฐานะเป็นสิ่งสำคัญต่อการให้การศึกษาแก่บุตรธิดา กล่าวคือ มีจำนวน 40% (จากจำนวน 52% ที่มีบุตรกำลังเรียนหนังสืออยู่) ที่ต้องการให้บุตรเรียนสูงสุดเพื่อจะได้ไม่ต้องทำนาเหมือนตน ส่วนอีก 12% ต้องการให้เรียนแค่ชั้น ป. 4 หรือ ป. 7 เท่านั้น เพราะอุปสรรคด้านการเงิน และต้องการให้ออกมาช่วยทำนามากกว่า แต่อีก 2 ตำบลไม่มีปัญหาในเรื่องฐานะ จึงพร้อมที่จะส่งให้บุตรธิดาเรียนจนจบชั้นสูงสุด นอกจากการส่งเสริมให้มีการศึกษาสูงเพื่อเปลี่ยนอาชีพแล้ว ความใกล้กรุงเทพฯยังทำให้ชาวมอญ ตำบลทรงคนองและตำบลคลองควายเข้ามาประกอบอาชีพในกรุงเทพฯมากขึ้น ขณะเดียวกันชาวมอญบางส่วนในตำบลบ้านม่วงก็ดิ้นรนที่จะมาหางานใน กรุงเทพฯที่สบายกว่าอาชีพเดิมเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ชาวมอญมีแนวโน้มที่จะละทิ้งอาชีพเดิมและกลุ่มของคนออกมาทำงานในสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น

จากลักษณะที่ตั้งและภูมิประเทศตลอดจนฐานะและอาชีพดังกล่าว เห็นได้ว่าตำบลทรงคนองและตำบลคลองควายมีโอกาที่จะผสมกลมกลืนเป็นไทยมากกว่าตำบลบ้านม่วง และไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ใดก็ตาม เป็นต้นว่า การติดต่อกับสังคมภายนอก การแต่งงานกับคนไทย ภาษาและชนบประเพณี ฯลฯ ตำบลทรงคนองและตำบลคลองควายก็มีการผสมกลมกลืนเป็นไทยในระดับสูงกว่าตำบลบ้านม่วง และในระหว่าง 2 ตำบลแรกนั้น ส่วนใหญ่แล้ว ตำบลทรงคนองมีการผสมกลมกลืนมากกว่าตำบลคลองควาย ยกเว้นเรื่องเกี่ยวกับการนับถือผี สรุปแล้วในระหว่าง 3 ตำบลนี้ ตำบลทรงคนองในอำเภอพระประแดงมีการผสมกลมกลืนมากที่สุด ทุกวันนี้เรารู้จักเอกลักษณ์ของมอญอำเภอพระประแดงในเรื่องเกี่ยวกับสงกรานต์เท่านั้น และตำบลบ้านม่วงมีการผสมกลมกลืนน้อยที่สุด และยังคงรักษาภาษาและประเพณีบางอย่างไว้ได้ ส่วนเอกลักษณ์ของตำบลคลองควายก็คืออาชีพค้าขายทางเรือ

การเล่นตะแยมอญหน้าศพที่วัดเขาช่องพราน ราชบุรี การเล่นตะแยมนี้ นอกจากจะรำแล้ว
ผู้รำ ซึ่งประกอบด้วยฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะต้องร้องเพลงโต้ตอบกันด้วย
(ภาพจาก วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2527)

บทสรุป

ชาวมอญเป็นชนชาติหนึ่งซึ่งอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณพม่าตอนล่าง ได้ตั้งอาณาจักรของตนขึ้น และสร้างสมอารยธรรมและความเจริญต่าง ๆ ไว้มากมาย แต่ก็ไม่สามารถรักษาอาณาจักรของตนเองไว้ได้ เพราะทันทีที่พม่าซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ทางตอนเหนือสามารถตั้งอาณาจักรเป็นปึกแผ่นขึ้นได้ที่พุกาม ก็แผ่อำนาจลงมารุกรานมอญ มอญจึงต้องสูญเสียอิสรภาพแก่พม่าใน พ.ศ.1600 และนับแต่นั้นมามอญก็ต้องทำการต่อสู้กับพม่าเพื่อความเป็นอิสระบ้าง เพื่อรักษาอาณาจักรของตนบ้าง เรื่อยมาเป็นเวลากว่า 700 ปี จนกระทั่งถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพม่าใน พ.ศ.2300 ทั้งนี้เนื่องมาจากนโยบายของพม่าในการที่จะแผ่อำนาจเข้าไปครอบครองมอญโดยรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรตน ด้วยเหตุที่อาณาจักรมอญมีความสำคัญต่อพม่าอย่างมากทั้งในด้านเศรษฐกิจและด้านการเมือง เพราะตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์และมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล ในขณะที่พม่าตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นภูเขาและที่สูง ซึ่งไม่อุดมสมบูรณ์ ทั้งยังถูกมอญปิดกั้นการติดต่อกับนานาชาติทางทะเลอีกด้วย มอญจึงเปรียบเสมือนอู่น้ำสำคัญที่พม่าประสงค์จะได้ไว้เลี้ยงประเทศของตน และการที่มอญตั้งอยู่ระหว่างไทยกับพม่าซึ่งมีความขัดแย้งกัน จึงเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญซึ่งพม่าได้อาศัยเป็นฐานทัพและเส้นทางเดินทัพเข้ามารบกับไทย ขณะเดียวกันพม่าก็อาศัยมอญเป็นทั้งแหล่งเสบียงอาหารและแหล่งระดมพลเข้าร่วมในกองทัพไปทำสงครามด้วย ส่วนไทยนั้น ไม่มีความจำเป็นที่จะแผ่อำนาจเข้าไปในหัวเมืองมอญเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างพม่า ส่วนมากแล้วไทยมักจะ

อาศัยหัวเมืองมอญในการทำสงครามหรือป้องกันการรุกรานจากพม่า ดังนั้น โดยปกติความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทยจึงเป็นไปอย่างราบรื่นและเป็นมิตร ไมตรีต่อกัน มอญต้องการพึ่งไทยจากการรุกรานของพม่า และไทยก็ต้องการใช้มอญเป็นสะพานในการสืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่า และยังใช้มอญเป็นกำแพงป้องกันการรุกรานจากพม่าได้ชั้นหนึ่งด้วย

สภาพความเป็นอยู่ของชาวมอญที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่ออิสรภาพและความอยู่รอด ตลอดจนความเดือดร้อนที่ได้รับจากการปกครองของพม่า เนื่องจากพม่าปกครองมอญอย่างกดขี่และบีบบังคับในเรื่องการเก็บภาษีอากรและการเกณฑ์แรงงานทั้งในยามสงบและยามมีศึกสงคราม ทำให้ชาวมอญพากันอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย ด้วยเห็นว่าเป็นดินแดนแห่งเสรีภาพและมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมคล้ายคลึงกับมอญ นอกจากนี้มอญยังมีความคุ้นเคยในเส้นทางเข้าสู่ประเทศไทย เพราะเคยถูกพม่าเกณฑ์เข้ามารบกับไทยบ่อย ๆ การอพยพของชาวมอญเข้าสู่ประเทศไทยนั้นมาในลักษณะต่าง ๆ กัน ส่วนมากมักจะมาในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมืองจากสภาวะสงครามภายในประเทศ บางครั้งก็เข้ามาในฐานะเป็นเชลยสงครามบ้าง หลบหนีออกจากกองทัพพม่าบ้าง เป็นต้น ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏว่ามีการอพยพของชาวมอญครั้งสำคัญ ๆ ในสมัยอยุธยา 5 ครั้ง ในสมัยกรุงธนบุรี 1 ครั้ง และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์อีก 1 ครั้ง นอกจากนี้ยังมีการอพยพครั้งย่อย ๆ กระเส็นกระสายเข้ามาเรื่อย ๆ ในระหว่างการอพยพครั้งสำคัญ ๆ เหล่านั้นโดยไม่มีการบันทึกรายละเอียด ทั้งนี้เพราะกษัตริย์พม่าเกือบทุกรัชกาลมีนโยบายปกครองมอญอย่างกดขี่ขูดรีด และในบางสมัยก็ยังมีนโยบายปราบปรามมอญอีกด้วย เช่น สมัยพระเจ้าอลองพญา เป็นต้น ชาวมอญจึงได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ ๆ การที่ชาวมอญพากันอพยพเข้ามาบ่อย ๆ และบางครั้งก็เข้ามาโดยไม่มีการบันทึก ทำให้เราไม่สามารถ

ทราบจำนวนชาวมอญทั้งหมดในประเทศไทย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ชาวมอญเหล่านั้นได้มีการผสมกลมกลืนเป็นไทย และรูปร่างหน้าตาก็คล้ายกับคนไทย จนบางครั้งก็แยกไม่ออกว่าเป็นมอญหรือไทย

นโยบายของไทยในการปกครองชาวมอญอพยพ ไม่ว่าจะเป็นสมัยอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ ทางราชการจะให้การต้อนรับชาวมอญเหล่านั้น โดยจัดหาสถานที่ที่เหมาะสมให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกัน และประกอบอาชีพตามที่ตนถนัด บริเวณที่จัดให้ชาวมอญไปตั้งหลักแหล่งอยู่นั้นมักอยู่ริมแม่น้ำ โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือกรุงเทพฯขึ้นไป เช่น อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี และตามลำน้ำแม่กลอง เช่น อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ยังจัดให้ไปอยู่ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ที่สร้างขึ้นใหม่ด้วย ทางราชการให้ชาวมอญได้ปกครองกันเองในระดับหมู่บ้าน ด้วยการตั้งผู้นำชาวมอญที่ได้รับความนิยมนับถือในหมู่พวกของตนให้เป็นหัวหน้าปกครองชาวมอญในหมู่บ้านนั้น ๆ ทางราชการติดต่อกับชาวมอญโดยผ่านหัวหน้าเหล่านั้น นอกจากนี้ทางราชการยังให้สิทธิและเสรีภาพแก่ชาวมอญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามวินัยปฏิบัติของตน ซึ่งแตกต่างไปจากไทยเล็กน้อย ตลอดจนการใช้ภาษามอญและการปฏิบัติกิจกรรมตามขนบประเพณีและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี

ชาวมอญในประเทศไทยมีฐานะเป็นไพร่หลวงเช่นเดียวกับพลเมืองชาวไทย ซึ่งมีหน้าที่เข้าเวรรับราชการตามกำหนดระยะเวลา ไพร่หลวงรามัญจัดเป็นไพร่หลวงฝ่ายทหารขึ้นกับฝ่ายกลาโหม ในสมัยอยุธยาไม่มีหลักฐานการแบ่งกรมกองที่แน่ชัด ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง แบ่งกรมรามัญออกเป็นกรมใหญ่ 5 กรม คือ กรมตั้งทองซ้าย กรมตั้งทองขวา กรมดาบสองมือ กรมอาทมาตซ้าย และ

กรมอาทมาตขวา อยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยามหาโยธา จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อสิ้นเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) แล้ว ก็ไม่มีการตั้งเจ้าพระยามหาโยธาอีก จึงยกกรมรามัญทั้งหมดมาขึ้นกับกรมพระกลาโหม ส่วนมอญอีกพวกหนึ่งที่มีฐานะเป็นไพร่ของเจ้านั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีอยู่ในกรมพระราชวังบวรฯ แห่งเดียว แบ่งออกเป็น 3 กรม คือ กรมมอญขวา กรมมอญกลาง และกรมมอญซ้าย และเมื่อสิ้นกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว กรมมอญวังหน้าทั้ง 3 ก็ยกไปขึ้นกรมพระกลาโหมเช่นกัน

ในฐานะที่เป็นไพร่หลวง นอกจากจะต้องถูกเกณฑ์ให้เข้าเวรทำราชการตามกำหนดแล้ว ชาวมอญยังมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับพลเมืองไทยโดยทั่วไป คือ จะได้รับพระราชทานตราภูมิคุ้มห้าม เพื่อลดหย่อนภาษีอากรในการประกอบอาชีพเป็นสิ่งตอบแทนในการทำราชการ และในด้านการศาลก็จะได้รับความคุ้มครองภายใต้กฎหมายและศาลไทยเท่าเทียมกับคนไทยทุกประการ ต่างกับคนชาติอื่น เช่น จีน แขก ซึ่งต้องไปขึ้นศาลพิเศษต่างหาก นอกจากนี้แล้วไพร่หลวงรามัญยังมีหน้าที่ต้องเข้าพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาปีละ 2 ครั้ง ในเทศกาลตรุษและสารท เพื่อถวายสัตย์และแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวมอญได้เข้ารับราชการในหน่วยงานที่สำคัญ เกี่ยวกับการป้องกันประเทศชาติ คือ กรมอาทมาต ซึ่งมีหน้าที่สืบข่าวศึกและลาดตระเวนปลายด่านที่ติดต่อกับประเทศพม่า จนกระทั่งเมื่ออังกฤษทำสงครามชนะพม่าใน พ.ศ.2369 และเข้ายึดครองดินแดนพม่าตอนล่างได้ แม่น้ำสาละวินลงมา ซึ่งปิดหนทางที่พม่าเคยยกมาตีไทยไว้ หน้าที่อาทมาตในการลาดตระเวนสืบข่าวพม่าจึงหมดความสำคัญและสิ้นสุดลง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 หลังจากที่ได้รวมกองตระเวนกับการโปลิศเข้าเป็นกรมเดียวกัน คือ

กรมกองตระเวนขึ้นกระทรวงนครบาลแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯให้ยกคนมอญทั้ง 8 กรม (วังหลวง 5 วังหน้า 3) นั้นมาเป็นพลตระเวนแทนการจ้างคนภายนอก แต่กองมอญ 8 กรม ได้เข้ารับราชการในกรมกองตระเวนอย่างแท้จริงได้เพียง 3 เดือน ก็ถูกยกไปเป็นทหารเรือใน พ.ศ.2436 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ราชการทหารเรือในขณะนั้นจึงมีความสำคัญและจำเป็นยิ่งกว่าพลตระเวน เพราะต้องเตรียมกำลังให้พร้อมในการป้องกันประเทศทางทะเล กรมทหารเรือได้จัดพวกมอญเหล่านั้นลงประจำลำเรือ ทำหน้าที่ช่างไฟและฝ้ายมะรืน ซึ่งเป็นกำลังบนบกของทหารเรือประจำอยู่ในกรุงเทพฯ และตามสถานีชายทะเลกับป้อมปากน้ำ

นอกจากไพร่หลวงรามัญสังกัดกรมกองต่าง ๆ แล้ว ยังมีชาวมอญอีกพวกหนึ่งตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ตามหัวเมืองหน้าด่านที่ติดกับประเทศพม่า ซึ่งเรียกรวมกันว่า “รามัญ 7 เมือง” ขึ้นต่อเมืองกาญจนบุรี ได้แก่ เมืองสิงห์ เมืองลุ่มลุ่ม เมืองไทรโยค เมืองทองผาภูมิ เมืองท่าตะกั่ว เมืองท่าขนุน และเมืองท่ากระดาน ในแต่ละเมืองจะมีเจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการเมืองและกรมการเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นคนมอญทั้งหมดทำหน้าที่ปกครองและช่วยราชการ อาชีพของชาวมอญเหล่านั้น ได้แก่ การตัดไม้และหาของป่า เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าและเขา ในบางแห่งมีการทำไร่บ้างเล็กน้อยเพื่อใช้ในครอบครัว ชาวมอญในเมืองทั้ง 7 มีฐานะเป็นไพร่ส่วย นอกจากจะมีหน้าที่ส่งส่วยทองแก่ทางราชการเป็นประจำทุกปีแล้ว ยังมีหน้าที่ลาดตระเวนด่านอยู่เป็นประจำทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง ส่วนในยามสงครามก็มีหน้าที่สำคัญในการจัดตั้งกองเสบียงและที่พัก และยังถูกเกณฑ์เข้ากองทัพเช่นเดียวกับไพร่หลวงรามัญอื่น ๆ ภายหลังเมื่อมีการจัดการปกครองตามระเบียบใหม่ พ.ศ.2438 รามัญทั้ง 7 หัวเมือง ก็ถูกยุบลงไปเป็นหมู่บ้านและกิ่งอำเภอสังกัดอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดกาญจนบุรี

ชาวมอญในประเทศไทยมีบทบาทและความสำคัญต่อสังคมไทยทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ในด้านสังคมนั้น ไทยได้รับอิทธิพลจากมอญในด้านต่าง ๆ เป็นต้นว่า การรับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาใช้เป็นแบบแผนในการออกกฎหมายและกำหนดฐานะของพระมหากษัตริย์ การรับพุทธศาสนารามัญนิกายซึ่งได้ชื่อว่าเคร่งในด้านวินัยปฏิบัติเข้ามาเผยแพร่และได้เป็นรากฐานของธรรมยุติกนิกายในประเทศไทย การรับปี่พาทย์มอญมาใช้บรรเลงในงานศพ ตลอดจนประเพณีบางอย่างของมอญซึ่งถือปฏิบัติอยู่ในสังคมไทย เช่น ประเพณีสงกรานต์ แต่งงาน และการบวช ส่วนด้านการศึกษาของชาวมอญนั้น ในสมัยอยุธยาที่เป็นไปในทำนองเดียวกับเด็กไทย คือให้วัดเป็นโรงเรียนและมีพระเป็นครู แต่เด็กมอญจะเข้าศึกษาเป็นภาษามอญในวัดมอญประจำหมู่บ้าน และเมื่อมีอายุครบเกณฑ์ที่จะบรรพชาอุปสมบทก็จะทำการที่วัดนั้น ๆ ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เด็กมอญบางส่วนเริ่มมีการศึกษาเป็นภาษาไทยในโรงเรียนของคณะมิชชันนารี และเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวมอญก็มีแนวโน้มที่จะหันมาศึกษาเป็นภาษาไทยโดยใช้หลักสูตรของไทย ทั้งนี้เพราะนอกจากจะมีโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรทั่วไปทั้งในกรุงและหัวเมืองแล้ว วัดมอญบางวัดยังได้หันมาสอนหนังสือไทยแก่เด็กมอญโดยใช้แบบเรียนของไทย การศึกษาของพระสงฆ์มอญตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางเป็นต้นมาก็มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมตามหลักสูตรบาเรียนรามัญ ซึ่งแตกต่างหากจากของไทย จนกระทั่งถึง พ.ศ.2454 จึงได้ยกเลิกไปและหันมาศึกษาเล่าเรียนตามแบบไทยโดยใช้หลักสูตรเดียวกับพระภิกษุไทย ในด้านศาสนานี้คณะสงฆ์รามัญนิกายก็ได้รับการยกย่องและอนุเคราะห์ทัดเทียมกับมหานิกายที่ไทยรับมาจากลังกามีเจ้าคณะปกครอง และมีพระราชคณะชั้นรอง ๆ ลงมาเป็นผู้ช่วยการคณะและตำแหน่งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์รามัญนิกายก็แยกออกจากมหานิกาย

ครั้งเมื่อมีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ใน พ.ศ.2445 แล้ว คณะสงฆ์รามัญนิกายก็มีได้แยกเป็นคณะหนึ่งต่างหากตั้งแต่ก่อน คณะสงฆ์รามัญนิกายนั้นนอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปการศาสนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทำให้เกิดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎแล้ว ยังมีบทบาทในการสวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์สำหรับใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ และใช้เป็นน้ำสรงพระพักตร์และสรงพระองค์พระเจ้าอยู่หัว และถือเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์รามัญที่ต้องเข้าไปสวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธมนต์ในหอศาสตราคมทุกวัน การสวดพระปริตรนี้ถือเป็นประเพณีมาแต่โบราณที่ต้องให้พระสงฆ์รามัญแต่เพียงผู้เดียวทำการสวดตามแบบอย่างรามัญ และได้ปฏิบัติต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ในด้านเศรษฐกิจ ชาวมอญมีบทบาทในฐานะเป็นส่วนประกอบของระบบเศรษฐกิจของไทย ด้วยเหตุที่แรงงานคน (Manpower) เป็นทรัพยากรที่สำคัญและมีค่าที่สุด โดยเฉพาะในสมัยอยุธยา ทางราชการได้อาศัยแรงงานของไพร่หลวงรามัญในการก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทั้งในรูปของแรงงานเพื่อประกอบกิจการต่าง ๆ เงิน และสิ่งของ นอกจากนี้การประกอบอาชีพต่าง ๆ ของชาวมอญในยามว่างจากการถูกเกณฑ์แรงงานก่อให้เกิดผลผลิตนำไปสู่การซื้อขายแลกเปลี่ยน ตลอดจนการหมุนเวียนของเครื่องอุปโภคบริโภคและเงินตรา ยังสะท้อนให้เห็นว่าชาวมอญเป็นกลุ่มเศรษฐกิจที่สำคัญกลุ่มหนึ่งในอดีต คือ เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้ขาย พร้อมกันนั้นทางราชการยังได้ผลประโยชน์จากการเก็บภาษีอากรจากชาวมอญในการประกอบอาชีพต่าง ๆ อีกด้วย

สำหรับด้านการเมือง ชาวมอญบางส่วนได้สร้างปัญหาและความยุ่งยากแก่ทางราชการด้วยการเป็นกบฏและการเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส กบฏมอญบางครั้งชาวมอญก็เป็นผู้ดำเนินการเองแต่ลำพัง เช่น กบฏธรรมเถียร ใน

สมัยสมเด็จพระเพทราชา บางครั้งก็ได้ร่วมมือกับเจ้านายหรือขุนนางไทยอื่น ๆ ในการดำเนินการ เช่น กบฏพระยาสุรศักดิ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตามหลักฐานที่ปรากฏ มีกบฏมอญเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา 3 ครั้ง ในสมัยกรุงธนบุรี 1 ครั้ง และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 1 ครั้ง รวมเป็น 5 ครั้งด้วยกัน และแม้ว่าทางราชการจะสามารถปราบปรามได้สำเร็จทุกครั้ง แต่ก็ทำให้บ้านเมืองวุ่นวายอยู่ชั่วยาระยะหนึ่ง ก่อให้เกิดผลเสียหายทั้งทางการเมือง การปกครอง และทางเศรษฐกิจ ส่วนการเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสนั้นเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีขวามอญที่ต้องการหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานและหวังผลประโยชน์ตลอดจนความคุ้มครองต่าง ๆ พวกกันไปสมัครเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ทำให้เกิดปัญหาและความขมขื่นแก่ไทย เพราะนอกจากจะเป็นการเพิ่มพูนอิทธิพลของฝรั่งเศส ทำให้ฝรั่งเศสมาวางอำนาจเหนือไทยในการปกครองคนในปกครองของไทยแล้ว ยังทำให้ไทยขาดกำลังคนที่ใช้ในราชการทหารเรือไปจำนวนหนึ่ง และก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างขวามอญทั่วไปกับมอญในบังคับฝรั่งเศส

นอกจากขวามอญจะมีบทบาทและความสำคัญในด้านต่าง ๆ แล้ว หัวหน้าขวามอญโดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่ เจ้าพระยามหาโยธาทั้งสองท่าน ยังได้ทำคุณประโยชน์แก่ราชการไทย บทบาทของเจ้าพระยามหาโยธาทั้งสองส่วนใหญ่เป็นการทำสงครามป้องกันประเทศชาติในสมัยที่ไทยยังมีสงครามติดพันอยู่กับพม่า ยิ่งไปกว่านั้นเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ) ผู้เป็นบุตรของเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ยังมีบทบาทและความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ ในคราวที่อังกฤษทำสงครามกับพม่าครั้งแรก และได้ขอให้ไทยเป็นสัมพันธมิตรร่วมกับพม่า แต่ไม่สามารถเจรจาดตกลงกันได้ เนื่องจากผลประโยชน์ขัดกันและจิตใจกันด้วยเรื่องต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ แผนการณ์ของอังกฤษที่จะตั้งหัวเมืองมอญขึ้นใหม่ และจะให้

เจ้าพระยามหาโยธาไปเป็นเจ้าเมืองมอญ ซึ่งทำให้ไทยไม่พอใจอย่างมาก

การที่ชาวมอญอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน ทำให้มีการผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย เนื่องจากว่ามีปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคมที่เอื้อต่อการผสมกลมกลืน เป็นต้นว่า ความคล้ายคลึงกันในด้านรูปร่างหน้าตา อาชีพ การนับถือศาสนา แต่กระบวนการผสมกลมกลืนเป็นไปอย่างเชื่องช้า เพราะในระยะแรกชาวมอญยังอยู่รวมกลุ่มในหมู่บ้านของตน และยังไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งปัจจัยการดำรงชีพจากภายนอก เพราะเป็นสังคมที่เลี้ยงตัวเองได้ นอกจากนี้อุปสรรคในด้านภาษาและสภาพภูมิศาสตร์ที่กั้นการติดต่อกับภายนอก ทำให้มีการติดต่อกับสังคมภายนอกน้อยมากจนเกือบจะไม่มี ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น สังคมขยายขอบเขตกว้างออกไป ปัจจัยความคล้ายคลึงด้านต่าง ๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะด้านศาสนา ได้เป็นเครื่องชักนำให้มีการติดต่อกันมากขึ้น ประกอบกับการรับอิทธิพลความเจริญจากสังคมภายนอก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้นกว่าเดิม ขณะเดียวกันก็ได้ทำลายรูปแบบของสังคมและประเพณีความเชื่อเก่า ๆ ลงทำให้ได้ใกล้ชิดกับคนไทยมากขึ้น นำไปสู่การผสมกลมกลืนทีละเล็กละน้อย มีการรับอิทธิพลของกันและกัน ภาษามอญเริ่มใช้น้อยลง มีการแต่งงานกับคนไทย และชนบประเพณีความเชื่อต่าง ๆ ก็ค่อย ๆ เสื่อมไป นอกจากนั้นนโยบายของรัฐไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปการศึกษา การปกครองคณะสงฆ์ ตลอดจนการทำให้คนมอญมีฐานะเท่าเทียมกับคนไทย ตามกฎหมาย ยังเป็นแรงผลักดันที่มีประสิทธิภาพมากในการเร่งให้เกิดการผสมกลมกลืน อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาวมอญจะมีแนวโน้มในการผสมกลมกลืนเป็นไทยมากขึ้นเป็นลำดับ แต่ระดับขั้นของการผสมกลมกลืนในหมู่บ้านแต่ละแห่งมีมากน้อยต่างกัน ขึ้นอยู่กับสถานที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศ ตลอดจนอาชีพ ซึ่งจะเป็นอุปสรรคหรือเครื่องส่งเสริมการผสมกลมกลืนในแต่ละแห่ง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เอกสารชั้นต้นที่ยังมิได้ตีพิมพ์

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

เอกสารตัวเขียนสมุดไทยคำ รัชกาลที่ 1

- จ.ศ.1159 เลขที่ 2 “หนังสือเจ้าเมืองเมาะตะมะถึงเสนาบดีไทยเรื่องให้ส่ง
พญาเจ่งพญาทวยคีน”
- จ.ศ.1164 เลขที่ 1 “หนังสืออุบากองมาถึงพญามหาโยธา”
- จ.ศ.1165 เลขที่ 1 “หนังสือเจ้าพระยามหาโยธาถึงอุบากองผู้หลาน”

เอกสารตัวเขียนสมุดไทยคำ รัชกาลที่ 2

- จ.ศ.1171 เลขที่ 3 “สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองทั้ง 5 เรื่องพม่ายกทัพมา
ตีเมืองกลาง”
- จ.ศ.1171 เลขที่ 3 “เรื่องกาคาบฟ้องเรื่องหม่อมหมื่นกับพวกเป็นกบฏ”
- จ.ศ.1172 เลขที่ 5 “คำให้การอ้ายงะสาตนะองพม่า เรื่องเหตุการณ์ในพม่า
และพม่ายกทัพมาตีมลายู”
- จ.ศ.1177 เลขที่ 6 “พระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้ามงกุฎคุมเสบียงอาหาร
ไปรับครัวมอญ
- จ.ศ.1177 เลขที่ 7 “คำให้การสมิงอิน จ่านครมอญ เรื่องในเมืองมอญพม่า
เบียดเบียน”
- จ.ศ.1177 เลขที่ 12 “มอญเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์ ในรัชกาลที่ 2”
- จ.ศ.1181 เลขที่ 12 “ร่างตราเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนขอ
ราชการพม่า เจ้าอังวะตาย”
- จ.ศ.1183 เลขที่ 3 “ท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ถึงพระยาราชบุรีและ
พระยากาญจนบุรี เรื่องให้แต่งขุนหมื่นชาวด่านออกสกัดจับ
พวกมอญซัดดาทัพที่หนีกับเรื่องให้ส่งครัวรามัญเข้ากรุงเทพฯ”

- จ.ศ.1184 เลขที่ 4 “ใบบอกพระยาพิชัยภักดี เมืองกาญจนบุรี เรื่องพระยารัตนจักร ไปลาดตระเวนจับพม่าค้าขายพบบองใต้ 2 คน”
- จ.ศ.1185 เลขที่ 1 “ใบบอกพระยาพิชัยภักดี เมืองกาญจนบุรี เรื่องแต่งขุนหมื่น กรมการออกลาดตระเวนปลายด่าน”

เอกสารตัวเขียนสมุดโตคำ รัชกาลที่ 3

- จ.ศ.1186 เลขที่ 1 “ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยามหาอำมาตย์ พระยาวิจิตรณรงค์ เรื่องพระยาชุมพรบอกมาว่าจับพม่า มอญ ทวายได้ มอญพม่าให้การว่าเป็นอริกัน”
- จ.ศ.1196 เลขที่ 14 “หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาอมราชเจ้าพระยามหาโยธา เร่งให้ส่งรายงานการสร้างป้อมปราการเมืองฉะเชิงเทรา”
- จ.ศ.1207 เลขที่ 5 “คำให้การขุนเทพคีรี ขุนศรีระวังไพร เรื่องสืบราชการเมืองเมาะคำเลิม”
- จ.ศ.1207 เลขที่ 267 “หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระปลัด หลวงยกกระบัตร กรมการกรุงเก่าให้ชำระความนายติรามัญ”
- จ.ศ.1210 เลขที่ 159 “ร่างจดหมายอัครมหาเสนาบดีไทย ถึงผู้สำเร็จราชการ เมืองตะนาวศรี”
- จ.ศ.1210 เลขที่ 159 “ร่างจดหมายอัครมหาเสนาบดีไทยถึงเจ้าเมืองทวาย”

เอกสารตัวเขียนสมุดโตคำ รัชกาลที่ 4

- จ.ศ.1214 เลขที่ 89 “คำให้การสมิงภักดีสรเดช ไปสืบราชการเมืองเมาะคำเลิม”
- จ.ศ.1215 เลขที่ 7 “ร่างสารตราถึงพระยาสุวรรณคโลก นำตั้งสมิงนราจุมพล นายกอง สมิงพหนไพรสน ปลัดกองส่วยไม้ขอนแก่น”
- จ.ศ.1215 เลขที่ 47 “ร่างตราตอบเมืองฉะเชิงเทรา ด้วยราษฎรขัดไม่เสียเงินให้นายอากร”
- จ.ศ.1215 เลขที่ 47 “หนังสือพระยาจักรีมาถึงพระยาอุทัยธานี พระศักดิ์ดาเรืองฤทธิ์ พระวิจิตรรักษา ปลัดเมืองตาก เรื่องให้แต่งกรมการสืบจับพวกมอญที่หนี 12 ครอบครัว”
- จ.ศ.1219 เลขที่ 42 “ร่างตราถึงพระยานครสวรรค์ให้ขี้มข้าง กระบือและตัวเลข เจ้าเมืองกรมการ ช่วยกันชักลากเสาอด 170 ต้น ให้ตกถึงท่ากองรามัญ”
- จ.ศ.1220 เลขที่ 2 “จดหมายเมืองตะนาวศรี และเมาะตะมะ (ฉบับที่ 99)”

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ใบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 1 จ.ศ.1213 เลขที่ 21, 42, 89.

_____ . เล่ม 5 จ.ศ.1215 เลขที่ 10, 67, 72.

_____ . เล่ม 7 จ.ศ.1216 เลขที่ 47, 82.

ใบบอกกระทรวงกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 9 จ.ศ.1217 เลขที่ 50.

_____ . เล่ม 11 จ.ศ.1218 เลขที่ 15.

_____ . เล่ม 15 จ.ศ.1219 เลขที่ 9.

_____ . เล่ม 17 จ.ศ.1221 เลขที่ 20, 50, 91.

_____ . เล่ม 33 จ.ศ.1229 หน้า 237-238.

เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงกลาโหม

ก.8 (เลขที่ 9, 12, 13, 14) ยกเว้นคนเป็นทหารเรือ

ก.13.1 / 4 เบ็ดเสร็จราชการฝ่ายทหารบก, เรือ

ก.14 (เลขที่ 5, 11, 12, 15, 16, 63, 77, 128) กรมทหารเรือ

เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการคลัง

ค.1 / 7 ขอดำนายเอี่ยม บุตรหมู่ทหารเรือรับราชการในกระทรวงการคลัง

ค.5.2 / 1 เรื่องขอเพิ่มงบประมาณพลตระเวนนครบาลปี 112

ค.13.2 / 23 เรื่องเก็บเงินส่วยแก่พวกมอญและเกรียงในมณฑลราชบุรีและเพชรบุรี

ค.15 / 1 เรื่องออกตราภูมิ

เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล

น.1.2 / 23 ประวัติดำราชการกรมกองตระเวน

น.1.3 (เลขที่ 1-12) งบประมาณจ่ายเงินแผ่นดิน ร.ศ.111-112.

น.3.3 ก / 102 เรื่องโหมดกับหญิงรามัญจะไปทรงเจ้าหลักเมือง

น.3.4 ข / 1 เรื่องหลวงรามัญนทเขตระขอตั้งพวกรามัญ 9 คน เป็นผู้บังคับว่ากล่าว

ตัดสินคดีฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรีต่อไป

น.7 ค. / 5 เรื่องยกไพร่หลวงกองมอญที่สำหรับลงเรือแซมมาเป็นพลตระเวน

น.8.1 / 60 ราชการทั่วไป

น.8.2/28 เรื่องขอยืมนามมิ่งบุตรหมู่รามัญกรมทหารเรือไว้รับราชการในกรมกองตระเวน

น.8.8 / 1 รายงานกระทรวงนครบาล

น.11.3 / 1 ความเห็นที่จะจัดการกรมกองตระเวน

น.30 / 4 บัญชีสำมะโนครัวราษฎรหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ

น.32 / 4 สุรัสวดี

น.40.2 (เลขที่ 11, 49) กรมทหารเรือ

น.40.4 / 1 เลขไพร่หลวง

น.42.1 / 43 สมิงบันทะละนายกองคุมเลขทหารเรือ ขออนุญาตขุดคลอง

เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย

ม.1.4 / 5 ประกาศเปลี่ยนการควบคุมตัวเลข

ม.2.12 ก. / 3 ใบบอกเมืองกาญจนบุรี

ม.2.14 / 54 รายงานพระยาวรเดหศักดิ์ดาฐ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรีตรวจ
ราชการเมืองกาญจนบุรี

ม.2.14 / 103 รายงานตรวจราชการเมืองสมุทรสาครของพระอินทราชาภิบาล

ม.2.19 (เลขที่ 4, 8) สำมะโนครัวพลเมือง

ม.5.1 ก / 31 เรื่องพวกรามัญแขวงเมืองราชบุรีหนีออกไปนอกพระราชอาณาเขต

เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ

ศ.7 (เลขที่ 58, 61, 78, 80) พระสงฆ์ป่วยและถึงมรณภาพ

ศ.10 ก (เลขที่ 4, 12, 17, 21, 23) ตั้งและลาออกจากสมณศักดิ์

ศ.12 (เลขที่ 2, 7, 8, 10, 12, 15) จัดการศาสนาและการศึกษา

สารบัญสมุคพิเศษ รัชกาลที่ 5 เล่ม 20 เรื่องลูกหมู่รามัญทหารปืนเลขกรมการเมือง
นครเขื่อนขันธ์ ร้องทุกข์ขอมิเวรออก หน้า 421-426.

_____ . เล่ม 31 เรื่องจัดการทหารหน้า หน้า 40-45.

เอกสารบนคำหนักจันทร์ วัดบวรนิเวศวิหาร

สำเนาพระมหาสมณศาสน์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เล่ม
ร.ศ.129-130.

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง. 4 เล่ม. พระนคร : คุรุสภา, 2505.

คำร่างราชานุกาพ, หอสมุด. "กฎหมายลักษณะอาญาหลวง." กฏ 2. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ตำราขนานภาพ, หอสมุด. กฎหมายโปลิตซึ่งจะรักษาน้ำที่ในพระนคร 53 ข้อ. พระนคร :
โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง, 2418.

_____. “พระราชกำหนดเก่า.” กฎ 28. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 2 พ.ศ.2457. ม.ป.ท.

ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหารราชการ
แผ่นดิน ภาคที่ 2 และภาคที่ 3 ตอน 2. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี,
รัฐมนตรี, 2513.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3. พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2508.

“ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา.” ใน ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรม
พระยาวชิรญาณวโรรส. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.

เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร :
คุรุสภา, 2511.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

กริสโวลด์, เอ.บี. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม. แปลโดย ม.จ.สุภัทรทิศ ดิศกุล.
พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508 (ม.จ.จงจิตรถนอม ดิศกุล ทรง
พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในมหามงคลสมัยพระชนมายุสมเด็จพระราชบิดา).
กลาโหม;กระทรวง. ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงกลาโหม. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
2496.

สิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. “สังคมสมัยอยุธยา.” ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพ
มหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

_____. สี่แผ่นดิน. 2 เล่ม. กรุงเทพมหานคร : ก้าวหน้า, 2518.

“จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสตอนแผ่นดินพระเจ้าเสือและพระเจ้าท้ายสระ.” ใน
ประชุมพงศาวดารภาคที่ 37. เล่ม 22. พระนคร : คุรุสภา, 2511.

“จดหมายเหตุของพวกบาทหลวงฝรั่งเศสตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ ครั้งกรุงธนบุรีและครั้ง
กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39. เล่ม 23. พระนคร :
คุรุสภา, 2511.

- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505. (พิมพ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี ม.จ.ไตรทิพเทพสุด)
- จันทร์จิรายุ รัชนี้, ม.จ., ผู้รวบรวม. ประวัติคำกลอนสุนทรภู่. โดย พ.ณ. ประมวลมารค (นามแฝง)
พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2499.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม. พระนคร :
กรุงสยามการพิมพ์, 2515. (พิมพ์ในงานฉานปกิจศพนายบุญเกื้อ พรหมพานิช).
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชกรณียานุสร ว่าด้วยพระราชพิธีศรีสังข์
ปานกาล. พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2463. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
เจ้าจอมมารดากรมฎ รัชกาลที่ 5)
- _____. พระราชดำรัสแสดงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน. พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470.
- _____. พระราชพิธีสิบสองเดือน. 2 เล่ม. พระนคร : คุรุสภา, 2506.
- _____. พระราชวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณีการตั้ง
พระมหากษัตริย์. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516. (พิมพ์ในงานฉานปกิจศพ
นายพงษ์เจริญ สงศิริ)
- _____. พระราชหัตถเลขาเสด็จประพาสสมณทลปราจีนบุรีและเรื่องจังหวัดปราจีนบุรี.
พระนคร : ธนะการพิมพ์, 2503. (พิมพ์ในงานฉานปกิจศพนางแม่ัน ยูปานนท์)
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า. เจ้าชีวิต. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2517.
- โชติ คุริยประณีต. วงปีแพทย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2517. (พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพผู้เขียน)
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. สมเด็จพระนางเรือล่ม. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2509.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกระษาย. ความทรงจำ. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,
2505.
- _____. ตำนานคณะสงฆ์. พระนคร : วัชรินทร์การพิมพ์, 2513. (พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ ร.อ.อนันต์ ชูเอม)
- _____. “ตำนานพระปริตร.” ใน ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา.
พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพ-
คุณาธาร (ผล ชินปุตโต))

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา. ไทยรบพม่า. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. พระนคร : คุรุสภา, 2505.

_____. "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ." ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

_____. หนังสือลำดับสกุลคชเสนีและเล่าวีสุทธี. พระนคร : ฤ.ศิริสาร, 2509. (พิมพ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพนายมงคล คชเสนี)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา. "อธิบายเรื่องการสอบพระปริยัติธรรม." ใน ประชุม
พระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,
2514. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธาร (ผล ชินปุดโต))

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา และราชเสนา, พระยา. เทศาภิบาล. พระนคร : โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, 2503. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอรุณกรະวีสุนทร)

"ตำนานการเกณฑ์ทหาร." ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ-
พิพรรฒธนากร, 2464. (พิมพ์ในงานฉลองโล่ที่จังหวัดราชบุรี)

ทรงศรี อาจอรุณ. สิทธิสภาพนอกอาณาเขต. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,
2506.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พระนคร : คุรุสภา,
2503.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. พระนคร : คุรุสภา, 2504.

"ทูตฝรั่งเศสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์." ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62. เล่ม 35. พระนคร :
คุรุสภา, 2512.

ธีรบุล จัตตารีส. "ประวัติกัปตันเบ็ต เอมส์." ใน อนุสรณ์ พ.ต.ท. ซี. เอช. ฟอร์ดี. พระนคร :
โรงพิมพ์สว่างศิลป์, 2510. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.ท. ซี. เอช. ฟอร์ดี)

นริศรานุกัณฑ์วงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และ ดำรงราชานุภาพ,
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. สานัสมเด็จ. เล่ม 12, 18, 20, 42 พระนคร
: คุรุสภา, 2505.

"บุรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว." ใน ประชุม
พงศาวดารภาคที่ 33. เล่ม 20. พระนคร : คุรุสภา, 2510.

ปทุมธานี, จังหวัด. งานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ. พระนคร : โรงพิมพ์อุดม, 2500.

ประยูทธ สิทธิพันธ์. ต้นตระกูลขุนนางไทย. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.

ประเสริฐ ณ นคร. ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม่) เค็ม. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2514. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญเรือง ณ นคร)

“พงศาวดารมอญพม่า.” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1. เล่ม 2 พระนคร : คุรุสภา, 2506.

“พงศาวดารเรื่องฝรั่งเศสกับไทย.” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27. เล่ม 16. พระนคร : คุรุสภา, 2507.

พจนานุกรม, พระยา (ผู้แปล). จารึกกัลยาณี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมสุภาพ กฤดากร ณ อยุธยา)

พระคลัง (หน), เจ้าพระยา. ราชธิราช. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2509.

พระมหาบุญช่วย สรวิน. คณะสงฆ์รามัญในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : พุทธอุปลัมภ์ การพิมพ์, 2517. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูปริยัติสุนทร (เขียว พุทธภักขิโต))

พระมหาสเรศ คมภิรมโม. ประวัติวัดบวรมงคล. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดบวรมงคลราชวรวิหาร)

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน. พระนคร : คลัง วิทยา, 2505.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ พระอธิบายประกอบ. 2 เล่ม. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2505.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น. “บรมราชาภิเษก.” ใน ชุมนุมพระนิพนธ์ของ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระศพผู้นิพนธ์)

_____ . พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2511. (ทูลเกล้าฯ ถวายทรงพิมพ์เนื่องในวันเฉลิมพระชนมายุสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ครบ 3 รอบ)

มลิวัลย์ คงเจริญ. “บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณ์ตามลัทธิราชย์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

รอง ศยามานนท์, และคนอื่น ๆ. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา : แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513.

รัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2510. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่นายก นิมนานเหมินทร์ เนื่องในวันเปิดศึกคนไข้พิเศษ “นิมนานเหมินทร์-ชุดิมา”)

“เรื่องไทยรบพม่าในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์.” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 6. เล่ม 7 พระนคร : คุรุสภา, 2506.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2504. (พิมพ์ในงานฉาปนกิจศพนายแจ้ง พรหมรัตนพงศ์)

_____. นิภาย. พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, 2457.

วชิรญาณ, หอพระสมุด, ผู้รวบรวม. “จารึกโคลงภาพคนต่างภาษา : ภาษามอญ.” ใน ประชุมจารึก วัดพระเชตุพน. กรุงเทพฯ : ศิวพร, 2517. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ))

วรกิจทิบูลย์, พระ. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2512.

วิจิตรวงศ์ภูมิไกร, เจ้าพระยา. ตำนานพระอารามและทำเนียบสมณศักดิ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, 2457. (พิมพ์ในงานศพท่านผู้เขียน)

ศรีธรรมราช, พระยา, ผู้รวบรวม. “ลัทธิธรรมเนียมมอญ.” ใน เกล็ดพระพุทธรศาสนา พงษาวดารมอญ สุภานิต กฎหมาย. พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐอักษร, 2496. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาฤทธิราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ))

ศรีเสาวภาคย์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสในรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสไทรโยค ครั้งที่ 2 ปีชวด สัมฤทธิศก พ.ศ.2431. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463. (พิมพ์ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ)

ศิลปากร, กรม. มอญที่เกี่ยวกับไทย. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยการพิมพ์, 2510. (พิมพ์ในงานฉาปนกิจศพคุณแม่พัน เวียร์สุวรรณ)

สมมตอมรพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. เรื่องตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2512. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล. ชูชาติ กำภู)

สมตอมรพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. เรื่องตั้งพระราชคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์.

พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466.

สมุดราชบุรี. พระนคร : โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, 2468.

สุดจิตต์ ตรีประณีต. หนังสือรายการแนะนำฝึกร้องเพลงไทย. พระนคร : โรงพิมพ์ก๊กดี
ประเสริฐ, 2514.

เสถียรอนันต์ ศุกโสภณ. ประวัติการโรงเรียนราษฎรและทำเนียบโรงเรียนราษฎร. พระนคร :
สมาคมครูโรงเรียนราษฎร, 2505.

แสงไสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และวิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล
ที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2325-2394) นครหลวงฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2515.

อนุমানราชชน, พระยา. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) พระนคร :
ราชบัณฑิตยสถาน, 2510.

_____ . แหลมอินโดจีนโบราณ. โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2515.

อนุমানราชชน, พระยา และ สารประเสริฐ, พระ. “ภาคผนวก 1” ใน นิยายเบงกาลี. โดย
เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป (นามแฝง) พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2510.

โสภาส เสวิกุล. พระบิดาแห่งการปฏิรูป. พระนคร : แพร์พิทยา, 2513.

บทความ

ดาหม่องสาย (นามแฝง). “อาหารโรงหล่อ.” นาวิกศาสตร์ 20, 9 (กันยายน 2480) : 2271-
2299.

ประพันธ์ รัชแก้ว. “ทหารมะรินกับอั้งยี่และปัจจุบัน.” นาวิกศาสตร์ 53, 8 (สิงหาคม 2513)
: 40-57.

พระมหาอุทัย พุทฺธวงโส. “การศึกษาปริยัติธรรม.” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษที่ 4 (สิงหาคม
2509) : 53-65.

พิชัย รัตนประทีป. “ตราภูมิคุ้มห้าม.” ชาวกรุง 13, 3 (ธันวาคม 2506) : 29-31.

ถาวรณ สุทธิลล. “มอญร้องไห้ที่วัดทุ่งกระโหลก,” ชาวกรุง 44, 5 (กุมภาพันธ์ 2518) :
48-56.

วัยอาจ, เดวิด เค. “คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ.” ศิลปากร 10, 1 (พฤษภาคม
2509) : 41-44.

- วัลยา ปิยรัตน์. “พระเพทราชาเป็นขบถหรือ.” *อักษรศาสตร์วิจารณ์* 1, 2 (กรกฎาคม 2516) : 6-13.
- ส. พลายน้อย. “เล่าเรื่องรามัญ : การศึกษา.” *วัฒนธรรมไทย* 10, 6 (สิงหาคม 2513) : 43-46.
- สอ สัจจวาที. “ปีพาทย์.” *ชาวกรุง* 13, 5 (กุมภาพันธ์ 2507) : 22-28.
- สุกิจ นิมมานเหมินทร์. “มอญที่ข้าพเจ้ารู้จัก.” *แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี* 6, 3 (กันยายน 2515) : 97-107.
- สุเอ็ด คชเสนี. “วัฒนธรรมประเพณีมอญ.” *เมืองโบราณ* 10, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2527) : 50-63.

ภาษาอังกฤษ

Books

- Aung, Maung Htin. *A History of Burma*. New York : Columbia University Press, 1967.
- Blanchard, Wendell. *Thailand Its People Its Society Its Culture*. New Haven : HRAF Press, 1958.
- Bowring, John, Sir. *The Kingdom and People of Siam*. 2 Vols. London : Oxford University Press, 1969.
- Burney, Henry. *The Burney Papers*. 15 Vols. Bangkok : The Committee of Vajirañāna National Library, 1910-1914.
- Cady, J.F. *Southeast Asia : Its Historical Development*. New York : McGrawHill, 1964.
- Colquhoun, A.R. *Amongst the Shans*. New York : Paragon Book Reprint. c1970.
- Crawford, John. *The Crawford Papers*. Hants : Gregg International Publishers. 1971.
- . *Journal of an Embassy from the Governor General of India to the Courts of Siam and Cochin China*. 2 Vols. London : Henry Colburn, 1828.
- Desai, W.S. *A Pageant of Burmese History*. Calcutta : Orient Longmans, c1961.
- Dhani, Prince. *The History of Buddhism in Siam*. Bangkok : The Siam Society, 1965.
- Embree, John F., and Dotson, Lillian Ota. *Bibliography of the Peoples and Cultures of Mainland Southeast Asia*. New Haven : Yale University, 1950.

- Feltus, George Haws. **Samuel Renolds House of Siam**. New York : Fleming H. Revell. c1924.
- Foster, Brian L. "Ethnicity and Economy : The Case of the Mons in Thailand" Unpublished Doctoral Dissertation, The University of Michigan, 1972.
- Graham, W.A. **Siam**. 2 Vols. London : Alexander Moring, 1924.
- Hall, D.G.E. **Burma**. London : Hutchinson, 1960.
- . **A History of South-East Asia**. 2nd ed. New York : St. Martin's Press, 1966.
- Halliday, Robert. **The Talaings**. Rangoon : The Government Press, 1917.
- Harris, George L., and other. **Area Handbook of Thailand**. Washington D.C. : U.S. Government Printing Office, 1966.
- Harvey, G.E. **History of Burma**. London : Frank Cass, 1967.
- Hutchinson, E.W. **Adventures in Siam in the Seventeenth Century**. London : The Royal Asiatic Society, 1940.
- Ingram, James C. **Economic Change in Thailand 1850-1970**. Stanford : Stanford University Press, 1971.
- Kaempfer, Engelbert. **The History of Japan, Together with a Description of the Kingdom of Siam, 1690-92**. 3 Vols. translated by J.G. Scheuchzer. Glasgow : James Mac Lehosé and Sons, 1906.
- Kunstadter, Peter, ed. **Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations**. 2 Vols. Princeton : Princeton University Press, 1967.
- La Loubère, Simon de. **A New Historical Relation of the Kingdom of Siam**. London : Oxford University Press, 1969.
- Lailert, Busakorn. "The Ban Phlu Dynasty 1688-1767 : A Study of the Thai Monarchy during the Closing Years of the Ayuthya Period." Unpublished Ph.D Thesis of London University, 1972.
- Le Bar, Frank M., and other. "Mon" in **Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia**. New Haven : HRAF, 1964, pp. 94-98.
- Neale, Frederick Arthur. **Narrative of a Residence in Siam**. London : Office of the National Illustrated Library, 1852.

- Nisbet, John. **Burma under British Rule and Before.** 2 Vols. London : Archibald Constable, 1901.
- Phayre, Arthur P., Sir. **History of Burma.** London : Susil Gupta, 1967.
- Punyodyana, Boonsanong. **Chinese-Thai Differential Assimilation in Bangkok : An Exploratory Study.** Data Paper No. 79. Ithaca, New York : Cornell University Press, 1971.
- Rabibadana, Akin. **The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period 1782-1873.** Data Paper No. 74. Southeast Asia Program Ithaca : Cornell University Press. 1969.
- Seidenfaden, Erik. **The Thai Peoples.** Book I. Bangkok : The Siam Society, 1958.
- Shrock, Joan L., and other. **Minority Groups in Thailand.** Ethnographic Study Series : U.S. Government Printing Office, 1970.
- Skinner, G.W. **Chinese Society in Thailand : An Analytical History.** New York : Cornell University Press, 1957.
- Tin, Pe Maung and Luce, G.H. **The Glass Palace Chronicle of Kings of Burma.** London : Oxford University Press, 1923.
- Vella, Walter F. **Siam under Rama III 1824-1851.** New York : J.J. Augustin, 1957.
- Wales, Quaritch. **Ancient Siamese Government and Administration.** New York : Paragon Book Reprint, 1965.
- Wyatt, David K. **The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn.** New Haven and London : Yale University Press, 1969.

Articles

Bulletin of the School of Oriental and African Studies

- Shorto, H.L. "The Dewatau Sotapan : A Mon Prototype of the 37 Nats." BSOAS 30 pt. 1 (1967) : 127-141.
- . "The 32 Myos in Medieval Mon Kingdom." BSOAS 26 pt. 3 (1963) : 572-591.

Geographical Review

Spaté, O.H.K. "The Burmese Village." *Geographical Review* (New York) 35 (1945)
: 523-543.

Indian Antiquary

Ko, Twa Sein. "Notes on an Archeological Tour through Ramannadesa (the Talaing
Country of Burma)." *Indian Antiquary* 21 (1892) : 377-386.

Journal of the Burma Research Society (JBRS)

Aung, Shwe Zan. "The Influence of Bengali on the Mon Language of Indo-
Burma." *JBRS* 11 pt. 3 (1921) : 119-122.

Blagden, C.O. "Etymological Notes." *JBRS* 4 pt. 1 (1914) : 57-60.

———. "Etymological Notes." *JBRS* 5 pt. 1 (1915) : 25-31.

C.D. "Further Note on the Word 'Talaing'." *JBRS* 2 pt. 2 (1912) : 246-248.

———. "Note on the Word 'Talaing'." *JBRS* 2 pt. 1 (1912) : 100-101.

Cooper, W.G. "The Origin of the Talaings." *JBRS* 3 pt. 1 (1913) : 1-11.

Furnivall, J.S. "Notes on the History of Hanthawaddy" *JBRS* 3 pt. 1 (1913) :
47-53.

———. *JBRS* 3 pt. 2 (1913) : 165-169.

———. *JBRS* 4 pt. 1 (1914) : 45-48.

———. *JBRS* 4 pt. 3 (1914) : 209-214.

Halliday, Robert. "The Birth Feast of the Mons." *JBRS* 9 (1919) : 117-123.

———. "The Kalok Dance of the Talaings." *JBRS* 4 pt. 2 (1914) : 93-101.

———. tr. "Mon History of Kings." *JBRS* 13 pt. 1 (1923) : 7-67

———. "The Mon Inscriptions of Siam." *JBRS* 22 pt. 3 (1933) : 107-119.

———. "The Mons in Siam." *JBRS* 12 (1922a) : 67-79.

———. "Mon Wedding Speeches and Ritual." *JBRS* 8 pt. 2 (1918) : 81-97.

Hla, Nai Pan. "Mon Literature and Culture over Thailand and Burma." *JBRS* 41
(1958) : 65-75.

- J.S.F. "Two Legendary Heroes of the Mons." *JBR* 4 pt. 3 (1914) : 225-229.
- Luce, G.H. "A Cambodian (?) Invasion of Lower Burma... a Comparison of
Burmese and Talaing Chronicles." *JBR* 12 pt. 1 (1922) : 39-45.
- . "Mons of the Pagan Dynasty." *JBR* 36 pt. 1 (1953) : 1-19.
- M.O. "The Derivation of Ramanna." *JBR* 4 pt. 2 (1914) : 148.
- . "Origin of the Word 'Talaing'." *JBR* 2 pt. 1 (1912) : 73-74.
- Mya, Maung. "A Further Note on the Word 'Talaing'." *JBR* 3 pt. 1 (1913) :
84-86.

Journal of the Indian Archipelagos of Eastern Asia

- O'Riley, Edward. "On the Spirit (Nat or Dewah) Worship of the Talaines." *Journal
of the Indian Archipelagos of Eastern Asia* 4 (1850) : 591-597.

Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal (Calcutta) (JRAS)

- Phayre, Arthur P., Sir. "On the History of Pegu." *JRAS* (Bengal) 42 pt. 1 (1873)
: 23-57, 120-159.
- . *JRAS* (Bengal) 43 pt. 1 (1874) : 6-21.

Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (London) (JRAS)

- Blagden, Charles O. "The Chronicles of Pegu : A Text in the Mon Language."
JRAS 39 (1907) : 367-374.
- Low, James. "History of Tenasserim." *JRAS* 3 (1836) : 25-54.
- . *JARS* 4 (1837) : 304-332.
- . *JRAS* 5 (1839) : 245-263.
- Wales, H.G. Quaritch. "Anuruddha and the Thaton Tradition." *JRAS* (1947) :
152-156.

Journal of The Siam Society (JSS)

- Dhani-Nivat, H.H. Prince. "The Old Siamese Conception of the Monarchy." *JSS* 36 pt. 2 (1947) : 91-106.
- Foster, Brian L. "Ethnic Identity of the Mons in Thailand." *JSS* 61 pt. 1 (1973) : 203-223.
- Griswold, A.B., and Prasert na Nagara. "A Declaration of Independence and its Consequences : Epigraphic and Historical Studies Number I." *JSS* 56 pt. 2 (1968) : 207-249.
- . "A Law Promulgated by the King of Ayudha in 1397 A.D. : Epigraphic and Historical Studies No. 4." *JSS* 57 pt. 1 (1969) : 109-148.
- Halliday, Robert. "The Funeral Customs of the Mons." *JSS* 16 (1922b) : 28-35.
- . "Immigration of the Mons into Siam." *JSS* 50th Anniversary Commemorative Publication, 1 : 65-77.
- Lingat, R. "Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam." *JSS* 38 pt. 1 (1950) : 9-31.
- Seidenfaden, Erik. "Mon Influence on Thai Institutions." *JSS* 36 pt. 1 (1946) : 39-41.
- . "Review Article of 'The Generations of the Gajaseni Family and Mon Antiquities' (in Siamese) by Prince Damrong Rajanubhab." *JSS* 33 pt. 2 (1941) : 185-187.
- . "Siam's Tribal Dresses." *JSS* 31 pt. 2 (1939) : 169-175.
- Smithies, Michael. "Village Mons of Bangkok." *JSS* 60 pt. 1 (1972) : 307-332.

ภาคผนวก 1.

แบบสอบถาม

สถานที่ ตำบล .....อำเภอ.....จังหวัด.....

- ก. เพศ ..... ชาย
 ..... หญิง
- อายุ ..... 20 - 30
 ..... 31 - 40
 ..... 41 - 50
 ..... 51 - 60
 ..... 61 - 70
 ..... 70 ขึ้นไป
- สถานที่เกิด ..... ประเทศไทย
 ..... ประเทศมอญ

- ข. คุณคิดว่าคุณเป็นคน ..... มอญ
 ..... มอญปนไทย
 ..... ไทย

ถามเชื้อชาติของบรรพบุรุษในท่านองเดียวกันนี้

บิดาเป็นคน..... มารดาเป็นคน.....

ปู่..... ย่า..... ตา..... ยาย.....

บิดาของปู่..... มารดาของปู่..... บิดาของตา.....

มารดาของตา.....

บิดาของย่า..... มารดาของย่า..... บิดาของยาย.....

มารดาของยาย.....

- ง.
1. คุณทำงานอะไรเป็นอาชีพหลัก
 .....รับราชการ
 .....ค้าขายส่วนตัว (เป็นงานเกี่ยวกับ.....)
 .....ทำนา
 .....(อื่น ๆ)
  2. อาชีพดังกล่าวคุณทำมาตลอดเป็นเวลานาน..... ใช่
 ..... ไม่ใช่
 (ถ้าไม่ใช่) เดิมคุณเคยทำอะไร.....
 สาเหตุที่เปลี่ยนเพราะ.....
  3. คุณชอบอาชีพนี้ (ในข้อ ง. 1.) หรือไม่.....ชอบ
 .....เฉย ๆ
 .....ไม่ชอบ
 เพราะเหตุใดคุณจึงเลือกอาชีพนี้.....
  4. บิดา มารดาของคุณมีอาชีพอะไร.....
 เคยทำอาชีพของคุณหรือไม่.....
  5. ปู่ ย่า ของคุณเคยทำอาชีพของคุณหรือไม่.....(ถ้าไม่เคย) มีอาชีพอะไร.....
 ตา ยาย ของคุณเคยทำอาชีพของคุณหรือไม่.....(ถ้าไม่เคย) มีอาชีพอะไร.....
- จ.
1. คุณอยู่ที่นี้ (สถานที่นี้, ตำบลนี้) มาตั้งแต่กำเนิด.....ใช่
 .....ไม่ใช่
 (ถ้าไม่ใช่) คุณเคยอยู่ที่ไหนมาก่อน.....
 เหตุที่ย้ายมาอยู่ที่นี้เพราะ.....
  2. คุณพอจะทราบไหมว่า บิดา มารดา หรือบรรพบุรุษของคุณ
 .....อยู่ที่นี้มาแต่เดิม
 .....เคยอยู่ที่ (ระบุสถานที่).....มาก่อน ๆ ที่คุณจะย้ายมาอยู่ที่นี้
- ฉ.
1. คุณคบหาสมาคมกับ.....เฉพาะคนในหมู่บ้านนี้เท่านั้น
 .....คนอื่น ๆ นอกหมู่บ้านด้วย

2. เพื่อนฝูงของคุณส่วนมากเป็นคน.....มอญ
 .....มอญและไทยพอ ๆ กัน
 .....ไทย
3. คุณมีเพื่อนฝูงที่สนิทสนมกับคุณมากจนพอที่จะพึ่งพาอาศัยได้หรือไม่.....
 (ถ้ามี) ส่วนมากมักจะเป็นคน.....มอญในหมู่บ้านเดียวกัน
 .....มอญและไทยในหมู่บ้านอื่น
 .....ไทย

ช. 1. บุตร ธิดาของคุณ (ถ้ามี) มีอาชีพอะไร.....กำลังเรียนหนังสือ
 .....ทำงานแล้ว(ระบุงานที่ทำด้วย)

2. (ถ้ายังเรียนอยู่) คุณต้องการให้เรียนถึงชั้นไหน
 .....ม.ศ.3
 .....ม.ศ.5 หรือ อาชีวะ
 .....มหาวิทยาลัยหรือเทียบเท่า
 เพราะเหตุใด.....

3. คุณต้องการให้บุตรธิดาสืบทอดอาชีพคุณหรือไม่.....
 เพราะเหตุใด.....

4. คุณต้องการให้บุตรหลานหรือแม้แต่ตัวคุณเองแต่งงานกับ.....คนมอญ
 .....คนไทย
 .....ไม่จำกัด

5. ในการเลือกคู่ครองให้บุตรหลานหรือแม้แต่ตัวคุณเอง คุณถืออะไรเป็นเกณฑ์
 .....ฐานะ .....รูปร่างหน้าตา
 .....การศึกษา .....เชื้อชาติ (ต้องเป็นคนมอญ)
 .....อาชีพ .....ความรักความเข้าใจกัน
 .....อุปนิสัย

6. ถ้าให้เลือกระหว่างบุคคล 2 คน ที่มีคุณสมบัติถูกต้องตามเกณฑ์ที่คุณตั้งไว้แต่คน
 หนึ่งเป็นมอญอีกคนหนึ่งเป็นไทย คุณจะเลือกใคร.....
 เหตุผล.....

7. คุณมีญาติพี่น้องแต่งงานกับคนไทยหรือไม่.....
 (ถ้ามี) เป็นใคร มีความสัมพันธ์กับคุณอย่างไร.....
 เขาทำพิธีแต่งงานแบบ.....มอญ
 .....มอญปนไทย
 .....ไทย
 แต่งงานแล้วไปอยู่ที่ไหน.....ในหมู่บ้านมอญ
 .....ไปอยู่ร่วมกับคนไทย
 คุณมีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ (การแต่งงานกับคนไทย) อย่างไร
 .....

ญ. 1. ทุกวันนี้คุณยังคงนับถือผีหรือไม่.....
 2. ในหมู่บ้านคุณยังคงมีการรำผีและทำพิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับการนับถือผีหรือไม่
 .....
 คุณมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้.....
 (ถ้าไม่มีการรำผีแล้ว) คุณพอจะทราบไหมว่า การรำผีนั้นเลิกไปนานเท่าใดแล้ว
 .....
 ทำไมจึงเลิกไป.....
 3. เวลาทำงานต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ คุณและคนในหมู่บ้าน
 จัดงานแบบไหน.....มอญ
 .....มอญปนไทย
 .....ไทย
 4. งานที่จัดขึ้นมักจัด.....อยู่ในหมู่บ้านมอญ
 .....ไม่เฉพาะในหมู่บ้านมอญ แต่มีคนอื่นเข้าร่วมด้วย
 5. คุณไปวัดบ่อยเพียงใด.....ทุกวัน
 .....สัปดาห์ละครั้ง
 .....เดือนละ 2 ครั้ง
 .....เดือนละครั้ง
 .....ปีละ 2 ครั้ง
 .....ปีละครั้ง
 เนื่องในโอกาสอะไร.....

6. เวลาไปวัดคุณเลือกไปวัด.....มอญ
 .....ไม่จำกัดขอให้เป็นวัดที่ใกล้บ้านที่สุดหรือวัดที่
 ไปมาสะดวก
7. ในความรู้สึกของคุณเห็นว่าวัดไทยกับวัดมอญแตกต่างกันหรือไม่.....
 อย่างไร.....
8. ถ้าคุณหรือบุตรของคุณจะบวช คุณคิดจะบวชหรือให้บวชกับ.....พระมอญ วัดมอญ
 .....พระไทย วัดไทย
 .....ไม่จำกัด
- เพราะเหตุใด.....
9. เมื่อคุณเกิดเจ็บป่วยขึ้นคุณไปรักษากับ.....พระ
 .....หมอแผนโบราณ
 .....หมอแผนปัจจุบัน
 ตามโรงพยาบาลหรือสถานเอนามัย
 .....ซื้อยาใช้เอง
10. บุตรของคุณคลอด.....ที่บ้าน
 .....ที่โรงพยาบาล
- ใครช่วยในการทำคลอด.....หมอดำแยประจำตำบล
 .....ผดุงครรภ์หรือแพทย์ตามสถานี
 อนามัยหรือโรงพยาบาล

ภาคผนวก 2.

ตำแหน่งและราชทินนามพระราชาคณะและพระครูฝ่ายรามัญ

1. พระสุเมธจารย์ (เดิมเป็น พระมหาสุเมธจารย์) เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายรามัญ
2. พระคุณวงศ์ (หรือ พระภูหลวงษ์) เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญ
3. พระอรียธัช
4. พระธรรมวิสารถ
5. พระอุดมญาณ เจ้าคณะเมือง เมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง)
6. พระไตรสรณธัช
7. พระสุเมธมณี (เดิมเป็น พระสุเมธน้อย)
8. พระรามัญมณี เจ้าคณะเมือง เมืองปทุมธานี
9. พระรามัญมหาเถร วัดโบสถ์ ปทุมธานี
10. พระอุดมวิจารณ์ วัดทรงธรรม เมืองนครเขื่อนขันธ์
11. พระครูอินทมนี เจ้าคณะเมืองฝ่ายรามัญนนทบุรี
12. พระครูวิสุทธิวงศ์ เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองนครเขื่อนขันธ์
13. พระครูอินทเขมา เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองราชบุรี
14. พระครูรามัญสมณคัคค ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดกวีศาราม ลพบุรี
15. พระครูสาครคุณาธาร เจ้าคณะเมืองฝ่ายรามัญเมืองสมุทรสงคราม
16. พระครูรามาธิบดี เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองราชบุรี
17. พระครูรามัญญาธิบดี เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองราชบุรี
18. พระครูโวทานสมณคัคค วัดกวีศาราม ลพบุรี
19. พระครูราชสังวร ตำแหน่งพระครูพระปริตรรามัญ
20. พระครูสุนทรวิลาส ตำแหน่งพระครูพระปริตรรามัญ
21. พระครูราชปรีด ตำแหน่งพระครูพระปริตรรามัญ
22. พระครูสิทธิเดช ตำแหน่งพระครูพระปริตรรามัญ
23. พระครูวิสุทธิศีล เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองปทุมธานี
24. พระครูธรรมลิขิต คณะพระสุเมธจารย์
25. พระครูอุดมวงศ์ รามัญเมืองนนทบุรี

26. พระครูวิเชียรมุนี	รามัญเมืองนนทบุรี	
27. พระครูนิโรธมุนี	รามัญเมืองนนทบุรี	
28. พระครูธรรมวิจารณ์	รามัญเมืองนนทบุรี	
29. พระครูอมราธิบดี	เจ้าคณะรองฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรี	
30. พระครูปัญญาวัฒน์	รามัญเมืองปทุมธานี	
31. พระครูปิฎกธร	รามัญเมืองนครเขื่อนขันธ์	
32. พระครูอุคโมรวงศ์ (หรือพระครูอุคโมรวงศ์ธาดา)		รามัญเมืองปทุมธานี
33. พระครูนันทมุนี (หรือพระครูนันทมุนี)		รามัญเมืองปทุมธานี
34. พระครูวินัยธรรม	วัดชนะสงคราม	กรุงเทพฯ

ที่มา : รวบรวมจากหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 5 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

กระทรวงศึกษาธิการ

แฟ้ม ศ.7 (เลขที่ 58, 61, 78, 80) เรื่อง พระสงฆ์ป่วยและถึงมรณภาพ

แฟ้ม ศ.10 ก. (เลขที่ 4, 12, 17, 21, 23) เรื่องตั้งและลาออกจากสมณศักดิ์

แฟ้ม ศ.12 เลขที่ 8 เรื่องจัดการคณะสงฆ์หัวเมืองต่าง ๆ

โครงการหนังสือ

ชุด “ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

Publication Series : “Thailand’s Neighbors in Southeast Asia”

1.	พิชณุ Pisanu	สุวรรณชะดู Suvanajata	สามทศวรรษอาเซียน <i>ASEAN in Three Decades</i>
2.	เวณิกา Venika	บุญมาคลี่ Boonma-klee	พม่า : นโยบายต่างประเทศไทยสมัย พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ <i>Burma : Thai Foreign Policy under the Chatichai Choonhavan’s Government</i>
3.	สมโชค Somchoke	สวัสดิร์กัย Sawasdiruk	ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า-กะเหรี่ยง <i>Thai-Burmese-Karen Relations</i>
4.	นคร Nakorn	พันธุ์ณรงค์ Punnarong	ปัญหาชายแดนไทย-พม่า <i>Problems on Thai-Burmese Border</i>
5.	เชิดเกียรติ Cherdkiat	อัครถาวร Atthakor	ขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนาม <i>Communist Movements in Vietnam</i>
6.	นภดล Nophadol	ชาติประเสริฐ Chartprasert	เจ้านโรดม สีหนุกับนโยบายความเป็นกลาง ของกัมพูชา <i>Norodom Sihanouk and Cambodian Non-alignment Policy</i>
7.	ทวีเกียรติ Twekiat	เจนประจักษ์ Janprajak	ข้อพิพาทเขตแดนไทย-ลาว <i>Thai-Lao Boundary Disputes</i>
8.	กรรณิการ์ Kannikar	จุฑามาศ สุมาลี Chuthamas Sumali	ยะวา-ชาวในบางกอก <i>The Javanese in Bangkok</i>
9.	ศิริพร Siriporn	สมัครสมโสธร Smaksmosorn	บรูไน : อาณานิคมของอังกฤษ <i>Brunei : The British Colonization</i>

10.	กิตติมา Kittima	จันทร์ตรี Chantri	ช่องแคบมะละกา-มาเลเซีย-อินโดนีเซีย <i>The Malacca Straits-Malaysia-Indonesia</i>
11.	พัชรินทร์ Patcharin	สวนจิตรະปัญญา Suantidapanya	มาเลเซีย : เอกภาพกับการศึกษา <i>Malaysia : Unity and Education</i>
12.	ศุสดี Pussadee	จันทวิมล Chandavimol	เวียดนามในเมืองไทย <i>The Vietnamese in Thailand</i>
13.	สุภรณ์ Suporn	โอเจริญ Ocharoen	มอญในเมืองไทย <i>The Mons in Thailand</i>
14.	บงอร Bung-on	ปิยะพันธุ์ Piyabhan	ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ <i>The Lao in Early Bangkok</i>
15.	อรอนงค์ Orn-anong	น้อยวงศ์ Noiwong,	กัมพูชา : นโยบายต่างประเทศไทยสมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ <i>Cambodia : Thai Foreign Policy under the Prem Tinsulanond's Government</i>
16.	ณัชชา Natcha	เลาหศิรินาถ Laohasirinadh	สิบสองพันนา : รัฐจารีต <i>Sipsongpanna : The Traditional State</i>
17.	ชวลีย์ Chawalee	ณ กลาง Na Thalang	ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว <i>Siamese Vassal States under King Rama V</i>
18.	ชนิดา Chanida	ตั้งถาวรสิริกุล Tangtavonsirikun	สัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์ <i>Symbolism of Lao Textiles</i>
19.	กัญญรัตน์ Kanyarat	เวชศาสตร์ Vechasat	ศรีธนนชัยในอุษาคเนย์ <i>Srithanonchai in Southeast Asia</i>
20.	กรรณิการ์ Kannikar	สาครปรุง Sartraproong	ราชาธิราช สามก๊ก และไซอัน : โลกทัศน์ชนชั้นนำไทย <i>Rajadhiraja Samkok and Saihan : World Views of the Thai Elites</i>

เวียดนาม ในเมืองไทย

The Vietnamese in Thailand

ผุสดี จันทวิมล
Pussadee Chandavimol

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

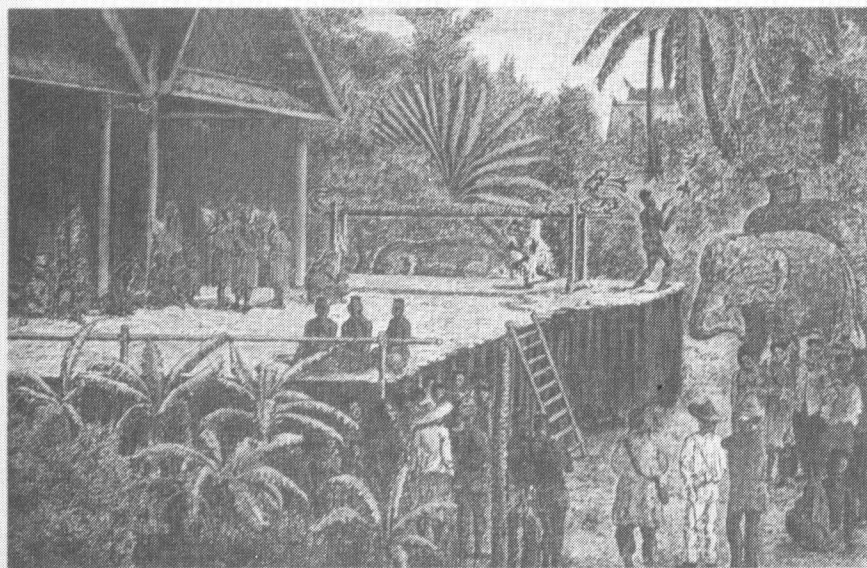
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

ลาว

ในกรุงรัตนโกสินทร์

The Lao in Early Bangkok

บังอร ปิยะพันธ์
Bung-on Piyabhan

บรรณาธิการ : ชาลวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจนี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

กัมพูชา

นโยบายต่างประเทศไทยสมัย

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์

Cambodia : Thai Foreign Policy under the Prem Tinsulanond's Government

อรอนงค์ น้อยวงศ์
Orn-anong Noiwing

บรรณาธิการ : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ - กาญจณี ละอองศรี
Editors : Charnvit Kasetsiri - Kanchanee La-onsri

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

มอญในเมืองไทย

หนังสือเรื่อง “มอญในเมืองไทย” ของ สุภรณ์ โอเจริญ นำเสนอถึงการอพยพของชาวมอญเข้าสู่ประเทศไทยในลักษณะต่าง ๆ กัน ส่วนมากมักอยู่ในฐานะผู้ลี้ภัยการเมืองจากสภาวะการรุกรานของพม่า บ้างเข้ามาในฐานะเชลยสงคราม การอพยพของชาวมอญครั้งสำคัญ ๆ เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ นโยบายของไทยในการปกครองและการผสมกลมกลืนชาวมอญอพยพ ด้วยการจัดเขตที่อยู่อาศัยเป็นย่าน ๆ การยอมให้แต่งงานกับชาวไทย การยอมให้ชาวมอญอยู่ในฐานะไพร่หลวงรับราชการเช่นชาวไทย ต่อมาเมื่อสังคมไทยรับอิทธิพลความเจริญจากภายนอก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ ทำให้ชาวไทยชาวมอญรับอิทธิพลของกันและกัน ใกล้ชิดกันมากขึ้นจากชาวมอญรุ่นแรก ๆ จนถึงรุ่นลูกรุ่นหลานจึงค่อย ๆ กลายเป็นชาวไทย

หนังสือเล่มนี้จึงนับได้ว่าเป็นฐานข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบของประชากรในสังคมไทยที่เกิดจากการผสมกลมกลืนกลุ่มคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ด้วยเหตุผลและความจำเป็นทางสังคมของแต่ละสมัย และยังเห็นถึงนโยบายของรัฐไทยในอดีตที่มีต่อเรื่องประชากร

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

กาญจณี ละอองศรี

บรรณาธิการโครงการหนังสือชุด

“ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”

SOUTHEAST ASIA

อุษาคเนย์

ISBN 974-86304-6-3

สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาประเทศ